POLIROM

JOSÉ
SARAMAGO

LUCARNA

JOSÉ
SARAMAGO

LUCARNA

Traducere din limba portugheză
și note de Simina Popa

Prefață de Pilar del Río

POLIROM
2013

JOSÉ SARAMAGO s-a născut la 16 noiembrie 1922 în Azinhaga (Ribatejo), într-o familie modestă. Destinul său scriitoricesc a avut o traiectorie uluitoare, culminând cu decernarea Premiului Nobel pentru Literatură (1998). După debutul din 1947 cu un roman ulterior renegat de scriitor, urmat de o tăcere de aproape două decenii, Saramago a publicat volume de poeme, cronici literare și politice, nuvele, piese de teatru, nenumărate traduceri, revenind la roman abia în 1977, cu *Manual de pictură și caligrafie* (Polirom, 2010). *Ridicat de la pământ* (1980) îi aduce recunoașterea în spațiul lusitan și impune fraza și punctuația care vor constitui de acum înainte marca inconfundabilă a stilului său. Celebritatea internațională o dobândește cu *Memorialul mânăstirii* (1982; Polirom, 2007), care împreună cu *Anul morții lui Ricardo Reis* (1984; Polirom, 2003, 2009) și *Istoria asediului Lisabonei* (1989; Polirom, 2004) formează o serie narativă cu tematică istorică, scriitorul concentrându-și atenția asupra „originii și identității portugheze". În 1991 publică *Evanghelia după Isus Cristos* (Polirom, 2003, 2012), cel mai polemic roman al său, care reconstruiește o viață apocrifă a lui Isus. O cotitură în universul tematic romanesc al lui José Saramago o constituie seria de ficțiuni ucronice și alegorice începută cu *Pluta de piatră* (1986; Polirom, 2002) și continuată de *Eseu despre orbire* (1995; Polirom, 2005, 2008), *Toate numele* (1997; Polirom, 2002, 2008, 2011), *Peștera* (2000; Polirom, 2005, 2009), *Omul duplicat* (2002; Polirom, 2009), *Eseu despre luciditate* (2004; Polirom, 2008) și *Intermitențele morții* (2005; Polirom, 2007, 2009). José Saramago și-a petrecut ultimii ani în Lanzarote, Insulele Canare, continuând să scrie și să publice. S-a stins din viață în iunie 2010. La Editura Polirom, în seria de autor „José Saramago", au apărut deopotrivă, în traducere, cele două *Caiete* ale scriitorului, reunind textele scrise pentru blog între 2008 și 2010, o serie de eseuri și comentarii pe teme politice și sociale de actualitate, precum și cele mai recente romane ale sale, *Călătoria elefantului* (2008; Polirom, 2010) și *Cain* (2009; Polirom, 2012).

Lucarna, romanul pe care José Saramago l-a terminat de scris la 5 ianuarie 1953, este un manuscris dactilografiat de 319 pagini, semnat cu pseudonimul „Honorato". Ediția de față reproduce cu fidelitate originalul.

Cartea pierdută și regăsită în timp

Saramago se bărbierea când a sunat telefonul. A dus receptorul la ureche ocolind porțiunea cu spumă și a pronunțat câteva cuvinte: „Chiar așa? E surprinzător", „Nu e nevoie, o să fiu acolo în cel mult jumătate de oră". Și a închis. N-a făcut niciodată baie atât de rapid. După aceea mi-a zis că se duce să aducă un roman pe care îl scrisese prin anii '40-'50 și despre care nu se mai știa nimic de atunci. Când s-a întors, avea *Lucarna* sub braț – de fapt un teanc de foi bătute la mașină, pe care timpul nu le îngălbenise și nici nu le învechise, poate fiindcă timpul fusese mai respectuos cu originalul decât aceia care îl primiseră în 1953. „Ar fi o onoare pentru editură să publicăm manuscrisul găsit în timpul mutării de sediu", i-au spus ceremonios lui José Saramago, în 1989, atunci când se străduia să termine *Evanghelia după Isus Cristos*. „Vă mulțumesc, acum nu", a răspuns și a ieșit afară cu romanul recuperat și, în sfârșit, cu un răspuns care îi fusese refuzat cu patruzeci și șapte de ani în urmă, pe când avea treizeci și unu de ani și se pregătea să își împlinească visurile. Acea atitudine a editurii l-a adâncit într-o tăcere dureroasă, de neșters, care a durat timp de câteva decenii.

„Cartea pierdută și regăsită în timp", așa se vorbea despre *Lucarna* în casă. Cei care au citit atunci romanul au încercat să îl convingă pe autor de necesitatea publicării lui, dar José Saramago refuza cu încăpățânare, spunea că nu o să fie publicat cât avea să trăiască. Nici o altă explicație în afara celei care era deviza vieții lui, de atâta ori scrisă și spusă: nimeni nu poate fi obligat să iubească pe cineva, dar toți avem obligația să ne respectăm unii pe alții. Conform acestei logici, Saramago considera că nici o editură nu este

obligată să publice manuscrisele pe care le primește, dar că este de datoria lor să dea un răspuns celui care îl așteaptă zi de zi, lună de lună, cu nerăbdare și chiar cu neliniște, deoarece cartea predată, acel manuscris, înseamnă ceva mai mult decât o grămadă de litere, poartă înăuntrul ei o ființă umană, cu inteligența și cu sensibilitatea ei. Poate că umilința la care a fost supus tânărul Saramago când nu a primit nici măcar un rând în chip de răspuns, un scurt și oficial „programul nostru de publicații este închis", și-ar fi făcut simțită prezența din nou, de fiecare dată când ar fi dat peste această carte, așa ne-am gândit noi cei apropiați, astfel încât nu am mai insistat să fie publicată. Am pus pe seama acelei dureri neglijența cu care a abandonat manuscrisul pe masa lui, printre mii de hârtii. José Saramago nu a citit *Lucarna*, nici nu a simțit lipsa originalului, când l-am dus să fie legat în piele, și mi-a spus că exagerez când i l-am oferit. Cu toate astea, el știa, fiind autorul, că nu era o carte proastă, că unele descoperiri făcute atunci s-au regăsit de-a lungul operei sale literare și că deja se putea vedea ceea ce mai târziu avea să se dezvolte pe deplin: vocea lui narativă.

„Totul poate fi povestit și altfel", a spus Saramago după ce a traversat deșerturi și a navigat pe ape tenebroase. Pornind de la această afirmație, acum, după ce am povestit faptele și supozițiile, trebuie să interpretăm semnele și să înțelegem încăpățânarea lui în lumina unei vieți împlinite, angajate și cu o nevoie de comunicare imperioasă. „A muri înseamnă să fi existat și să nu mai exiști", a spus José Saramago. Și e adevărat că a murit și nu mai este, dar în mod neașteptat, în cele două patrii ale limbii sale unde a fost publicată *Lucarna*, în Portugalia și Brazilia, oamenii își trec din mână în mână o carte nouă și vorbesc cu o emoție renăscută despre lectura și surpriza pe care le oferă. Și în acel moment îți dai seama că Saramago a publicat încă o carte, un roman care aduce o prospețime revelatoare, care pătrunde în sensibilitatea noastră și ne smulge exclamații de satisfacție și de uimire și înțelegem, în sfârșit înțelegem, că este darul pe care autorul a vrut să-l lase, ca să aibă ce ne împărtăși în continuare, dat fiind că el nu mai există. S-a spus de nenumărate ori: cartea asta e o bijuterie, cum

e posibil ca tânărul de douăzeci şi ceva de ani să fi scris cu atâta maturitate, atât de sigur pe el, să fi formulat obsesii literare şi să fi lăsat să se vadă esenţa lui, ca scriitor şi ca om, atât de explicit? Da, aceasta este întrebarea pe care şi-o pun cititorii. De unde a avut Saramago înţelepciunea, capacitatea de a descrie atât de subtil personajele şi economia narativă, ca să prezinte situaţii anodine şi cu toate acestea atât de profunde şi universale, să încalce regulile cu o violenţă atât de senină? Un tânăr, să ne amintim, care nu avea nici treizeci de ani, care nu fusese la universitate, fiu şi nepot de analfabeţi, de profesie lăcătuş mecanic, iar la vremea aceea funcţionar într-un birou, care îndrăznea să interpreteze cosmosul pe care îl reprezintă o casă, cu o busolă proprie şi cu Pessoa, Shakespeare, Eça de Queiroz, Diderot şi Beethoven drept companie. Aceasta este poarta de intrare în universul lui Saramago, aşa s-a definit de pe atunci.

În *Lucarna* întâlnim personajele masculine ale lui Saramago, pe cel numit pur şi simplu H, din *Manualul de pictură şi caligrafie,* pe Ricardo Reis, din *Anul morţii lui Ricardo Reis,* pe Raimundo Silva, din *Istoria asediului Lisabonei,* pe *dom* José, din *Toate numele,* pe muzicianul din *Intermitenţele morţii,* pe Cain, Isus Hristos, Cipriano Algor, toată acea colecţie de bărbaţi tăcuţi, solitari, liberi, care au nevoie de o întâlnire amoroasă ca să întrerupă, de fiecare dată doar temporar, felul lor concentrat şi introvertit de a fi.

Tot în *Lucarna* se află şi femeile puternice ale lui Saramago. Atunci când autorul se reinventează în personajele feminine, capacitatea transgresoare devine mai evidentă şi mai crudă: Lidia, o femeie întreţinută de un afacerist căruia îi dă lecţii de demnitate, dragostea safică, supunerea moştenită, văzută ca un fapt patetic în sânul familiei, insuportabila condamnare socială, violul, instinctele, forţa de a rămâne pe poziţii, micimea vieţilor şi onestitatea care se află în unele suflete, în ciuda oboselii provocate de nenumărate lipsuri şi adversităţi.

Lucarna este un roman al personajelor. Se petrece în Lisabona, în anii '40, după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, dar nu şi a dictaturii salazariste, care apare ca o umbră sau o tăcere ce învăluie totul. Nu este un roman politic, de aceea nu era de aşteptat să fi suferit rigorile cenzurii şi din acest motiv să nu fi fost publicat atunci.

Totuși, pentru moravurile liniștite ale epocii, un roman care încalcă regulile stabilite, în care familia nu apare ca un sinonim al căminului, ci al infernului, unde aparențele sunt mai puternice ca realitatea, unde utopii care apar ca niște obiective lăudabile sunt, după câteva pagini, descrise ca îndoielnice, în care se condamnă explicit maltratarea femeilor sau se relatează cu naturalețe iubirea între personaje de același sex, exprimată cu o neliniște personală, dar fără a fi condamnată în ochii autorului, toate acestea și toate celelalte lucruri care există în roman au influențat, fără îndoială, decizia de a nu fi publicat. Prea îndrăzneț, prea riscant, venind de la un autor necunoscut, ar fi dat prea multe bătăi de cap ca să fie apărat în fața cenzurii și a societății, în schimbul beneficiului infim pe care l-ar fi adus. De aceea romanul a fost dat uitării, fără un „da" riscant și fără un „nu", care ar fi putut reprezenta un risc pe viitor. Poate, și ne întoarcem din nou la supoziții, l-au lăsat pentru mai târziu, pentru momentul în care timpurile se vor schimba, fără să își imagineze că vor avea nevoie de zeci de ani pentru ca liberalizarea societății să înceapă să fie vizibilă, iar în acest timp generațiile s-au succedat și cu ele a venit uitarea. În lume și la editură. Iar Saramago avea altă slujbă, cea de editor, își încheiase călătoria tăcerii și singurătății și se pregătea să scrie alte cărți.

Viața nu a fost ușoară pentru José Saramago. Umilinței provocate de lipsa unui răspuns în privința romanului *Lucarna*, o carte scrisă în orele nocturne de după programul de muncă la slujbe care nu erau ușoare, i s-au mai adăugat și alte desconsiderări din cauza statutului său de scriitor necunoscut, fără studii superioare și care nu aparținea elitei, factori importanți într-o societate mică, precum era cea din Lisabona anilor '50 și '60. Cei care mai târziu aveau să-i fie colegi râdeau de el fiindcă era bâlbâit, iar această problemă, pe care a reușit să o depășească, l-a făcut să fie mereu retras, locvacitatea o lăsa celorlalți, el observa și trăia înrădăcinat în lumea lui interioară, poate de aceea a reușit să scrie atâta. De la predarea romanului *Lucarna* până când a reînceput să publice au trecut douăzeci de ani. S-a relansat prin

poezie în volumele *Os Poemas Possíveis* şi *Provavelmente Alegria,* fiindcă al treilea, *O Ano de 1993*, este deja o punte către naraţiune, iar mai apoi au urmat două volume de articole jurnalistice, care deja sunt literatură în faşă. Şi *Lucarna* este inclusă în cronicile lui, cu toate că nimeni nu ştia de existenţa acestui roman, căci fusese păstrat în aşteptarea momentului potrivit, ca să ajungă la cititor când avea să fie ceva mai mult decât o carte rătăcită.

Lucarna este darul pe care îl meritau cititorii lui Saramago. Nu înseamnă a închide o poartă, ci, dimpotrivă, a o deschide larg, cu fermitate, pentru a putea reciti opera în lumina şi din perspectiva lucrurilor pe care scriitorul ni le spusese deja încă din tinereţe. *Lucarna* este poarta de intrare în lumea lui Saramago şi va fi o descoperire pentru fiecare cititor. Ca şi cum un cerc perfect s-ar închide. Ca şi cum moartea nu ar exista.

PILAR DEL RÍO
Preşedinta Fundaţiei José Saramago

(Traducere din limba spaniolă de Cristina Drăghici)

În amintirea lui Jerónimo Hilário,
bunicul meu

În toate sufletele, precum în toate casele, dincolo de faţadă, se află un spaţiu lăuntric ascuns.

Raul Brandão

I

Printre umbrele unduitoare care îi împânzeau somnul, Silvestre începu să deslușească zgomot de vase mutate dintr-o parte într-alta și aproape ar fi putut să jure că întrezărea licăriri prin țesătura largă a umbrelor. Era cât pe-aci să se încrunte, când își dădu brusc seama că, de fapt, se trezea. Clipi din ochi de mai multe ori, căscă și rămase nemișcat, simțind somnul cum îl părăsea încetișor. Dintr-o mișcare rapidă, se ridică în capul oaselor. Se întinse, trosnindu-și puternic articulațiile brațelor. Dedesubtul cămășii, mușchii spatelui i se încordară și tremurară. Avea un trunchi puternic, cu brațe groase și tari, omoplații acoperiți de mușchi încordați. Avea nevoie de mușchii aceștia pentru munca lui de cizmar. Mâinile îi erau parcă împietrite, pielea palmelor era atât de groasă, încât puteai să treci un ac prin ea fără să sângereze.

Rotindu-se încet, își dădu picioarele jos din pat. Coapsele slabe și genunchii înălbiți de la frecarea pantalonilor, care îi roseseră firele de păr, îl întristau și îl mâhneau profund pe Silvestre. Era mândru de bustul lui, fără îndoială, dar îi era ciudă de picioare, așa de slăbănoage, de parcă nici nu erau ale lui.

Privindu-și descumpănit picioarele desculțe pe covor, Silvestre își scărpină capul cărunt. Apoi își trecu mâna peste față, își pipăi obrajii și barba. Fără chef, se ridică și făcu câțiva pași prin cameră. Aproape că aducea cu Don Quijote, cocoțat pe picioarele înalte ca niște catalige, în chiloți și cămașă, cu o claie de păr împestrițat în alb și negru, nasul mare și coroiat și trunchiul acela puternic, pe care picioarele abia îl susțineau.

Îşi căută pantalonii, dar nu-i găsi. Întinzându-şi gâtul înspre uşă, strigă:

— Mariana! Auzi, Mariana! Unde-mi sunt pantalonii?

(O voce de dinăuntru:)

— I-aduc imediat!

După cum mergea, era de înţeles că Mariana e grasă şi nu se poate grăbi. Silvestre trebui să aştepte destul de mult, dar aşteptă răbdător. Femeia apăru în uşă:

— Uite-i.

Avea pantalonii împăturiţi pe braţul drept, un braţ mai gras decât picioarele lui Silvestre. Adăugă:

— Nu ştiu ce faci cu nasturii de la pantaloni de dispar în fiecare săptămână. O să-i cos cu sârmă de acum încolo...

Vocea Marianei era la fel de plină precum stăpâna ei. Şi la fel de sinceră şi blândă ca ochii ei. Nici prin gând nu-i trecuse să facă vreo glumă, dar bărbatul ei îi zâmbi până la ultimul rid de pe chip, dezvelindu-şi puţinii dinţi care îi mai rămăseseră. Luă pantalonii, îi îmbrăcă sub privirea binevoitoare a nevestei şi se simţi mulţumit, acum că hainele îi întregeau şi îi ajustau trupul. Silvestre era pe atât de vanitos când venea vorba de corpul lui, pe cât era Mariana de nepăsătoare faţă de înzestrările primite de la natură. Nici unul nu se amăgea în privinţa celuilalt şi ştiau prea bine că focul tinereţii se stinsese pentru totdeauna, dar se iubeau cu tandreţe şi acum, ca în urmă cu treizeci de ani, când se căsătoriseră. Poate că acum dragostea le era chiar mai mare, pentru că nu se mai hrănea din perfecţiuni reale sau închipuite.

Silvestre se duse după nevastă până la bucătărie. Intră în baie, de unde ieşi spălat după zece minute. Nu şi pieptănat, pentru că era imposibil să îmblânzească hălăciuga care îi domina (domina este cuvântul) capul – „mătura", cum îi spunea Mariana.

Pe masă erau două căni de cafea aburinde, iar în bucătărie era un miros plăcut şi proaspăt de curăţenie. Marianei îi străluceau obrajii, iar corpul său obez fremăta şi se

agita din cap până în picioare în timp ce umbla prin bucătărie.

— Eşti din ce în ce mai grasă, femeie!...

Şi Silvestre râse. Mariana râse şi ea. Doi copii, nici mai mult, nici mai puţin. Se aşezară la masă. Îşi băură cafeaua caldă cu sorbituri îndelungi, şuierate, în joacă. Fiecare voia să-l întreacă pe celălalt în şuierat.

— Până la urmă cum facem?

Acum Silvestre nu mai râdea. Şi Mariana era serioasă. Până şi obrajii îi păreau mai puţin însufleţiţi.

— Nu ştiu. Tu decizi.

— Îţi spuneam şi ieri. Pielea e din ce în ce mai scumpă. Clienţii se plâng că am preţuri mari. Din cauza pieii... Nu pot să fac minuni. Să-mi spună ei cine lucrează mai ieftin decât mine. Şi se mai şi plâng...

Mariana îi întrerupse tânguirea. Aşa nu rezolvau nimic. Mai bine să discute despre ideea cu luatul în gazdă.

— Da, ne-ar prinde bine. Ne-ar ajuta să plătim chiria şi dacă ar fi un bărbat singur şi te-ai ocupa şi tu de rufele lui, ne-am mai descurca.

Mariana sorbi cafeaua îndulcită rămasă pe fundul căniişi răspunse:

— În ce mă priveşte, n-am nimic împotrivă. Măcar e un ajutor...

— Este, da. Dar să luăm iar în gazdă, după ce am scăpat de cucoana aia care a plecat...

— Ce să facem! Dar dacă ar fi un om bun... Eu mă înţeleg bine cu oricine, dacă şi ei se înţeleg bine cu mine.

— Să mai încercăm o dată... Un bărbat singur, care să vină doar să doarmă, ar fi cel mai convenabil. O să pun anunţ după-amiază.

Mestecând ultima bucată de pâine, Silvestre se ridică şi exclamă:

— Bun, m-apuc de treabă.

Se întoarse în cameră şi se îndreptă spre fereastră. Trase perdeaua, care era pe post de paravan, izolând dormitorul. Pe o estradă înaltă se afla masa de lucru.

Sule, șanuri, bucăți de ață, cutii de cuie mici, petice de piele de mai multe culori. Într-un colț, un pachețel de o uncie de tutun franțuzesc și chibriturile.

Silvestre deschise fereastra și aruncă o privire afară. Nimic nou. Nu trecea prea multă lume pe stradă. Nu departe de el, o femeie striga în gura mare că vinde ciorbă de bobi[1]. Silvestre nu-și putea imagina cum trăia femeia aceea. Nici unul din cunoscuții lui nu mânca ciorbă de bobi, nici măcar el nu mai mânca de mai bine de douăzeci de ani. Alte vremuri, alte obiceiuri, alte mâncăruri. Rezumând ideea la cele câteva cuvinte, se așeză. Deschise pachețelul de tutun, pescui foițele din învălmășeala de obiecte îngrămădite pe masa de lucru și își făcu o țigară. O aprinse, trase un fum cu nesaț și se apucă de lucru. Avea de pus niște căpute, iar treaba asta îi cerea toată iscusința.

Din când în când, își mai arunca ochii pe geam. Dimineața se lumina încet-încet, deși cerul era înnorat și plutea în aer un văl subțire de ceață, care estompa contururile lucrurilor și ale oamenilor.

Prin mulțimea de sunete care răsunau în clădire, Silvestre distinse țăcănitul unor tocuri pe trepte. Le recunoscu imediat. Auzi ușa de la intrare deschizându-se și se aplecă pe geam.

— Bună dimineața, duduie Adriana!

— Bună dimineața, domnule Silvestre.

Fata se opri sub fereastră. Era scundă și avea ochelari cu lentile groase care îi transformau ochii în două biluțe minuscule și neliniștite. Avea între treizeci și patruzeci de ani și câteva fire de păr alb îi brăzdau pieptănătura simplă.

— La treabă, nu?

— Da. Pe curând, domnule Silvestre.

---

1. Fel de mâncare din bobi, ulei, usturoi și pâine uscată, vândut pe stradă, de obicei la micul dejun, în cartierele sărace din Lisabona, în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Așa era în fiecare dimineață. Când Adriana ieșea din casă, cizmarul era deja la fereastra de la parter. Nu era chip să scape fără să dea cu ochii de claia de păr vâlvoi și fără să audă și să răspundă salutului inevitabil. Silvestre o urmări cu privirea. Așa, de la depărtare, aducea, după cum o asemuise pitoresc cizmarul, cu un „sac legat anapoda". Când ajunse la colțul străzii, Adriana se întoarse și făcu cu mâna de la revedere către al doilea etaj. Apoi dispăru.

Silvestre lăsă pantoful și își iți capul pe fereastră. Nu era băgăreț, dar îi plăcea de vecinele de la doi, bune locatare și oameni cumsecade. Cu vocea sugrumată din cauza gâtului sucit, le salută:

— Bună, vecină Isaura! Cum îți merge azi?

De la etajul al doilea, atenuat de distanță, veni răspunsul:

— Nu merge rău. Ceața...

N-a apucat să afle dacă ceața păgubea sau nu frumusețea dimineții. Isaura lăsă conversația în aer și închise încet fereastra. N-avea nimic cu cizmarul, nici cu dispozițiile lui când grave, când joviale, dar în dimineața aceea n-avea chef de vorbă. Avea de terminat un munte de cămăși până la sfârșitul săptămânii. Sâmbătă trebuia să le predea cu orice preț. Dacă ar fi fost după ea, ar fi stat să termine romanul. Mai avea doar vreo cincizeci de pagini și ajunsese la partea mai interesantă. Acele iubiri clandestine, trecute prin nenumărate peripeții și obstacole, o captivau. În afară de asta, romanul era bine scris. Isaura era o cititoare cu suficientă experiență încât să-și poată forma o părere. Ezită. Dar își dădu seama că nici măcar să ezite nu-și putea permite. Cămășile o așteptau. De dinăuntru auzea voci: mama și mătușa ei stăteau de vorbă. Mult mai vorbeau femeile alea. Ce-or fi avut să-și spună cât era ziua de lungă, de nu-și mai spuseseră deja de o mie de ori?

Traversă camera în care dormea cu sora ei. Romanul era pe noptieră. Îi aruncă o privire lacomă, dar merse

mai departe. Se opri în faţa oglinzii şifonierului, care o înfăţişa de sus până jos. Purta un halat de casă care îi modela corpul firav şi slab, însă mlădios şi elegant. Îşi trecu vârfurile degetelor peste obrajii palizi, pe care primele riduri începeau să lase urme fine, mai degrabă ghicite decât vizibile. Oftă către imaginea din oglindă şi fugi de ea.

La bucătărie, cele două bătrâne încă mai vorbeau. Semănau mult una cu cealaltă, cu părul alb complet, ochii căprui, rochii negre cu croiala simplă, vorbeau cu glăscioare ascuţite şi rapide, fără pauze şi fără modulaţii:

— Ţi-am zis eu. Cărbunele ăsta e numai pământ. Trebuie să mergem să reclamăm la magazie, spunea una dintre ele.

— Bine, răspunse cealaltă.

— Despre ce vorbiţi? întrebă Isaura, intrând.

Una dintre bătrâne, cea cu privirea mai vioaie şi capul mai ridicat, răspunse:

— Cărbunele ăsta e o porcărie. Trebuie să facem reclamaţie.

— Bine, mătuşă.

Mătuşa Amélia era, să spunem aşa, administratoarea casei. Ea gătea, ea ţinea cheltuielile şi ea împărţea porţiile în farfurie. Cândida, mama Isaurei şi a Adrianei, avea grijă de treburile domestice, de rufe, de micile milieuri care ornau cu generozitate mobilele şi de vazele cu flori de hârtie, înlocuite de flori adevărate doar în zilele de sărbătoare. Cândida era mai în vârstă şi, la fel ca Amélia, văduvă. Văduve pe care bătrâneţea le potolise.

Isaura se aşeză la maşina de cusut. Înainte de a începe lucrul, privi râul care se întindea mult în lăţime, celălalt mal rămânând ascuns de ceaţă. Parcă ar fi fost oceanul. Acoperişurile şi coşurile destrămau iluzia, dar, chiar şi aşa, dacă te străduiai să nu le observi, oceanul îşi făcea apariţia în cei câţiva kilometri de apă. În partea stângă, un coş înalt de la o fabrică mânjea cerul alb cu spârcuri de fum.

Isaurei îi plăcea de fiecare dată momentul de dinainte de a-şi apleca fruntea asupra maşinii, când îşi lăsa privirea

şi gândurile slobode. Peisajul era mereu acelaşi, dar ei i se părea monoton doar în zilele de vară, cele încăpăţânat de albastre şi luminoase, când totul e evident şi definitiv. O dimineaţă cu ceaţă, precum cea de azi, o ceaţă delicată, care nu astupa întru totul vederea, împresura oraşul cu neclarităţi şi vise. Isaura le savura pe toate. Îşi prelungea plăcerea. Pe râu trecea o barcă, atât de lin, de parcă ar fi plutit pe un nor. Pânza roşie se făcuse rozalie prin aburul ceţii. Deodată, o înghiţi un nor mai dens care se lăsase pe apă şi, când să reapară sub ochii Isaurei, se făcu nevăzută pe după frontonul unei clădiri.

Isaura oftă. Era al doilea oftat în dimineaţa aceea. Îşi scuturâ capul ca şi cum ar fi ieşit dintr-o scufundare prelungă, iar maşina începu să ţăcăne cu furie. Ţesătura aluneca pe sub opritor, iar degetele o ghidau mecanic de parcă ar fi fost parte din mecanism. În hărmălaia care o zăpăcea, Isaurei i se păru că aude pe cineva vorbind. Opri brusc roata şi liniştea se reinstaură. Se întoarse:

— Ce?

Mama repetă:

— Nu crezi că e cam devreme?

— Devreme? De ce?

— Ştii tu... Vecinul...

— Şi ce să fac eu, mamă dragă? Ce vină am eu dacă vecinul de jos munceşte noaptea şi doarme ziua?

— Măcar ai putea să mai aştepţi puţin. Nu-mi plac deloc vorbele în vecini...

Isaura dădu din umeri. Se apucă din nou să pedaleze şi spuse, ridicând vocea peste zgomotul maşinii:

— Şi vrei să mă duc eu la magazin să le zic să mai aştepte puţin, nu?

Cândida dădu încetişor din cap. Era o femeie mereu şovăitoare şi nehotărâtă, supusă unei surori dominatoare, mai mică decât ea cu trei ani, şi cu conştiinţa încărcată pentru că trăia pe spinarea fiicelor ei. Îşi dorea, mai presus de orice, să nu deranjeze pe nimeni, să treacă neobservată, stinsă ca o umbră în întuneric. Tocmai dădea

să răspundă, însă auzi pașii Améliei, așa că nu mai zise nimic și se duse înapoi la bucătărie.

În vremea asta, Isaura, pornită pe treabă, făcea hărmălaie în toată casa. Podeaua vibra. Obrajii palizi i se colorau încetul cu încetul și pe frunte începea să i se formeze o picătură de sudoare. Auzi din nou pe cineva apropiindu-se și încetini.

— Nu e nevoie să lucrezi cu viteza asta. Te obosești.

Mătușa Amélia nu spunea niciodată vreun cuvânt de prisos. Numai pe cele necesare și nimic mai mult decât cele indispensabile. Dar le spunea într-un fel anume, încât cei care o auzeau, apreciau până la urmă valoarea conciziei. Vorbele păreau să i se formeze pe buze în momentul în care le spunea: ieșeau pline de semnificație, grele de sens, neprihănite. Așa ajungeau să domine și să convingă. Isaura îmblânzi ritmul.

Câteva minute mai târziu, sună la ușă. Cândida se duse să deschidă, iar după câteva clipe reveni dezorientată și îngrijorată, șoptind:

— V-am spus eu?... V-am spus!...

Amélia ridică privirea:

— Ce e?

— Vecina de jos a venit să se plângă. Cu zgomotul ăsta... Du-te tu, du-te...

Sora ei puse deoparte vasul pe care îl spăla, își șterse mâinile cu un șervet și se îndreptă spre ușă. În prag stătea vecina de jos.

— Bună dimineața, dona Justina. Ce doriți?

Amélia era politețea în persoană, în orice moment și în orice împrejurare. Dar cu cât era mai politicoasă, cu atât devenea mai rece. Pupilele mici i se înfigeau în chipul pe care îl priveau, provocându-i o stare de disconfort și chiar umilință imposibil de evitat.

Vecina se înțelegea mai bine cu sora Améliei și aproape terminase ce avea de spus. Acum îi apăruse un chip mai puțin timid și o privire mai directă. Spuse:

— Bună dimineaţa, dona Amélia. Soţul meu... Munceşte toată noaptea la ziar, cum ştiţi, şi numai dimineaţa se poate odihni... Se enervează de fiecare dată când îl treziţi şi apoi eu trebuie să-l suport. Dacă aţi putea să faceţi mai puţin zgomot cu maşina de cusut, v-aş fi recunoscătoare...

— Da, ştiu. Dar nepoata mea trebuie să muncească.

— Înţeleg. Dac-ar fi după mine, n-aş avea nimic împotrivă, dar ştiţi cum sunt bărbaţii...

— Ştiu, ştiu. Şi mai ştiu că nici soţul dumneavoastră nu ţine prea mult la odihna vecinilor când vine dimineaţa.

— Ce pot să-i fac eu? Nici nu mai încerc să-l conving să urce şi el scara ca oamenii.

Chipul prelung şi palid al Justinei se însufleţea. În ochi îi apăru o luminiţă răutăcioasă. Amélia puse capăt conversaţiei:

— O să mai aşteptăm puţin. Mergeţi liniştită.

— Mulţumesc mult, dona Amélia.

Amélia şopti un „permiteţi" sec şi scurt şi închise uşa. Justina coborî pe scară. Purta doliu greu şi, fiind foarte înaltă şi sumbră de felul ei, cu părul negru despărţit la mijloc de o cărare lată, părea o păpuşă prost asamblată, prea mare pentru o femeie şi fără nici cea mai mică urmă de graţie feminină. Numai ochii negri, adânciţi în cearcănele veştede de diabetică, erau neobişnuiţi, dar atât de gravi şi serioşi, încât rămăseseră goliţi de fineţe.

Ajunsă pe palier, se opri lângă uşa aflată faţă în faţă cu uşa ei şi îşi apropie urechea. Nu se auzea nici un zgomot de dinăuntru. Făcu o grimasă dispreţuitoare şi se îndepărtă. Când să intre, auzi o uşă deschizându-se la etajul de deasupra şi apoi voci. Se apucă să aranjeze preşul, găsindu-şi motiv să nu plece.

De deasupra se auzea un dialog însufleţit:

— De fapt nu vrea să se ducă la muncă! spunea aspru o voce feminină nervoasă.

— Indiferent ce-ar fi. Trebuie să avem grijă de fată. E la o vârstă periculoasă, răspunse o voce de bărbat. Nu se ştie niciodată ce se poate întâmpla în cazuri dintr-astea.

— Care vârstă periculoasă, ce tot spui? Tu n-o să te schimbi niciodată. La nouăşpe ani, vârstă periculoasă? Numai tu puteai spune aşa ceva!...

Justinei i se păru de cuviinţă să scuture preşul cu putere, ca să-şi anunţe prezenţa. Dialogul de deasupra se opri. Bărbatul porni în jos pe scări, zicând:

— N-o obliga să se ducă. Dacă apare ceva, sună-mă la birou. Ne vedem mai târziu.

— Pa, Anselmo.

Justina îşi salută vecinul cu un zâmbet lipsit de amabilitate. Anselmo trecu, făcu un gest solemn înspre borul pălăriei şi pronunţă pe un ton plăcut un salut ceremonios. Uşa de la intrare se închise cu un zgomot plin de personalitate. Justina adresă un salut în sus:

— Bună dimineaţa, dona Rosália.

— Bună dimineaţa, dona Justina.

— Ce-a păţit Claudinha? E bolnavă?

— De unde ştiţi?

— Eram aici să scutur preşul şi l-am auzit pe soţul dumneavoastră. Mi s-a părut că zicea...

— E numai răsfăţul de capul ei. Anselmo al meu nu poate s-o audă pe fie-sa plângându-se. Îl apucă toate fricile... Ea zice că o doare capul. E doar lene. Aşa tare o doare capul că s-a culcat la loc!

— Nu se ştie niciodată, dona Rosália. Aşa am rămas şi eu fără fata mea, Dumnezeu s-o ierte. Ziceam că n-avea nimic, n-avea nimic şi până la urmă a terminat-o meningita... Scoase o batistă şi îşi suflă nasul cu putere. Apoi continuă: Sărăcuţa... Numai opt ani avea... Nu pot să uit... Se fac acum doi ani, mai ţineţi minte dona Rosália?

Rosália mai ţinea minte şi îşi şterse o lacrimă de moment. Justina voia să-i mai zică, să repovestească detalii deja ştiute, profitând de compasiunea aparentă a vecinei, când o voce răguşită îi tăie vorba:

— Justina!

Chipul palid al Justinei împietri. Reluă vorba cu Rosália până când vocea se auzi mai tare şi mai violentă:

— Justina!!!

— Ce e? întrebă.

— Te rog să intri în casă. Nu-mi plac discuţiile astea pe palier. Dacă ai fi la fel de sătulă de muncă cum sunt eu, n-ai mai avea chef să trăncăneşti atâta!

Justina dădu din umeri indiferentă şi continuă discuţia. Dar cealaltă, stânjenită de scenă, îşi luă rămas-bun. Justina intră în casă. Rosália coborî câteva trepte, încordându-şi auzul. Prin uşă răzbiră ţipete aspre. Apoi, brusc, tăcere.

Aşa se întâmpla de fiecare dată. Se auzea bărbatul ţipând, apoi nevasta îi spunea câteva vorbe abia auzite, iar el tăcea din gură. Rosáliei i se părea foarte ciudat. Bărbatul Justinei avea faimă de brută, cu corpul lui greoi şi plin şi purtarea grosolană. Încă nu împlinise patruzeci de ani, dar părea mai bătrân, din cauza feţei buhăite, a ochilor umflaţi şi a gurii umede, mereu lăsată în jos. Nimeni nu putea înţelege cum şi de ce doi oameni atât de diferiţi se căsătoriseră. E adevărat că nici nu îşi amintea careva să-i fi văzut împreună pe stradă. În plus, nimeni nu pricepea cum s-a putut ca din două persoane deloc frumoase (ochii Justinei erau deosebiţi, dar nu frumoşi) să iasă o fată atât de delicată cum fusese micuţa Matilde. De parcă natura ar fi făcut o greşeală, iar apoi, dându-şi seama, a corectat-o, făcând copilul să dispară.

Cert e că violentul şi asprul Caetano Cunha, linotipist la *Ştirile zilei*, care dădea pe-afară de grăsime, noutăţi şi proastă-creştere, după trei ţipete agresive tăcea mâlc la o şoaptă a nevestei, diabetica şi plăpânda Justina, pe care o dărâmai la pământ dacă suflai mai tare.

Era un mister pe care nu reuşea să-l dezlege. Mai zăbovi puţin, dar era linişte deplină. Se duse înapoi în casă, închizând uşa cu grijă, ca să n-o trezească pe fata ei care dormea.

Dormea sau se prefăcea că doarme. Rosália aruncă o privire prin uşa întredeschisă. I se păru că-i vede pleoapele tremurând. Deschise uşa de tot şi se apropie de pat. Maria Cláudia îşi strângea ochii prea tare şi fără rost.

Mici riduri, brăzdate de strânsoare, însemnau locul în care mai târziu avea să apară laba-gâștei. Pe buzele cărnoase mai rămăseseră încă urme de la rujul dat cu o zi înainte. Părul șaten, tuns scurt, îi dădea un aer de mic golan, ceea ce o făcea de o frumusețe picantă și provocatoare, aproape intrigantă.

Rosália își privea fiica, destul de neîncrezătoare în somnul ei profund, care avea toate semnalmentele unei înșelăciuni. Oftă încetișor. Apoi, cu un gest de afecțiune maternă, o înveli mai bine la gât. Maria Cláudia reacționă imediat. Deschise ochii. Râse îndelung, încercă să se abțină, dar era deja prea târziu:

— M-ai gâdilat, mami!

Înfuriată pentru că fusese înșelată, dar mai ales pentru că fiica ei o surprinsese în flagrant delict de iubire maternă, Rosália îi răspunse enervată:

— Deci așa dormeai, nu? Acum nu te mai doare capul, ai? De fapt tu nu vrei să muncești, leneșo!

Ca și cum i-ar fi dat dreptate mamei, fata se întinse fără grabă, savurând destinderea mușchilor. Când își umflă pieptul, cămașa cu modele de dantelă i se desfăcu, lăsând la vedere doi sâni mici și rotunzi. Deși n-ar fi putut spune ce o deranja la mișcarea aceea nestingherită, Rosália nu-și putu ascunde nemulțumirea și bombăni:

— Ia să te acoperi! Vouă în ziua de azi nu vă mai e rușine nici de mamele voastre!

Maria Cláudia făcu ochii mari. Erau albaștri, de un albastru luminos, dar reci ca stelele care sunt departe și, cărora, din cauza asta, le percepem doar strălucirea.

— Dar ce-am făcut? Gata! M-am acoperit.

— Când eram eu de vârsta ta, dacă aș fi apărut așa în fața mamei mele, mi-aș fi luat o palmă.

— Eu cred că te bătea degeaba...

— Serios? Eu cred că tu ai avea nevoie de așa ceva.

Maria Cláudia își ridică brațele prefăcându-se că se întinde. Apoi căscă:

— Suntem în alte vremuri, mamă.

Rosália îi răspunse în timp ce deschidea fereastra:

— Da, suntem. Unele mai rele. Apoi se întoarse spre pat: Ia să vedem, te duci la muncă sau nu?

— Cât e ceasul?

— Aproape zece.

— E prea târziu acum.

— Puţin mai devreme parcă nu era.

— Mă durea capul.

Frazele scurte şi rapide lăsau să se vadă enervarea fiecăreia. Rosália fierbea de furie reţinută, Maria Cláudia era sâcâită de observaţiile moralizatoare ale mamei ei.

— Te durea capul, ce să-ţi spun! Eşti o prefăcută, asta eşti!...

— Ţi-am spus că mă durea capul. Ce mai vrei?

Rosália izbucni:

— Aşa se răspunde, domnişoară? Fii atentă că eu sunt mama ta, da?

Fata nu se intimidă. Ridică din umeri, vrând să spună prin gestul ei că nu avea rost să se certe pentru remarca ei şi, dintr-un salt, se dădu jos din pat. Rămase în picioare, în cămaşa de mătase care-i cădea pe corpul atrăgător şi bine făcut. Mânia înflăcărată a Rosáliei se lăsă înduplecată de frumuseţea răcoritoare a fetei, iar furia dispăru precum apa în nisip. Rosália se simţi mândră de Maria Cláudia, de corpul ei frumos. Apoi îi spuse, în loc de părere de rău:

— Trebuie să anunţi la birou.

Maria Cláudia nu păru să aprecieze schimbarea tonului. Răspunse cu indiferenţă:

— Mă duc jos la dona Lídia să dau telefon.

Rosália se enervă din nou, poate pentru că acum fata trăsese pe ea un halat de casă şi, fiind îmbrăcată mai discret, nu o mai putea fermeca.

— Ştii că nu-mi place să te duci în casă la dona Lídia.

Ochii Mariei Cláudia erau mai nevinovaţi ca niciodată:

— Asta-i bună! De ce? Nu înţeleg.

Dacă discuţia ar mai fi continuat, Rosália ar fi trebuit să spună lucruri pe care prefera să le lase nespuse. Ştia

că fata ei înţelegea despre ce era vorba, dar i se părea că unele subiecte nu trebuiau discutate cu o domnişoară necăsătorită. Din educaţia primită rămăsese cu o noţiune de respect, cum ar trebui să existe între părinţi şi copii, pe care o puse în aplicare. Se prefăcu că nu înţelege întrebarea şi ieşi din cameră.

Maria Cláudia, rămasă singură, zâmbi. În faţa oglinzii, îşi desfăcu nasturii halatului şi îşi descheie cămaşa, privindu-şi sânii. Se înfioră. O roşeaţă uşoară îi coloră chipul. Zâmbi din nou, puţin nervoasă, dar mulţumită. Ceea ce tocmai făcuse îi lăsase o senzaţie plăcută, cu gust de păcat. Apoi îşi închise nasturii la loc, se mai privi o dată în oglindă şi ieşi din cameră.

La bucătărie, se duse lângă mama ei, care prăjea pâine, şi o sărută. Rosália nu putea să nege, îi plăcuse sărutul. Nu îi dădu şi ea unul, dar inima îi bătea mai tare de mulţumire:

— Du-te să te speli, mamă, că pâinea e aproape gata.

Maria Cláudia se închise în baie. Ieşi de acolo plină de prospeţime, cu pielea strălucitoare, curată şi buzele nefăcute puţin livide de la apa rece. Când o văzu, mamei îi străluciră ochii. Se aşeză la masă şi începu să mănânce cu poftă.

— E bine să mai stai acasă din când în când, nu? întrebă Rosália.

Fata râse de plăcere:

— Păi vezi? Am sau n-am dreptate?

Rosália simţi că cedase prea mult. Încercă să reformuleze, să dea altă întorsătură frazei:

— Mă rog, dar e bine să nu exagerezi.

— La birou nu-mi zice nimeni nimic.

— Dar ar putea să-ţi zică, mamă. Şi trebuie să-ţi păstrezi locul de muncă. Salariul tatălui tău nu e mare, ştii bine.

— Stai liniştită. Ştiu eu ce am de făcut.

Rosália ar fi vrut să afle ce şi cum, dar nu voia s-o întrebe. Terminară de mâncat în linişte. Maria Cláudia se ridică şi zise:

— Mă duc s-o rog pe dona Lídia să mă lase să dau telefon.

Mama ei deschise gura să mai zică ceva, dar renunţă, căci fata era deja pe hol.

— Să nu mai închizi uşa, că nu stai mult.

Din bucătărie, Rosália auzi uşa închizându-se. Nu-i venea să creadă că fata ei ar fi făcut-o înadins, numai ca să n-o asculte. Umplu ligheanul şi se apucă să spele vasele murdare de la micul dejun.

Maria Cláudia nu împărtăşea scrupulele mamei ei când venea vorba de relaţia nepotrivită cu vecina de jos, ci, dimpotrivă, o găsea pe dona Lídia foarte simpatică. Înainte să sune, îşi aranjă gulerul halatului şi îşi trecu mâna prin păr. Îi păru rău că nu se dăduse cu puţintel ruj pe buze.

Soneria răsună strident în liniştea scării. Auzind un zgomot uşor, Maria Cláudia era sigură că Justina o spiona prin vizor. Tocmai voia să se întoarcă cu un gest provocator, dar în acel moment uşa se deschise şi apăru dona Lídia.

— Bună dimineaţa, dona Lídia.

— Bună dimineaţa, Claudinha. Ce te aduce pe aici? Nu vrei să intri?

— Dacă îmi permiteţi...

Pe holul umbros, fata se simţi învăluită de căldura parfumată din aer.

— Ia zi, ce s-a întâmplat?

— Iar vă deranjez, dona Lídia.

— Ei, nu deranjezi deloc. Ştii bine că îmi place să vii pe la mine.

— Mulţumesc. Voiam să vă rog să mă lăsaţi să dau un telefon la birou, să le spun că nu mă duc azi.

— Nici o problemă, Claudinha.

O împinse uşurel spre cameră. Maria Cláudia se tulbura de fiecare dată când intra acolo. În camera Lídiei era o atmosferă care îi dădea ameţeli. Mobilele erau frumoase, cum nu mai văzuse, avea oglinzi, draperii, o canapea

roşie, un covor miţos pe jos, sticle de parfum pe masa de toaletă, un miros de tutun scump, dar nici unul din lucrurile astea, luat în parte, nu era responsabil pentru tulburarea ei. Poate toate laolaltă, poate prezenţa Lídiei, ceva imponderabil şi nedefinit, ca un gaz care trece prin toate filtrele şi care corodează şi arde. În atmosfera din camera aceea îşi pierdea mereu stăpânirea de sine. Rămânea ameţită de parcă ar fi băut şampanie, cu o pornire irezistibilă de a face prostii.

— Aici e telefonul, spuse Lídia. Poţi vorbi liniştită.

Dădu să se retragă, dar Maria Cláudia spuse repede:

— A, din cauza mea, nu e nevoie, dona Lídia. Nu e nimic important...

Ultima frază o spuse pe un ton şi cu un surâs care parcă dădeau de înţeles că alte lucruri ar fi avut importanţă şi că dona Lídia ştia bine care erau acelea. Stătea în picioare, dar Lídia exclamă:

— Stai jos, Claudinha! Acolo, pe marginea patului.

Cu picioarele tremurând, se aşeză. Îşi puse mâna liberă pe cuvertura căptuşită cu satin albastru şi, fără să-şi dea seama, începu să mângâie ţesătura capitonată aproape cu voluptate. Lídia părea indiferentă. Deschise un pachet de Camel şi îşi aprinse o ţigară. Nu fuma din viciu sau de nevoie, dar ţigara făcea parte dintr-un sistem complicat de atitudini, vorbe şi gesturi, toate având acelaşi scop: să facă impresie. Iar lucrul ăsta, în sine, se transformase într-o a doua natură: din momentul în care mai era cineva lângă ea, oricine ar fi fost, căuta să impresioneze. Ţigara, frecuşul lent al chibritului, primul fum suflat prelung şi visător, toate erau cărţi din joc.

Maria Cláudia explica la telefon, cu multe gesturi şi exclamaţii, „îngrozitoarea" ei durere de cap. Făcea grimase de alint, grimase dureroase ca şi când ar fi fost foarte bolnavă. Cu coada ochiului, Lídia îi observa mimica. În sfârşit fata închise şi se ridică:

— Gata, dona Lídia. Şi mulţumesc frumos.

— Ei, asta-i. Ştii că poţi să-l foloseşti când vrei tu.

— Dacă îmi permiteţi, vă las aici cei cinci bani pentru convorbire.

— Zăpăcito. Păstrează-ţi banii. Când o să renunţi la obiceiul ăsta, să vrei să-mi plăteşti convorbirile?

Zâmbiră amândouă, privindu-se. Deodată, Mariei Cláudia i se făcu teamă. N-avea de ce să-i fie teamă, cel puţin nu una din aceea fizică şi imediată, dar de la o clipă la alta simţi o prezenţă înfricoşătoare în cameră. Poate atmosfera care cu puţin timp în urmă doar o ameţea, acum o sufoca.

— Bine. Mă duc. Şi mulţumesc, încă o dată.

— Nu vrei să mai stai puţin?

— Am treabă de făcut. Mă aşteaptă mama.

— Nu te reţin, atunci.

Lídia era îmbrăcată cu un halat de tafta rigidă, roşie, cu reflexe verzui ca elitrele unor coleoptere, şi lăsa în urma ei o dâră de parfum intens. Auzind foşnetul ţesăturii şi, mai ales, inspirând aroma caldă şi tare care se desprindea în urma Lídiei, aromă care nu era doar cea a parfumului, ci şi a corpului Lídiei, Maria Cláudia simţea că avea să-şi piardă cumpătul cu totul.

După ce Claudinha plecă, mulţumindu-i încă o dată, Lídia se întoarse în cameră. Ţigara se consuma lent în scrumieră. Îi strivi capătul s-o stingă. Apoi se întinse pe pat. Îşi împreună mâinile sub ceafă şi se aşeză mai bine pe cuvertura moale pe care o mângâiase Maria Cláudia. Sună telefonul. Cu un gest foarte leneş, ridică receptorul:

— Da... Eu sunt... A! Da. (...) Da, vreau. Care e meniul azi? (...) Bine. Merge. (...) Nu, asta nu. (...) Mmm. Bine. (...) Şi fructe? (...) Nu-mi plac. (...) Fără. Nu-mi plac. (...) Da, asta da. (...) În regulă. Să nu vină târziu. (...) Şi să nu uitaţi să îmi trimiteţi nota de plată pentru luna asta. (...) La revedere.

Puse receptorul în furcă şi se lăsă iar pe spate în pat. Căscă îndelung, cu lejeritatea cuiva care nu se teme de observatori indiscreţi, un căscat care lăsa să se vadă lipsa unuia dintre ultimii molari.

Lídia nu era frumoasă. Analizată trăsătură cu trăsătură, se putea ajunge la concluzia că era la fel de departe de frumuseţe, pe cât era şi de banalitate. În momentul de faţă o dezavantaja şi faptul că nu era machiată. Chipul îi lucea de la crema de noapte, iar sprâncenele se cereau pensate la capete. De fapt, nu era deloc o frumuseţe, ca să nu mai punem la socoteală aspectul important al calendarului, care îi numărase deja ziua în care împlinise treizeci şi doi de ani, iar al treizeci şi treilea nu era departe. Dar emana cu toată fiinţa o seducţie magnetică. Avea ochii căprui închis, părul negru. Când era obosită, chipul ei căpăta o duritate masculină, mai ales în jurul gurii şi la nări, dar Lídia ştia, printr-o uşoară modificare, să îl facă blând şi seducător. Nu făcea parte dintre femeile care atrăgeau prin formele corpului, dar emana senzualitate din cap până în picioare. Era îndeajuns de pricepută încât să stârnească în ea un freamăt care făcea orice amant să-şi piardă capul, dezarmat de aşa-zisa ei naturaleţe, după cum o percepea el, şi să se adâncească în mrejele ei înşelătoare, crezându-le adevărate. Lídia ştia. Toate erau cărţi din jocul ei – iar corpul, delicat ca o trestie şi vibrant ca o stinghie de oţel, era cel mai mare atu al ei.

Ezită între a adormi şi a se scula din pat. Se gândea la Maria Cláudia, la frumuseţea ei proaspătă de adolescentă şi, într-o clipă, deşi i se părură nedemne de ea orice comparaţii cu o fetişcană, simţi o bruscă strângere de inimă, o zvâcnire de invidie care îi încreţi fruntea. Vru să se aranjeze, să se machieze, să pună între tinereţea Mariei Cláudia şi senzualitatea ei de femeie cu experienţă cea mai mare distanţă posibilă. Se ridică rapid. Dăduse deja drumul la boiler: apa era pregătită pentru baie. Îşi scoase halatul dintr-o singură mişcare. Apoi îşi ridică de poale cămaşa de noapte şi o scoase peste cap. Rămase complet goală. Încercă temperatura apei şi se lăsă să alunece în cadă. Se spălă fără grabă. Lídia era conştientă de importanţa curăţeniei în situaţia ei.

Curată şi împrospătată, se înfăşură în halatul de baie şi se duse la bucătărie. Înainte de a reveni în cameră, aprinse aragazul şi puse pe foc un ibric pentru ceai.

În cameră, îmbrăcă o rochie simplă, dar graţioasă, care îi punea în evidenţă formele şi o făcea mai tânără, se machie sumar, mulţumită de ea şi de crema pe care o folosea. Reveni în bucătărie. Apa fierbea deja. Luă ibricul de pe foc. Când deschise cutia de ceai observă că era goală. Se încruntă enervată. Lăsă cutia şi se duse înapoi în cameră. Tocmai voia să sune la băcănie, ridică receptorul, dar auzi pe cineva vorbind pe stradă şi deschise fereastra.

Ceaţa se ridicase şi cerul era albastru, un albastru diluat de început de primăvară. Soarele bătea de la depărtare, atât de mare depărtare, încât vremea mustea de răcoare.

La fereastra de la parter, din stânga, o femeie îi dădea indicaţii iar şi iar unui băiat blond care o privea de afară, cu năsucul încreţit de efortul pe care îl făcea ca să fie atent. Vorbea cu accent spaniol şi fără oprire. Băiatul înţelesese deja că mama lui voia ardei gras de zece bani şi era gata să plece, dar ea îi repeta comanda doar din plăcerea de a vorbi cu fiul ei şi de a se auzi pe ea însăşi. Părea că nu mai avea nevoie de nimic altceva. Lídia strigă:

— Dona Carmen, m-auziţi, dona Carmen!

— *Quien me llama*? A, *buenos días*, dona Lídia!

— Bună dimineaţa. Vă supăraţi dacă îl rog pe Henriquinho să îmi ia ceva de la băcănie? Aş avea nevoie de nişte ceai...

Îi spuse ce voia şi îi aruncă băiatului o bancnotă de douăzeci de scuzi. Henriquinho o luă la goană pe stradă de parcă l-ar fi alergat câinii. Lídia îi mulţumi donei Carmen, care răspunse în limba ei peticită, alternând cuvinte spanioleşti cu fraze în portugheză, cărora le măcelărea pronunţia. Lídia îşi luă la revedere, căci nu-i plăcea să se arate la geam. Peste puţină vreme sosi Henriquinho, roşu tot de la alergătură, cu pachetul de ceai şi cu restul. Îl răsplăti cu zece bănuţi şi un sărut, iar băiatul plecă.

Cu cana plină și o farfurie de pișcoturi alături, Lídia se instală din nou în pat. În timp ce mânca, citea o carte pe care o luase dintr-un dulăpior din sufragerie. Își umplea golul zilelor fără ocupație cu lectura romanelor și strânsese câteva, de autori buni și răi. În momentul de față îi stârnise interesul lumea frivolă și inconsecventă a *Familiei Maia*[1]. Își bea ceaiul cu înghițituri mici, mușca dintr-un pișcot și citea o frază, exact cea în care Maria Eduarda îl lingușește pe Carlos făcându-i următoarea declarație: „În afară de faptul că am avut inima adormită, trupul meu a rămas totdeauna rece, rece ca marmura"... Lídiei îi plăcu fraza. Căută un creion ca s-o însemneze, dar nu găsi nici unul. Atunci se ridică cu cartea în mână și se duse la masa de toaletă. Făcu un semn cu rujul pe marginea paginii, o dâră roșie menită să scoată în evidență o dramă sau o farsă.

De pe scări se auzi zgomot de măturat. Imediat apoi, vocea donei Carmen intonă un cântec melancolic. Și mai îndepărtat, în spatele zgomotelor de prim-plan, zumzăitul pătrunzător al unei mașini de cusut și loviturile seci ale unui ciocan pe o talpă.

Ținând delicat un pișcot între dinți, dona Lídia își reluă lectura.

---

1. *Os Maias*, roman renumit al lui Eça de Queiroz, unul dintre cei mai importanți autori realiști din literatura portugheză, tradus în românește de Micaela Ghițescu, Editura Univers, București, 1978 (citatul se regăsește în cap. XV, p. 428).

II

Ceasul vechi din camera de zi, pe care Justina îl moștenise la moartea părinților, bătu fornăit de nouă ori, apoi scoase un suspin de mecanism ostenit. Casa era atât de tăcută, încât părea nelocuită. Justina purta încălțări de pâslă și trecea dintr-o cameră în cealaltă cu subtilitatea unei fantome. Erau atât de potrivite una pentru alta – ea și casa – încât atunci când le vedeai, înțelegeai imediat de ce – și una, și cealaltă erau așa și nu altfel. Justina n-ar fi putut să trăiască decât în acea casă, iar casa, așa goală și silențioasă, nu ar fi putut fi așa cum era fără prezența Justinei. Din mobile, din podea, urca un iz de mucegai. Aerul era stătut. Ferestrele veșnic închise pricinuiau atmosfera aceea de mormânt – iar Justina era atât de înceată și moșmondită, încât curățenia casei nu era niciodată completă.

Sunetele ceasului, care alungaseră liniștea, se sfârșiră în vibrații din ce în ce mai atenuate și distante. După ce stinse toate luminile, Justina se duse să se așeze pe un scaun, lângă fereastra care dădea spre stradă. Îi plăcea să stea acolo, nemișcată, fără să facă nimic, cu mâinile abandonate în poală, cu ochii deschiși spre întuneric, așteptând ceva, nici ea nu știa prea bine ce. Veni să i se încolăcească la picioare motanul, singurul ei tovarăș la ceasurile serii. Era un animal liniștit, cu ochi întrebători și mersul întortocheat, care părea să-și fi pierdut capacitatea de a mieuna. Învățase alături de stăpâna lui tăcerea și, ca și ea se abandona acesteia.

Timpul curgea domol. Ticăitul ceasului împingea liniştea, insista să o alunge, dar liniştea se opunea cu masa ei densă şi greoaie, în care se înecau toate zgomotele. Fără să cedeze, se luptau cot la cot, zgomotul cu încăpăţânarea disperării şi certitudinea morţii, iar liniştea cu dispreţul eternităţii.

Apoi se auzi un alt zgomot, mai puternic: oameni care coborau scara. Dacă ar fi fost în timpul zilei, Justina s-ar fi dus să tragă cu ochiul, mai degrabă fiindcă nu avea altceva de făcut sau nu voia să facă altceva, decât din curiozitate, dar noaptea o lăsa mereu fără putere, foarte obosită, cu o dorinţă prostească de a plânge şi a muri. Altfel, putea să parieze fără şovăială că erau Rosália cu soţul şi fata, care mergeau la cinema. Recunoştea râsul Mariei Cláudia, care era înnebunită după cinema.

Cinema... De când nu se mai dusese Justina la cinema? Da, moartea fiicei... Dar chiar şi înainte de asta, de când nu se mai dusese la cinema? Matilde se ducea cu tatăl ei, dar ea rămânea mereu acasă. De ce? Cine ştie... Nu se ducea. Nu-i plăcea să meargă pe stradă cu soţul ei. Era foarte înaltă şi foarte slabă, iar el, gras şi mic de statură. În ziua nunţii, puştanii de pe stradă au râs de ea când au văzut-o ieşind din biserică. Nu uitase niciodată râsul acela, cum nu putea uita nici fotografia cu naşii şi invitaţii, înşiraţi pe scările bisericii, aşa cum stau spectatorii urmărind un meci de fotbal. Ea, ţeapănă, cu buchetul de flori atârnând, cu ochii negri umezi de îndoială; şi el, gras încă de pe atunci, îndesat în frac şi cu un joben împrumutat. Îngropase fotografia aceea ridicolă în fundul unui sertar şi nu se mai uitase niciodată la ea de atunci.

Dialogul ceasului cu liniştea se văzu din nou întrerupt. Dinspre stradă se auziră roţile de cauciuc ale unui automobil rulând surd pe caldarâmul denivelat. Automobilul se opri. Urmă un amestec de zgomote în noapte: arcul frânei de mână, sunetul specific al portierei la deschidere, lovitura scurtă la închidere, un clinchet de chei. Justina

n-a avut nevoie să se ridice ca să ştie cine a venit. Dona Lídia avea o vizită, vizita ei obişnuită, a bărbatului care venea de trei ori pe săptămână. Pe la ora două dimineaţa, musafirul pleca. Nu rămânea niciodată peste noapte acolo. Era metodic, punctual, corect. Justinei nu îi plăcea de vecina de alături. Îi purta pică fiindcă era frumoasă, dar mai ales pentru că era una din acele femei care trăiau singure, pentru că avea o casă pusă la punct şi bani ca să plătească o femeie la curăţenie, să îşi comande acasă mesele de la un restaurant şi să iasă pe stradă încărcată de bijuterii şi îmbibată de parfumuri. Însă îi era recunoscătoare fiindcă îi oferise pretextul pentru a rupe relaţiile cu soţul ei pentru totdeauna. Mulţumită Lídiei, adunase, pe lângă cele o mie de motive, motivul suprem.

Cu un efort lent şi greoi, ca şi cum corpul ar fi refuzat să se mişte, se ridică şi aprinse lumina. Sufrageria, unde se afla, era mare, iar lustra care o lumina era atât de slabă, încât din întunericul spulberat încă mai rămaseră penumbre prin colţuri. Pereţii goi, scaunele cu spătar vertical, dure şi respingătoare, masa fără strălucire şi fără flori, mobilele şterse şi aproape lipsite de ornamente – şi Justina singură, în mijlocul acestei ostilităţi, prea înaltă şi slabă, cu rochia ei neagră şi ochii negri, profunzi şi tăcuţi.

Ceasul învârti două rotiţe şi bătu timid. Nouă şi un sfert. Justina căscă încet. Apoi stinse lumina şi trecu în dormitor. Pe comodă, poza fiicei ei afişa un zâmbet vesel, singura lumină vie din acea cameră sumbră şi închisă. Cu un oftat resemnat, Justina se culcă.

Dormea întotdeauna prost. Îşi petrecea noaptea amestecând vise, vise tulburi din care se trezea extenuată şi nedumerită. În ciuda efortului de memorie pe care îl făcea, îi era cu neputinţă să le reconstituie. Singurul lucru pe care şi-l amintea – şi chiar şi acesta părea mai degrabă o presimţire sau poate amintirea unei presimţiri, decât o certitudine – era o prezenţă stăruitoare în spatele unei uşi pe care nici toată puterea din lume nu o putea deschide.

Înainte de a adormi își fixa în cap amintirea chipului Matildei, inflexiunile vocii, gesturile ei, hohotele de râs, până și fața ei moartă, ca și cum toate acestea, în vis, ar fi putut sparge acea ușă veșnic închisă. Degeaba. În momentul în care închidea ochii, Matilde se ascundea, atât de bine, încât Justina o mai găsea, fără nici un mister, abia când se trezea ziua următoare. Dar când o regăsea fără nici un mister, era ca și cum ar fi pierdut-o; dacă o vedea ca atunci când era în viață, era ca și cum ar fi ignorat-o.

Pleoapele coborâră încetișor sub greutatea umbrelor și a liniștii. Liniștea și umbrele pătrundeau pe nesimțite în mintea Justinei. Avea să înceapă sarabanda lină a viselor, să revină angoasanta prezență stranie – și ușa închisă care păstra misterul. Deodată, de foarte departe, răsunară gemete surde și disperate. Noaptea era pătrunsă de fiori fantastici. Ochii deja încețoșați ai Justinei se deschiseră în întuneric. Rostogolindu-se peste munți și văi, trezind ecouri în peșterile întunecate și în scorburile copacilor bătrâni, lăsând în noapte mii de rezonanțe tragice, gemetele se apropiau, apoi se prefăcură în plânsete și fiecare suspin era o lacrimă în cădere ca un pumn strâns, cu forța unui pumn strâns.

Ochii pierduți ai Justinei luptară împotriva zgomotelor neliniștitoare care îi umpleau auzul. Se simțea târâtă într-un hău negru și adânc, dar se zbătea ca să nu se afunde. În cădere, îi apăru zâmbetul luminos al Matildei. Se prinse de el cu disperare și se cufundă în vis.

Trecând prin pereți și suind până la stele, rămase muzica, ritmul lent al *Eroicii*, declamând durerea, declamând nedreptatea morții omului.

III

Ultimele măsuri ale *Marşului funebru* cădeau ca violetele pe mormântul eroului. Apoi, o pauză. O lacrimă care se scurge şi moare. Şi imediat, vitalitatea dionisiacă a „Scherzoului", încă greoi din cauza umbrei lui Hades, dar bucurându-se deja de viaţă şi victorie.

Un fior se făcu simţit deasupra capetelor aplecate. Cercul fermecat al luminii coborând din tavan le unea pe cele patru femei în aceeaşi fascinaţie. Chipurile grave aveau expresia încordată, ca şi cum ar fi asistat la celebrările unor rituri misterioase şi de nepătruns. Cu puterea ei hipnotică, muzica rezona în spiritul femeilor. Nu se priveau. Ochii erau atenţi la lucru, doar mâinile erau prezente.

Muzica curgea fără oprelişte prin tăcere, iar tăcerea o primea pe buzele ei mute. Timpul trecu. Ca un râu care coboară de la munte, inundă câmpia şi se cufundă în mare, simfonia se sfârşi în profunzimea tăcerii.

Adriana întinse braţul şi opri radioul. Un păcănit sec ca un fermoar închis. Misterul luase sfârşit.

Mătuşa Amélia ridică ochii. Pupilele ei, de obicei dure, aveau o strălucire umedă. Cândida murmură:

— E atât de frumos!

Nu era prea expresivă timida şi nehotărâta Cândida, dar buzele ei decolorate tremurau, ca ale fetelor care primesc primul sărut de amor. Mătuşa Amélia n-a fost mulţumită de clasificare:

— Frumos? Frumos e un cântec oarecare. Asta e... e...

Ezita. Cuvântul pe care voia să-l rostească îi stătea pe buze, dar parcă l-ar fi profanat zicându-l. Unele cuvinte se retrag, se sustrag – pentru că înseamnă prea mult pentru auzul nostru obosit de cuvinte. Amélia își pierdu puțin din fermitatea afirmației. Adriana a fost cea care, cu o voce tremurată, cu o voce ascunsă, de taină, șopti:

— E mirific, mătușă.

— Da, Adriana. Exact.

Adriana își coborî privirea către ciorapul pe care îl stopa. O îndatorire prozaică, precum și cea a Isaurei, care făcea găici unei cămăși, precum cea a mamei, care făcea ochiuri mici cu croșeta și precum cea a mătușii Amélia, care aduna cheltuielile zilei. Îndatoriri de femei urâte și șterse, îndatoririle unei vieți mici, ale unei vieți cu ferestre fără orizont. Dar muzica se terminase, muzica aceea întovărășindu-le serile, vizitându-le casa zilnic, ca o consolare și o stimulare – iar acum puteau vorbi despre frumusețe.

— Oare de ce o fi așa de greu să spui „mirific"? întrebă Isaura zâmbind.

— Nu știu, răspunse sora ei. Dar e adevărat că e greu. Dacă stai să te gândești, totuși e un cuvânt ca oricare altul. E ușor de pronunțat, sunt doar câteva litere... nici eu nu înțeleg.

Mătușa Amélia, încă tulburată de neputința de mai devreme, vru să explice:

— Eu înțeleg. La fel e și cuvântul Dumnezeu pentru cei care cred. E un cuvânt sfânt.

Da. Mătușa Amélia spunea mereu cuvintele potrivite. Dar nu lăsa loc de discuție. Totul rămânea spus. Tăcerea, o tăcere fără muzică, încărcă atmosfera. Cândida întrebă:

— Nu mai e nimic?

— Nu. Restul programului e neinteresant, răspunse Isaura.

Adrianei îi zburase gândul, cu ciorapul uitat în poală. Își amintise de masca lui Beethoven pe care o văzuse în vitrina unui magazin de muzică, cu mulți ani în urmă. Încă

își mai amintea chipul acela lat și puternic, care chiar și în inexpresivitatea ghipsului, tot lăsa să se vadă marca geniului. Plânsese o zi întreagă fiindcă nu avea bani s-o cumpere. Asta se întâmplase cu puțin timp înainte să-și piardă tatăl. Moartea lui, împuținarea mijloacelor bănești, nevoia de a părăsi vechea casă – masca lui Beethoven însemna azi, mai mult decât atunci, un vis imposibil.

— La ce te gândești, Adriana? o întrebă sora ei.

Adriana zâmbi și dădu din umeri:

— Prostii.

— Nu ți-a mers bine azi?

— Ba da. Mereu același lucru: facturi de primit, facturi de plătit, debite și credite cu bani care nu sunt ai noștri...

Râseră amândouă. Mătușa Amélia termină de făcut socotelile și întrebă:

— Nu se aude nimic de vreo mărire?

Adriana dădu din umeri din nou. Nu-i plăcea să i se pună întrebarea asta. I se părea că ceilalți credeau că ea câștigă puțin, iar asta o jignea. Răspunse indiferentă:

— Zic că nu e de lucru...

— Tot timpul aceeași poveste. Pentru unii mult, pentru alții puțin. Și pentru alții nimic! Când o să învețe oamenii ăștia să plătească atât cât avem nevoie ca să trăim?

Adriana oftă. Cu mătușa Amélia nu te puteai înțelege când venea vorba de bani, de patroni și angajați. Nu pentru că ar fi fost invidioasă, dar o indigna risipa din lume, când milioane de oameni suferă de sărăcie și de foame. Acolo, în casă, nu sufereau de sărăcie și aveau ce pune pe masă de fiecare dată, dar sufereau duritatea unui buget limitat, din care fusese scos tot ce era de prisos, până și prisosul acela necesar, fără de care viața omului rămâne la nivelul celei a animalelor. Mătușa Amélia insistă:

— Trebuie să vorbești cu ei, Adriana. Lucrezi acolo de doi ani, iar salariul abia acoperă factura la curent.

— Ei, mătușă, și ce să fac eu?

— Ce să faci? Uite să stai să te holbezi la mine, cu ochii ăia aşa miraţi!

Replica o duru pe Adriana ca o palmă. Isaura o privi pe mătuşă sever:

— Mătuşă!

Amélia se întoarse către ea. Apoi o privi pe Adriana şi spuse:

— Pe mine mă scuzaţi.

Se ridică şi ieşi din încăpere. Adriana se ridică şi ea. Mama o puse să se aşeze la loc:

— Nu face caz, fata mea. Ştii că ea face cumpărăturile. Îşi scoate peri albi ca să ajungă banii şi banii n-ajung. Voi câştigaţi, munciţi, dar ea, săraca, se căzneşte. Numai eu ştiu.

Mătuşa Amélia apăru în uşă. Părea tulburată, dar asta nu îi făcu vocea mai puţin aspră sau poate că tocmai de asta nu voia să-i sune vocea altfel:

— Vreţi o ceaşcă de cafea?

(Ca pe vremuri... O ceaşcă de cafea! Să vină, da, ceaşca de cafea, mătuşă Amélia! Stai jos aici, lângă noi, aşa, cu chipul ăsta de piatră şi inima ta de ceară. Bea o ceaşcă de cafea şi mâine apucă-te iar de socoteli, inventează reţete, taie cheltuielile, taie şi ceaşca asta de cafea, ceaşca asta inutilă de cafea!)

Seara îşi reluă cursul, acum mai tărăgănată şi mai tăcută. Două femei bătrâne şi două care lăsaseră deja în urmă tinereţea. Aveau trecutul drept amintire, prezentul de trăit, viitorul de temut.

Aproape de miezul nopţii, somnul îşi făcu apariţia. Câteva căscături. Cândida le propuse (mereu de la ea venea propunerea asta):

— Ce-ar fi să ne culcăm?

Se ridicară, cu zgomot de scaune târşâite. Ca de obicei, numai Adriana mai rămase, ca să le lase celorlalte timp să se culce. Apoi îşi strânse lucrul de cusut şi se duse în cameră. Sora ei îşi citea romanul. Scoase din geantă un mănunchi de chei şi deschise un sertar de la comodă. Cu

o altă cheie mai mică descuie o cutie din care scoase un caiet gros. Isaura privi pe deasupra cărții și zâmbi:

— Iar cu jurnalul! Într-o zi o să mă uit și eu ce tot scrii în caietul ăla.

— N-ai nici un drept! răspunse sora ei, cu răutate.

— Gata, gata! Nu te supăra...

— Câteodată îmi vine să ți-l arăt numai ca să nu mai zici mereu același lucru!

— Te plictisesc?

— Nu, dar ai putea să taci din gură. Mi se pare foarte urât să spui lucrurile astea tot timpul. Ce, n-am dreptul să am grijă de ce e al meu?

Ochii Adrianei, în spatele lentilelor groase, scăpărau de nervi. Cu caietul strâns la piept, înfrunta zâmbetul ironic al surorii.

— Foarte bine, spuse Isaura. Tu scrie acolo. Într-o zi o să vii tu singură să-mi dai caietul să-l citesc.

— Mai așteaptă, răspunse Adriana.

Și ieși din dormitor. Isaura se cuibări mai bine în așternut, își potrivi cartea într-un unghi bun de lectură și uită de soră-sa. Aceasta din urmă, după ce traversă camera deja întunecată în care dormeau mama și mătușa, se închise în baie. Numai acolo, în locul ferit de curiozitatea familiei, se simțea destul de în siguranță pentru a trece în caiet impresiile ei de peste zi. Începuse să țină jurnalul la puțin timp după ce se angajase. Scrisese deja zeci de pagini. Scutură stiloul și începu:

„Joi, 19/3/52, douăsprezece fără cinci noaptea. Mătușa Amélia e și mai prost dispusă azi. Urăsc să mi se spună cât de puțin câștig. Mă simt jignită. Era cât pe ce să-i răspund că eu câștig mai mult decât ea. Mi-a părut rău înainte să deschid gura și a fost mai bine. Mătușa Amélia, sărăcuța... Mama zice că înnebunește făcând socoteli. Cred. Așa fac și eu. Astă-seară am ascultat *Simfonia a III-a* de Beethoven. Mama a zis că era frumos, eu am zis că era mirific, iar mătușa Amélia a fost de acord cu mine. O iubesc pe mătușa. O iubesc pe mama. O iubesc pe

Isaura. Dar ele nu știu că eu nu mă gândeam la simfonie sau la Beethoven, adică nu mă gândeam numai la asta... Mă mai gândeam... Mi-am amintit până și de masca lui Beethoven și cât mi-aș dori să o am... Dar mă gândeam și la *el*. Azi sunt fericită. Mi-a vorbit foarte frumos. Când mi-a dat facturile să le verific, m-a atins cu mâna dreaptă pe umăr. Ce mi-a plăcut! Tremuram toată pe dinăuntru și am simțit că mă înroșesc până în vârful urechilor. A trebuit să las capul în jos ca să nu mă vadă nimeni. Ce-a urmat a fost mai rău. Credea că nu aud și a început să vorbească cu Sarmento despre o fată blondă. N-am plâns pentru că ar fi picat prost și pentru că nu vreau să mă compromit. *El* s-a jucat cu fata câteva luni, apoi a lăsat-o. Doamne, oare o face la fel și cu mine? Ce bine că *el* nu știe că îmi place de el. Ar fi fost în stare să-și râdă de mine. Dacă s-ar întâmpla așa ceva, m-aș omorî!"

Aici se opri, mușcând vârful stiloului. Scrisese că era fericită, iar acum spunea că voia să se omoare. I se păru nepotrivit. Se gândi puțin și încheie cu următoarea frază:

„Mi-a plăcut atât de mult când m-a atins pe umăr!"

Așa da. Încheia cum trebuie, cu o speranță, cu o mică bucurie. Ținea mult să nu fie complet sinceră în jurnalul ei, atunci când întâmplările de peste zi o aduceau în pragul descurajării și al tristeții. Reciti ce scrisese și închise caietul.

Își adusese din cameră cămașa de noapte, o cămașă albă, până-n gât, fără decolteu, cu mâneci lungi, căci nopțile erau încă reci. Se dezbrăcă rapid. Eliberat din strânsorile îmbrăcămintii, corpul ei lipsit de grație se revărsă, devenind și mai greoi și lipsit de formă. Sutienul îi brăzda spatele. Când îl scoase, o dungă roșie îi înconjura corpul ca o urmă de bici. Trase pe ea cămașa și, după ce termină cu pregătirile de noapte, se duse în dormitor.

Isaura nu se dezlipea de carte. Își ținea brațul liber îndoit peste frunte, iar poziția îi lăsa la vedere axila înnegrită și curbura sânilor. Cufundată în lectură, nici nu se clinti când sora ei se întinse în pat.

— E târziu, Isaura. Lasă aia, șopti Adriana.

— Imediat! răspunse ea, enervată. Nu e vina mea că nu-ți place să citești.

Adriana ridică din umeri, un gest care îi era specific. Îi întoarse spatele surorii ei, trase pătura peste ea, ca să nu-i vină lumina în ochi, și peste puțin timp adormi.

Isaura citi mai departe. Trebuia să termine cartea în noaptea aceea pentru că termenul de împrumut se sfârșea în ziua următoare. Era aproape ora unu când ajunse la final. Îi ardeau ochii și avea mintea înfierbântată. Puse cartea pe noptieră și stinse lumina. Sora ei dormea. Îi auzea respirația ritmată, regulată și avu o tresărire ursuză. După părerea ei, Adriana era de gheață – iar jurnalul ei, o copilărie ca să-i facă pe alții să creadă că avea o viață misterioasă. În cameră pătrundea o lumină slabă de la un felinar de stradă. Din întuneric se auzea cum o insectă rodea lemnul. Din camera de alături se auzeau voci înfundate: mătușa Amélia visa de zor.

Toată clădirea dormea. Cu ochii deschiși în noapte și mâinile încrucișate sub cap, Isaura se gândea.

IV

— Să nu faceţi zgomot. Ştiţi că nu-mi place să deranjez vecinii din somn, şopti Anselmo.

Urca scările, urmat de nevastă şi fiică, aprinzând chibrituri ca să le lumineze calea. Atent la sfaturi, se arse. Scoase o interjecţie involuntară şi mai aprinse un chibrit. Maria Cláudia se sufoca de râs. Mama o dojeni cu voce joasă:

— Ce faci domnişoară, aşa ai tu grijă?

Ajunseră acasă. Intrară tiptil, ca hoţii. Rosália se trânti imediat pe o băncuţă din bucătărie.

— Aoleo, ce obosită sunt!

Se descălţă de pantofi şi îşi scoase ciorapii, arătându-şi picioarele umflate:

— Ia priviţi!...

— Ai albumină, asta e, exclamă soţul.

— Doamne! zâmbi Maria Cláudia. Da' îi mai zici şi dumneata câte unele, tată.

— Dacă tatăl tău zice că am albumină, înseamnă că e adevărat, răspunse mama.

Anselmo încuviinţă din cap grav. Privea atent picioarele nevestei şi, observându-le, adăugă noi argumente diagnosticului:

— Eu aşa zic...

Chipul mignon al Mariei Cláudia se încruntă de dezgust. Tot spectacolul cu picioarele mamei şi bănuiala bolii o sâcâia.

Mai degrabă ca să scape de subiect, decât din drag de muncă, scoase trei cești din dulap şi le umplu cu ceai.

Lăsau mereu termosul plin, pentru când aveau să se întoarcă. Acele cinci minute dedicate scurtei gustări le dădeau o senzaţie cu totul specială, ca şi cum deodată ar fi ieşit din mediocritatea vieţilor lor pentru a urca câteva trepte pe scara bunăstării economice. Bucătăria dispărea şi se transforma într-o încăpere micuţă şi intimă, cu mobile scumpe, tablouri pe pereţi şi un pian într-un colţ. Rosália nu mai avea albumină, Maria Cláudia purta o rochie de ultima modă. Numai Anselmo rămânea la fel. El era întotdeauna la fel. Distins, înalt, plăcut, un pic adus de spate, chel, mângâindu-şi mustaţa scurtă. Chipul imobil şi inexpresiv, produsul unui efort de ani de zile, avea menirea de a-i reprima emoţiile, pentru a-şi asigura astfel respectabilitatea.

Din păcate, dura doar cinci minute. Picioarele desculţe ale Rosáliei dominară scena până la urmă, iar Maria Cláudia a fost prima care se duse la culcare.

În bucătărie, nevasta şi bărbatul porniră dialogul-monolog al celor căsătoriţi de mai bine de douăzeci de ani. Banalităţi, vorbe spuse doar ca să fie spuse, pur şi simplu un preludiu pentru somnul liniştit al vârstei mature.

Puţin câte puţin, zgomotele se auziră tot mai răzleţ, până când rămase numai liniştea de dinaintea somnului. Apoi liniştea deveni mai densă. Numai Maria Cláudia rămăsese trează. Mereu adormea greu. Îi plăcuse filmul. La cinema, un băiat se uitase mult la ea, în pauze. La ieşire venise chiar lângă ea, atât de aproape, încât îi simţise suflarea pe gât. Dar nu înţelesese de ce băiatul nu venise după ea. Mai bine nu s-ar mai fi uitat atâta. Uită de cinema şi îşi aminti vizita pe care o făcuse acasă la dona Lídia. Ce frumoasă e dona Lídia! „Mult mai frumoasă decât mine...“ Îi era ciudă că nu era şi ea ca dona Lídia. Deodată, îşi aminti că văzuse automobilul la poartă. Rămase ca pe ghimpi, acum nu mai putea să adoarmă. Nu ştia cât era ceasul, dar îşi imagina că nu mai era mult până la două. Ştia, ca toată lumea din clădire, că

musafirul nocturn al donei Lídia pleca pe la două noaptea. Sub efectul filmului, al băiatului sau al vizitei târzii, simțea că moare de curiozitate, deși i se părea o curiozitate cam nepotrivită și de condamnat. Aștepta. După câteva minute, auzi de la etajul de jos zgomotul unui lanț care alunecă și al unei uși care se deschide. Un zgomot nedeslușit de voci și pași coborând scara.

Cu grijă, ca să nu-și trezească părinții, fata se dădu jos din pat. Mergând în vârful picioarelor, se duse la fereastră și dădu puțin la o parte perdeaua. Mașina rămânea de fiecare dată trasă lângă trotuarul din față. Văzu silueta greoaie a bărbatului traversând strada și suind în automobil.

Mașina se puse în mișcare și dispăru rapid de sub ochii Mariei Cláudia.

V

Dona Carmen avea un stil foarte aparte de a-şi savura dimineţile. Nu era genul de om care să rămână în pat până la amiază şi nici n-ar fi putut, pentru că trebuia să se ocupe de mâncarea soţului şi să aibă grijă de Henriquinho, dar nici să n-audă de spălat şi pieptănat înainte de prânz. Dimineaţa, cât deretica, îi plăcea să umble prin toată casa neglijent şi leneş, cu părul desfăcut. Soţul nu putea să sufere astfel de obiceiuri, care contraveneau normelor lui de ordine. Încercase de nenumărate ori să o convingă pe nevasta lui să-şi schimbe deprinderile, dar timpul avusese grijă să-i demonstreze că era în zadar. Deşi profesia lui de comis-voiajor nu-i impunea un orar rigid, dimineaţa pleca devreme numai ca să nu se prost dispună pentru tot restul zilei. Pe dona Carmen, la rândul ei, o apuca disperarea când soţul ei rămânea prea mult după ce-şi bea cafeaua de dimineaţă. Nu pentru că s-ar fi simţit obligată să renunţe la îndrăgitele ei obiceiuri, ci pentru că prezenţa soţului îi lua din plăcerea dimineţii. Ca urmare, ziua în care se întâmplau astfel lucrurile, era o zi deja stricată pentru amândoi.

În dimineaţa aceea, pe când îşi pregătea lucrurile ca să plece, Emílio Fonseca observă că cineva îi răvăşise şi preţurile, şi mostrele. Mărgelele erau scoase de la locul lor, amestecate cu brăţările şi cu broşele, toate aruncate talmeş-balmeş printre cercei şi ochelari de soare. Răspunzător pentru zăpăceală nu putea fi decât copilul. Vru să-l ia la întrebări, dar se gândi că n-are rost. În caz că băiatul nega, el nu putea şti sigur dacă minte, iar asta

ar fi fost rău; dacă mărturisea, trebuia să-l bată sau să-l certe, ceea ce ar fi fost și mai rău. Unde mai pui că nevasta ar fi intervenit imediat, ca o furie, iar scena s-ar fi sfârșit cu un scandal. Or el, de scandaluri era sătul. Puse valiza pe masa din sufragerie și, fără un cuvânt, se apucă să facă ordine în toată harababura.

Emílio Fonseca era un bărbat scund și uscat. Nu era slab: era uscat. Puțin peste treizeci de ani. Era blond, un blond palid și distant, cu părul rar și fruntea înaltă. Dintotdeauna fusese mândru de fruntea lui înaltă. Acum că se mărise din cauza începutului de chelie, ar fi preferat s-o fi avut mai joasă. Învățase, între timp, să se conformeze inevitabilului – iar inevitabilă nu era numai căderea părului, ci și nevoia de a face ordine în valiză. Învățase în opt ani de căsătorie să-și vadă de ale lui. Avea o gură fermă, ridată de amărăciune. Când zâmbea, i se strâmba ușor, fizionomia lui căpătând un aer sarcastic, pe care vorbele nu îl dezmințeau.

Henriquinho, stingherit ca un rău-făcător care se întoarce la locul crimei, veni să vadă ce făcea tatăl lui. Avea o față de înger, blond ca tatăl, dar un blond mai cald. Emílio nici nu se uită la el. Tatăl și fiul nu se iubeau unul pe altul nici mult, nici puțin – atât doar că se vedeau în fiecare zi.

Pe hol se auzeau papucii donei Carmen, un târșâit agresiv, mai elocvent decât orice alt discurs. Curățenia era aproape gata. Carmen aruncă o privire spre sufragerie, să vadă cât timp mai avea de gând soțul ei să stea acolo. I se părea deja că zăbovește prea mult. În acel moment, sună cineva la ușă. Carmen se încruntă. Nu aștepta pe nimeni la ora aceea. Brutarul și lăptarul veniseră deja, iar pentru poștaș era încă devreme. Soneria se mai auzi o dată. Spuse un „Vin acum!" nerăbdător și se îndreptă spre ușă, cu băiatul în urma ei. Îi apăru în fața ochilor o femeiușcă purtând un șal, care ținea un ziar în mână. O privi cu scepticism și întrebă:

— *Qué desea*? (Avea unele momente în care n-ar fi vorbit portugheză nici s-o pici cu ceară.)

Femeia zâmbi umil:

— Bună dimineaţa, stimată doamnă. Aici e camera de închiriat, nu? Aş putea s-o văd?...

Carmen se întunecă:

— Cameră de închiriat? *No hay aquí* cameră de închiriat.

— Dar e un anunţ în ziar...

— Un anunţ? Daţi-mi să văd, vă rog.

Vocea îi tremura din cauza nervilor reţinuţi. Trase aer în piept ca să se calmeze. Femeia îi arătă anunţul întinzând un deget cu o cicatrice de panariţiu. Scria acolo, în coloana anunţurilor cu închirieri. Nu era nici o îndoială. Toate erau corecte: numele străzii, numărul clădirii şi indicaţia foarte clară, la parter, pe stânga[1]. Îi dădu ziarul înapoi şi exclamă sec:

— Aici n-avem nici o cameră de închiriat!

— Dar, în ziar...

— V-am mai zis. Şi, *además*, anunţul e pentru *caballero*!...

— Cu lipsa asta de camere, credeam că...

— Dacă nu vă supăraţi!

Îi închise uşa în nas femeii şi se duse spre bărbatul ei:

— Ai pus *alguno* anunţ în ziar?

Emílio Fonseca o privi, ţinând câte un şirag de mărgele din pietre colorate în fiecare mână şi îi răspunse pe un ton calm şi ironic:

— Anunţ? Poate doar ca să fac rost de clienţi...

— Un anunţ pentru o cameră de închiriat...

— Pentru o cameră? Nu, draga mea. M-am însurat cu tine în regim de comuniune de bunuri şi autoritate – n-aş îndrăzni să dispun de o cameră fără să te consult.

---

1. În Portugalia, apartamentele din blocuri nu sunt numerotate, este indicată doar orientarea lor, respectiv „dreapta“ sau „stânga“.

— *No seas gracioso.*

— Nu glumesc deloc. Cine ar îndrăzni să facă glume cu tine?

Carmen nu răspunse. Cunoştinţele ei incomplete de portugheză o puneau tot timpul în inferioritate în rafala de înţepături. Preferă să explice cu o voce blândă care ascundea o intenţie rezervată:

— Era *una mujer*. Avea un ziar în care e un anunţ. Pentru o cameră aici, *no había confusión*. Şi, cum era *una mujer*, m-am gândit că poate ai pus tu anunţul...

Emílio Fonseca închise valiza, cu un pocnet. Deşi formularea nevestei nu fusese destul de explicită, înţelesese. Ridică spre ea ochii limpezi şi reci şi răspunse:

— Dacă ar fi fost un bărbat ar fi trebuit să presupun că ai pus tu anunţul?

Carmen se înroşi, jignită:

— Bădăranule!

Henriquinho, care asculta conversaţia fără să clipească, se uită la tatăl lui, să vadă cum reacţionează. Dar Emílio dădu încet din umeri şi murmură:

— Ai dreptate. Scuză-mă.

— *No quiero* să-mi ceri scuze, ripostă Carmen, exaltată. Vreau să-mi ceri scuze pentru că îţi râzi de *mí*. Mai bine m-ai bate!

— Nu te-am bătut niciodată.

— Şi *no* îndrăzni!

— Linişteşte-te. Eşti mai înaltă şi mai puternică decât mine. Lasă-mă să rămân cu iluzia că aparţin sexului tare. E ultima iluzie care mi-a mai rămas. Să încheiem discuţia.

— *Y si yo quisiera* să mă cert?

— Greşeşti. Eu am întotdeauna ultimul cuvânt. Pun pălăria pe cap şi plec. Şi mai vin doar la noapte. Sau nu mai vin deloc...

Carmen se duse la bucătărie să-şi caute portmoneul. Îi dădu nişte bani băiatului şi-l trimise la băcănie să cumpere bomboane. Henriquinho vru să se împotrivească, dar bomboanele erau mult mai atrăgătoare decât curiozitatea

și curajul lui, care îi cerea să-i țină partea mamei lui. Cum se închise ușa, Carmen se întoarse în sufragerie. Bărbatul se sprijinise de capătul mesei și își aprindea o țigară. Nevasta se porni pe ceartă:

— Nu te întorci, zici? Știam eu! Ai unde să stai, *no*? Știam eu, te simțisem! Sfântu' lu' papuc, ați văzut?... *Y aquí estoy yo, la* galiciana, sclava, *a trabajar* toată ziua pentru când poftește Excelența Sa să vină acasă!...

Emílio zâmbi. Nevasta se înfurie:

— *No* mai râde!

— Ba râd, cum să nu râd. De ce n-aș râde? Ce spui tu sunt numai aiureli. Sunt o grămadă de pensiuni în oraș. Ce m-ar împiedica să rămân la una din ele?

— *Yo*!

— Tu? Hai, lasă prostiile! Am treabă. Să lăsăm prostiile.

— Emílio!

Carmen se pusese în calea lui, tremurând. Era puțin mai înaltă decât el, cu fața-i pătrățoasă și bărbia proeminentă, două riduri adânci îi coborau de la nări până la colțurile gurii, niște rămășițe ale unei frumuseți aproape pierdute, amintirea tenului luminos și cald, a ochilor cu privirea lichidă și catifelată, din tinerețe. Pentru câteva momente, Emílio o văzu așa cum fusese cu opt ani în urmă. O fulgerare – și amintirea se stinse.

— Emílio! Tu mă înșeli!...

— Ce prostie. Nu te înșel. Pot să și jur, dacă vrei... Și chiar dacă te-aș înșela, cu ce te-ar deranja? E prea târziu pentru asemenea reclamații. Suntem căsătoriți de opt ani și, dacă adunăm toate zilele, câte au fost fericite? Luna de miere – sau poate nici aia! Ne-am înșelat, Carmen. Ne-am jucat cu viața, iar acum plătim pentru glumă. Nu e bine să te joci cu viața, nu crezi? Ce zici, Carmen?

Femeia se așeză, plângând. Printre lacrimi, exclamă:

— *Soy una disgraciada!*

Emílio apucă valiza. Cu mâna liberă mângâie capul femeii cu o duioșie uitată și șopti:

— Suntem doi nefericiţi. Fiecare în felul lui, dar crede-mă, suntem doi. Şi poate eu sunt cel mai nefericit. Tu, cel puţin, îl ai pe Henrique... Vocea afectuoasă se înăspri brusc: Gata. Poate nu vin la prânz, dar la cină vin sigur. Pe curând.

Pe hol, se întoarse şi adăugă cu o săgeată ironică în tonul vocii:

— Cât despre povestea aia cu anunţul, trebuie să fie o greşeală. Poate e de aici, de lângă...

Deschise uşa şi ieşi cu valiza în mâna dreaptă şi umărul de pe aceeaşi parte uşor căzut, poate din cauza greutăţii. Cu un gest reflex îşi aranjă pălăria, o pălărie cenuşie, cu boruri largi, care îi făcea faţa şi corpul să pară mai mici şi îi umbrea ochii palizi şi distanţi.

VI

Dona Carmen a mai avut de-a face cu încă doi pretendenţi până să se hotărască să verifice dacă sugestia soţului ei era bună de ceva. Şi când a făcut-o, deja încinsă de ciondăneala domestică şi de disputele cu pretendenţii la închiriat, n-a fost prea amabilă cu Silvestre. Acesta din urmă, aflând în sfârşit explicaţia pentru lipsa pretendenţilor, până atunci de neînţeles, îi răspunse pe acelaşi ton, iar Carmen trebui să bată în retragere când văzu apropiindu-se, în spatele cizmarului, silueta rotundă a Marianei, cu mânecile suflecate şi mâinile în şold. Pentru a evita probleme mai complicate, Silvestre îi propuse să pună pe uşă un anunţ care să-i redirecţioneze la casa lui pe cei interesaţi de cameră. Carmen îi răspunse că nu era dispusă să-şi atârne hârtii pe uşă, la care cizmarul ripostă că tot ea avea de pierdut, pentru că va trebui să le răspundă tuturor celor care vor apărea. Deşi se împotrivea în continuare, până la urmă căzu de acord, iar Silvestre scrise un anunţ pe o jumătate de foaie de hârtie. Carmen n-a vrut să-l lase pe el să pună hârtia: o lipi cu mâna ei cu o picătură de lipici. Mai grav a fost că a trebuit să mai audă, şi nu doar o dată, deja cunoscuta întrebare şi să vadă ziarul doveditor, pentru că unii dintre cei interesaţi nu ştiau să citească. Cuvintele ce i-au ieşit pe gură apoi la adresa lui Silvestre şi a nevestei sale au fost cu totul altele decât cele adresate în gând, dar chiar şi aşa, ce le-a spus depăşea cu mult limitele cuvenite şi juste. Dacă Silvestre ar fi fost o fire mai războinică, ar fi ieşit un conflict interna ional. Mariana

spumega de furie, dar soţul îi înfrână pornirile şi răbufnirile de brutăriţă din Aljubarrota[1].

Cizmarul se întoarse la locul lui de la fereastră, întrebându-se cum de a fost posibilă încurcătura. Ştia că nu avea cea mai frumoasă caligrafie, dar o găsea foarte bună pentru un cizmar, în comparaţie cu cea a unor doctori. Singura explicaţie pe care o vedea era o greşeală de la ziar. Lui nu-i aparţinea, de asta era sigur: parcă vedea şi acum formularul pe care îl completase şi scrisese acolo parter. În vreme ce se gândea, îşi concentră atenţia la lucru, fără a uita să mai arunce din când în când şi o privire pe fereastră, căutând să-i descopere printre puţinii trecători pe cei care ar fi putut veni pentru cameră. Avantajul cercetării era că atunci când ajungea să vorbească cu cel interesat, ştia deja ce răspuns să-i dea. Silvestre se considera un bun fizionomist. Se obişnuise în tinereţe să-i privească pe ceilalţi drept în faţă, pentru a afla cine erau şi ce gândeau, în vremurile în care asta era o chestiune de viaţă şi de moarte. Gândurile îl purtau în urmă, pe drumul deja parcurs al vieţii sale, distrăgându-i atenţia.

Dimineaţa era pe sfârşite, mirosurile prânzului umpleau casa şi încă nu apăruse nici o persoană potrivită. Silvestre regreta că fusese atât de exigent. Cheltuise bani pe anunţ, se certase şi cu vecina de alături (care, din fericire, nu îi era clientă) şi rămăsese fără chiriaş.

Se apucase să fixeze nişte pingele când văzu pe trotuarul de vizavi un bărbat care mergea fără grabă, uitându-se în sus, privind clădirile şi feţele oamenilor care treceau. Nu avea nici un ziar în mână, nici măcar în buzunar, după câte se putea vedea. Se opri în faţa ferestrei lui Silvestre să privească clădirea, plimbându-se într-o doară. Prefăcându-se absorbit de lucru, cizmarul îl privea pe

1. Eroina unei legende portugheze, în care se relatează victoria portughezilor asupra spaniolilor în bătălia de la Aljubarrota din 1385. Brutăriţa, o femeie puternică şi războinică, se spune că ar fi omorât cu lopata şapte spanioli care se ascundeau în cuptor.

furiș. Era de statură medie, oacheș și probabil nu avea mai mult de treizeci de ani. Se îmbrăca în stilul inconfundabil al celor care se află la distanță egală între sărăcie și clasa de mijloc. N-avea un costum prea îngrijit, deși era din stofă bună. Pantalonii își pierduseră în așa hal dunga, încât ar fi exasperat-o pe Mariana. Purta o cămașă cu guler înalt și n-avea pălărie. Părea mulțumit de rezultatul inspecției lui, dar nu se mișca nici un pas.

Silvestre începu să se neliniștească. N-avea nimic de care să se teamă, nu-l deranjase nimic niciodată de când... de când se lăsase de lucrurile acelea, iar acum era oricum bătrân, dar neclintirea și relaxarea bărbatului îl sâcâiau. Nevasta lui cânta în bucătărie cu vocea ei falsă, care îl binedispunea de obicei pe Silvestre și îi dădea mereu prilej de glume. Cizmarul nu mai suporta așteptarea, ridică privirea și se uită la curiosul personaj. Acesta, la rândul lui, tocmai inspectase clădirea și ajunsese în acel moment cu privirea la fereastra lui Silvestre. Se uitară amândoi unul la altul, cizmarul cu un aer ușor neîncrezător, celălalt cu o reală expresie de curiozitate. Separați de stradă, cei doi bărbați își susțineau privirile. Silvestre se uită în altă parte ca să nu pară provocator. Bărbatul zâmbi și traversă strada cu pași lenți, dar fermi. Silvestre simți că-l trec fiorii cât aștepta sunetul soneriei. N-a venit așa de repede pe cât credea. Probabil bărbatul stătuse să citească anunțul. În sfârșit, se auzi soneria. Cântecul Marianei se întrerupse în mijlocul unei cacofonii de tot plânsul. Inima lui Silvestre își accelera bătăile într-atât, încât cizmarul, râzând de el însuși, ajunse la concluzia că era un înfumurat, dacă avea impresia că bărbatul venea din motive care n-aveau nimic de-a face cu camera, ci cu întâmplările de demult, din vremurile în care... Parchetul se cutremură sub greutatea Marianei care se apropia. Silvestre dădu puțin perdeaua la o parte:

— Ce e?

— E un individ care a venit pentru cameră. Te duci tu?

Silvestre nu s-a simţit neapărat uşurat. Firavul lui suspin fusese de regret, ca şi când o iluzie, ultima, tocmai îşi dăduse duhul. Fără îndoială fusese vorba de înfumurare...

Mergând spre uşă se gândea că era bătrân şi sfârşit. Nevasta îi zisese deja bărbatului care era preţul, dar, cum voia să vadă camera, se ocupă de el mai departe Silvestre. Când îl văzu pe cizmar, băiatul zâmbi, dar atât de fin, încât abia se observa, în afara ochilor. Aceştia erau mici şi strălucitori, foarte negri, pe sub sprâncenele groase, dar bine desenate. Chipul îi era măsliniu, aşa cum Silvestre observase deja, cu trăsături clare, lipsit de blândeţe, dar şi de duritate excesivă. Un chip masculin, îndulcit numai de gura cu arcuri feminine. Lui Silvestre îi plăcu faţa lui:

— Vreţi să vedeţi camera deci?

— Dacă nu vă deranjează. Preţul îmi convine, voiam să aflu dacă şi camera.

— Intraţi, vă rog.

Băiatul (aşa îl considera Silvestre) intră fără stânjeneală. Se uită la pereţi şi la podea, neliniştind-o pe Mariana, care se temea tot timpul că i se va reproşa lipsa curăţeniei. Camera avea o fereastră spre curte, în care Silvestre, în puţinele ore libere, mai planta câteva verze şi încropise un ţarc pentru pui. Băiatul îşi făcu ochii roată şi se întoarse spre Silvestre:

— Îmi place camera. Dar nu pot rămâne.

Cizmarul întrebă, puţin enervat:

— De ce? Vi se pare scump?

— Nu. Preţul îmi convine, v-am spus. Problema e că n-aţi mobilat-o...

— Ah, aţi vrea să fie mobilată?

Silvestre se uită spre nevastă. Ea îi făcu un semn şi cizmarul adăugă:

— Asta nu ne împiedică să cădem la o înţelegere. Aveam aici un pat şi o comodă pe care le scosesem, fiindcă nu ne gândeam să închiriem camera cu mobilă... Vă daţi seama... Nu se ştie niciodată ce vor să facă alţii cu lucrurile noastre... Dar dacă dumneavoastră aţi fi interesat...

— Şi preţul rămâne la fel?

Silvestre îşi scărpină ciuful.

— Nu vreau să vă las în pierdere, adăugă băiatul.

Observaţia lui îl atinse pe Silvestre direct în amorul propriu. Cine îl cunoştea bine, ar fi spus exact cuvintele acelea pentru a obţine camera mobilată la acelaşi preţ la care ar fi fost fără mobilă.

— Asta-i! Cu mobilă sau fără mobilă e acelaşi lucru, hotărî el. La urma urmei, chiar ne convine. Aşa nu mai stăm cu casa îngrămădită. Nu-i aşa, Mariana?

Dacă Mariana ar fi putut spune ce gândea, ar fi zis tocmai că „nu-i aşa". Dar nu spuse nimic. Se limită să dea din umeri cu indiferenţă, strâmbând din nas. Băiatul remarcă expresia şi interveni:

— Nu, aşa nu se poate. Vă mai dau cincizeci de scuzi. E bine?

Mariana era încântată şi începu să-i placă de băiat. Cât despre Silvestre, sărea de bucurie în sinea lui. Nu pentru că făcuse o afacere, ci pentru că nu se înşelase. Chiriaşul era un om drept. Băiatul se duse la fereastră, îşi aruncă ochii prin curte, zâmbi văzând ţarcul care brăzdase pământul descoperit şi spuse:

— Nu ştiţi cine sunt. Mă numesc Abel... Abel Nogueira. Puteţi să cereţi informaţii despre mine la locul meu de muncă şi la casa din care mă voi muta acum. Aveţi aici adresele.

Pe pervazul ferestrei scrise două adrese pe o hârtie, pe care apoi i-o dădu lui Silvestre. Acesta făcu un gest de refuz, atât de sigur era că n-avea să facă nici un pas ca să „ceară informaţii", dar până la urmă luă hârtia. În mijlocul camerei fără mobilă, băiatul îi privea pe cei doi bătrâni, iar cei doi bătrâni îl priveau pe băiat. Toţi trei erau mulţumiţi, aveau acel zâmbet în priviri care valorează mai mult decât toate zâmbetele cu dinţi şi buze.

— Atunci, voi ocupa camera de azi. Îmi aduc lucrurile după-amiază. Şi, apropo, sper să mă înţeleg cu dumneavoastră pentru spălatul rufelor...

Mariana răspunse:

— Și eu sper. Așa nu mai aveți nevoie să le spălați în altă parte.

— Sigur. Vreți să vă ajut să mutați mobila aici?

Silvestre răspunse grăbit:

— Nu, domnule, nu-i problemă. Ne ocupăm noi.

— Gândiți-vă bine...

— Nu-i problemă. Mobila nu e grea.

— Bine. Atunci, ne vedem mai târziu.

Îl conduseră până la ușă, surâzători. Pe palier, băiatul le aminti că va avea nevoie de o cheie. Silvestre îi promise că o va da la făcut chiar în după-amiaza aceea și se retrase. Cei doi bătrâni se întoarseră în cameră. Silvestre ținea în mână hârtia pe care chiriașul scrisese adresele. O băgă în buzunarul vestei și o întrebă pe nevastă:

— Ei bine? Cum ți se pare?

— Mie mi se pare bine. Dar te pricepi și tu să faci afaceri...

Silvestre zâmbi:

— Asta-i! Nu săräceam din asta...

— Păi nu, dar așa sunt cincizeci de scuzi în plus! Nu știu acum cât să-i iau pentru spălatul rufelor...

Cizmarul n-o mai auzea. Își luă o expresie încruntată care îi alungea nasul.

— Ce-ai pățit? îl întrebă nevasta.

— Ce-am pățit? Am pățit că dormim pe noi. Băiatul ne-a zis cum îl cheamă și noi n-am zis nimic, s-a făcut ora prânzului și noi nu l-am invitat... Asta e!

Marianei nu i se păru că era motiv pentru atâta încruntare. Aveau tot timpul să-și spună numele, cât despre prânz, Silvestre ar fi trebuit să știe că, dacă e de ajuns pentru doi, poate nu e și pentru trei. Văzând pe fața femeii că pentru ea faptul era lipsit de importanță, Silvestre schimbă subiectul:

— Mutăm mobila?

— Hai. Mai durează până e gata prânzul.

Mutarea a fost rapidă. Patul, noptiera, comoda și un scaun. Mariana puse așternuturi curate și mai dădu o ultimă mână de curățenie. Apoi se așezară într-o parte, ca și bărbatul ei, să se uite mai bine. Nu erau mulțumiți. Camera părea goală. Nu pentru că spațiul liber ar fi fost mare. Dimpotrivă, între pat și comodă, de exemplu, abia dacă puteai să te strecori. Dar se simțea absența unui lucru care să înveselească atmosfera și să o facă potrivită pentru o ființă vie. Mariana ieși și reveni după puțin timp cu un milieu și o vază. Silvestre încuviință din cap. Mobilele, până atunci încremenite în posomoreală, se înveseliră. Apoi, un covor lângă pat mai acoperi din goliciunea parchetului. Cu încă una, alta, camera căpătă un aer de confort modest. Mariana și Silvestre se priviră, zâmbitori, ca și cum s-ar fi felicitat pentru succesul acestei înfăptuiri.

Într-un târziu, se duseră la masă.

VII

În fiecare zi, după prânz, Lídia se culca. Avea o ușoară tendință de a slăbi și se proteja odihnindu-se zilnic timp de două ore. Întinsă în patul mare și moale, cu halatul desfăcut și mâinile căzute pe lângă corp, își pironea ochii în tavan, își relaxa mușchii încordați și se abandona timpului fără rezistență. În creierul Lídiei și în cameră se făcea un fel de vid. Timpul aluneca necontenit cu foșnetul mătăsos pe care îl are nisipul curgând în clepsidră.

Ochii pe jumătate închiși ai Lídiei urmăreau gândurile vagi și ezitante. Firul lor se întrerupea, pe după umbre care-l acopereau ca niște nori. Apoi apărea neted și clar, pentru a dispărea imediat printre văluri și a răzbate la lumină mai departe. Era precum pasărea rănită care se târăște, încearcă să se ridice în zbor, apare și dispare, până când cade moartă. Nereușind să-și susțină gândurile mai sus de norii care se îngrămădeau deasupra ei, Lídia adormi.

Se trezi la auzul soneriei stridente de la ușă. Buimacă, cu ochii încă acoperiți de somn, se ridică în capul oaselor. Soneria clincăni încă o dată, Lídia se sculă, își puse papucii și porni spre hol. Cu grijă, se uită pe vizor. Făcu o față agasată și deschise ușa:

— Intră, mamă.

— Bună ziua, Lídia, pot să intru?

— Intră, nu ți-am spus?

Mama intră. Lídia o conduse în bucătărie.

— Mi se pare că ești nervoasă.

— Eu? Ce-ți veni! Ia loc.

Mama se așează pe o băncuță. Era o femeie puțin peste șaizeci de ani, cu părul grizonant acoperit de un văl negru, ca și rochia pe care o purta. Pielea feței era puhavă, cu puține riduri, de culoarea fildeșului murdar. Avea ochii aproape imobili și stinși, abia acoperiți de pleoapele rămase cam fără gene. Sprâncenele erau rare și mici, desenate ca un accent circumflex. Întreg chipul avea o expresie uimită și absentă.

— Nu te așteptam azi, spuse Lídia.

— Nu e ziua în care vin de obicei, nici ora, așa e, răspunse mama. Tu ești bine?

— Ca de obicei. Și tu? spuse Lídia.

— Și eu cum pot. Dacă n-ar fi reumatismul...

Lídia încercă să pară interesată de reumatismul mamei, dar cu atât de puțină convingere, încât până la urmă schimbă subiectul:

— Dormeam când ai sunat. M-am trezit buimacă.

— N-arăți prea bine, observă mama.

— Zici? De la somn, sigur.

— Poate. Dormitul în exces dăunează.

Nici una din ele nu credea banalitățile pe care le spunea. Lídia își cunoștea prea bine mama ca să își dea seama că nu venise doar ca să vadă dacă arăta bine sau rău; mama, la rândul ei, începuse conversația astfel numai ca să nu intre direct în subiectul pentru care venise. Dar Lídia își aminti, în acel moment, că era aproape ora patru și că trebuia să plece.

— Deci ce te aduce pe aici azi?

Mama își netezi o cută a fustei. Se concentra cu toată atenția la treaba asta și părea să nu fi auzit întrebarea.

— Aș avea nevoie de bani, șopti ea, într-un final.

Lídia nu se miră. La asta se și aștepta. Cu toate astea, nu își putu ascunde enervarea:

— De la o lună la alta vii din ce în ce mai devreme să-mi spui asta...

— Știi și tu că viața e grea...

— Bine, dar cred că și tu ai putea să mai pui deoparte.

— Eu pun, dar se duce.

Vocea mamei era senină, ca şi cum era sigură că va obţine ce doreşte. Lídia se uită la ea. Mama rămăsese cu privirea plecată, fixată pe cuta fustei, însoţind mişcarea mâinii. Lídia ieşi din bucătărie. Mama lăsă imediat fusta şi îşi ridică privirea. Avea o expresie mulţumită, expresia celui care a căutat şi a găsit. Auzind că fiica ei se apropia, îşi reluă poziţia umilă.

— Poftim, îi zise Lídia, întinzându-i două bancnote de câte o sută de scuzi. Nu pot să-ţi dau mai mult acum.

Mama luă banii şi îi băgă în portofel, pe care apoi îl îndesă la fundul poşetei:

— Mulţumesc. Ce faci, te duci prin oraş?

— Mă duc până în Baixa. M-am săturat să stau în casă. Mănânc ceva şi mă mai uit pe la vitrine.

Ochii mici ai mamei, ficşi şi încăpăţânaţi ca ai unui animal împăiat, nu o slăbeau:

— După părerea mea umilă, n-ar trebui să ieşi prea mult.

— Nu ies mult. Ies când am chef.

— Sigur. Dar domnului Morais s-ar putea să nu-i placă.

Nările Lidiei fremătară. Spuse răspicat, sarcastic:

— Ţie îţi pasă mai mult decât mie despre ce crede domnul Morais...

— E spre binele tău. Acum că ai o situaţie...

— Mulţumesc de grijă, dar sunt la vârsta la care nu mai am nevoie de sfaturi. Ies când vreau şi fac ce vreau. Că o fi bine sau rău, mă priveşte.

— Îţi spun pentru că sunt mama ta şi îţi vreau binele...

Lídia zâmbi brusc şi agresiv:

— Binele meu!... Mamă, doar de trei ani te preocupă binele meu. Înainte nu prea dădeai atâta importanţă.

— Nu ai dreptate, răspunse mama, din nou atentă la cuta fustei. Întotdeauna mi-am făcut griji pentru tine.

— Cum spui tu. Dar acum îţi faci mult mai multe... Stai liniştită! Nu m-ar încânta deloc să mă întorc la viaţa de dinainte, la vremurile în care nu-ţi făceai griji pentru mine... Adică nu atât de multe ca azi...

Mama se ridică. Obţinuse ce voia şi conversaţia căpăta o direcţie neplăcută: era mai bine să se retragă. Lídia nu o reţinu. Era furioasă din cauza micii exploatări a cărei victimă era şi pentru că mama ei îşi permitea să-i dea sfaturi. I-ar fi plăcut s-o bage într-un colţ şi să nu-i dea drumul până când nu-i spunea tot ce gândea despre ea. Toate grijile, suspiciunile, teama de a nu-i fi pe plac domnului Morais – nu erau pentru că îşi iubea fiica, ci pentru a păstra integritatea micuţei pensii lunare pe care o primea de la ea.

Cu buzele încă tremurând de furie, Lídia se întoarse în dormitor să-şi schimbe hainele şi să se machieze. Se ducea să mănânce ceva, să dea o raită prin Baixa, aşa cum îi spusese mamei. Nimic mai nevinovat. Dar insinuările pe care tocmai le auzise mai că o făceau să-şi dorească să reia ceea ce făcuse vreme de atâţia ani: să se întâlnească cu un bărbat într-o cameră mobilată în oraş, o cameră pentru şederi scurte, cu inevitabilul pat, inevitabilul paravan, inevitabilele mobile cu sertare goale. În vreme ce-şi întindea crema pe faţă, îşi amintea ce se întâmpla în zilele şi nopţile acelea, în astfel de camere. Şi amintirea o întrista. Nu voia să o ia de la capăt. Nu pentru că i-ar fi plăcut de Paulino Morais: dacă l-ar fi înşelat, n-ar fi avut nici o umbră de remuşcare, iar dacă n-o făcea, era fiindcă îşi preţuia siguranţa. Cunoscuse prea mulţi bărbaţi ca să-i iubească. S-o ia de la capăt, nu! De câte ori se dusese în căutarea unei plăceri mereu refuzate? Se ducea pentru bani, normal, pe care îi primea pentru că îi merita... De câte ori nu plecase tulburată, jignită, batjocorită! De câte ori se repetaseră toate astea – cameră, bărbat şi insatisfacţie! Apoi, bărbatul putea fi altul, camera diferită, dar insatisfacţia nu dispărea, nici măcar nu se atenua.

Pe marmura mesei de toaletă, printre sticluţe şi cutiuţe, alături de poza lui Paulino Morais, era al doilea volum din *Familia Maia*. Îl răsfoi, căută pasajul pe care îl însemnase cu rujul şi îl reciti. Lăsă cartea să cadă încet

şi, cu ochii aţintiţi în oglindă, unde faţa ei avea acum expresia de uimire care îi amintea de mama ei, îşi recapitulă viaţa în câteva secunde – lumină şi întuneric, farsă şi tragedie, insatisfacţie şi batjocură.

Era aproape patru şi jumătate când termină cu aranjatul. Se făcuse frumoasă. Ştia să se îmbrace cu gust, fără exagerări. Îşi pusese un taior gri, bine croit, care îi dădea corpului conturul sinuos al unei forme perfecte. Un corp care îi obliga pe bărbaţi să-şi întoarcă capul pe stradă. Miracole de modiste. Instinctul femeii al cărei corp îi câştigă pâinea cea de toate zilele.

Coborî scările cu pas uşor, evitând ţăcănitul sonor al tocurilor pe trepte. La uşa lui Silvestre era lume. Uşile erau date de perete şi cizmarul ajuta un tânăr să intre cu o valiză mare. Pe palier, Mariana ţinea o altă valiză mai mică. Lídia îi salută:

— Bună ziua.

Mariana îi răspunse la fel. Silvestre, pentru a saluta şi el, se opri şi se întoarse. Privirea Lídiei trecu dincolo de el şi se fixă curioasă pe chipul tânărului. Abel o privi şi el. Cizmarul, observând privirea întrebătoare a chiriaşului, zâmbi şi îi făcu cu ochiul. Abel înţelese.

VIII

Ziua începea să se întunece şi noaptea se făcea simţită în liniştea amurgului, pe care nu-l puteau opri nici toate zgomotele oraşului, când Adriana apăru la colţ, mergând repede. Intră în scara blocului alergând şi urcă câte două trepte deodată, deşi inima protesta împotriva efortului. Sună la sonerie insistent, nerăbdătoare să vină cineva. Apăru mama:

— Bună ziua, mămico. A început deja? o întrebă, dându-i un sărut.

— Uşor, fata mea, uşor... Încă nu. De ce-ai venit în fugă?

— Mi-era teamă că o să întârzii. M-au mai ţinut la birou cu nişte scrisori urgente.

Intrară în bucătărie. Becurile erau deja aprinse. Radioul cânta în surdină. Isaura, în marchiză, cosea, aplecată peste o cămaşă roz. Adriana le pupă pe sora şi pe mătuşa ei. Apoi se aşeză să se odihnească:

— Uf! Ce de alergătură! Isaura, da' la ce lucrezi de-arată în halul ăsta?

Sora îşi ridică privirea şi zâmbi:

— Bărbatul care va purta cămaşa asta cred că e cel mai desăvârşit imbecil. Îl şi văd, la magazin, cu ochii bulbucaţi după frumuseţea asta, în stare să dea şi pielea de pe el drept plată!

Râseră amândouă. Cândida le făcu observaţie:

— Voi vorbiţi de rău pe toată lumea!

Amélia le ţinu isonul nepoatelor:

— Zi aşa, crezi că e dovadă de bun-gust să porţi cămaşa aia?

— Fiecare poartă ce-i place, îndrăzni să spună Cândida.

— Eh! Asta nu e nici o părere!

— Şşş! făcu Isaura. Staţi s-aud.

Crainicul anunţa o piesă muzicală.

— Încă nu e, spuse Adriana.

Lângă radio era un pachet. După formă şi după mărime părea o carte. Adriana îl luă şi întrebă:

— Ce e asta? Altă carte?

— Da, răspunse sora.

— Cum se cheamă?

— *Călugăriţa*.

— Cine e autorul?

— Diderot. N-am mai citit nimic de el.

Adriana lăsă cartea şi peste puţin uită de ea. Nu prea aprecia cărţile. La fel ca sora, mama şi mătuşa ei, iubea muzica, dar cărţile i se păreau plictisitoare. Ca să spui o poveste umpleai pagini şi pagini, dar de fapt, până la urmă, poveştile se pot spune în câteva cuvinte. Nu înţelegea cum putea Isaura să piardă ore întregi citind, câteodată până în zori. Pe când muzica, asta da. Ar fi fost în stare să stea o noapte întreagă să asculte, fără să obosească. Şi era o bucurie pe placul tuturor. Dacă n-ar fi fost aşa, n-ar fi lipsit certurile.

— Acuma e, anunţă Isaura. Dă mai tare.

Adriana învârti de un buton. Vocea crainicului răsună în toată casa:

— *Dansul morţii*, de Honegger. Text de Paul Claudel. Interpretare Jean-Louis Barrault. Atenţie!

În bucătărie şuiera un ceainic. Mătuşa Amélia îl luă de pe foc. Se auzi râcâitul acului pe disc şi apoi vocea dramatică şi vibrantă a lui Jean-Louis Barrault le făcu pe cele patru femei să se cutremure. Nici una nu se mişca. Priveau ochiul luminos de pe ecranul radioului, de parcă de acolo ar fi venit muzica. În pauza dintre primul şi al doilea disc răzbătu, dinspre apartamentul învecinat, ţiuitul metalic al unui *ragtime* care îţi făcea ferfeniţă auzul. Mătuşa Amélia îşi încruntă sprâncenele, Cândida oftă,

Isaura înfipse cu forţă acul în cămaşă, Adriana sfredeli peretele cu o privire teribilă.

— Dă mai tare, spuse mătuşa Amélia.

Adriana dădu volumul mai tare. Vocea lui Jean-Louis strigă *j'existe!*, iar muzica se agită pe *vaste plaine*, în timp ce notele trepidante din *ragtime* se amestecau eretic cu dansul *sur le pont d' Avignon*.

— Şi mai tare!

Corul morţilor, cu mii de ţipete de jale şi disperare, îşi proclamă durerea şi remuşcările, iar tema *dies irae* sufocă, anihilă chicotelile unui clarinet neastâmpărat. Honegger, avântându-se prin difuzor, se bucură că învinse anonimul ragtime. Poate Maria Cláudia se plictisise de programul ei de dans preferat, poate se speriase de ţipetele furorii divine pe care o traducea muzica. Când ultimele note din *Dansul morţii* se dizolvară în aer, Amélia se duse să pregătească cina, bombănind. Cândida se îndepărtă, temându-se de furtună, dar deopotrivă indignată. Cele două surori, sub efectul muzicii, fierbeau de furia sacră.

— Aşa ceva nu se poate, spuse, în sfârşit, Amélia. Nu vreau să par eu mai bună decât alţii, dar nu ştiu cum e cu putinţă să-i placă cuiva muzica aia de nebuni!

— Unora le place, mătuşă, spuse Adriana.

— Da, am văzut!

— Nu toată lumea ştie să asculte ca noi, adăugă Isaura.

— Ştiu şi asta. Dar cred că toată lumea ar trebui să fie în stare să separe grâul de neghină. Ce e rău, de-o parte; ce e bun, de cealaltă.

Cândida, care scotea farfuriile din dulap, îndrăzni să se opună:

— Nu se poate. Răul şi binele, binele şi răul merg întotdeauna amestecate. Nu eşti niciodată complet bun sau complet rău. Aşa cred eu, adăugă timid.

Amélia se întoarse către sora ei, ţinând în mână lingura cu care gusta supa:

— N-ai zis rău. În cazul ăsta, nu poţi fi sigură că ceea ce-ţi place e bun?

— Nu, nu pot.

— Atunci, de ce-ţi place?

— Îmi place pentru că cred că e bun, dar nu ştiu dacă e bun.

Amélia îşi ţuguie buzele a dispreţ. Cu simţul ei pragmatic şi felul ei vertical de a-şi trăi viaţa, această tendinţă a surorii ei de a nu avea certitudini despre nimic, de a face mereu mici distincţii între una şi alta, o scotea din sărite. Cândida tăcu, regretând că vorbise atât. Modul acela subtil de gândire nu-i aparţinea în mod firesc, şi-l însuşise din traiul cu soţul ei: ceea ce pentru el era problematic, la ea se simplifica.

— Toate bune şi frumoase, insistă Amélia. Dar cine ştie ce vrea şi ce are riscă să piardă ce are şi să eşueze în ce şi-ar propune.

— Ce încâlcit, zâmbi Cândida.

Sora recunoscu că fusese neclară, fapt care o enervă şi mai tare:

— Nu e încâlceală, e adevăr. Există muzică bună şi muzică proastă. Există oameni buni şi oameni răi. Există bine şi rău. Oricine poate alege...

— Ar fi fost bine să fie aşa. De multe ori nu ştii ce să alegi, n-ai învăţat să alegi...

— Mai bine zi că există oameni care nu pot alege decât prost pentru că sunt făcuţi prost din naştere!

Cândida se schimonosi ca şi cum ar fi durut-o ceva. Apoi răspunse:

— Nu ştii ce vorbeşti. Aşa ceva se poate întâmpla numai când oamenii au spiritul bolnav. Ori noi vorbeam de oameni care, după cum spui tu, pot alege... Cineva care ar fi bolnav n-ar putea alege!

— Vrei să mă încurci, dar n-o să-ţi meargă. Să vorbim atunci de oamenii sănătoşi. Eu pot să aleg între bine şi rău, între muzica bună şi muzica proastă!

Cândida îşi ridică mâinile ca şi cum ar fi vrut să înceapă un lung discurs, dar le lăsă imediat jos, zâmbind ostenită:

— Să lăsăm deoparte muzica, mai mult ne încurcă. Ia zi-mi, dacă știi, ce e binele și ce e răul. Unde se termină unul și începe celălalt?

— Asta nu știu și nici nu se întreabă așa ceva. Dar știu să recunosc binele și răul oriunde ar fi...

— Conform părerilor tale despre ele...

— Nici nu s-ar putea altfel. Eu nu judec cu ideile altora!

— Aici e partea mai dificilă. Uiți că și ceilalți au ideile lor despre bine și rău. Și că pot fi mai corecte decât ale tale...

— Dacă toată lumea ar gândi ca tine, nu ne-am mai înțelege. E nevoie de reguli, e nevoie de legi!

— Și cine le-a făcut? Și când? Și cu ce scop?

Tăcu vreme de o secundă și apoi întrebă, zâmbind cu inocentă maliţiozitate:

— Și până la urmă, chiar judeci după mintea ta sau după reguli și legi pe care nu le-ai făcut tu?...

La aceste întrebări, Amélia nu găsi ce să răspundă. Îi întoarse spatele surorii ei și încheie:

— Bine. Trebuia să-mi dau seama că nu se poate vorbi cu tine!

Isaura și Adriana zâmbeau. Discuţia era numai ultima din zecile pe care le auziseră deja. Sărmane bătrâne acum, limitate la treburile casnice, departe de vremurile în care interesele lor erau mai ample, mai vii, în care situaţia economică relaxată permitea astfel de interese! Zbârcite și încovoiate acum, albite și tremurânde, o veche flacără aruncând ultimele limbi, luptând împotriva cenușii care se strânsese. Isaura și Adriana se priviră și zâmbiră. Se simţeau tinere, vibrante, sonore precum coarda întinsă a unui pian – în comparaţie cu acea bătrâneţe care se fărâmiţa.

Apoi urmă cina. În jurul mesei, patru femei. Farfuriile aburinde, faţa de masă albă, ceremonialul mesei. Dincoace – sau poate dincolo – de zgomotele inevitabile, o liniște groasă, angoasantă, liniștea inchizitorială a trecutului care ne contemplă și liniștea ironică a viitorului care ne așteaptă.

IX

— Tu ai ceva, Anselmo!...

Anselmo făcu un efort să zâmbească, un efort care ar fi meritat un rezultat mai bun. Îngrijorarea lui era prea mare ca să cedeze jocului de mușchi care compune un zâmbet. Îi ieși o schimonoseală care poate ar fi fost comică, dacă nu ar fi fost atât de evidentă supărarea care îi pătrundea în priviri, acolo unde grimasele gurii nu puteau ajunge.

Erau în bucătărie, mâncau de prânz. Ceasul lui Anselmo, pus pe masă, îi arăta cât timp mai avea la dispoziție. Tic-tac-ul mărunt se insinuă în liniștea rămasă după exclamația Rosáliei.

— Ce ai pățit? insistă ea.

— Ei... Probleme...

Când era numai el cu nevasta lui, Anselmo nu-și făcea scrupule ce limbaj să folosească și nici nu i-ar fi trecut prin cap că ar fi putut s-o supere. Nici Rosália, fie spus, nu se supăra:

— Dar ce fel de probleme?

— Nu mi-au acceptat cecul. Și mai sunt încă zece zile până la sfârșitul lunii...

— Mai sunt, da, și nici eu nu mai am bani. Azi la băcănie a trebuit să mă prefac că mi-am uitat portofelul acasă.

Anselmo lăsă furculița jos cu violență. Ultima frază a nevestei fusese ca o palmă:

— Mi-ar plăcea să știu unde dispar banii! exclamă el.

— Doar nu te-oi gândi că-i cheltuiesc eu. Mama m-a învățat să fiu strângătoare și nu cred că mai e alta ca mine.

— Nu zice nimeni că nu ești strângătoare, dar mi se pare că ar trebui să trăim mai bine, dacă tot suntem doi oameni care câștigă câte ceva.

— Ce câștigă Claudinha abia îi ajunge pentru ea. Fata mea nu se poate prezenta oricum.

— De față cu ea nu mai vorbești așa...

— Atât mi-ar trebui, să-i mai dau și apă la moară. Crezi că nu știu ce fac?

Anselmo mesteca ultima înghițitură. Își schimbă poziția, se desfăcu la curea și își întinse picioarele. Lumina cenușie de zi ploioasă care intra prin geamurile marchizei atârna umbre prin bucătărie. Rosália, cu capul plecat, încă mai mânca. Pe latura neocupată a mesei, farfuria Mariei Cláudia aștepta.

Cu privirea ațintită în depărtare, cu chipul grav, n-ar fi îndrăznit nimeni să spună că Anselmo era preocupat de altceva decât de gânduri profunde. Pe sub chelia lucioasă, ușor îmbujorată de procesul digestiv care începea, creierul se străduia să scoată idei cu un singur scop: să facă rost de bani ca să reziste până la sfârșitul lunii. Dar, poate pentru că digestia se îngreuna, creierul lui Anselmo nu producea nici o idee care să meargă.

— Nu te mai gândi atât. O să se rezolve toate, îl încurajă Rosália.

Bărbatul, care atât aștepta s-audă ca să nu se mai gândească la un asemenea subiect supărător, o privi enervat:

— Dacă nu mă gândesc eu, cine o să se gândească?

— Dar îți face rău să te îngrijorezi acum, după ce ai mâncat...

Anselmo făcu un gest amplu de descurajare și clătină capul, ca și cum n-ar fi putut scăpa de fatalitatea implacabilă:

— Voi, femeile, nici nu visați ce trece prin capul unui bărbat!

Dacă Rosália i-ar fi lăsat „spațiul" necesar, Anselmo s-ar fi lansat într-un lung monolog în care și-ar fi expus, încă o dată, ideile lui fixe despre condiția bărbatului în

general şi a funcţionarilor de birou în particular. Idei nu avea multe, dar erau fixe. Iar cea principală, faţă de care toate celelalte erau sateliţi şi consecutive, consta în convingerea profundă că banii sunt (în cuvintele lui) fitilul vieţii. Şi că pentru a-i obţine, orice procedeu e bun, câtă vreme demnitatea nu are de suferit. Menţiunea asta era foarte importantă, fiindcă Anselmo avea, precum puţini alţii, cultul demnităţii.

Rosália nu-i lăsă „spaţiul", nu pentru că ar fi fost sătulă de teoriile pe care soţul le expusese de mii de ori, ci pentru că era prea ocupată să-i admire chipul, acel chip care, văzut din profil, ca acum, părea al unui împărat roman. Uşoara iritare a lui Anselmo, pentru că nu i se dăduse ocazia să vorbească, se atenuă, fiind compensată de atenţia respectuoasă cu care se simţea observat. O considera mult mai prejos pe nevasta lui, dar se simţea flatat să se ştie adorat astfel, aşa că renunţa de bună voie la plăcerea de a-şi evidenţia superioritatea prin cuvinte, când vedea în ochii Rosáliei respectul şi teama.

Se auzi un suspin: Rosália atinsese extazul, intermediul liric luase sfârşit. Din înaltele sfere ale adoraţiei, coborî la prozaismul terestru.

— Ştii cine şi-a luat chiriaş?

Pentru Anselmo comedia încă nu se terminase. Simulă o tresărire şi întrebă:

— Ce?

— Întrebam dacă ştii cine şi-a luat chiriaş?

Cu zâmbetul îngăduitor al fiinţelor olimpice care încuviinţează să coboare pe pământ, Anselmo întrebă:

— Cine?

— Cizmarul. De data asta un băiat tânăr. Părea cam coate-goale...

— Ciob şi oală spartă!

Era una din frazele preferate ale lui Anselmo. Voia să spună că nu era de mirare ca un amărât să locuiască cu alt amărât. Dar fraza următoare venea din îngrijorare:

— Un chiriaş ne-ar pica bine...

— Dacă am avea casă pentru așa ceva...

Cum nu aveau casă pentru așa ceva, Anselmo putu să răspundă:

— Nici mie nu mi-ar plăcea să stăm la grămadă. Ziceam și eu așa!...

Soneria sună de trei ori scurt.

— E micuța, spuse Anselmo. Se uită la ceas și adăugă: Și vine cam târziu.

Când intră Maria Cláudia, umbrele din bucătărie dispărură. Fata parcă era de pe coperta colorată a vreunei reviste americane, din cele care arată lumii că în America nu se fotografiază oameni sau lucruri cărora înainte nu le dai o mână de vopsea proaspătă. Maria Cláudia avea gusturi infailibile la alegerea culorilor care i se potriveau cel mai bine tinereții ei. Fără șovăială, aproape din instinct, dintre două tonuri asemănătoare îl alegea pe cel mai potrivit. Rezultatul era o minune. Anselmo și Rosália, oameni posomorâți, cu chipuri lipsite de strălucire și îmbrăcăminte cenușie, nu puteau să nu reacționeze la așa o invazie de prospețime. Și cum nu o puteau imita, o admirau. Cu cel de-al șaselea simț al ei de actriță începătoare, fata rămase în fața părinților timpul necesar pentru a-i seduce cu delicatețea ei. Știa că întârziase și nu voia să dea lămuriri. În momentul exact și oportun, se repezi ca o pasăre grațioasă către tatăl ei și îl sărută. Se învârti și căzu în brațele mamei. Toate păreau atât de naturale, încât nici unul dintre ei, actori în comedia erorilor care era viața lor, nu găsi că ar trebui să li se pară curios.

— Mi-e o foame! spuse Maria Cláudia. Și, fără să mai aștepte, cu mantaua de ploaie pe ea, alergă spre dormitor.

— Dezbracă-te aici, Claudinha, îi zise mama. O să uzi peste tot acolo.

Nu primi răspuns, nici nu se aștepta să primească. Îi atrăgea atenția și făcea observații fără să aibă cea mai slabă speranță de a le vedea ascultate, dar simplul fapt că le făcea îi dădea iluzia unei autorități materne, care se potrivea cu principiile ei de educație. Și nici măcar

succesivele înfrângeri pe care o asemenea autoritate le suferea nu o distrugeau.

Chipul mulțumit al lui Anselmo se umbri brusc. O licărire de neîncredere i se aprinse în ochi.

— Ia vezi de ce s-a dus acolo, îi porunci nevestei.

Rosália se duse și o prinse pe fată trăgând cu ochiul spre stradă, printre perdele. Simțind-o pe mama ei, Maria Cláudia se întoarse cu un zâmbet pe jumătate obraznic, pe jumătate stingherit.

— Ce faci acolo? De ce nu te dezbraci?

Se apropie de fereastră și o deschise. Pe stradă, chiar în față, era un băiat în ploaie. Rosália închise fereastra trântind-o. Tocmai voia s-o certe, când dădu peste privirea fiicei, ațintită asupra ei, niște ochi reci în care părea să lucească răutatea ranchiunei. Se înfricoșă. Maria Cláudia își scoase, fără grabă, mantaua. Câteva picături de apă udară covorul.

— Ți-am zis să-ți scoți haina! Uite ce-ai făcut pe jos!

Anselmo apăru în ușă. Simțindu-se acompaniată, nevasta izbucni:

— Ce crezi, domnișoara s-a postat la fereastră să se uite la un prostănac care stătea aici în față. Sigur au venit împreună. De asta a întârziat!...

Măsurând podeaua, ca și cum ar fi fost pe o scenă și urma însemnele regizorului, Anselmo se apropie de fată. Claudinha avea privirea plecată, dar nimic din ea nu sugera jenă. Chipul ei calm căpătase o urmă de dezgust. Prea concentrat la ce avea să spună pentru a observa atitudinea fiicei, Anselmo se porni:

— Cum așa, Claudinha, știi foarte bine că nu e frumos. O domnișoară tânără ca tine nu poate să umble, așa, însoțită. Ce-or să zică vecinii? Oamenii ăștia, când deschid gura, scuipă venin. În plus, cunoștințele astea nu duc niciodată la nimic bun, doar te compromit. Cine e băiatul ăsta?

Tăcere dinspre Maria Cláudia. Rosália spumega de indignare, dar nu zise nimic. Convins că gestul era de

un efect dramatic garantat, Anselmo își puse mâna pe umărul fiicei. Și continuă, cu vocea puțin tremurată:

— Știi că te iubim mult și că îți vrem binele. Nu trebuie să te duci după primul flăcău care-ți apare în cale. Nu e de viitor. Înțelegi?

Fata își ridică până la urmă privirea. Făcu o mișcare să-și elibereze umărul și răspunse:

— Da, tată.

Anselmo triumfă în sinea lui: metoda sa pedagogică nu dădea greș.

Și, convins de asta, plecă de acasă, apărându-se de ploaia care se întețea și hotărât să insiste pentru un avans. O cerea economia șchiopătândă a căminului și o meritau calitățile lui de soț și tată.

X

Sprijinit pe două perne, ușor toropit, căci de-abia se trezise, Caetano Cunha își aștepta prânzul. Lumina lămpii de noptieră, venindu-i pieziș, îi lăsa jumătate de față în penumbră și făcea să pară mai intensă roșeața obrazului luminat. Cu o țigară plantată în colțul gurii și ochiul de pe aceeași parte închis din cauza fumului, avea un aer de răufăcător din filmele cu gangsteri, uitat de scenarist într-un dormitor dintr-o casă întunecată. La dreapta, pe comodă, fotografia unui copil zâmbea către Caetano Cunha, zâmbea neclintit, zâmbea cu o neclintire neliniștitoare.

Caetano nu se uita la fotografie. Așa că n-a fost influențat de zâmbetul fiicei lui când zâmbi la rândul său. Nici zâmbetul din poză nu semăna cu al lui. Cel din poză era sincer și vesel și deranja doar fiindcă era neclintit. Zâmbetul lui Caetano era alunecos, aproape respingător. Când adulții zâmbesc astfel, zâmbetele copiilor n-ar trebui să fie de față, nici măcar cele fotografiate.

Când plecase de la ziar, Caetano avusese o aventură, o aventură murdară, cum îi plăceau lui. De asta zâmbea. Aprecia lucrurile bune și se bucura de două ori de ele: când i se întâmplau și când își amintea de ele.

Justina i-a stricat cea de-a doua bucurie. Intră cu tava cu micul dejun și o puse pe genunchii soțului. Caetano o privi cu ochiul luminat, batjocoritor. Cum globul lămpii era roșu, albul ochiului său părea însângerat și-i făcea privirea și mai răutăcioasă.

Femeia nu simți privirea, cum nu mai simțea nici neclintirea zâmbetului fiicei, atât de obișnuită era cu amândouă.

Se întoarse la bucătărie, unde o aştepta prânzul ei de diabetică, frugal şi fără gust. Mânca singură. La cină, soţul ei nu era acasă, în afară de marţi, ziua lui liberă; la prânz, mâncau separat: el în pat, ea la bucătărie.

Pisica sări de pe perna ei de lângă sobă, unde se toropise în vise. Îşi arcui spinarea şi, cu coada ridicată, se frecă de picioarele Justinei. Caetano o strigă. Animalul se urcă în pat şi rămase să-şi privească stăpânul, dând încet din coadă. Ochii verzi, pe care lumina roşie nu reuşea să-i mânjească, se opriră pe farfuriile de pe tavă. Aştepta premiul pentru amabilitatea ei. Ştia prea bine că din mâinile lui Caetano nu primise niciodată altceva în afară de palme, dar stăruia. Poate în creierul ei de animal era o curiozitate, curiozitatea de a afla când va obosi stăpânul să o bată. Caetano încă nu obosise: luă un papuc de pe jos şi îl aruncă. Mai rapidă, pisica fugi dintr-un salt. Caetano râse.

Liniştea care umplea casa de sus până jos, ca un bloc, se crăpă de la râsul lui. Atât de puţin obişnuit era locul cu sunetul acela, încât părea că mobilele se ghemuiseră în cotloanele lor. Pisica, uitând de foame şi îngrozită de hohot, se întoarse la uitarea somnului. Numai Justina, ca şi cum n-ar fi auzit nimic, rămase liniştită. Acasă, deschidea gura numai ca să spună cuvintele indispensabile şi nu i se părea indispensabil să-i ţină partea animalului. Trăia în sinea ei, ca şi cum ar fi visat un vis fără început şi fără sfârşit, un vis fără nici un subiect din care nu voia să se trezească, un vis făcut din nori care treceau în linişte acoperind un cer de care uitase.

XI

De când se îmbolnăvise băiatul, dimineţile dulci şi leneşe ale lui Carmen fuseseră date peste cap. Henriquinho era la pat de două zile, cu o angină benignă. Dacă ar fi fost după mama lui, ar fi chemat medicul, dar Emílio, gândindu-se la ce cheltuieli ar fi însemnat asta, spuse că nu era nevoie. Că era o boală fără importanţă. Cu câteva gargare, nişte tamponări cu mercurocrom şi de două ori mai multe alinturi, n-o să dureze mult până când băiatul o să se scoale din pat. Nevasta a folosit asta drept pretext să-l acuze că nu-i pasă de copil şi, cum o pornise pe drumul acuzaţiilor, îşi goli sacul de nenumăratele ei plângeri. Emílio o ascultă, fără să răspundă, o seară întreagă. Într-un târziu, de teamă să nu se împută treaba şi să dureze toată noaptea, îi dădu dreptate nevestei. În momentele când era de acord cu ea, Carmen nu mai simţea nevoia să se certe, aşa cum se întâmpla când i se împotrivea. Dacă el încuviinţa acum, însemna că ea n-ar mai fi avut motiv să răbufnească. Dar de cum îl auzi pe soţul ei, Carmen îşi schimbă poziţia şi începu să atace cu aceeaşi vehemenţă, ba chiar şi mai abitir, ceea ce până atunci apărase. Obosit şi ameţit, Emílio abandonă lupta, lăsând-o pe nevastă stăpână, să ia ce decizie credea ea mai potrivită. Iar ei nu mică i-a fost descumpănirea: pe de-o parte, ar fi vrut să-şi ducă la îndeplinire prima intenţie; pe de alta, nu se putea înfrâna să nu-şi zăpăcească bărbatul şi ştia că, dacă acum nu mai chema doctorul, asta ar fi făcut. Henriquinho, străin de toată disputa, rezolvă problema în cel mai simplu mod cu putinţă: îşi mai reveni.

Ca o mamă bună, Carmen era bucuroasă, deşi, undeva adânc în sinea ei, nu i-ar fi displăcut ca boala să se agraveze (câtă vreme n-ar fi reprezentat un pericol real), ca să-i arate soţului ce om rezonabil era ea.

În orice caz, cât Henriquinho era la pat, adio trândăveală matinală. Carmen trebuia să se ducă la cumpărături până să plece de-acasă bărbatul ei şi nici nu putea să stea mult, ca să nu-l ţină din treabă. Dacă paguba asta n-ar fi dăunat veniturilor casei, atunci n-ar fi pierdut ocazia să-i joace o festă soţului, dar viaţa era şi aşa destul de grea ca s-o mai complice, doar pentru satisfacţia unor răzbunări meschine. Până şi pentru asta Carmen se considera o femeie rezonabilă. Când era singură şi putea să-şi dea frâu liber disperării, se tânguia printre lacrimi că soţul nu ştia să-i aprecieze calităţile, el, care avea numai defecte, risipitor, uşuratic, dezinteresat de casă şi de copil, un om cu neputinţă de suportat din cauza acelui aer permanent de victimă, de fiinţă dezrădăcinată şi nedorită. De multe ori, la început, Carmen se întrebase care erau motivele neînţelegerilor constante dintre ea şi soţul ei. Se iubiseră şi ei ca toată lumea, se plăcuseră unul pe celălalt, dar, deodată, totul se sfârşise. Începuseră scenele, discuţiile, vorbele sarcastice – şi aerul acela de victimă, care o enerva cel mai mult. Acum era convinsă că soţul avea o amantă, o prietenă. După părerea ei, toate neajunsurile conjugale erau provocate de existenţa prietenelor... Bărbaţii sunt ca nişte cocoşi, abia ce s-au suit pe o găină, că au şi ales-o pe cea care să-i urmeze.

În acea dimineaţă, fără nici un chef, fiindcă ploua, Carmen ieşi la cumpărături. Casa rămase paşnică, izolată de liniştea vecinilor şi de susurul liniştit al ploii. Clădirea trăia una din acele minunate ore de linişte şi pace, ca şi cum n-ar fi avut înăuntru fiinţe în carne şi oase, ci lucruri, lucruri cu desăvârşire neanimate.

Pentru Emílio Fonseca, liniştea şi pacea care îl înconjurau nu aveau nimic paşnic. Ba chiar simţea o apăsare, ca şi cum aerul devenise dens şi asfixiant. Îi pica bine

pauza asta, absența nevestei și tăcerea fiului, dar îl apăsa certitudinea că era doar o pauză, o pace provizorie care amâna, dar nu rezolva nimic. Sprijinit de fereastra ce dădea spre stradă, privind la ploaia care cădea blând, fuma, de cele mai multe ori uitându-și țigara între degetele nervoase.

Din camera alăturată, băiatul strigă. Lăsă țigara într-o scrumieră și se duse să vadă ce era:

— Ce e?

— Mi-e sete...

Pe noptieră era un pahar cu apă fiartă. Îl ridică puțin pe băiat și i-o dădu să bea. Henrique înghițea încet, cu chipul crispat de durere. Părea atât de fragil, așa slăbit cum era din cauză că nu putea să mănânce, încât Emílio simți că i se strânge inima, cuprinsă brusc de neliniște. „Ce vină are copilul ăsta?", se întrebă. „Și ce vină am eu?" Sătul, băiatul se culcă din nou și îi mulțumi cu un zâmbet. Emílio nu se întoarse la fereastră. Se așeză pe marginea patului, tăcut, uitându-se la băiat. La început, Henrique se uită și el înapoi la tatăl său și părea mulțumit să-l vadă acolo. Peste câteva momente, însă, Emílio își dădu seama că îl deranja. Își mută privirea și dădu să se ridice. În aceeași clipă, ceva îl reținu. O idee nouă îi apăru în minte. (Dar oare era nouă? Oare nu fusese alungată de mii de ori, fiindcă părea nepotrivită?) De ce se simțea atât de stingherit în preajma băiatului? Din ce motiv băiatul nu părea, și clar nu era, în largul său când se afla el prin preajmă? Ce îi îndepărta? Scoase pachetul de țigări. Îl băgă la loc, fiindcă își aminti că fumul i-ar face rău la gât lui Henrique. Ar fi putut să se ducă să fumeze în alt loc, dar nu plecă de acolo. Privi, din nou, copilul. Dintr-odată, îl întrebă:

— Tu mă iubești, Henrique?

Întrebarea era atât de neobișnuită, încât băiatul răspunse fără convingere:

— Te iubesc...

— Mult?

— Mult.

„Vorbe", gândi Emílio. „Nu sunt decât vorbe. Dacă aș muri acum, într-un an nu și-ar mai aminti de mine."

Henrique își ridică cu picioarele cearșaful de pe lângă el. Tatăl îi strânse picioarele în brațe cu un gest drăgăstos, dar neatent. Copilul se amuză și începu să râdă, un râs precaut, ca să nu-l doară gâtul. Strânsoarea deveni mai violentă. Cum tatăl lui părea mulțumit, Henrique nu se plânse, dar răsuflă ușurat când își luă mâna.

— Dacă aș pleca, ți-ar părea rău?

— Da..., șopti băiatul, înmărmurit.

— Ai uita de mine mai târziu...

— Nu știu.

Ce alt răspuns aștepta? Normal că băiatul nu știa dacă avea să-l uite. Nimeni nu știe dacă o să uite, până nu uită. Dacă ar fi fost posibil să știm de dinainte, multe lucruri cu soluții dificile ar deveni ușoare. Mâinile lui Emílio se duseră din nou spre buzunarul în care își ținea țigările. La jumătatea drumului, însă, se retraseră, se pierdură – ca și când ar fi uitat ce voiau să facă. Dar nu numai mâinile îi trădau tulburarea. Chipul lui părea al cuiva care ajunge la o răscruce unde nu sunt indicatoare de direcție sau unde inscripțiile sunt scrise într-o limbă necunoscută. Pustiu împrejur, nimeni care să spună: „Pe aici".

Henrique se uita la tatăl lui cu ochi întrebători. Nu îl mai văzuse niciodată așa. Nu mai auzise niciodată asemenea întrebări de la el.

Mâinile lui Emílio se ridicară încet, ferme și hotărâte. Deschise, cu palmele în sus, confirmau ce tocmai pronunța pe gură:

— Ai uita sigur...

Se opri o clipă, dar o dorință irepresibilă de a vorbi îi alungă ezitarea. Nu era sigur că fiul lui avea să înțeleagă, nici nu îl interesa. Ba chiar ar fi vrut să nu înțeleagă. Nu voia să aleagă cuvinte care să-i fi fost la îndemână copilului. Dar neapărat voia să vorbească, să vorbească, până zice tot sau până nu mai știe ce să mai zică.

— Ai uita, da. Sunt sigur. De azi într-un an, nu ţi-ai mai aminti de mine. Poate chiar mai devreme. Trei sute şaizeci şi cinci de zile de absenţă şi faţa mea ţi s-ar şterge din minte. Mai apoi, chiar dacă m-ai vedea într-o poză, nu ţi-ai aminti de chipul meu. Şi dacă ar trece şi mai mult timp, nu m-ai recunoaşte nici dacă m-ai vedea în faţa ochilor. Nu ţi-ar spune nimic că sunt tatăl tău. Pentru tine, sunt un bărbat pe care îl vezi în fiecare zi, care îţi dă apă când eşti bolnav şi ţi-e sete, un bărbat cu care mama ta vorbeşte cu *tu*, un bărbat cu care doarme mama ta. Mă iubeşti fiindcă mă vezi în fiecare zi. Nu mă iubeşti pentru cine sunt, ci pentru ceea ce fac sau nu fac. Nu ştii cine sunt. Dacă m-ar fi schimbat cu un altul când te-ai născut, nu ţi-ai fi dat seama de diferenţă şi l-ai fi iubit pe altul aşa cum mă iubeşti pe mine. Şi, dacă într-o zi m-aş întoarce, ţi-ar trebui mult timp să te obişnuieşti cu mine, sau poate, deşi eu sunt tatăl tău, l-ai prefera pe altul. Şi pe el l-ai vedea în fiecare zi, şi el te-ar duce la cinema...

Emílio vorbise aproape fără oprire, cu privirea departe de chipul fiului. Neputincios de-acum în faţa dorinţei de a fuma, îşi aprinse o ţigară. Îi aruncă băiatului o privire rapidă. Îi văzu expresia dezorientată şi i se făcu milă de el. Dar încă nu terminase:

— Nu ştii cine sunt şi nici nu vei afla niciodată. Nimeni nu ştie... Nici eu nu ştiu cine eşti tu. Nu ne cunoaştem... Aş putea să plec, fiindcă n-ai pierde decât pâinea pe care o câştig...

Ce voia el să spună, de fapt, nu era asta. Inspiră adânc fumul şi vorbi în continuare. În vreme ce spunea cuvintele, fumul ieşea amestecându-se cu ele, în jeturi, după cum le articula. Henrique observa cu atenţie cum ieşea fumul, complet străin de vorbele tatălui său:

— Când o să creşti, o să vrei să fii fericit. Deocamdată nu te gândeşti la aşa ceva şi tocmai de-asta eşti. Când te vei gândi, când vei vrea să fii fericit, nu vei mai fi. Niciodată! Poate niciodată!... M-ai auzit? Niciodată. Cu

cât mai mare va fi dorința ta de a fi fericit, cu atât mai nefericit o să fii. Fericirea nu e ceva care se cucerește. O să ți se spună că da. Să nu crezi. Fericirea ori e, ori nu e.

Și asta îl îndepărta de scopul lui. Se uită din nou la băiat. Pleoapele erau închise, chipul liniștit, respirația calmă și regulată. Adormise. Atunci, cu vocea foarte joasă și ochii ațintiți spre fața băiatului, șopti:

— Sunt nefericit, Henrique, sunt foarte nefericit. O să plec într-una din zilele astea. Nu știu când, dar știu că o să plec. Fericirea nu se cucerește, dar vreau s-o cuceresc. Aici nu mai pot. A murit totul... viața mea e un eșec. Trăiesc în casa asta ca un străin. Te iubesc pe tine și pe mama ta, poate, dar îmi lipsește ceva. Trăiesc ca într-o închisoare. Și apoi toate scenele astea, toate... Toate astea, în sfârșit... O să plec într-o zi curând...

Henrique dormea profund. O șuviță din părul lui blond îi căzuse pe frunte. Printre buzele întredeschise se zărea strălucirea dințișorilor. Pe tot chipul avea umbra unui surâs.

Deodată, Emílio își simți ochii inundați de lacrimi. Nu știa de ce plângea. Țigara îi arse degetele și îi distrase atenția. Se duse înapoi la fereastră. Ploaia stăruia, monotonă și liniștită. Gândindu-se la ce spusese, se simți ridicol. Și imprudent, de asemenea. Băiatul înțelesese, fără îndoială, câte ceva. Putea să-i spună mamei. Nu-i era teamă, normal, dar nu voia scene. Alte țipete, alte lacrimi, alte proteste – nu! Obosise. Obosise, ai auzit, Carmen?

Pe stradă, aproape de fereastră, trecu silueta femeii, abia acoperită de umbrelă. Emílio repetă cu voce tare:

— Am obosit, ai auzit, Carmen?

Se duse în sufragerie să-și caute valiza. Carmen intră. Își luară la revedere cu răceală. Ei i se păru că soțul ieșise suspect de repede. Și bănui că se întâmplase ceva. În camera băiatului nu-i atrase nimic atenția. Se duse în cealaltă cameră – și descoperi imediat. Pe masa de toaletă, lângă scrumieră, era un chiștoc de țigară. Dând

la o parte scrumul, văzu pata neagră de lemn ars. Era atât de indignată, încât îi izbucniră pe gură vorbe violente. Supărarea se generaliză. Plânse mobila, soarta ei, viaţa ei neagră. Murmurându-le pe toate printre mici suspine şi smârcâieli. Se uită împrejur, temându-se că va mai găsi şi alte stricăciuni. Apoi, după ce privi îndelung masa de toaletă cu afecţiune şi descurajare, se întoarse la bucătărie.

În vreme ce se apuca să pregătească prânzul, ţesea tot felul de fraze pe care să i le spună soţului. Să nu creadă că lucrurile or să rămână aşa! O să audă el ce n-a auzit nici dracu'. Dacă voia să strice, să strice ce era al lui, nu mobila de dormitor, cumpărată cu banii părinţilor ei. Aşa le mulţumea el, ingratul!

— Strică, strică, strică tot..., murmura ea, de la sobă la masă, de la masă la sobă. Numai asta ştie să facă!

Ce mai venea, pe atunci, domnul Emílio Fonseca, cu vorbele lui vrăjite!... Câtă dreptate avusese tatăl ei, care nu fusese de acord cu căsătoria. De ce nu se căsătorise mai bine cu vărul Manolo, care avea fabrica de perii în Vigo? Acum ar fi ajuns o doamnă, stăpână de fabrică, cu servitoare la ordine!... Ce neroadă, ce neroadă! Blestemat fie ceasul în care s-a gândit să vină în Portugalia, să stea o vreme acasă la mătuşa Micaela! Fusese un succes în cartier! Toţi voiau să vadă cu cine umblă spanioloaica!... Asta a pierdut-o. Îi plăcuse să se ştie dorită, mai dorită decât la ea acasă, şi acum astea erau consecinţele orbirii ei. Tatăl ei o avertizase: *Carmen, eso no es hombre bueno!...* N-a vrut să audă nici un sfat, insistase cu încăpăţânare, îl refuzase pe vărul Manolo şi fabrica de perii...

Se opri în mijlocul bucătăriei ca să-şi şteargă o lacrimă. Nu-l mai văzuse pe vărul Manolo de aproape şase ani şi i se făcu dor. Se apucă să plângă ce pierduse. Ar fi fost acum stăpână de fabrică: Manolo o plăcuse mult dintotdeauna. *Ah, disgraciada, disgraciada!...*

Henrique strigă din cameră. Se trezise brusc. Carmen se duse repede la el:

— *Qué tienes, qué tienes?*

— Tati a plecat?

— Da.

Buzele lui Henrique începură să tremure, să tremure, și un plâns domol și firav se porni, spre mirarea mamei, înciudată și necăjită în același timp.

XII

Pe masa de lucru erau niște pantofi descusuți care așteptau să fie reparați, dar Silvestre se făcu că nu-i vede și luă ziarul. Îl citea de-a fir a păr, de la editorial până la tulburări și agresiuni. Se ținea mereu la zi cu evenimentele internaționale, le însoțea evoluția și avea emoțiile lui. Când se înșela, când el prevăzuse alb și ieșea negru, atunci dădea vina pe ziar, care nu publica niciodată lucrurile importante, care omite sau încurcă știrile, naiba știe cu ce intenții! Astăzi, ziarul nu avea nici mai bune, nici mai rele decât de obicei, dar Silvestre nu-l putea suporta. Din când în când, se uita la ceas, nerăbdător. Își râse de el în sinea lui și reluă lectura. Încercă să se intereseze de situația politică din Franța și de războiul din Indochina, dar ochii îi alunecau peste rândurile tipărite și mintea nu cuprindea înțelesul cuvintelor. Lăsă ziarul jos, repezit și o strigă pe nevastă.

Mariana apăru în ușă, aproape astupând-o cu trupul ei voluminos. Se ștergea pe mâini, terminase de spălat vasele.

— Ceasul ăla merge bine? întrebă bărbatul.

Cu o lentoare enervantă, Mariana evaluă poziția acelor:

— Cred că da...

— Hmm...

Femeia aștepta să zică ceva, dat fiind că mormăitul acela nu avea nici o semnificație aparentă. Silvestre apucă iar ziarul, de data asta furios. Se simțea observat și își dădea seama că neliniștea lui avea ceva ridicol în ea sau, cel puțin, ceva infantil:

— Lasă, că vine el..., zâmbi Mariana.

Silvestre ridică privirea, brusc:

— Care el? Asta-i bună! Numai de băiatul ăla nu mi-era mie!...

— Atunci de ce eşti aşa nervos?

— Eu, nervos? Da' de unde!

Zâmbetul Marianei deveni mai larg şi mai amuzat. Silvestre se retrase în sinea lui, văzând că indignarea lui era exagerată şi fără temei, apoi zâmbi şi el:

— Împielițatul ăla de băiat!... M-a îmbrobodit!

— Ei, te-a îmbrobodit!... Ţi-a prins slăbiciunea, jocul de dame... Nu mai ai scăpare! spuse Mariana şi se duse înapoi la bucătărie, să calce nişte haine.

Cizmarul dădu din umeri, binedispus, se uită încă o dată la ceas şi îşi rulă o ţigară ca să-i mai treacă timpul. Trecu jumătate de oră. Era aproape zece. Silvestre se gândea că nu mai avea încotro, trebuia să se apuce de lucru la pantofi, când se auzi soneria. Uşa de la sufragerie, unde se afla, dădea în hol. Îşi luă ziarul şi îşi compuse o figură atentă, prefăcându-se că nu ştia cine intră. Dar, pe dinăuntru, zâmbea de bucurie. Abel străbătu holul:

— Bună seara, domnule Silvestre – şi se duse până în capăt, spre cameră.

— Bună seara, domnule Abel, răspunse Silvestre, apoi imediat lăsă, încă o dată, ziarul hârtănit şi dădu fuga să pregătească tabla veche de dame.

Abel, cum intră în cameră, se făcu comod. Îşi puse nişte pantaloni vechi, schimbă pantofii cu nişte espadrile şi îşi scoase haina. Deschise valiza în care ţinea cărţile, alese una pe care o puse pe pat şi se pregăti să lucreze. Oricine altcineva ar fi zis că asta nu era muncă, dar Abel aşa o considera. Avea în faţă al doilea volum al unei traduceri franţuzeşti din *Fraţii Karamazov*, pe care îl recitea ca să-şi clarifice unele păreri de după prima lectură. Înainte de a se aşeza, căută tutunul. Nu-l găsi. Îl fumase pe tot şi uitase să-şi cumpere. Ieşi din cameră, dispus să se mai ude o dată, numai să nu stea fără tutun. Trecând prin faţa uşii de la sufragerie, îl auzi pe Silvestre întrebând:

— Ieşiţi, domnule Abel?

Zâmbi şi explică:

— Am rămas fără tutun. Mă duc până la tavernă să văd dacă au.

— Am eu aici. Nu ştiu dacă vă place. E la uncie...

Abel nu făcu caz:

— Pentru mine merge orice. Sunt obişnuit cu de toate.

— Serviţi-vă, serviţi-vă! exclamă Silvestre, întinzându-i tutunul şi foiţele.

Când făcu mişcarea, lăsă să se vadă tabla pe care până atunci o ascunsese. Abel îi aruncă cizmarului o privire fugară şi îi surprinse în ochi o expresie rănită. Cu îndemânare, îşi rulă o ţigară sub privirile critice ale lui Silvestre şi o aprinse. Din mândrie, cizmarul căuta acum să ascundă tabla de dame punându-se în faţa ei. Abel văzu că fructiera de sticlă, care de obicei stătea în mijlocul mesei, fusese mutată într-o parte şi că vizavi de locul lui Silvestre era un scaun gol. Înţelese că scaunul îi era destinat. Spuse încet:

— Ar merge o partidă. Vreţi, domnule Silvestre?

Cizmarul simţi mâncărimi în vârful nasului, semn clar de sensibilizare. În acel moment avu certitudinea că devenise bun prieten cu Abel, fără să ştie prea bine de ce. Răspunse:

— Chiar voiam să vă zic şi eu...

Abel se duse în cameră, puse la loc cartea şi se întoarse la Silvestre.

Cizmarul aşezase deja piesele, pusese scrumiera la îndemâna lui Abel şi aranjase totul cu mare grijă, mutând până şi masa, astfel încât lumina, venind din tavan, să nu întâlnească obstacole care să arunce umbre pe tablă.

Începură jocul. Silvestre radia. Abel, mai puţin evident, reflecta mulţumirea celuilalt, dar nu înceta să-l observe cu atenţie.

Mariana îşi termină treaba şi se duse la culcare. Cei doi rămaseră. Aproape de miezul nopţii, după ce terminară un joc în care fusese mai cu seamă nefericit, Abel declară:

— Ajunge pentru azi! Dumneavoastră jucaţi mult mai bine decât mine. Mi-am luat lecţia, ajunge!...

Silvestre făcu un gest de dezamăgire, dar nu insistă. Admise că jucaseră mult și era o idee bună să se oprească. Abel luă tutunul, își făcu încă o țigară și întrebă, în timp ce se uita la încăperea în care erau:

— Locuiți de mult timp aici, domnule Silvestre?

— De vreo douăzeci de ani. Sunt cel mai vechi locatar din clădire.

— Îi cunoașteți pe toți ceilalți locatari, nu?...

— Îi cunosc, sigur.

— Sunt oameni de treabă?

— Unii mai buni, alții mai răi. Ca în toate părțile, la urma urmei...

— Da. Ca în toate părțile.

Cu gândul aiurea, Abel începu să pună unele peste altele piesele de joc, alternându-le pe cele albe cu cele negre. Apoi dărâmă grămada și întrebă:

— Cel de-aici, de lângă, după câte se vede, nu e din cei mai buni?

— Nu e om rău. Tăcut... Nu-mi plac oamenii tăcuți, dar el nu e rău. Ea, în schimb, e o viperă. Și mai e și galiciană...

— Galiciană? Și ce dacă?

Silvestre se căi de felul depreciativ în care pronunțase cuvântul:

— E un fel de-a spune. Doar știți proverbul: „Din Spania, nici vântul nu e bun, nici căsătoriile“[1]...

— Da, așa e! Deci vi se pare că nu se înțeleg?...

— Sunt sigur. El abia dacă se aude, dar ea urlă ca o neb... adică vorbește foarte tare...

Băiatul zâmbi amuzat de stinghereala lui Silvestre și de grija cu care își alegea cuvintele:

— Și ceilalți?

— La primul etaj, în stânga, locuiește o familie pe care eu n-o înțeleg. El lucrează la *Notícias* și e un animal.

---

1. În original *„De Espanha, nem bom vento, nem bom casamento“*, expresie idiomatică.

Scuze, dar chiar aşa e. Ea, săraca, de când o cunosc, parcă trage să moară. De la o zi la alta e şi mai suptă...

— E bolnavă?

— E diabetică. Aşa i-a zis Marianei. Dar pe acolo, ori mă înşel eu tare, ori e tuberculoză garantat. Şi fata le-a murit de meningită. De atunci, mama pare că a îmbătrânit cu treizeci de ani. Cred că sunt oameni nefericiţi, după câte îmi dau eu seama. Ea... Cât despre el, am mai zis, e o bestie. Îi repar pantofii pentru că trebuie să-mi câştig traiul, dar dac-ar fi după mine...

— Şi lângă ei?

Silvestre zâmbi maliţios: se gândi că acum înţelegea interesul chiriaşului pentru vecini, era un pretext ca să afle „lucruri" despre vecina de deasupra. Dar rămase încurcat când îl auzi spunând:

— Bine. Pe ea am văzut-o deja. Şi cei de la ultimul etaj?

Cizmarului i se păru că băiatul dă dovadă de curiozitate în exces. Totuşi Abel, după tonul cu care punea întrebările, nu părea să fie foarte interesat.

— La ultimul etaj... Pe dreapta stă un individ pe care nu-l suport. Dacă l-ai întoarce cu picioarele în sus n-ai scoate nici un bănuţ, dar cine-l vede are impresia că e un... un capitalist...

— Mi se pare că nu prea vă plac capitaliştii, zâmbi Abel.

Îndoiala îl făcu pe Silvestre să dea înapoi. Îngăimă încet:

— Nu-mi plac... nici nu-mi displac... E un fel de-a spune...

Abel nu păru să audă:

— Şi restul familiei?

— Nevasta e o prostănacă. Anselmo al ei în sus, Anselmo al ei în jos... Fata lor, după umila mea părere, le dă dureri de cap părinţilor cu vârf şi îndesat. Dar cum ei sunt terminaţi după ea, e şi mai rău...

— Câţi ani are fata?

— Trebuie să meargă pe douăzeci. Prin clădire i se spune Claudinha. Totuşi, sper să n-am dreptate...

— Şi pe partea cealaltă?

— Pe partea cealaltă locuiesc patru doamne. Persoane foarte respectabile. Pe vremuri, se pare că trăiau bine. Apoi au avut niște ghinioane... Sunt oameni educați. Nu umblă pe scară să-i vorbească de rău pe ceilalți – și asta e de admirat. Își văd de-ale lor...

Abel se întreținea acum făcând un pătrat din piese. Cum cizmarul tăcuse, își ridică privirea către el, așteptând. Dar Silvestre nu voia să zică mai multe. I se părea că exista o intenție ascunsă în întrebările chiriașului și, deși ce îi spusese el nu avea nimic compromițător, îi părea rău că vorbise atât. Își aminti de primele lui bănuieli și se acuza de prea multă bună-credință. Observația lui Abel vizavi de capitaliști i se părea acum șireată și plină de capcane.

Tăcerea îl deranja pe Silvestre, îl tulbura cu atât mai mult, cu cât chiriașul părea să se simtă perfect în largul lui. Piesele se aliniau acum pe toată lungimea mesei ca un pod din pietre prin apă. Distracția lui infantilă îl sâcâia pe Silvestre. Când tăcerea deveni de nesuportat, Abel strânse pietrele pe tablă cu o grijă enervantă și, deodată, lansă o întrebare:

— De ce nu v-ați dus să aflați nimic despre mine, domnule Silvestre?

Întrebarea îi completă atât de bine gândurile lui Silvestre, încât acesta rămase buimac în primele secunde și fără nici un răspuns pregătit. Ca să mai câștige timp, nu găsi altceva mai bun de făcut decât să scoată două pahare și o sticlă dintr-un dulap și să întrebe:

— Vă place vișinata?

— Da.

— Vă pun și vișine sau fără?

— Puneți-mi.

În timp ce se gândea la un răspuns, umplea paharele, dar cum extragerea vișinelor îi capta atenția, termină fără să știe ce să răspundă. Abel mirosi tăria și spuse cu inocență:

— Încă nu mi-ați răspuns la întrebare...

— A! Întrebarea!... Încurcătura lui Silvestre era evidentă. Nu m-am dus să aflu pentru că m-am gândit... pentru că m-am gândit că nu era nevoie...

Spuse cuvintele acestea cu o asemenea intonație, încât un auz mai atent ar fi înțeles că insinua o bănuială. Abel înțelese:

— Și încă sunteți de aceeași părere?

Simțindu-se pus la perete, Silvestre încercă să treacă la atac:

— Parcă ghiciți gândurile altora, domnule Abel...

— Am obiceiul să ascult toate cuvintele care îmi sunt adresate și să fiu atent la felul în care sunt spuse. Nu e greu... Până la urmă, am dreptate sau nu, că vă îndoiți de mine?

— Dar de ce m-aș îndoi de dumneavoastră?

— Aștept să-mi spuneți. V-am dat o șansă să aflați cine sunt. N-ați vrut să profitați de ea... Sorbi tăria, plescăi din limbă și întrebă, cu ochii veseli ațintiți asupra lui Silvestre: Sau preferați să vă spun eu?

Cu o curiozitate brusc în alertă, Silvestre nu se putu abține să nu se aplece înspre el, dându-se de gol. Cu același aer răutăcios, Abel mai aruncă o întrebare:

— Și cine zice că n-o să vă mint?

Cizmarul se simți așa cum se simte probabil șoarecele între labele pisicii. Ar fi avut chef „să-l pună la punct pe băiat", dar cheful îi dispăru și nu știu ce să zică. Ca și cum nu ar fi așteptat răspuns la cele două întrebări, Abel începu:

— Îmi place de dumneavoastră, domnule Silvestre. Îmi place de casa asta și de soția dumneavoastră și mă simt bine aici. Poate n-o să stau mult timp, dar când o să plec, o să iau cu mine amintiri plăcute. Am observat, încă din prima zi, că dumneavoastră, prietene... Îmi dați voie să vă spun așa?

Silvestre, ocupat să strivească vișina între limbă și dinți, încuviință din cap.

— Mulțumesc, răspunse Abel. Am observat o anumită neîncredere la dumneavoastră, mai ales în priviri. Indiferent

de motiv, mi se pare just să vă spun cine sunt. E adevărat că, pe lângă neîncredere, mai era și, cum să-i spun, mai era o bunăvoință care m-a impresionat. Și acum văd bunăvoința și neîncrederea...

Expresia feței lui Silvestre se transformă. Trecu de la bunăvoință la neîncredere fără să le amestece, apoi reveni cum era înainte. Abel asistă la schimbul acesta de măști, zâmbind distrat:

— E așa cum vă spun. Iată-le... Când voi terminat de spus povestea mea, sper să mai văd doar bunăvoința. Să începem povestea. Îmi dați voie să mă servesc din tutunul dumneavoastră încă o dată?

Silvestre nu mai avea vișina în gură, dar nu găsi că era nevoie să răspundă. Se simțea puțin jignit de faptul că băiatul nu încerca deloc să fie protocolar și se temea să nu pară agresiv dacă i-ar fi răspuns.

— Povestea e cam lungă, începu Abel, după ce își aprinse țigara, dar o voi scurta. E destul de târziu și nu vreau să abuzez de răbdarea dumneavoastră... Am douăzeci și opt de ani, n-am făcut armata. Nu am o profesie anume, o să se înțeleagă imediat de ce. Sunt liber și singur, cunosc pericolele și avantajele libertății și ale singurătății și mă înțeleg bine cu ele. Trăiesc așa de doisprezece ani, de când aveam șaisprezece ani. Amintirile mele din copilărie n-au importanță în povestea asta, poate și pentru că încă nu sunt destul de bătrân ca să îmi placă să le povestesc și pentru că n-ar ajuta la nimic în privința neîncrederii sau a bunăvoinței dumneavoastră. Am fost un elev bun în școală și la liceu. Am obținut aprecierea colegilor și a profesorilor, un lucru rar. N-am avut niciodată, vă asigur, nici cea mai mică strategie: nu lingușeam profesorii, nici nu mă supuneam colegilor. Așa am ajuns la șaisprezece ani, când... Încă nu v-am spus că eram singur la părinți și locuiam cu ei. Acum puteți să vă imaginați ce vreți. Imaginați-vă că au murit într-un dezastru sau că s-au despărțit pentru că n-au mai putut trăi unul cu celălalt. Cum vreți. În orice caz, rezultatul a fost același. Am

rămas singur. Îmi veţi spune, dacă aţi ales cea de-a doua ipoteză, că aş fi putut să rămân cu unul dintre ei. Dacă ar fi fost aşa (vorbim de această ipoteză), imaginaţi-vă că n-am vrut să rămân cu nici unul din ei. Poate pentru că nu îi iubeam. Poate pentru că îi iubeam la fel de mult pe amândoi şi nu aş fi fost în stare să aleg între ei. Puteţi să vă gândiţi cum vreţi, pentru că, repet, tot aici ajungem: am rămas singur. La şaisprezece ani (vă mai aduceţi aminte?), la şaisprezece ani, viaţa e ceva minunat, cel puţin pentru unii oameni. Văd pe faţa dumneavoastră că la vârsta aia, viaţa nu mai avea nimic minunat. Pentru mine mai avea, din păcate, şi spun din păcate pentru că asta nu mi-a fost de ajutor. Am abandonat liceul şi mi-am căutat de lucru. Nişte rude din provincie au vrut să mă duc să stau cu ele. Le-am refuzat. Muşcasem cu poftă din fructul libertăţii şi al singurătăţii şi nu puteam fi de acord să mi se ia. Încă nu ştiam, la vremea aceea, că fructul acela are şi bucăţi foarte amare... Vă plictisesc?

Silvestre îşi încrucişă la piept braţele musculoase şi răspunse:

— Nu, ştiţi bine că nu.

Abel zâmbi.

— Aveţi dreptate. Să mergem mai departe. Pentru un băiat care nu ştie nimic la şaisprezece ani, iar ce ştiam eu era egal cu nimic, şi care vrea să stea singur, nu e lucru uşor să-şi găsească un loc de muncă, chiar dacă nu stă să aleagă. Eu n-am stat. L-am luat pe primul care mi-a picat în mână – şi mi-a picat un anunţ în care se cerea un vânzător într-o patiserie. Erau destui pretendenţi, am aflat asta mai târziu, dar patronul magazinului m-a ales pe mine. Am avut noroc. Poate l-a influenţat în alegere costumul meu curat şi manierele mele mai alese. Mai târziu am ajuns şi la contraexemplu, când am vrut să-mi găsesc o nouă slujbă. M-am prezentat murdar şi prost educat... S-a reglat contul, cum se mai zice în argou. Nici nu s-au uitat la mine. Salariul ajungea tocmai bine cât să mori de foame. Dar eu aveam rezervele acumulate

timp de şaisprezece ani de trai bun şi am rezistat. Când rezervele s-au terminat, n-am găsit altă soluţie decât să-mi completez mesele cu prăjiturile patronului. Azi nu mai pot să văd o prăjitură fără să-mi vină să vomit. Îmi mai daţi o vişinată?

Silvestre îi umplu paharul. Abel îşi umezi buzele şi continuă:

— Sigur nu ne-ar ajunge nici toată noaptea, dacă mai continui cu detaliile astea. E deja trecut de unu şi eu încă sunt la prima slujbă. Am avut multe, de asta am zis că n-am o profesie anume. Acum ţin fişa de prezenţă la un şantier, încolo, înspre Areeiro. Mâine, nu ştiu ce voi fi. Poate şomer. N-ar fi prima oară... Nu ştiu dacă ştiţi ce înseamnă să nu ai un loc de muncă, să n-ai bani şi nici casă. Eu ştiu. Una din dăţile în care eram în situaţia asta s-a întâmplat să coincidă cu inspecţia pentru serviciul militar. Stadiul meu de degradare fizică era într-un asemenea hal, încât m-au respins. Am fost unul dintre cei pe care Patria nu i-a dorit... Nu mi-a păsat, vă spun sincer, deşi mâncarea şi patul garantate aveau avantajele lor. Am reuşit, la puţin timp după aceea, să mă angajez. O să râdeţi când o să vă spun despre ce slujbă era vorba. Vindeam un ceai miraculos care vindeca toate bolile... Nu vi se pare amuzant? Vi s-ar fi părut, dacă m-aţi fi auzit vorbind. N-am minţit în viaţa mea atât de mult şi nu mi-aş fi imaginat să fie aşa mare numărul de oameni dispuşi să creadă în minciuni. Am străbătut o bună parte din ţară, mi-am vândut ceaiul meu miraculos oamenilor care mă credeau. N-am avut niciodată remuşcări. Ceaiul nu făcea nici un rău, de asta pot să vă asigur, iar vorbele mele le dădeau atâta speranţă celor care îl cumpărau, încât cred că ar fi trebuit să-mi mai dea bani în plus. Poate şi pentru că nu există îndeajuns de mulţi bani pentru a plăti speranţa...

Silvestre dădu lent din cap, încuviinţând.

— Îmi daţi dreptate, nu-i aşa? Ei, cam asta e. Să vă povestesc mai mult din viaţa mea e aproape inutil. De

câteva ori am suferit de foame şi frig. Am avut şi momente în care eram sătul, şi altele în care nu aveam nimic. Am mâncat ca un lup care nu ştie dacă mai apucă să vâneze în ziua următoare şi am stat fără mâncare de parcă m-aş fi legat să mor de foame. Şi acum am ajuns aici. Am locuit în toate cartierele din oraş. Am dormit în dormitoare comune, unde puricii şi gândacii se numărau cu miile. Am stat şi în case cu câte o fată bună, cum există, cu sutele, prin Lisabona. Lăsând deoparte prăjiturile primului meu patron, n-am furat niciodată, cu o singură excepţie. Eram în Jardim da Estrela. Îmi era foame. Eu, care am mai trecut prin asta, nu ajunsesem niciodată chiar aşa. S-a apropiat de mine cea mai frumoasă fată pe care am văzut-o vreodată. Nu, nu e ce vă imaginaţi... Era o fetiţă de vreo patru ani, nu mai mult. Şi când zic că era frumoasă, o zic poate ca să mă revanşez pentru furt. Avea o felie de pâine cu unt, aproape întreagă. Părinţii sau bona erau pe aproape probabil. Nici la asta nu m-am gândit. Ea n-a ţipat, n-a plâns, iar eu, în câteva clipe, eram în spatele bisericii, muşcând din felia mea de pâine cu unt...

Ochii lui Silvestre străluceau de lacrimi.

— Nici n-am lăsat vreodată chiria neplătită la camerele pe care le-am închiriat. Spun asta ca să staţi liniştit...

Cizmarul dădu din umeri, cu indiferenţă. Şi-ar fi dorit ca Abel să continue să vorbească, pentru că îi plăcea să îl asculte, dar, mai ales, pentru că nu ştia ce să-i zică. Ar fi vrut, e adevărat, să-i pună o întrebare, dar îi era teamă să nu fie prea devreme. Abel anticipă:

— E a doua oară când povestesc toate astea cuiva. Prima dată i-am zis unei femei. Am crezut că va înţelege, dar femeile nu înţeleg nimic. M-am înşelat. Ea voia un cămin stabil şi credea că mă putea prinde. S-a înşelat. V-am povestit acum dumneavoastră, nici nu ştiu de ce. Poate pentru că îmi place faţa dumneavoastră, poate pentru că au trecut ani de când am vorbit ultima dată despre asta şi aveam nevoie să mă mai descarc. Sau poate pentru un alt motiv oarecare... Nu ştiu...

— Ai povestit ca să nu mai fiu eu bănuitor, îi răspunse Silvestre.

— A, nu! Câţi au fost bănuitori şi tot nu s-au lămurit!... A fost poate ora târzie, partida noastră de dame, cartea pe care acum aş citi-o dacă n-aş fi venit aici... cine ştie!... Orice ar fi fost, acum ştiţi.

Silvestre îşi scărpină cu amândouă mâinile hălăciuga încâlcită. Apoi îşi umplu paharul şi îl dădu pe gât. Îşi şterse gura cu dosul palmei şi întrebă:

— De ce trăieşti aşa? Scuză-mă dacă sunt indiscret...

— Nu sunteţi indiscret. Trăiesc aşa pentru că asta vreau. Trăiesc aşa pentru că nu vreau să trăiesc altfel. Viaţa, aşa cum o văd alţii, nu are valoare pentru mine. Nu-mi place să fiu prins de nimic, iar viaţa e o caracatiţă cu multe tentacule. Unul singur e de ajuns să prindă un om. Când mă simt prins, tai tentaculul. Câteodată doare, dar altă soluţie nu e. Înţelegeţi?

— Înţeleg foarte bine. Dar asta nu duce la nimic util.

— Utilitatea nu mă interesează.

— Cu siguranţă ai provocat nişte neplăceri...

— Am făcut tot posibilul să nu se întâmple. Dar când s-a întâmplat, n-am şovăit.

— Eşti dur!

— Dur? Nu. Sunt fragil, credeţi-mă. Şi pentru că ştiu că sunt fragil ajung să-mi feresc trupul de legături. Dacă mă dau, dacă mă las prins, sunt pierdut.

— Până când va veni o zi... Eu sunt bătrân. Am experienţă...

— Şi eu.

— Dar a mea e cea a anilor...

— Şi ce vă spune?

— Că viaţa are multe tentacule, cum spuneai mai devreme. Şi, oricât am încerca să le tăiem, rămâne mereu unul, care până la urmă tot ne agaţă.

— Nu vă credeam aşa de... cum să zic?...

— Filozof? Toţi cizmarii au ceva dintr-un filozof. Au mai zis-o şi alţii...

Zâmbiră amândoi. Abel se uită la ceas:

— E ora două, domnule Silvestre. E trecut de ora de culcare. Dar, înainte de asta, vreau să vă mai spun ceva. Am început să trăiesc așa dintr-un capriciu, am continuat din convingere și voi continua din curiozitate.

— Nu înțeleg.

— O să înțelegeți imediat. Am impresia că viața stă după o perdea și râde în hohote de eforturile pe care le facem noi ca să ajungem să o cunoaștem. Eu vreau s-o cunosc.

Silvestre zâmbi cu blândețe și cu o urmă de descurajare:

— Sunt atâtea de făcut de partea astalaltă a perdelei, prietene... Chiar dacă ai trăi o mie de ani și ai trece prin toate experiențele omenești, tot n-ai reuși să cunoști viața!

— Poate aveți dreptate. Dar e prea devreme încă să renunț...

Se ridică și îi întinse mâna lui Silvestre:

— Pe mâine!

— Pe mâine... prietene.

Rămas singur, Silvestre își rulă, fără grabă, o țigară. Încă avea pe buze același zâmbet blând și obosit. Ochii fixau blatul mesei, ca și cum s-ar fi mișcat pe ea siluete dintr-un trecut îndepărtat.

XIII

Din jurnalul Adrianei:

„Duminică, 23/3/52, zece şi jumătate noaptea. A plouat toată ziua. Nici nu zici că e primăvară. Când eram mică, ţin minte că zilele de primăvară erau frumoase şi că se făcea frumos încă de pe 21. Suntem în 23 şi tot plouă. Nu ştiu dacă e de la vreme, dar sunt prost dispusă. N-am ieşit din casă. Mama şi mătuşa au fost acasă la verişoarele din Campolide, după prânz. Au ajuns înapoi ude leoarcă. Mătuşa a venit supărată din cauza unor discuţii de acolo. N-am înţeles nimic. Ne-au adus nişte prăjituri, dar eu n-am mâncat. Nici Isaura n-a vrut. A fost o zi tare plicticoasă. Isaura n-a lăsat din mână cartea pe care o citeşte. O ia cu ea peste tot, parcă vrea s-o ascundă. Eu am brodat la cuvertura mea. Merge greu aplicatul pe pânză, dar nu am nici o grabă... Poate n-o să ajung niciodată s-o pun pe pat. Sunt tristă. Dacă aş fi ştiut, m-aş fi dus cu ele în Campolide. Mai bine acolo, decât să fi petrecut o asemenea zi. Îmi vine să plâng. Nu e din cauza ploii, asta e sigur. Şi ieri ploua... Nici din cauza lui nu e. La început îmi era greu să stau duminicile fără să-l văd. Acum nu. M-am cam convins că nu-i place de mine. Dacă i-ar fi plăcut, n-ar fi stat la discuţiile alea la telefon. Sau poate voia să mă facă geloasă... Ce proastă sunt! Cum să vrea să mă facă geloasă, dacă nu ştie că îmi place de el? Şi de ce i-ar plăcea de mine, dacă eu sunt urâtă? Da, ştiu că sunt urâtă, nu e nevoie să-mi spună nimeni. Când se uită la mine ceilalţi, eu ştiu la ce se gândesc. Dar valorez mai mult decât altele. Şi Beethoven

era urât, nu l-a iubit nici o femeie, şi a fost Beethoven. N-a avut nevoie să-l iubească nimeni, ca să facă ce a făcut. A avut nevoie să iubească, şi a iubit. Dacă aş fi trăit pe vremea lui, aş fi fost în stare să-i sărut picioarele, şi pun pariu că nici o femeie frumoasă n-ar fi făcut aşa ceva. După părerea mea, femeile frumoase nu vor să iubească, vor să fie iubite. Eu ştiu că Isaura zice că n-am habar de lucrurile astea. Poate pentru că nu citesc romane. Dar adevărul e că şi ea pare să ştie tot cât mine, deşi citeşte. Eu cred că citeşte prea mult. Chiar şi azi, de exemplu, avea ochii roşii, de parcă ar fi plâns. Şi era aşa de nervoasă, cum n-am mai văzut-o. La un moment dat am atins-o pe braţ, să-i spun nu ştiu ce. A ţipat de m-am şi speriat. Altă dată, veneam din cameră, iar ea citea. (Mă îndoiesc totuşi că a ajuns deja la sfârşitul cărţii şi a luat-o de la început). Avea o figură ciudată, cum n-am mai văzut la nimeni. Părea să sufere de ceva, dar, în acelaşi timp, părea fericită. Nu fericită, de fapt. Nu ştiu să explic. Era ca şi cum durerea pe care o simţea îi făcea plăcere sau ca şi cum plăcerea i-ar fi provocat durerea. Ce mai zăpăceală scriu!... Capul meu nu funcţionează bine azi. S-au culcat toate. Mă duc să dorm. Ce zi tristă! Ce n-aş da să nu mai fie aşa şi mâine!"

Pasaj din romanul *Călugăriţa*, de Diderot, citit de Isaura în aceeaşi seară:

„Stareţa începuse să fie neliniştită; se posomorâse, se simţea slăbită, îşi pierduse tihna. Noaptea următoare, pe când toată lumea dormea, iar mănăstirea zăcea cufundată în linişte, ea se sculă; după ce rătăci câtva timp de-a lungul coridoarelor, veni spre chilia mea. Stareţa se opri. Făcuse totuşi destul zgomot, sprijinindu-se de uşă, ca să mă deştepte din somn chiar dacă aş fi dormit. N-am scos o vorbă însă; şi mi s-a părut că aud un vaiet sau un plânset: m-am înfiorat, apoi m-am hotărât să spun *ave*. În loc să-mi răspundă, ea se depărtă binişor. După câtva timp am auzit din nou paşi; vaietele şi suspinele reîncepuseră;

am spus din nou *ave*, și pașii s-au depărtat pentru a doua oară. Apoi m-am liniștit și am adormit. Pe când dormeam, cineva a intrat și s-a așezat lângă patul meu; perdelele patului erau trase; ființa care se furișase în chilia mea ținea o lumânare în mână și, luminându-mi fața, mă privea cum dorm; cel puțin așa am crezut, judecând după cum stătea, atunci când mi-am deschis ochii; și ființa aceea era stareța.

Am sărit în sus; ea, văzând că m-am speriat, îmi spuse:

— Suzana, eu sunt, nu-ți fie teamă...

Mi-am lăsat iar capul pe pernă și-am întrebat-o:

— Ce cauți, maică, atât de târziu, în chilia mea? Ce te-a îndemnat să vii încoace? De ce nu dormi?

— Nu pot să dorm, îmi răspunse ea; și multă vreme de-aici înainte n-am să mai dorm. Mă frământă vise rele; abia închid ochii, că-mi și vin în minte chinurile pe care le-ai îndurat; te văd pe mâinile fiarelor acelora; îți văd părul împrăștiat pe obraz, îți văd picioarele însângerate, făclia în mână, funia la gât; mi se năzare că vor să-ți ia viața; tremur, mă înfior; o sudoare rece îmi năpădește trupul; vreau să-ți sar în ajutor; strig, mă trezesc și aștept zadarnic să mă cuprindă iar somnul. Iată ce mi s-a întâmplat în noaptea asta; m-am temut să nu fie un semn al cerului; să nu ți se fi întâmplat vreo nenorocire; m-am sculat, am venit lângă ușa ta, am ascultat; mi s-a părut că nu dormi; ai vorbit, iar eu am plecat; m-am întors din nou, și din nou ai vorbit; de aceea, am plecat și de data asta; m-am întors pentru a treia oară; și crezându-te adormită, am intrat. Sunt de mult lângă tine, temându-mă să nu te deștept; am pregetat, mai întâi, dacă să trag sau nu perdelele; voiam să plec, pentru a nu-ți tulbura odihna; dar n-am fost în stare să mă împotrivesc ispitei de-a vedea cum se simte draga mea Suzana; te-am privit; frumoasă mai ești, și când dormi, și când nu dormi!

— Cât de bună ești, maică!

— Am răcit; dar fiindcă știu că nu i s-a întâmplat nimic rău fetiței mele, cred c-am să pot dormi. Dă-mi mâna.

I-am dat-o.

— Cât de potolit îți bate pulsul! Nimic nu-l tulbură.

— Am somnul destul de lin.

— Fericito!

— Maică, să nu răcești mai rău.

— Ai dreptate; la revedere, frumoasa mea, la revedere, plec.

Totuși n-a plecat, ci m-a privit ca și până atunci; din ochi îi curgeau lacrimi.

— Maică, am întrebat-o, ce ai? Plângi; ce rău îmi pare că ți-am vorbit despre necazurile mele!... Deodată ea închise ușa, stinse lumânarea și se repezi la mine. Mă ținea strâns, se culcase pe velniță alături de mine, își lipise obrazul de obrazul meu, lacrimile ei îmi udau fața; suspinând, îmi spunea cu glas plângător și întretăiat:

— Draga mea, fie-ți milă de mine!

— Maică, am întrebat-o eu, ce ai? Ți-e rău? Ce să fac?

— Tremur, îmi răspunse ea, mă trec fiori; simt un frig ca de gheață.

— Vrei să mă scol și să-ți las patul meu?

— Nu, dacă te scoli n-aș mai avea nevoie de el; desfă numai puțin velnița, să mă apropii de tine, să mă încălzesc și să mă tămăduiesc.

— Vai, maică, ne e oprit să facem una ca asta. Ce s-ar spune, dacă s-ar afla? Am văzut maici pedepsite pentru fapte mai puțin grave. La mănăstirea Sainte-Marie s-a întâmplat ca o maică să se ducă noaptea în chilia altei maici, care-i era prietenă bună, și nici nu pot să-ți spun ce mai păcătoșenii se vorbeau pe seama ei. Duhovnicul m-a întrebat de câteva ori dacă nu mi-a cerut vreo maică să doarmă cu mine, și mi-a poruncit, cu toată strășnicia, să nu primesc. I-am spus că mă dezmierzi, fiindcă îți socotesc dezmierdările cât se poate de nevinovate, dar el nu crede așa; nu știu cum de i-am uitat sfaturile; aveam de gând să ți le spun și dumitale.

— Draga mea, îmi răspunse ea, toată mănăstirea doarme; n-o să afle nimeni nimic. Mie mi-e dat să răsplătesc sau

să pedepsesc aici; şi, orice ar spune duhovnicul, nu văd ce păcat e dacă o prietenă primeşte lângă ea o altă prietenă pe care a cuprins-o neliniştea, s-a deşteptat, şi a venit, cu tot întunericul şi frigul de-afară, să vadă dacă nu i s-a întâmplat ceva celei pe care o îndrăgeşte. Suzana, acasă, la părinţi, nu te-ai culcat niciodată cu vreuna din surorile tale?

— Niciodată, maică.

— Şi dacă s-ar fi ivit prilejul, n-ai fi făcut-o cu inima curată? Dacă surioara ta, speriată şi pătrunsă de frig, ar fi venit să ceară un locşor lângă tine, n-ai fi primit-o?

— Cred că nu.

— Şi nu sunt eu maica ta scumpă?

— Ba eşti; dar nu mi-e îngăduit să te primesc.

— Draga mea, eu îi opresc pe ceilalţi, iar ţie îţi îngădui şi îţi cer chiar. Doar să mă încălzesc puţin şi plec. Hai, dă-mi mâna... I-am dat-o. Ia te uită, urmă ea, pipăie, vezi; tremur, mă trec fiorii, sunt rece ca marmura... Şi chiar aşa era.

— O! maică, i-am spus eu, ai să te îmbolnăveşti. Dar stai puţin, am să mă trag spre margine, iar dumneata ai să te aşezi în locul încălzit.

M-am tras mai spre margine, am desfăcut velniţa, şi ea mi-a luat locul. O! cât îi era de rău! O scuturau frigurile din creştet până-n tălpi; ar fi vrut să-mi vorbească, să vină mai lângă mine, dar nu putea rosti un cuvânt măcar şi nici să se mişte. Îmi şoptea doar: «Suzana, draga mea, vino mai lângă mine...» Îmi întindea braţele, şi cum mă întorsesem cu spatele, mă apucă binişor, şi mă trase lângă ea; apoi îşi trecu un braţ pe sub mine şi altul pe deasupra, zicându-mi:

— Am îngheţat; mi-e atât de frig, încât mi-e teamă să te ating, ca să nu-ţi fac rău.

— Nu-ţi fie teamă, maică.

Atunci şi-a pus o mână pe pieptul meu, iar cu cealaltă m-a cuprins pe după mijloc; îşi vârâse picioarele pe sub ale mele, şi i le apăsam, ca să i le încălzesc; iar draga de ea îmi spunea:

— Ah, prietenă scumpă, uită-te cât de repede mi s-au încălzit picioarele, fiindcă nimic nu le mai desparte de ale tale.

— Maică, de ce nu te încălzeşti peste tot, în acelaşi chip?

— Dacă m-ai lăsa tu, m-aş încălzi.

Mă întorsesem cu faţa spre ea; maica îşi ridicase cămaşa şi era cât pe-aci să mi-o ridic şi eu, când, pe neaşteptate, răsunară două bătăi puternice în uşă. Înfricoşate, am sărit eu de o parte a patului, iar stareţa de cealaltă. Am ascultat amândouă şi am auzit cum cineva intra în chilia de-alături, mergând în vârful picioarelor.

— Ah! am spus eu, e sora Tereza; te-o fi văzut trecând pe coridor şi intrând la mine; o fi ascultat şi-o fi auzit ce-am vorbit; ce-o să zică?

Simţeam că mor de frică.

— Da, ea e, spuse stareţa, mânioasă; ea e, nici vorbă; dar cred c-o să-şi aducă multă vreme aminte de îndrăzneala asta.

— Ah! maică, o rugai eu, să n-o pedepseşti.

— Te las, Suzana, îmi răspunse ea; noapte bună; culcă-te şi dormi liniştită; te scutesc de slujbă; acum mă duc la smintită. Dă-mi mâna...

I-am întins mâna, pe deasupra patului; ea a ridicat mâneca, mi-a dezgolit braţul şi l-a sărutat, suspinând, de la vârfurile degetelor până la umăr; apoi a plecat, spunând că are s-o înveţe minte pe nechibzuita care-a îndrăznit s-o tulbure. M-am îndepărtat şi eu, îndată, spre celălalt capăt al patului, lângă uşă, şi am ascultat; stareţa intră la sora Tereza. Mă simţeam ispitită să mă duc s-o apăr pe sora Tereza, dacă cearta s-ar fi înteţit; dar eram atât de năucită, mă simţeam atât de rău, încât am rămas în pat; însă n-am putut adormi. Îmi închipuiam că de-acum întreaga mănăstire numai despre mine o să vorbească; că întâmplarea asta, care la urma urmei mi se părea cât se poate de firească, va fi povestită cu tot felul de adaosuri mincinoase; că o să-mi fie mai rău decât la Longchamp, unde nici nu ştiam măcar de ce fusesem învinuită; că

greşeala noastră va ajunge la urechile superiorilor, că stareţa va fi înlocuită şi că vom fi amândouă pedepsite cu asprime. Şi în timpul acesta pândeam, cu auzul aţintit, aşteptând ca stareţa să iasă de la sora Tereza; dar se pare că i-a fost tare greu să ducă lucrurile la capăt, căci a rămas acolo toată noaptea."[1]

1. Transcrierea traducerii lui Gellu Naum, Editura Minerva, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti, 1972, pp. 140-145.

XIV

Cu toată respectabilitatea sa, construită de-a lungul anilor prin cuvinte puține și gesturi cumpătate, Anselmo avea o slăbiciune: sportul. Mai precis, statistica sportivă, limitată, la rândul ei, la fotbal. Începeau etape și se sfârșeau etape fără ca el să asiste la vreo confruntare între echipe de club. E adevărat că nu pierdea jocurile internaționale, și numai o boală gravă sau un doliu recent ar fi putut să-l împiedice să asiste la o confruntare între Portugalia și Spania. Se supunea celor mai mari nelegiuiri ca să obțină pe piața neagră un bilet, și nu se putea abține, când mai avea bani pentru așa ceva, să facă speculă, cumpărând cu 20 și vânzând cu 50. Totuși avea grijă să nu negocieze cu colegii de birou. Pentru ei, era un individ serios, care răspundea cu un surâs ironic discuțiilor din zilele de luni, de la un birou la altul. Un bărbat care avea ochi doar pentru aspectele serioase ale vieții, care considera sportul un lucru bun pentru a ocupa timpul liber al învățăceilor și al chelnerilor din cafenele. Nu puteai să te bazezi pe el pentru o lămurire, un transfer al vreunui jucător de la un club la altul, o dată celebră a vreunei victorii fotbalistice naționale, alcătuirea unei echipe din 1920/1930. Dar avea el un văr care, sărmanul, spunea, era bolnav din cauza „mingii". Dacă voiau, îl putea întreba una din zilele astea, când se mai vedea cu el, și le spunea răspunsul fără greșeală. Așteptarea și nerăbdarea colegilor îl încântau. Îi lăsa să aștepte zile întregi, se scuza: nu-l văzuse pe vărul lui de ceva vreme, relațiile cu el erau cam încordate, vărul trebuia să mai

consulte hărţile şi registrele, în fine, inventa pretexte pentru întârzierile care nu făceau altceva decât să exaspereze răbdarea colegilor. De multe ori se făceau pariuri pe subiectele respective. Suporterii inflamaţi ai Benficăi şi Sportingului aşteptau sentinţa din gura lui Anselmo. Când ajungea acasă, lucrând până târziu, Anselmo căuta lămurirea mult dorită prin statisticile lui bine elaborate, prin preţioasele tăieturi din ziare şi, ziua următoare, punându-şi pe nas ochelarii pe care îi cereau vederea lui ostenită, lăsa să cadă ca de la înălţimea unei catedre data sau rezultatul disputate. Acest admirabil văr contribuia la reputaţia lui Anselmo, făcându-l să fie şi mai apreciat pentru competenţa sa profesională, pentru aerul rezervat şi punctualitatea sa exemplară. Dacă vărul acesta ar fi existat, Anselmo, în ciuda emoţiilor lui stăpânite, l-ar fi îmbrăţişat, pentru că datorită lui (aşa credeau toţi) putuse să-i dea şefului informaţia amănunţită despre cel de-al doilea meci Portugalia-Spania, de la numărul publicului până la alcătuirea echipelor şi culoarea tricourilor, numele arbitrului de centru şi al celor de linie. Mulţumită acestei informaţii, obţinuse, în sfârşit, creditul şi ţinea acum în buzunarul hainei cele trei bancnote de o sută de scuzi trebuincioase cheltuielilor până la sfârşitul lunii.

Aşezat între nevastă şi fiică, ocupate amândouă cu cârpitul hainelor, Anselmo îşi savura triumful, cu hărţile lui întinse pe masa din sufragerie. Dând peste o lacună în informaţiile lui despre jucătorii de rezervă selecţionaţi pentru cel de-al treilea joc Portugalia-Italia, se hotărâse să scrie chiar a doua zi unui ziar sportiv, care avea un serviciu de informaţii, ca să şi le completeze.

Din păcate, nu putea uita că cei trei sute de scuzi aveau să i se scadă la salariul din luna aceea, iar asta îi amăra bucuria succesului. Cel mult, putea spera să i se permită returnarea datoriei în limite ceva mai blânde. Partea proastă era că orice reducere a salariului, oricât de mică, îi dezechilibra sistemul economic al căminului.

În vreme ce Anselmo măcina gândurile acestea, radioul răspândea suspinul jalnic, îndurerat al unui fado nemăsurat de sfâşietor, cum nu se mai auzise altul vreodată din gâtlejurile portugheze. Anselmo, care nu era un sentimental, după cum ştia toată lumea, a fost impresionat până în măruntaie la auzul acelei tânguiri. De parcă ar fi răspuns întocmai situaţiei lui personale, teribilei perspective a reducerii de la finalul lunii. Rosália rămase cu acul în aer şi îşi reţinu un oftat. Maria Cláudia, aparent calmă, însoţea, repetându-le şoptit, versurile de iubire nefericită pe care le debita difuzorul.

După ultimul „of" al melodiei, rămase o atmosferă de tragedie greacă sau, mai degrabă, şi mai de actualitate, suspansul unei anumite şcoli cinematografice americane. Încă un fado ca acesta şi din trei oameni sănătoşi ar fi rămas trei nevrotici. Din fericire, emisia se încheia. Câteva ştiri din străinătate, rezumatul programului zilei următoare – şi Rosália dădu puţin mai tare ca să audă cele douăsprezece bătăi de la miezul nopţii.

Anselmo îşi scoase ochelarii, îşi trecu de două ori mâna peste chelie şi declară, în timp ce îşi strângea hârtiile în dulapul cu veselă:

— E miezul nopţii. E vremea să ne culcăm. Mâine e zi de lucru.

La auzul spuselor lui, toată lumea se ridică. Iar asta îl făcu pe Anselmo să se simtă mândru, căci vedea în lucrurile mici de genul acesta rezultatele metodelor sale de educaţie domestică. Avea o familie care putea servi drept model şi, mai cu seamă, tot meritul era al lui.

Maria Cláudia îşi sărută zgomotos părinţii pe obraji şi se duse la ea în cameră. Ţinând ziarul de seară atârnat pe lângă picior, pentru scurta lectură de dinainte de a stinge lumina, Anselmo o luă pe coridor şi se duse să se culce. Rosália mai rămase, ocupată să strângă lucrul de cusut al ei şi pe cel al fetei. Puse scaunele la loc în jurul mesei, mai aranjă pe ici, pe colo şi, convinsă că lăsa totul în ordine, urmă calea soţului.

Când intră, el o privi pe deasupra ochelarilor și își continuă lectura. Ca orice portughez, prefera anumite cluburi, dar putea să citească relatările tuturor meciurilor fără să se lase afectat. Îl interesa de acolo numai materia statistică. Dacă jucaseră bine sau prost, asta era treaba lor. Pe el îl interesa cine băgase golurile și când. Pe el îl interesa ce rămânea în istorie.

Conform unui acord tacit între cei doi, când Rosália se schimba de haine ca să se culce, Anselmo nu lăsa jos ziarul. Dacă ar fi făcut-o, ar fi fost, după părerea lui, ceva nedemn. După părerea ei poate că n-ar fi fost nimic rău... Rosália se culcă fără ca soțul ei să-i vadă măcar vârful picioarelor. Așa era demn, așa era decent...

Lumina se stinse. Din camera de alături, un fir luminos scăpa prin crăpătura ușii, pe hol. De unde stătea, Anselmo îl văzu și spuse:

— Stinge lumina, Claudinha!

Lumina se stinse după câteva secunde. Anselmo zâmbi pe întuneric. Ce bine era să se știe respectat și ascultat! Dar întunericul e inamicul zâmbetelor, împinge la gânduri serioase. Anselmo se foia, negăsindu-și locul. Lângă el, atingându-l pe toată lungimea corpului, corpul nevestei se abandona moliciunii saltelei.

— Ce ai? întrebă Rosália.

— E nenorocitul ăla de credit, șopti bărbatul. La sfârșitul lunii mi-l scad și rămân iar îngropat.

— Nu poți să-l dai înapoi în rate?

— Nu-i place șefului...

Oftatul reținut din pieptul Rosáliei, încă de când auzise fadoul, își croi acum drum și răsună în toată casa. Anselmo, la rândul lui, nu-și putu opri nici el un oftat, deși unul mai puțin exuberant, un oftat de bărbat.

— Măcar de ți-ar mări salariul..., sugeră Rosália.

— Nici vorbă. Ba chiar vorbeau că or să mai dea afară niște oameni.

— Vai de mine! Doamne ajută să nu fii tu!...

— Eu? întrebă Anselmo, ca şi cum era prima dată când se gândea la posibilitatea asta. Eu nu. Sunt din cei mai vechi....

— Toate merg aşa de prost. N-aud decât lume care se plânge.

— E de la situaţia internaţională..., începu Anselmo.

Dar se opri. Ce rost avea să facă acum impresie cu un discurs despre situaţia internaţională? Aşa, pe întuneric, şi cu problema creditului de rezolvat?

— Mi-e frică şi pentru Claudinha, să n-o dea afară. Ştiu că cei cinci sute de scuzi, cât câştigă ea, nu sunt mare lucru, dar sunt un ajutor.

— Cinci sute de scuzi!... O mizerie! bombăni Anselmo.

— Or fi, dar să sperăm că nu rămânem fără ei...

Tăcu brusc, stăpânită de o idee. Tocmai voia să deschidă gura ca să i-o expună soţului, dar preferă s-o ia pe ocolite:

— Printre cunoştinţele tale nu s-ar găsi nici o altă slujbă pentru fată?

Ceva din vocea femeii îi trezi lui Anselmo bănuiala unei capcane.

— Adică cum? întrebă.

— Adică cum? repetă ea, cu naturaleţe. E o întrebare foarte simplă...

Îşi dăduse şi Anselmo seama că întrebarea era simplă, dar şi că nevasta lui avea o idee ascunsă. Se hotărî să nu-i înlesnească drumul:

— Dar cine i-a găsit slujba pe care o are acum? Cumva tu?

— Dar nu s-ar putea găsi ceva mai bun?

Anselmo nu răspunse. Forţată sau de bună voie, nevasta avea să-şi spună ideea până la urmă. Tăcerea era cea mai bună metodă s-o oblige să ajungă acolo. Rosália îşi schimbă poziţia. Se întoarse către soţ, cu burta un pic obeză lipită de şoldul lui. Vru să alunge ideea, convinsă fiind că Anselmo ar respinge-o cu vehemenţă. Dar ideea se întorcea, încăpăţânată şi irezistibilă. Rosália ştia că

dacă nu i-o spunea, nu mai putea să adoarmă. Tuşi uşor ca să-şi dreagă vocea, astfel încât să poată fi auzite şoaptele care urmară:

— M-am gândit... Parcă văd că o să te superi... M-am gândit să vorbesc cu vecina de jos, dona Lídia...

Anselmo îşi dădu seama imediat unde voia să ajungă femeia, dar preferă să se prefacă nedumerit:

— De ce? Nu înţeleg...

Ca şi cum contactul ar fi putut reduce indignarea la care se aştepta, Rosália se apropie şi mai mult. Cu ani în urmă, mişcarea ar fi avut o cu totul altă semnificaţie.

— Am zis că... Dacă tot ne înţelegem bine, ar putea ea să se intereseze...

— Tot nu înţeleg nimic.

Pe Rosália o treceau năduşelile. Se îndepărtă puţin şi, dintr-o lovitură, fără să-şi mai aleagă cuvintele, îi dădu drumul:

— Ar putea să-l întrebe pe individul care vine la ea. El are nu ştiu ce funcţie importantă la o companie de asigurări şi poate ar găsi ceva pentru fată.

Indignarea lui Anselmo ar fi explodat încă de la prima frază, dacă ar fi fost sinceră. Se declară însă la sfârşit, fără să fie mai gălăgioasă doar pentru că noaptea pune surdine glasurilor:

— Nu-mi vine să cred de unde ai scos una ca asta! Adică să-i ceri aşa ceva uneia... uneia ca aia? Asta înseamnă să n-ai simţul demnităţii! Nu mă aşteptam la aşa ceva din partea ta!

Anselmo exagera. Ce spunea el ar fi fost corect, dacă, în sinea lui, n-ar fi fost de acord cu sugestia. Nu-şi dădea seama că, dacă punea problema în asemenea termeni, devenea cu atât mai absurd acceptul lui final şi cu atât mai dificilă insistenţa nevestei.

Rosália, jignită, se îndepărtă de el. Între ei rămăsese acum un spaţiu mic, dar care făcea cât leghe întregi. Anselmo îşi dădu seama că mersese prea departe. Tăcerea îi stingherea pe amândoi. Şi unul, şi celălalt ştiau că

subiectul rămăsese închis, dar tăceau: ea, gândindu-se cum să-l abordeze din nou; el, căutând o modalitate de a nu pierde prea mult când avea să se predea, un moment aparent imposibil după vorbele pe care tocmai le spusese. Cu toate astea, amândoi știau că nu vor putea adormi dacă nu rezolvă problema. Anselmo făcu primul pas:

— Mă rog... E de gândit... Dar nu-mi place...

XV

Perfect relaxat, ca și cum ar fi fost la el acasă, Paulino Morais își puse picior peste picior și își aprinse un trabuc. Mulțumi cu un zâmbet gestului Lidiei, care îi adusese scrumiera mai aproape, și se rezemă pe canapeaua de un roșu închis, proprietatea lui exclusivă în serile în care venea. Era în cămașă. Un om gras, cu temperament sangvinic. Ochii mici îi ieșeau în evidență, parcă împinși de pleoapele cărnoase. Sprâncenele groase și drepte se împreunau la rădăcina nasului, al cărui profil agresiv era atenuat de țesutul adipos suprapus. Urechile groase se depărtau de cap și erau pline de păr gros ca niște țepi. Chel fiind, se pieptăna cu mare grijă, acoperindu-și creștetul capului cu părul adus de pe laturi, păr pe care îl lăsase să crească cât era nevoie pentru a-și îndeplini scopul. Avea aerul prosper al unui bărbat la cincizeci de ani, care are o femeie tânără și bani vechi. Întreg chipul exprima, prin norul parfumat care îl învăluia, o stare de beatitudine, starea celui care a mâncat și acum digeră fără greutate ce a mâncat.

Tocmai terminase de povestit o întâmplare nemaipomenită și aprecia lacom zâmbetul Lidiei. Și nu numai zâmbetul. Era într-una din zilele lui binedispuse și asta îl făcea să se felicite în gând pentru ideea excelentă pe care o avusese, cu destul timp în urmă, în ce privea îmbrăcămintea cu care îl primea Lídia. Puțin consumat de excese și amorțit de vârstă, îi veni ideea să-și caute excitante, iar îmbrăcămintea amantei era unul din ele. Nimic fantezist sau pornografic, cum mai știa de la prietenii lui.

Simplă şi naturală. Lídia trebuia să-l primească în cămaşă de noapte, cu un decolteu amplu, cu braţele goale şi părul desfăcut. Cămaşa trebuia să fie de mătase, nici prea transparentă, încât să se vadă tot, nici prea puţin, încât să nu se vadă nimic. Rezultatul era jocul de lumini şi umbre care îi aprindea mintea în nopţile în care se simţea „în formă" sau îi răsplătea privirea în zilele obosite.

Lídia se împotrivise la început, dar apoi găsi că era mai bine să se conformeze. Toţi bărbaţii au excentricităţile lor, iar a lui nu era din cele mai rele. Cedă, cu atât mai mult cu cât el îi adusese şi un calorifer electric. Cu temperatura camerei mai ridicată, îmbrăcămintea subţire nu o lăsa să răcească.

Aşezată pe un taburete jos, aplecată înspre amant, îşi lăsase la vedere, cum îi plăcea lui, sânii eliberaţi de sutien. Ştia că stătea cu ea numai pentru corpul ei şi şi-l expunea. Încă îl avea tânăr şi bine făcut. Să şi-l arate acolo sau la plajă nu era mare diferenţă, cu excepţia costumaţiei mai mult sau mai puţin picante şi a poziţiei.

Când întâlnirea de seară nu mergea mai departe de a-şi expune corpul îmbrăcat sumar, considera că sacrificiul era util, iar plăcerea lui Paulino Morais, rezonabilă. Dar dacă nu se oprea acolo, cum şi-ar fi dorit ea întotdeauna, se resemna.

Trăia pe seama lui de trei ani. Îi ştia ticurile, felul de-a fi, mişcările. Iar dintre acestea, cea care i se părea neliniştitoare era atunci când, încă aşezat, îşi desfăcea nasturii de la bretele. De fiecare dată ambele bretele în acelaşi timp. Lídia ştia ce însemna asta. Acum stătea liniştită: Paulino Morais fuma şi, cât dura trabucul, bretelele nu aveau să-şi părăsească nasturii.

Cu un gest graţios care îi scotea în evidenţă frumuseţea gâtului şi a umerilor, Lídia îşi întoarse capul către ceasul mic din faianţă. Apoi se ridică, zicând:

— E timpul pentru cafeaua ta.

Paulino Morais încuviinţă. Pe marmura măsuţei de toaletă, maşina de cafea aştepta, cu pulberea deja pusă

în rezervor. Lídia aprinse lampa și o puse sub globul care conținea apă. Pregăti ceașca și zaharnița. În timp ce umbla dintr-o parte în alta prin cameră, Paulino Morais o urmărea cu privirea. Picioarele lungi ale amantei se desenau sub țesătura subțire care îi modela șoldurile în curburi voluptoase. Se destinse în sinea lui. Trabucul era aproape de sfârșit.

— Știi că azi am primit o rugăminte? întrebă Lídia.

— O rugăminte?

— Da. De la vecinii de deasupra.

— Ce vor de la tine?

Aplecată deasupra mașinii, Lídia aștepta să urce apa:

— Nu de la mine, de la tine.

— I-auzi! Despre ce e vorba, Lili?

Lídia se înfioră: Lili era diminutivul din nopțile amoroase. Apa începu să bolborosească și, ca și cum ar fi fost suptă de deasupra, urcă și coloră compartimentul de sus. Lídia umplu ceașca, îndulci cafeaua după gusturile lui Paulino și i-o dădu. Se așeză din nou pe taburete și răspunse:

— Nu știu dacă știi că au o fată. O fetișcană de nouăsprezece ani. E angajată, dar, din câte zice mama ei, câștigă puțin. Au venit să vorbească cu mine, să te rog dacă poți să-i găsești vreun loc pe undeva.

Paulino puse ceașca pe brațul fotoliului și își aprinse alt trabuc:

— Dar tu ai vreun interes să te îngrijești de ea?

— Dacă n-aș fi avut, nu ți-aș fi zis nimic...

— Pentru că eu am schema de personal completă... Ba chiar am prea mulți oameni... În afară de asta, nu numai eu decid...

— Dar dacă ai vrea tu...

— Mai e și consiliul de administrație...

— Ei! Dacă ai vrea tu...

Paulino luă din nou ceașca și bău o înghițitură de cafea. Lídia vedea că nu prea era dispus să îi facă pe plac. Se simți puțin înșelată. Era prima rugăminte de

genul ăsta pe care i-o făcea şi nu vedea nici un motiv care să-i justifice refuzul. Pe de altă parte, având în vedere situaţia neobişnuită în care trăia ea şi la care toată lumea strâmba din nas, i-ar fi plăcut să poată obţine slujba pentru Maria Cláudia, pentru că lucrul ăsta, împrăştiat în cele patru zări de mulţumirea Rosáliei, i-ar fi adus un anumit prestigiu printre vecini. O apăsa izolarea aproape totală în care o lăsaseră şi dacă e adevărat că atunci când primise rugămintea nu manifestase mare interes, acum, în faţa rezistenţei amantului, devenise o provocare personală să îi smulgă consimţământul. Se aplecă şi mai mult, ca şi cum ar fi vrut să netezească pielea roz care îi orna papuceii de casă şi îşi arătă astfel întreg pieptul dezgolit:

— Nu ţi-am adresat niciodată o asemenea rugăminte... Dacă poţi să obţii ce mi-au cerut, ar trebui să mă asculţi. Mi-ai face pe plac şi ai ajuta şi o familie nevoiaşă.

Lídia îşi exagera interesul şi, după câte îşi imagina, exagera şi nevoile vecinilor de la etajul de deasupra. Pornită pe exagerări, făcu un gest care, prin raritatea lui îl impresionă pe Paulino Morais: îşi puse o mână pe genunchiul rotund al amantului. Nările lui Paulino fremătară:

— Nu văd de ce te-ai supăra. Încă n-am zis că nu...

Expresia fizionomiei lui îi arătă Lidiei preţul pe care-l avea de plătit pentru această jumătate de accept. Nu avea chef să desfacă patul şi vedea că el o doreşte. Vru să alunge impresia pe care o făcuse, să se arate chiar dezinteresată de cerere, dar Paulino, tulburat de mângâiere, deja îi spunea:

— O să văd ce se poate aranja. Cu ce se ocupă ea?

— Se pare că e dactilografă...

În acel „se pare" se regăsi întreaga rea-voinţă a Lídiei. Îndreptându-se, îşi luă mâna de pe genunchiul amantului şi rămase ca şi cum s-ar fi acoperit cu toate hainele mai groase pe care le avea. El observă transformarea şi rămase perplex, departe de a ghici ce se petrecea în mintea ei. Îşi termină cafeaua şi strivi vârful trabucului în scrumieră.

Lídia își frecă brațele, ca și cum i-ar fi fost frig. Privi halatul lăsat pe pat. Știa că, dacă l-ar fi îmbrăcat, Paulino s-ar fi supărat. Se simți tentată să riște, dar îi era teamă. Își prețuia prea mult siguranța ca să o pună în pericol printr-un gest la nervi. Paulino își încrucișă mâinile deasupra burții și spuse:

— Să vină miercuri aici aia mică să vorbească cu mine.

Lídia dădu din umeri:

— Bine.

Vocea îi ieși aspră și rece. Trase cu ochiul spre Paulino și-l văzu încruntându-se. Se căi în sinea ei pentru că provocase o stare neplăcută. I se păru că se purtase ca un copil și încercă să remedieze ce stricase. Îi zâmbi, dar zâmbetul rămase încremenit: Paulino nu își descreța fruntea. Începu să-i fie frică. Avea nevoie, avea nevoie absolută să găsească ceva care să-l înveselească. Vru să-l ia la vorbă, dar nu știa despre ce. Dacă s-ar fi dus repede la el să-l sărute pe gură, ar fi trecut totul, dar nu se simțea în stare s-o facă. Nu voia să i se ofere. Voia să se predea, dar nu din proprie inițiativă.

Fără să se gândească, acționând din instinct, stinse lumina din cameră. Apoi, pe întuneric, se îndreptă spre masa de toaletă și aprinse veioza cu picior înalt de lângă ea. Lumina o cuprinse cu totul. Nu se mișcă preț de o clipă. Știa că tot corpul ei, gol pe sub cămașă, se desena în fața amantului. Apoi, încet, se întoarse. Paulino Morais, cu amândouă mâinile deodată, își desfăcea nasturii bretelelor.

XVI

Abel se opri pe palier să-şi aprindă o ţigară. În acel moment, scara se lumină. Auzi o uşă închizându-se la etajul de deasupra, un murmur de voci înăbuşite şi apoi nişte paşi grei care făceau treptele să scârţâie. Scoase cheia din buzunar şi întârzie înadins să găsească broasca. O găsi abia când simţi lângă el persoana care cobora. Se întoarse şi îl văzu pe Paulino Morais. Acesta îngăimă un „bună seara" bine-crescut, căruia Abel îi răspunse în acelaşi mod, deja din casă.

Înaintând pe hol, auzi nişte paşi uşori pe deasupra capului, care îl acompaniau în aceeaşi direcţie. Când intră în cameră, paşii se auziră mai departe. Aprinse lumina şi se uită la ceasul de la mână: două şi cinci.

În cameră era un aer închis. Deschise fereastra. Era o noapte înnorată. Luminaţi de strălucirea oraşului, treceau pe cer nori grei şi înceţi. Temperatura urcase şi atmosfera era caldă şi umedă. Clădirile care înconjurau curţile, adormite, alcătuiau parcă un zid pentru o fântână întunecată. Lumina venea numai de la camera lui. Ieşea prin fereastra deschisă şi se revărsa în grădină, lăsând să se vadă tulpinile verzelor, firave şi inutile, care, aflate până atunci în întuneric, acum aveau aerul buimac al cuiva trezit brusc.

Se aprinse încă o lumină, răsfrângându-se pe dinderătul clădirilor din faţă. Abel văzu haine la uscat, ghivece şi reflexul geamurilor în care bătea lumina. Se gândi că i-ar plăcea să-şi termine ţigara pe zidul din grădină. Ca să nu mai ocolească prin bucătărie, sări pe fereastră. Din

coteţ auzi un piuit de pui. Înaintă printre verze, în lumină. Apoi se întoarse şi privi în sus. Prin geamurile de la marchiză o văzu pe Lídia trecând spre baie. Zâmbi, un zâmbet trist, fără iluzii. La ora aceea, sute de femei făceau acelaşi lucru ca Lídia... Era obosit, umblase pe multe străzi, văzuse multe chipuri, urmărise multe siluete. Iar acum se afla acolo, în grădina lui Silvestre, fumând o ţigară şi ridicând din umeri către viaţă... „Parcă sunt Romeo în grădina lui Capulet", se gândi. „Lipseşte doar luna. În locul inocentei Julieta, o avem pe versata Lídia. În locul dulcelui balcon, fereastra unei băi. Scara de incendiu în locul scării de mătase." Îşi aprinse încă o ţigară. „În curând ea o să spună: *O, cine eşti tu, ce-adumbrit de noapte, pătrunzi în taina mea?*"

Zâmbi respectuos pentru citatul din Shakespeare. Încercând să nu calce pe verzele abandonate, se duse şi se aşeză pe zid. Se simţea neobişnuit de trist. Influenţa timpului, cu siguranţă. Era zăpuşeală, pluteau în aer semne de furtună. Se uită din nou în sus: Lídia ieşea de la baie. Poate pentru că i se făcuse şi ei foarte cald, deschise fereastra şi se aplecă afară.

„Julieta l-a văzut pe Romeo", se gândi Abel. „Ce se va întâmpla?" Se dădu jos de pe zid şi înaintă până în mijlocul grădinii. Lídia nu plecă de la fereastră. „Acum ar trebui eu să exclam: *Ce străluceşte-acolo oare? Sunt zorile, şi Julieta-i soare.*"[1]

— Bună seara, zâmbi Abel.

Urmă o pauză. Apoi, vocea Lídiei:

— Bună seara, şi dispăru.

Abel aruncă ţigara afară şi şopti, amuzat, în timp ce se ducea înapoi în casă:

— La finalul ăsta de scenă nu s-a gândit Shakespeare...

---

1. Cele două citate din *Romeo şi Julieta* de William Shakespeare aparţin traducerii lui Şt. O. Iosif, revăzută de Al. Philippide, în *Opere I*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1955, pp. 315, 316.

XVII

Starea lui Henrique se înrăutăți pe neașteptate. Medicul, chemat în grabă, îi luă probe pentru o analiză a bacililor de difterie. Copilul avea temperatură foarte mare și delira. Carmen, disperată, își acuză soțul că el e responsabil pentru stadiul avansat în care ajunsese boala. Urmă o scenă violentă. Emílio ascultă tot și, ca de obicei, nu răspunse. Știa că nevasta lui avea dreptate, că ea a spus de la început să cheme doctorul. Avu remușcări. Își petrecu toată duminica alături de copil și, luni, la ora indicată, alergă să ia rezultatul analizelor. Răsuflă ușurat văzând concluzia negativă, dar mențiunea de pe formular, conform căreia o analiză nu era îndeajuns în multe cazuri, îl neliniști din nou.

Medicul se declară mulțumit și prevăzu ameliorări rapide, după ce aveau să treacă douăzeci și patru de ore. Toată ziua Emílio nu părăsi căpătâiul bolnavului. Carmen, tăcută și rece de la scena de mai devreme, abia mai putea suporta prezența soțului. În zilele normale prezența lui o exaspera; acum că soțul nu ieșea din cameră simțea că îi era furat ce avea mai de preț: iubirea fiului.

Pentru a-l îndepărta pe Emílio, îi aminti că stând acasă nu-și câștiga traiul și că aveau mare nevoie de bani, cu cheltuielile din cauza bolii. Încă o dată, Emílio răspunse prin tăcere. Și de data asta nevasta avea dreptate, ar fi fost mult mai bine să-l lase pe Henrique în grija ei. Dar nu ieși din casă. Îi intrase în cap ideea că el era responsabil pentru agravarea bolii, fiindcă se înrăutățise numai după ce îi spusese vorbele acelea fiului său. Prezența lui

era ca o pedeapsă, inutilă ca toate pedepsele şi de înţeles numai fiindcă era voluntară.

În ciuda insistenţelor femeii, nu se duse la culcare la ora obişnuită. Carmen, pentru a demonstra că nici iubirea ei pentru copil nu era mai prejos, nu se culcă nici ea.

Nu aveau mare lucru de făcut. După criză, boala îşi urma cursul ei firesc. Îi fuseseră administrate medicamentele, acum mai rămânea să aştepte să-şi facă efectul. Cu toate astea, nici unul, nici celălalt nu voia să cedeze. Între ei era un fel de întrecere, de luptă surdă. Carmen lupta pentru a-şi păstra afecţiunea lui Henrique, pe care o simţea în pericol, în virtutea prezenţei şi a îngrijirilor soţului. Emílio lupta doar pentru a-şi potoli remuşcările, pentru a compensa prin atenţia de acum indiferenţa de atunci. Era conştient că lupta femeii era mai demnă şi că, în adâncul luptei lui se afla un substrat de egoism. Sigur că îşi iubea fiul: el îl făcuse, nu putea să nu-l iubească. Ar fi fost împotriva naturii să fie altfel. Dar simţea clar că în acea casă era un străin, căruia nu-i aparţinea efectiv nimic din ce îl înconjura, deşi mai toate erau cumpărate cu banii lui. A avea nu înseamnă a stăpâni. Poţi să ai şi ceva ce nu-ţi doreşti. Dar să stăpâneşti înseamnă să ai şi să te bucuri de ce ai. Avea o casă, o nevastă şi un fiu, dar nimic nu era cu adevărat al lui. Pentru el, se avea numai pe sine, şi nu în totalitate.

Câteodată, Emílio se întreba dacă nu cumva era nebun, dacă stilul ăsta de viaţă, conflictele, furtunile, neînţelegerile la tot pasul nu sunt, până la urmă, consecinţa unui dezechilibru nervos. Pe stradă, era o persoană normală, sau aşa i se părea lui că era, capabilă să râdă sau să zâmbească la fel ca toată lumea. Dar era de ajuns să treacă pragul casei ca să cadă asupră-i o greutate de nesuportat. Se simţea ca un om care se îneacă, care nu-şi mai umple plămânii numai cu aerul care îi permite să trăiască, ci şi cu apa care îl omoară. I se părea că era de datoria lui să se declare mulţumit cu ceea ce îi dăruise

viaţa, fiindcă alţii erau mai puţin înzestraţi şi trăiau fericiţi. Dar comparaţia nu-i aducea liniştea. Chiar nu ştia ce ar fi putut să-i aducă liniştea şi unde se afla acel ceva. Aşa cum nu ştia dacă această linişte exista pe undeva. Ştia însă, după o experienţă de mulţi ani, că el nu o avea. Şi mai ştia că şi-o dorea, aşa cum îşi doreşte naufragiatul pluta şi sămânţa soarele.

Gândurile acestea, repetate de mii de ori, îl aduceau mereu în acelaşi punct. Se compara cu animalul pus să alerge într-o roată, care merge leghe întregi într-un cerc restrâns, cu ochii legaţi, fără să se întrebe de ce trece pe unde a mai trecut de mii de ori. Nu era un asemenea animal, nu avea ochii închişi, dar simţea că gândul îl ducea pe un drum pe care mai fusese. Iar să-şi dea seama de toate astea era şi mai rău, pentru că, fiind om, proceda iraţional. Celălalt nu poate fi învinuit pentru supunerea la jug; dar el, putea fi învinuit? Ce forţă îl lega? Obişnuinţa, laşitatea, teama de suferinţa altora? Dar obişnuinţele se înlocuiesc, laşitatea se domină, suferinţa altora este, aproape întotdeauna, mai mică decât ne-am teme noi. Nu demonstrase deja – cel puţin încercase – că absenţa lui ar fi fost uitată? De ce mai rămânea, atunci? Ce forţă îl ţinea legat de casă, de femeie, de copil? Iar legăturile care îl strângeau, cine le făcuse?

Nu dădea peste alt răspuns, în afară de acesta: „Sunt obosit". Atât de obosit, încât, deşi ştia că toate uşile închisorii lui se puteau deschide şi că avea şi cheia care le deschidea, nu făcea un pas înspre libertate. Se obişnuise într-un asemenea grad cu oboseala, încât ajunsese să găsească plăcere în ea, plăcerea celui care a abdicat, a celui care, aflându-se la momentul deciziei, îşi dă ceasul mai devreme şi spune: „E încă devreme". Plăcerea sacrificiului. Dar sacrificiul e complet doar atunci când e ascuns. Dacă-l faci vizibil, e ca şi cum ai spune tot timpul: „Mă sacrific", şi i-ai obliga pe ceilalţi să nu scape asta din vedere. Iar asta înseamnă că încă nu ai abdicat complet, că în spatele renunţării trăieşte încă speranţa, aşa cum, în spatele norilor, cerul e tot albastru.

Carmen se uita la soţul ei şi îl vedea îngândurat. Emílio avea scrumiera plină de chiştoace şi fuma în continuare. Într-o zi ea făcu un calcul cu banii cheltuiţi pe tutun, găsind un motiv de reproşuri aspre. Le povesti părinţilor ei, iar ei o compătimiră. Bani arşi, bani aruncaţi pe fereastră, bani care făceau trebuinţă. Viciile sunt bune pentru bogaţi, cine vrea să le aibă să se îmbogăţească mai întâi. Dar Emílio, vânzător ambulant în lipsă de ceva mai bun, din nevoie şi nu din vocaţie, nu dăduse niciodată semne că ar vrea să se îmbogăţească. Se mulţumea cu minimul indispensabil şi nu trecea de nivelul acela. Ce bărbat şi ce viaţă!... Carmen era din altă rasă, rasa celor care văd viaţa ca pe o luptă, nu ca pe o contemplare. Ea era activă; el, abulic. Ea, numai nervi, oase, muşchi, materie care naşte forţă şi putere; şi el le avea pe toate astea, dar, cu oasele subjugate, muşchii şi nervii învăluiţi în ceaţa slăbiciunii, rămânea cu nemulţumirea şi dezorientarea.

Emílio se ridică şi se duse în camera băiatului. Copilul dormea, într-un somn agitat din care se trezea încontinuu şi în care se adâncea la loc tot de atâtea ori. De pe buzele uscate îi ieşeau cuvinte incoerente. La colţurile gurii, mici bulbuci translucizi indicau că îi trecea febra. Emílio băgă cu grijă termometrul la subraţul băiatului. Aşteptă cât era nevoie şi reveni în sufragerie. Carmen ridică ochii de la cusut, dar nu întrebă nimic. El privi termometrul: 39,2 grade. Temperatura părea să scadă. Termometrul rămase pe masă, la îndemâna lui Carmen. Deşi îşi dorea mult să afle, nu întinse mâna. Aşteptă să spună ceva soţul ei.

Emílio făcu câţiva paşi şovăitori. Ceasul de la etajul de deasupra bătu de trei ori. Carmen aştepta, simţind cum îi zvâcnesc tâmplele şi strângând din dinţi ca să nu-l ocărască pe soţul ei. Fără nici o vorbă, Emílio se duse să se culce. Era obosit de veghea îndelungată, obosit de nevastă şi de el însuşi. Angoasa îi sugruma gâtlejul: ea nu-l lăsa să vorbească, îl obliga să se retragă, ca şi cum s-ar ascunde ca să moară sau ca să plângă.

Pentru Carmen asta era dovada cea mai grăitoare a lipsei de sentimente umane a soţului ei. Numai un monstru ar fi procedat aşa: s-o lase neliniştită şi să se culce, ca şi cum nimic grav nu s-ar fi întâmplat, ca şi cum boala fiului n-ar fi decât o glumă.

Se ridică şi se apropie de masă. Se uită la termometru. Apoi se întoarse la locul ei. Nu se culcă toată noaptea. Precum învingătorii din înfruntările medievale, rămase pe câmp şi după luptă. Învinsese. Şi, în afară de asta, n-ar fi putut să suporte, în acea noapte, să se atingă de soţul ei.

XVIII

Caetano Cunha, prin natura profesiei pe care o avea, ducea o viaţă asemănătoare cu cea a liliecilor. Lucra în timp ce majoritatea dormea, iar când el se odihnea, cu ferestrele şi ochii închişi, ceilalţi, pe lumină de zi, mergeau la slujbele lor. Asta îl făcea să se simtă important. Credea cu fermitate că valora mai mult decât oamenii obişnuiţi, din diferite motive, iar acesta al vieţii nocturne, pe care şi-o petrecea în faţa maşinii de scris în timp ce restul oraşului dormea, nu era cel mai mic dintre ele.

Când ieşea de la ziar, încă pe întuneric, şi vedea străzile pustii sticlind de umezeala pe care zorii o aduceau dinspre râu, se simţea fericit. Îi plăcea, înainte să ajungă acasă, să rătăcească pe străzile lăturalnice, pe unde treceau siluete feminine. Chiar şi când era obosit, se oprea să stea de vorbă cu ele. Când avea chef de mai mult, se lăsa condus, dar chiar dacă nu se mai întâmpla nimic altceva, îi era de-ajuns să le vorbească.

Lui Caetano îi plăceau femeile, toate femeile. Îl tulbura simpla apariţie a unei fuste legănându-se. Simţea o atracţie irezistibilă pentru femeile uşoare. Viciul, depravarea, amorul cumpărat îl fascinau. Ştia aproape toate bordelurile din oraş, ştia pe dinafară tabelele de preţuri, era în stare să zică fără să aibă nevoie să inventeze (iar cu asta se lăuda în cercul lui de prieteni) numele unor zeci de femei cu care se culcase.

Dintre toate femeile, pe una singură o dispreţuia: pe a lui. Justina era pentru el o fiinţă asexuată, fără nevoi şi fără dorinţe. Când se întâmpla să îl atingă, în pat,

prin vreo mişcare accidentală, se îndepărta dezgustat, deranjat de corpul ei slab, de oasele ei ascuţite, de pielea îngrozitor de uscată, aproape pergamentoasă. „Asta nu-i o femeie, e o mumie", se gândea el.

Justina îi vedea dispreţul în ochi şi tăcea. Înăuntrul ei, focul dorinţei se stinsese. Îi răsplătea dispreţul soţului cu un dispreţ şi mai mare. Ştia că era înşelată şi dădea din umeri, dar nu-l tolera să defileze prin casă cu cuceririle lui. Nu pentru că ar fi fost geloasă, ci pentru că, ştiind în ce se băgase, legându-se de un astfel de om, nu voia să se coboare la nivelul lui. Iar când Caetano, purtat de temperamentul lui exuberant şi coleric, o ocăra cu vorbe şi comparaţii, ea îl făcea să tacă doar cu o frază. Fraza aceea, pentru firea de Don Juan a lui Caetano, era o umilinţă, pentru că îi amintea de un eşec mereu viu în carnea şi în mintea lui. De nenumăratele ori în care o auzise, se simţise ispitit să-şi bată nevasta, dar Justina avea în acele momente un foc sălbatic în priviri, o crispare de dispreţ pe buze, iar el se înfricoşa.

De aceea, între ei doi, tăcerea era regula, iar cuvântul excepţia. De aceea, nimic altceva în afară de sentimente de gheaţă şi priviri distante nu umplea golul orelor petrecute în comun. Iar mirosul de mucegai care stăpânea casa, atmosfera de subteran, semăna cu mirosul mormintelor abandonate.

Marţea era ziua liberă a lui Caetano. Cele douăzeci şi patru de ore îi permiteau să ajungă dimineaţa devreme acasă. Dormea până la jumătatea amiezii şi abia atunci îşi lua prânzul. Poate din cauza schimbării orei de prânz, poate din cauza perspectivei unei nopţi alături de nevastă, marţea era ziua în care proasta dispoziţie venea peste el mai des, în ciuda grijii cu care încerca s-o îndepărteze. În zilele acelea, răceala Justinei era şi mai încăpăţânată, de parcă se făcea de două ori mai mare. Obişnuit cu acea distanţă imposibil de trecut, Caetano se mira doar de motivul pentru care distanţa creştea. Ca răspuns, îşi accentua gesturile şi cuvintele grosolane, mişcările

bruşte. Îl enerva mai cu seamă faptul că nevasta alegea marţea ca să aerisească hainele fiicei şi să cureţe cu grijă geamul ramei din care ea zâmbea etern. I se părea că, arătându-i toate astea, îl condamna de ceva. Caetano era sigur că nu avea de ce să fie condamnat pentru acel caz anume, dar chiar şi aşa, înşiruirea aceea de amintiri îl deranja la fel de mult.

Marţea era o zi nefastă în casa lui Caetano Cunha. O zi plină de nervi, în care Justina se vedea forţată să iasă din modul ei abstract, ca să fie violentă şi agresivă. Ziua în care Caetano se temea să deschidă gura, fiindcă toate vorbele erau încărcate de electricitate. Ziua în care un drăcuşor rău-voitor se distra făcând o atmosferă de nerespirat.

Pe cer se risipiseră norii care îl acoperiseră cu o seară înainte. Soarele intra prin geamul marchizei şi proiecta pe podea umbra cadrului de fier ca şi cum ar fi fost nişte gratii. Caetano tocmai terminase de mâncat. Se uită la ceas şi văzu că era aproape ora patru. Se ridică greoi. Avea obiceiul să doarmă fără pantaloni de pijama. Burta rotundă îi umfla bluza largă şi îl făcea să pară una din păpuşile create de Rafael Bordalo[1]. Nimic mai ridicol decât burta lui umflată şi nimic mai neplăcut decât faţa lui roşie şi ursuză. Indiferent, în egală măsură faţă de una, cât şi de cealaltă, ieşi din cameră, traversă bucătăria, fără să-i adreseze nici un cuvânt nevestei, şi intră în baie. Deschise fereastra şi privi cerul. Lumina puternică îl făcu să strângă din ochi ca o pasăre de noapte. Privi cu indiferenţă grădinile vecine şi hârjoneala a trei pisici pe un acoperiş, neglijând să arunce măcar o privire către zborul elastic şi pur al unei rândunele.

---

1. Rafael Bordalo Pinheiro (1846-1905) a fost un artist portughez faimos pentru caricaturile şi ilustraţiile sale (este considerat primul autor de benzi desenate din Portugalia), dar şi pentru lucrările în ceramică, înfăţişând personaje stereotip din clasa de jos şi de mijloc a societăţii portugheze.

Dar ochii i se pironiră într-un punct mai apropiat. La fereastra din față, cea de la baia Lídiei, se mișca mâneca unui halat roz. Din când în când, aluneca în jos și lăsa să se vadă brațul până la cot. Lipit de pervaz, cu partea inferioară a corpului ascunsă vederii, Caetano nu-și lua ochii de la fereastră. Nu vedea mare lucru, dar îi era de ajuns să-l excite. Se aplecă în afară și dădu cu ochii de nevasta care îl privea ironic prin geamul marchizei. Chipul i se înăspri deodată. Nevasta apăru în fața lui și îi întinse un ceainic:

— Apa caldă...

Nu-i mulțumi. Închise ușa la loc. În timp ce se bărbierea, mai trăgea cu ochiul la fereastra Lídiei. Halatul dispăruse. În locul lui, Caetano întâlnea în drum ochii nevestei. Știa că cea mai bună metodă pentru a evita scandalul iminent era să nu se mai uite, și asta nici n-ar fi fost greu, având în vedere că Lídia nu mai era acolo. Dar ispita era mai puternică decât prudența. La un moment dat, sătul de spionajul nevestei, deschise ușa și o întrebă:

— Dumneata n-ai altceva de făcut?

Își vorbeau cu „dumneata". Nevasta îl privi fără să-i răspundă și tot fără să-i răspundă îi întoarse spatele. Caetano trânti ușa și nu se mai uită. Când ieși, spălat și ras, observă că nevasta scosese dintr-o valiză în bucătărie hăinuțele care fuseseră ale Matildei. Dacă n-ar fi văzut adorația ce îi lucea în priviri, Caetano poate ar fi trecut mai departe fără să zică nimic. Dar, încă o dată, se simți pedepsit:

— Când o să încetezi să mă mai spionezi?

Justina nu răspunse imediat. Părea că se întorcea încet-încet de departe, dintr-o lume îndepărtată, care avea un singur locuitor.

— Îți admiram stăruința, răspunse cu răceală.

— Ce stăruință? întrebă el, înaintând cu un pas.

Arăta caraghios, cu picioarele goale, în chiloți. Justina îl privi cu sarcasm. Știa că era urâtă și n-avea nimic

atrăgător, dar, văzându-şi soţul în ipostaza aceea, îi venea să-i râdă în faţă:

— Vrei să-ţi spun?

— Da.

Caetano îşi pierdu capul. Înainte să fi pronunţat el vorba aceea, ar mai fi avut încă vreme să evite palma. Spusese „da" şi deja se căia. Târziu, totuşi.

— Tot n-ai pierdut speranţa? Tot mai eşti convins că o să se arunce în braţele dumitale până la urmă? Nu ţi-a fost de-ajuns ruşinea prin care ai trecut? Lui Caetano îi tremura bărbia de furie. Buza de jos răsfrântă lăsa să i se adune saliva la colţurile gurii. Vrei să-ţi ceară iar amantul socoteală pentru nerușinarea dumitale?

Şi, ca şi cum i-ar fi dat un sfat, cu o amabilitate cordială:

— Stai la locul dumitale. E o piesă prea fină pentru mâinile dumitale. Mulţumeşte-te cu celelalte, cu cele cărora le porţi pozele în portofel. Nu prea pot să-ţi laud gusturile. Când li se face poză pentru dosar, îţi dau şi dumitale una, nu? Eşti aşa, ca un fel de sucursală a poliţiei!...

Caetano se albi. Niciodată nu mersese atât de departe cu îndrăzneala nevasta lui. Strânse pumnii şi se îndreptă spre ea:

— O să-ţi rup oasele într-o zi! Te calc în picioare într-o zi! M-ai auzit? Nu mă pune la încercare!

— Nu eşti în stare.

— Ah, fir-ai... şi un calificativ murdar îi ieşi pe gură. Justina se limită să răspundă:

— Nu pe mine mă insulţi. Ci pe dumneata, care vezi în toate femeile ceea ce tocmai ai spus.

Corpul greoi al lui Caetano se legănă ca un antropoid. Nervii, furia impotentă îi aduceau cuvintele la gură, dar toate se poticneau şi se încurcau unele în altele. Îşi ridică pumnul strâns ca şi cum voia să-l repeadă în capul femeii. Ea nu se dădu la o parte. Braţul coborî încet, învins.

Ochii Justinei păreau de jăratic. Caetano, umilit, dispăru în dormitor, trântind ușa.

Pisica, după ce își privi stăpânii cu ochii ei verzui, o luă pe holul întunecat și se duse să se culce pe preș, tăcută și indiferentă.

XIX

Se făcuseră deja două ore de când Isaura se tot foia în pat, nereuşind să adoarmă. Întreaga clădire era cufundată în liniște. Doar din când în când, se mai auzeau de pe stradă paşii vreunui întârziat care se ducea acasă. Pe fereastră intra lumina palidă şi distantă a stelelor. În întunericul camerei, abia se distingeau contururile cele mai întunecate ale mobilelor. Oglinda şifonierului reflecta uşor lumina care venea dinspre fereastră. Din sfert în sfert de oră, inflexibil precum timpul însuşi, ceasul vecinilor de jos îi sublinia insomnia. Toate se odihneau în liniște şi în somn, mai puţin Isaura. Încerca cu orice chip să adoarmă. Număra iar şi iar până la o mie, îşi destindea muşchii unul câte unul, închidea ochii, încerca să uite de insomnie şi să o păcălească alunecând uşor în somn. Degeaba. Toţi nervii ei erau alerţi. În afară de efortul la care o obliga creierul, pentru a se concentra la nevoia de somn, gândul o ducea pe drumuri ameţitoare. Îl însoţea în văi adânci, de unde urca o rumoare surdă de voci care strigau. Plutea în înalturi pe spatele puternic al unei păsări cu aripi mari care, după ce urca până la nori, unde respiraţia i se întretăia, cădea ca o piatră înspre văile acoperite de brumă, unde se întrezăreau siluete albe, atât de albe, încât păreau goale sau acoperite doar de văluri străvezii. O voinţă lipsită de obiect, o dorinţă şi o teamă de a dori o torturau.

Lângă ea, sora ei dormea liniştită. Respiraţia regulată, corpul imobil o exasperau. De două ori s-a ridicat şi s-a dus lângă geam. Cuvinte disparate, fraze incomplete,

gesturi intuite, toate îi umblau prin cap. Era ca un disc stricat repetând la infinit aceeași frază muzicală care, din frumoasă, devine odioasă din cauza repetiției. De zece, de sute de ori, aceleași note se succedă, se înlănțuie, se confundă, iar din ele rămâne un singur sunet, obsedant, teribil, implacabil. S-ar zice că un minut numai din obsesia asta te-ar înnebuni, dar minutul trece, obsesia continuă și nebunia nu apare. În schimb, luciditatea se dublează, se multiplică. Mintea învăluie orizonturi, umblă încoace și încolo, nu există limite care s-o oprească, iar pentru fiecare pas în față, luciditatea devine și mai copleșitoare. Dacă ar abandona-o, dacă ar întrerupe sunetul, dacă l-ar strivi sub tăcere, ar însemna să ajungă la tihnă și somn. Dar cuvintele, frazele, gesturile se înalță de sub tăcere și se rotesc tăcute și fără sfârșit.

Isaura își spunea că e nebună. Îi ardea capul, avea fruntea acoperită de sudoare, creierul părea că i se umflă și o să explodeze cu craniu cu tot. Iar cea care o adusese în starea asta era insomnia. Iar insomnia nu o lăsa în pace câtă vreme acele gânduri nu o lăsau în pace. Și ce gânduri, Isaura! Ce lucruri monstruoase! Ce aberații respingătoare! Ce furori lăuntrice îi împingeau trapele voinței!...

Ce mână diabolică, ce mână malițioasă o făcuse să își aleagă acea carte? Și să mai zici că fusese scrisă în folosul moralității! Desigur – afirma rațiunea rece, aproape pierdută în vârtejul senzațiilor. Atunci de unde agitația asta a instinctelor care rupeau cătușe și erupeau în carne? De ce nu o citise cu detașare, fără pasiune? Din slăbiciune – spunea rațiunea. Din dorință – reclamau instinctele înfrânate, ani de-a rândul deviate și de nenumărate ori însemnate drept rușine. Dar acum instinctele ieșiseră la suprafață, voința se afunda într-o prăpastie mai întunecată decât noaptea și mai adâncă decât moartea.

Isaura își mușca încheieturile. Chipul îi era acoperit de sudoare, părul lipit de frunte, gura schimonosită într-un spasm violent. Se așeză pe pat, își trecu mâinile prin păr, ieșită din minți, și privi în jur. Noapte și liniște. Extenuată,

se lăsă să cadă pe pat. Adriana făcu o mișcare și își continuă somnul. Indiferența aceea era ca o învinuire. Isaura își trase pătura peste cap, în ciuda căldurii sufocante. Își acoperi ochii cu mâinile, ca și cum noaptea n-ar fi fost destul de întunecată pentru a-i ascunde rușinea. Dar ochii ei, așa apăsați, aprindeau scântei roșii și galbene ca într-un incendiu. (Dacă dimineața ar fi venit deodată, dacă lumina soarelui ar fi săvârșit miracolul de a lăsa cealaltă parte a lumii și ar fi năvălit în cameră!...)

Ușor, mâinile Isaurei se îndreptară spre sora ei. Vârfurile degetelor simțeau căldura Adrianei la un centimetru distanță. Rămaseră acolo, fără să înainteze sau să dea înapoi, câteva lungi minute. Sudoarea se uscă pe fruntea Isaurei. Chipul îi ardea ca mistuit de un foc lăuntric. Degetele înaintară până când atinseră brațul gol al Adrianei. Ca și cum ar fi primit un șoc violent, se traseră înapoi. Inima Isaurei bătea surd. Ochii, deschiși și dilatați, nu vedeau nimic în afară de întuneric. Mâinile înaintară din nou. Rămaseră pe loc din nou. Porniră mai departe din nou. Acum ajunseseră pe brațul Adrianei. Cu o mișcare alunecoasă, sinuoasă, Isaura se apropie de sora ei. Îi simțea căldura întregului corp. Ușurel, una din mâini alunecă de la încheietură până la umăr, se vârî ușurel pe la subrațul cald și umed, ușurel se insinuă pe sub sân. Respirația Isaurei deveni agitată și neregulată. Mâna coborî spre pântece peste țesătura subțire a cămășii. Sora ei făcu o mișcare bruscă și se întoarse cu spatele. Umărul gol era în dreptul gurii Isaurei care simțea pe buze vecinătatea cărnii. Precum pilitura atrasă de magnet, gura Isaurei se lipi de umărul Adrianei. A fost un sărut prelung, însetat, feroce. În același timp, mâna o strânse de mijloc și o trase. Adriana se trezi speriată. Isaura nu-i dădu drumul. Gura îi era în continuare lipită de umăr ca o ventuză, iar degetele i se adânceau în pântece ca niște gheare. Cu un strigăt de groază, Adriana se desprinse și sări din pat. Alergă spre ușa camerei, dar amintindu-și că mama și mătușa dormeau alături, se întoarse și se refugie lângă fereastră.

Isaura nu se mișcă. Voia să se prefacă adormită. Dar sora ei nu venea înapoi în pat. Îi auzea doar respirația șuierătoare. Îi vedea, printre pleoapele pe jumătate închise, silueta decupată pe fundalul opalescent al ferestrei. Apoi, uitând că voia să se prefacă, o strigă cu voce joasă:

— Adriana...

Vocea tremurătoare a surorii îi răspunse:

— Ce vrei?

— Vino-ncoace.

Adriana nu se mișcă.

— O să ți se facă frig..., insistă Isaura.

— Nu contează.

— Nu poți să rămâi acolo. Dacă nu vii tu, mă dau eu jos.

Adriana se apropie. Se așeză pe marginea patului și dădu să aprindă veioza de pe noptieră.

— N-o aprinde, o rugă Isaura.

— De ce?

— Nu vreau să mă vezi.

— Ce-are?

— Mi-e rușine...

Își vorbeau șoptit. Vocea Adrianei își recăpătase siguranța, cea a Isaurei tremura de parcă urma să izbucnească în sughițuri:

— Culcă-te, te rog...

— Nu mă culc.

— De ce, ți-e frică de mine?

Răspunsul Adrianei întârzie:

— Da...

— Nu-ți fac nimic. Promit. Nu știu ce-a fost asta. Jur...

Începu să plângă înfundat. Pe bâjbâite, Adriana deschise șifonierul și scoase o haină mai groasă. Se înfășură în ea și se așeză la picioarele patului.

— O să stai acolo? o întrebă sora ei.

— Da.

— Toată noaptea?

— Da.

Un suspin mai puternic îi zgudui pieptul Isaurei. Aproape imediat văzu lumina din camera de alături aprinzându-se și auzi vocea Ameliei:

— Ce e?

Adriana aruncă repede haina în spatele patului și se băgă sub pătură. Amélia apăru în prag, cu un șal pe umeri:

— Ce e?

— Isaura a avut un coșmar, răspunse Adriana, ridicându-se ca s-o ascundă pe sora ei.

Amélia se apropie:

— Ești bolnavă?

— Nu e nimic, mătușă. A fost un coșmar. Du-te la culcare, insistă Adriana, alungând-o.

— Bine. Dacă aveți nevoie de ceva, strigați-mă.

Ușa camerei se închise la loc și liniștea reveni, întreruptă doar de suspine înăbușite. Apoi, suspinele se auziră din ce în ce mai rar, numai umerii tremurânzi ai Isaurei îi dădeau de gol agitația. Adriana rămase retrasă, în așteptare. Încet, așternuturile se încălzeau. Cele două corpuri își amestecau căldura. Isaura șopti:

— Mă ierți?

Sora ei nu răspunse imediat. Știa că trebuia să răspundă „da", ca s-o liniștească, dar cuvântul pe care voia să-l pronunțe era un „nu" scurt.

— Mă ierți? repetă Isaura.

— Te iert...

Isaura ar fi îmbrățișat-o pe sora ei, plângând, dar se abținu, temându-se că i-ar fi interpretat gestul ca pe o nouă tentativă. Avea impresia că, începând din acel moment, orice ar fi făcut sau ar fi zis era întinat de amintirea acelei clipe. Că dragostea ei de soră era acum pervertită și impură din cauza acelei insomnii îngrozitoare și a restului care a urmat. Ca și cum ar fi rămas fără suflu, murmură:

— Mulțumesc...

Minutele și orele trecură încet. Ceasul de jos învârti timpul în gheme sonore ale unui fir neîntrerupt. Epuizată,

Isaura adormi în cele din urmă. Adriana, nu. Rămase trează până când pe fereastră lumina albăstrie a nopţii se transformă în lumina cenuşie a zorilor şi apoi se lăsă înlocuită, cu paşi lenţi, de albeaţa dimineţii. Nemişcată, cu ochii fixaţi în tavan, cu tâmplele zvâcnind, se împotrivea cu încăpăţânare deşteptării foamei ei de iubire, şi ea însemnată ca ruşinoasă, şi ea ascunsă şi frustrată.

XX

În casa lui Anselmo cina a fost luată mai devreme în seara aceea. Maria Cláudia trebuia să se pregătească pentru a-i fi prezentată lui Paulino Morais și nu se cădea să-l facă să aștepte pe cel căruia voiau să-i câștige bunăvoința. Și mama, și fiica au mâncat în grabă și s-au dus în cameră. Aveau diverse probleme de rezolvat în ceea ce privea prezentarea Claudinhei, iar cea mai grea era alegerea rochiei. Nici o altă rochie nu se potrivea la fel de bine cu frumusețea și tinerețea ei precum cea galbenă, fără mâneci, dintr-un material ușor. Fusta largă, cu pliuri adânci, care atunci când se învârtea părea cupa întoarsă a unei flori, îi cădea de la talie în jos cu o unduire domoală. Rosália pe aceea o alese. Dar bunul-simț și gustul Claudinhei observară nepotrivirea: rochia aceea ar fi fost potrivită pentru vară, nu pentru primăvara încă ploioasă. În afară de asta, faptul că nu avea mâneci ar putea să nu fie pe placul domnului Morais. Rosália căzu de acord, fără să-i mai facă alte sugestii. Alesese rochia aceea și numai pe aceea și nu-și mai amintea de altele de rezervă.

Părea greu să se hotărască, dar Claudinha se decise: avea să-și ia rochia gri-verzuie, care era discretă și adecvată anotimpului. Era o rochie de lână, cu mâneci lungi strânse la încheietură și cu nasturi de aceeași culoare. Decolteul mic abia lăsa să i se vadă gâtul. Pentru o viitoare angajată nici că se putea dori altceva. Rosáliei nu-i plăcu ideea, dar când fata se îmbrăcă, îi dădu dreptate.

Maria Cláudia avea întotdeauna dreptate. Se văzu în oglinda mare a șifonierului și se găsi frumoasă. Rochia

galbenă o făcea mai tânără, iar ea acum voia de fapt să pară mai mare. Nu era cazul să apari cu nimic înfoiat, nici cu braţe goale. Rochia pe care şi-o pusese îi venea ca o mănuşă, părea că se lipise de carne şi dădea ascultare şi celor mai mici mişcări. Nu avea cordon, dar croiala îi punea în evidenţă talia cu naturaleţe, iar talia Mariei Cláudia era atât de subţire şi zveltă, încât un cordon mai rău i-ar fi făcut. Văzându-se în oglindă, Claudinha descoperi încotro trebuia să se orienteze în viitor pentru alegerea hainelor. Nici un surplus care să-i ascundă formele. Şi în acest moment, privindu-se din toate părţile în oglindă, se gândea că i-ar sta bine o rochie de lame, din acelea care parcă se confundă cu pielea, la fel de flexibile şi elastice precum cea naturală.

— Cum ţi se pare, mami? întrebă.

Rosália n-avea cuvinte. Se învârtea în jurul fiicei ca o servitoare care pregătea vedeta pentru apoteoză. Maria Cláudia se aşeză, îşi scoase din geantă rujul şi fardul şi începu să se machieze. Părul rămânea pentru după aceea, era uşor să-l pieptene. Nu exageră cu machiajul, a fost chiar mai discretă decât de obicei. Se baza pe faptul că agitaţia o să-i dea nişte culori frumoase, şi nici nu-i stătea rău agitată. Când termină, se postă în faţa mamei şi repetă:

— Cum ţi se pare?

— Eşti frumoasă, fata mea.

Claudinha zâmbi în oglindă, aruncă o ultimă privire de verificare şi se declară gata. Rosália îl chemă pe soţul ei. Anselmo intră. Îşi luă o figură nobilă de tată care vede hotărându-se viitorul fiicei lui şi pare impresionat.

— Îţi place, tati?

— Eşti fermecătoare, fata mea.

Anselmo descoperise că, în marile momente, „fata mea" era mai potrivit decât oricare altă formulare. Atribuia seriozitate, sugera afecţiunea paternală, mândria paternităţii, dominate uşor de respect.

— Sunt aşa de agitată, spuse Claudinha.

— Trebuie să te calmezi, o sfătui tatăl, trecându-şi mâna peste mustaţa îngrijită. Nimic nu putea să clintească fermitatea acelei mâini.

Când fata trecu pe lângă el, Anselmo îi aranjă şiragul de perle din jurul gâtului. Era ultimul retuş al înfăţişării ei şi i-l făcea cine trebuia: mâna fermă şi iubitoare a tatălui.

— Du-te, fata mea, spuse el, solemn.

Cu inima sărind ca o pasăre în colivie, Maria Cláudia coborî la primul etaj. Era mult mai neliniştită decât părea. Venise de nenumărate ori acasă la Lídia, dar niciodată când era şi amantul ei acolo. Vizita asta avea aşa, un aer de complicitate, de secret, de lucru interzis. Era admisă în prezenţa lui Paulino Morais, intra în cunoştinţă directă de cauză cu situaţia reprobabilă a Lídiei. Asta o întărâta, îi dădea ameţeli.

Lídia îi deschise uşa, zâmbitoare.

— Te aşteptam.

Fraza îi întări sentimentul de intimitate care pusese stăpânire pe Maria Cláudia. Intră, tremurând toată. Lídia purta halatul ei de tafta şi era încălţată cu nişte balerini care se legau de glezne cu două şnururi argintii. Păreau mai degrabă sandale decât papuci, dar, cu toate astea, ce n-ar fi dat Maria Cláudia să aibă şi ea aşa nişte papuci...

Cum era obişnuită să intre în dormitor, fata făcu un pas în direcţia aceea. Lídia îi zâmbi:

— Nu. Nu pe acolo...

Claudinha se înroşi ca racul. Şi aşa, îmbujorată şi năucă, apăru în faţa lui Paulino Morais, care o aştepta în sufragerie, cu sacoul pe el şi cu trabucul aprins.

Lídia făcu prezentările. Paulino se ridică. Cu mâna cu care ţinea trabucul îi indică un scaun Mariei Cláudia. Luară loc. Ochii lui Paulino o priveau pe Claudinha cu atenţie excesivă. Fata îşi coborî privirea spre figurile geometrice de pe covor.

— Ce faci, Paulino, spuse Lídia, zâmbind în continuare. Nu vezi că o intimidezi pe domnişoara Maria Cláudia?

Paulino făcu o mişcare bruscă şi zâmbi şi el:

— N-am vrut. Şi întorcându-se spre Maria Cláudia, spuse: Nu credeam că eşti aşa de... aşa de tânără!...

— Am nouăsprezece ani, domnule Morais, răspunse ea, ridicând ochii.

— După cum vezi, e un copil, spuse Lídia.

Fata se uită la ea. Privirile celor două se intersectară neîncrezătoare şi, brusc, duşmănoase. Prin intuiţie, Maria Cláudia pătrunse în gândul Lídiei şi ceea ce văzu o făcu să se teamă şi să se bucure în acelaşi timp. Ghici că era inamica ei şi ghici şi de ce. Se văzu pe ea ca şi cum ar fi făcut-o altcineva, ca şi cum ar fi făcut-o, de exemplu, Paulino Morais, iar comparaţia rezultă în favoarea ei.

— Nu sunt chiar atât de copil, dona Lídia. Dar cu siguranţă sunt, cum a spus şi domnul Morais, foarte tânără.

Lídia îşi muşcă buzele: înţelese insinuarea. Se recompuse imediat şi scoase un hohot de râs:

— Am trecut şi eu prin aşa ceva. Când eram de vârsta dumitale, nici mie nu-mi plăcea când îmi spuneau că sunt un copil. Recunosc, acum, că era adevărat. De ce n-ai recunoaşte şi dumneata, Claudinha?

— Poate pentru că încă nu am ajuns la vârsta dumneavoastră, dona Lídia...

În scurt timp, Maria Cláudia învăţase scrima amabilităţilor feminine. La primul ei asalt atinsese deja de două ori şi rămăsese neatinsă, deşi puţin temătoare: îi era frică să nu-i piară suflul şi armele pentru restul confruntării. Din fericire pentru ea, Paulino interveni: îşi scoase tabachera de aur şi le oferi ţigări. Lídia acceptă.

— Nu fumezi? o întrebă Paulino pe Maria Cláudia.

Fata se înroşi. Fumase de mai multe ori, pe ascuns, dar simţi că n-ar trebui să accepte. Ar fi putut să pară urât şi, în afară de asta, nu era sigură că putea imita eleganţa cu care Lídia ţinea ţigara şi o ducea la gură. Răspunse:

— Nu, domnule Morais.

— Foarte bine faci. Tăcu cât să tragă un fum din trabuc şi continuă: Nu mi se pare foarte înţelegător din partea

voastră să vorbiți despre vârstă în fața cuiva care ar putea să fie tatăl amândurora.

Spusele lui avură un efect plăcut: stabiliră un armistițiu. Dar Claudinha luă inițiativa. Cu un zâmbet fermecător, cum ar fi spus Anselmo, observă:

— Vă dați mai bătrân decât sunteți în realitate...

— Ia să vedem, atunci! Câți ani îmi dai?

— Vreo patruzeci și cinci, poate...

— Ho, ho! Paulino avea un râs gras și când râdea îi tremura burta. Mai pune, mai pune!

— Cincizeci?...

— Cincizeci și șase. Aș putea să-ți fiu și bunic.

— Dar vă țineți foarte bine!

Fraza a fost sinceră și spontană, iar Paulino băgă de seamă. Lídia se ridică. Apropiindu-se de amant, încercă să conducă discuția către motivul pentru care venise Maria Cláudia:

— Nu uita că domnișoara Maria Cláudia e mai interesată de ce o să hotărăști decât de vârsta ta. E târziu deja și ea sigur vrea să se ducă la culcare, iar în afară de asta..., se opri, îl privi pe Paulino cu un surâs expresiv și încheie, cu voce mai joasă, încărcată de subînțelesuri: în afară de asta, trebuie să-ți vorbesc între patru ochi...

Maria Cláudia se simți învinsă. Pe terenul acela nu putea combate. Văzu că era o intrusă, că amândoi – mai cu seamă Lídia – abia așteptau s-o vadă ieșind pe ușă și îi veni să plângă.

— Ah, așa e!... Paulino păru să-și amintească pentru prima dată că avea o poziție de apărat, o responsabilitate de întreținut și că lejeritatea conversației le compromitea. Așadar, domnișoară, vrei să te angajezi?

— Eu sunt angajată, domnule Morais. Dar părinții mei cred că câștig puțin, iar dona Lídia a avut bunătatea să se intereseze...

— Ce știi să faci?

— Știu să scriu la mașină.

— Doar atât? Nu ştii să stenografiezi?

— Nu, domnule Morais.

— Să ştii să scrii la maşină, în ziua de azi, nu e mare lucru. Cât câştigi?

— Cinci sute de scuzi.

— Hm... Deci nu ştii să stenografiezi?

— Nu, domnule...

Vocea Mariei Cláudia se subţie. Lídia era surâzătoare. Paulino, gânditor. O tăcere incomodă.

— Dar aş putea să învăţ..., spuse Claudinha.

— Hm...

Paulino sugea din trabuc şi o privea pe fată. Lídia interveni:

— Uite, dragule, pe mine mă interesează situaţia ei, dar dacă tu crezi că nu se poate... Claudinha e destul de deşteaptă să înţeleagă...

Maria Cláudia nu mai avea forţe care să-i permită să reacţioneze. Tot ce voia era să se vadă plecată de acolo, şi cât mai repede. Dădu să se ridice.

— Stai jos, spuse Paulino. O să-ţi dau o şansă. Stenodactilografa mea o să se mărite peste trei luni şi apoi n-o să mai lucreze. O să lucrezi pentru firma mea. În astea trei luni te plătesc la fel cât primeşti acum. Între timp, dumneata înveţi stenografia. Apoi, mai vedem. Dacă o să te pricepi, îţi promit de pe acum că salariul o să crească simţitor!... Îţi convine?

— Îmi convine, sigur, domnule Morais! Şi mulţumesc frumos! Chipul Mariei Cláudia părea o rază de primăvară.

— Nu crezi c-ar fi mai bine să vorbeşti mai întâi cu părinţii tăi?

— A, nu e nevoie, domnule Morais! Sigur sunt de acord...

O spuse cu atâta încredere, încât Paulino o privi curios. În aceeaşi clipă, Lídia adăugă:

— Dar dacă după cele trei luni n-o să fii mulţumit de ea sau n-o să ştie destul de bine stenografia?... O s-o dai afară?!...

Maria Cláudia îl privi pe Paulino neliniştită.

— Mă rog, poate n-o să fie cazul...

— Atunci rămâi și tu în pierdere...

— O să învăț, domnule Morais, întrerupse Maria Cláudia. Și sper că veți fi mulțumit de mine...

— Și eu sper, zâmbi Paulino.

— Când trebuie să mă prezint?

— Asta... Cu cât mai repede, cu atât mai bine. Când poți să pleci de la serviciul tău?

— Chiar și acum, dacă doriți.

Paulino se gândi câteva secunde, apoi spuse:

— Suntem în 26... Pe 1, e bine?

— Da, domnule.

— Foarte bine. Dar, stai... Pe 1 nu sunt în Lisabona. Nu contează. Îți las un bilet să te prezinți la șeful de birou, sper să nu uit să-l anunț până atunci. Totuși, nu cred...

Își scoase din portofel o carte de vizită. Își căută ochelarii, dar nu îi găsi:

— Unde mi-oi fi lăsat ochelarii?

— Sunt în dormitor, răspunse Lídia.

— Adu-mi-i tu, te rog...

Lídia ieși. Paulino rămase cu portofelul în mână, uitându-se distras la Maria Cláudia. Ea, care privea în jos, se îndreptă și se uită la el. Ceva se petrecu în privirea lui, ceva ce fata înțelese. Nici unul, nici celălalt nu-și mutară privirea. Maria Cláudia începu să respire mai apăsat, sânii i se ridicau ritmic. Paulino simți cum mușchii spatelui i se relaxau încetișor. Pe hol se auziră pașii Lidiei, care se întorcea.

Când intră, Paulino umbla în portofel cu mare atenție, iar Maria Cláudia privea covorul.

XXI

Culcat în pat, cu picioarele pe un ziar ca să nu murdărească salteaua, Abel savura o ţigară. Mâncase bine. Mariana se pricepea la gătit. Era şi o gospodină excelentă. Se vedea după cum era aranjată locuinţa, în cele mai mici amănunte. Camera lui era dovada. Mobilele erau sărăcăcioase, dar curate şi aveau un aer demn. Fără îndoială, aşa cum animalele domestice – câinele şi pisica, cel puţin – reflectă temperamentul şi caracterul stăpânilor, aşa şi mobilierul şi obiectele cele mai neînsemnate dintr-o casă reflectă câte ceva din viaţa proprietarilor lor. Se desprinde din ele răceală sau căldură, afecţiune sau rezervă. Sunt martori care necontenit povestesc, într-un limbaj silenţios, ce au văzut şi ce ştiu. Mai greu e să găseşti momentul cel mai propice pentru a le auzi mărturia, ora cea mai intimă, lumina cea mai potrivită.

Urmărind în aer mişcarea învăluitoare a fumului care urca, Abel asculta poveştile pe care i le spuneau comoda şi masa, scaunele şi oglinda. Chiar şi perdelele de la fereastră. Nu erau poveşti cu început, mijloc şi sfârşit, ci o derulare dulce de imagini, limbajul formelor şi culorilor care lasă o impresie de pace şi seninătate.

Fără îndoială, stomacul îndestulat al lui Abel juca un rol important în senzaţia pe care o avea de deplinătate. Fusese privat timp de multe luni de simplele mese făcute în casă, de gustul aparte al mâncării gătite de mâinile şi după gustul unei gospodine liniştite. Mânca prin taverne preparatele ieftine fără gust şi macroul prăjit cu care, în schimbul câtorva scuzi, puţini clienţi căpătau iluzia că

s-au hrănit. Poate Mariana nu credea că obișnuia să facă așa ceva. Altfel, nu se explica invitația, abia se știau de câteva zile. Sau poate Silvestre și Mariana erau diferiți. Diferiți de toți oamenii pe care îi cunoscuse până atunci. Mai omenoși, mai simpli, mai deschiși. Ce dădea sărăciei gazdelor lui sonoritatea aceea de metal pur? (Printr-o asociere obscură de idei, așa simțea Abel atmosfera casei.) „Fericirea? Ar fi prea puțin. Fericit, prin natura lui, e și melcul, care se retrage atunci când îl atingi." Dar, dacă nu e fericirea, ce-ar putea fi atunci? „Poate înțelegerea... Dar înțelegerea e un cuvânt, doar. Nimeni nu poate înțelege pe altul, dacă nu este acel altul. Și nimeni nu poate fi, în același timp, altul față de cel ce este."

Fumul fugea în continuare din țigara uitată. „Să aibă oare unii oameni capacitatea de a desprinde din ei înșiși ceva ce schimbă înfățișarea vieții? Ceva, ceva... Ceva poate fi totul sau aproape nimic. Trebuie să aflăm ce. Atunci, ia să vedem, să punem întrebarea: ce e?"

Abel se gândi, apoi se gândi din nou și, la urmă, rămase doar cu întrebarea. Părea un drum închis. „Ce fel de oameni sunt aceștia? Ce capacitate e asta? În ce constă schimbarea? Oare cuvintele acestea nu sunt prea departe de ce vor să exprime? Faptul că folosirea cuvintelor este absolut necesară, oare nu îngreunează răspunsul? Dar, în cazul ăsta, cum să-l descopăr?"

Străină de eforturile speculative ale lui Abel, țigara se consumă până la degetele care o țineau. Precaut, ca să nu-i cadă scrumul în care se transformase țigara, aruncă mucul în scrumieră. Voia să-și reia firul raționamentului, când se auziră două bătăi ușoare în ușă. Se ridică:

— Intră.

Apăru Mariana cu o cămașă în mână:

— Mă scuzați că vă deranjez, domnule Abel, dar nu știu dacă se mai poate cârpi cămașa asta...

Abel luă cămașa, se uită la ea și zâmbi:

— Dumneavoastră ce părere aveți, doamnă Mariana?

Zâmbi și ea și îndrăzni:

— Știu și eu... e cam veche...

— Faceți ce puteți. Știți?... Câteodată am mai mare nevoie de o cămașă veche decât de una nouă... Credeți că e ciudat?

— Dumneavoastră știți ce motive aveți..., răsuci cămașa pe toate părțile, de parcă ar fi vrut să-i scoată în evidență uzura și adăugă: Și Silvestre al meu avea una care semăna cu asta. Cred că încă mai am niște bucăți din ea... Măcar pentru guler...

— V-aș pune la prea multă treabă. Mai bine nu...

Se opri. Văzu în ochii Marianei mâhnirea pe care i-ar fi provocat-o dacă nu accepta să-i cârpească cămașa:

— Mulțumesc, doamna Mariana. Cred că o să arate mai bine...

Mariana plecă. Atât de grasă, încât te podidea râsul, atât de bună, încât te podidea plânsul.

„O fi bunătatea", se gândi Abel. „Totuși nu e de ajuns", își mai spuse. „E ceva care-mi scapă. Sunt fericiți, se vede. Sunt înțelegători, sunt buni, asta simt fără îndoială. Dar lipsește ceva, poate cel mai important lucru, poate cauza fericirii, a înțelegerii, a bunătății. Poate ceea ce este în același timp – cred că asta trebuie să fie – și cauza, și consecința bunătății, a înțelegerii și a fericirii."

Deocamdată, Abel nu găsea ieșirea din labirint. Cina reconfortantă avea probabil și ea o parte din responsabilitate pentru gândirea boantă. Se gândi să citească puțin înainte să se culce. Era devreme, abia trecuse de zece și jumătate, mai avea destul timp. Dar nu avea chef să citească. Nici să iasă pe afară, deși timpul era stabil, cerul fără nori, temperatura blândă. Știa ce urma să vadă pe stradă: oameni înceți sau grăbiți, interesați sau indiferenți. Case întunecate, case luminate. Mersul egoist al vieții, lăcomia, teama, neliniștea, abordarea femeii care trece pe lângă el, expectativa, foamea, luxul – și noaptea care îndepărtează măștile pentru a lăsa să se vadă adevărata față a omului.

Se hotărî. Se ducea să pălăvrăgească cu Silvestre, cu prietenul lui Silvestre. Știa că nu era cel mai bun moment, fiindcă cizmarul era ocupat cu o lucrare urgentă, dar, dacă nu putea să vorbească cu el, măcar stătea lângă el, observându-i mișcările mâinilor îndemânatice, simțindu-i privirea liniștită. „Liniștea, ce lucru curios...", se gândi.

Silvestre, văzându-l că intră în marchiză, zâmbi și spuse:

— Azi nu ne jucăm!...

Abel se așeză în fața lui. Becul jos lumina mâinile cizmarului și pantoful de copil la care lucra.

— Am scăpat! N-aveți program fix de lucru...

— Am avut cândva. Acum sunt meseriaș...

Pronunță ultimul cuvânt în așa fel, încât îl lăsa complet lipsit de sens. Mariana, sprijinită de spălător, cosând cămașa, glumi:

— Meseriaș fără parale...

Abel își scoase pachetul de țigări și îi oferi lui Silvestre:

— Vreți una din astea?

— Sigur.

Dar Silvestre avea mâinile ocupate și nu putea să scoată țigara. Abel a scos-o pentru el și i-a băgat-o în gură, apoi i-a aprins-o. Toate se petrecură în liniște. Nimeni nu vorbi de mulțumire, dar toți erau mulțumiți. Sensibilitatea ascuțită a băiatului surprinse frumusețea momentului. O frumusețe pură. „Virginală", își spuse.

Scaunul lui era mai înalt decât băncile pe care stăteau Silvestre și Mariana. Le vedea capetele aplecate, părul alb, fruntea ridată a lui Silvestre, obrajii lucioși și roșii ai Marianei – și lumina familiară care îi învăluia. Chipul lui Abel era în umbră, jarul țigării tocmai aprinse îi însemna locul buzelor.

Mariana nu era om de nopți târzii. În plus, vederea ei obosită slăbea seara. Spre disperarea ei, capul i se apleca brusc în față. Nu te puteai baza pe ea pentru nopți târzii. Dar dimineața devreme, era în formă.

— Hai că parcă adulmeci după prepeliță, îi spuse Silvestre.

— Ce idee, bărbate! Ce sunt eu, câine de vânătoare!...

Dar era în zadar. Nici nu trecuseră cinci minute și Mariana se ridicase. Îi picau ochii de somn, s-o ierte domnul Abel.

Cei doi bărbați rămaseră singuri.

— Nu v-am mulțumit pentru cină, spuse Abel.

— Asta-i bună! Ce importanță are?

— Pentru mine, are.

— Nu spuneți asta. O cină de săraci...

— Oferită unui om și mai sărac... Ce chestie! E prima oară când mă numesc pe mine însumi sărac. Nu m-am gândit niciodată la asta.

Silvestre nu răspunse. Abel scutură scrumul țigării și continuă:

— Dar nu de asta am spus că pentru mine are importanță. Doar că nu m-am simțit niciodată așa de bine ca azi. Când o să plec, o să-mi fie dor de dumneata.

— Dar de ce să plecați?

Abel îi răspunse zâmbind:

— Mai țineți minte ce v-am zis deunăzi... Când mă simt prins, tai tentaculul... După o scurtă tăcere pe care Silvestre nu o întrerupse, adăugă: Sper că nu mă considerați un nerecunoscător...

— Nu vă consider nerecunoscător. Dacă n-aș ști cine sunteți, dacă n-aș ști ce viață ați dus, ar fi normal să mă gândesc așa.

Abel se aplecă, cu o mișcare de curiozitate de nestăpânit:

— Cum e posibil să fiți atât de înțelegător?

Silvestre își ridică capul, mijind ochii vătămați de lumină:

— Pentru profesia mea nu e ceva obișnuit, asta vreți să spuneți?

— Da... Poate...

— Și unde mai pui că toată viața am fost cizmar!... Dumneavoastră sunteți supraveghetor la un șantier și sunteți un om înțelept. Nici la dumneavoastră n-ar crede nimeni...

— Dar eu...

— Ziceți până la capăt. Aveți studii, nu?

— Chiar am.

— Și eu am studii. De școală primară. Apoi am mai citit niște lucruri, am mai învățat...

Ca și cum pantoful i-ar fi captat întreaga atenție, Silvestre tăcu, aplecându-și și mai mult capul. Lumina îi cădea peste ceafa puternică și omoplații musculoși.

— Vă deranjez de la lucru, spuse Abel.

— Nu mă deranjați. Aș putea face asta și cu ochii închiși.

Puse deoparte pantoful, luă trei fire și începu să le ceruiască. O făcea cu mișcări ample, armonioase. Puțin câte puțin, de fiecare dată când o trecea prin ceară, ața albă se colora într-un galben din ce în ce mai aprins.

— Îmi țin ochii deschiși doar din puterea obișnuinței, continuă. Și pentru că, dacă i-aș închide, treaba ar dura mai mult.

— Ca să nu mai punem la socoteală că nici n-ar ieși foarte bine, adăugă Abel.

— Evident. Asta dovedește că și atunci când am putea închide ochii, trebuie să îi păstrăm deschiși.

— Ce-ați spus acum aduce foarte mult a șaradă.

— Dar să știți că nu e chiar așa cum credeți. Nu e adevărat că aș putea lucra cu ochii închiși, cu experiența mea în meserie?

— Până la un anumit punct. Ați fost de acord că în atare condiții lucrarea n-ar ieși foarte bine.

— De asta îi și deschid. Și nu e adevărat că, la vârsta mea, aș putea închide ochii?

— Să muriți?

Silvestre, care luase sula și găurea talpa ca să se apuce s-o coasă, își opri mâna în aer:

— Să mor?! Ce idee! N-am nici o grabă.

— Atunci?

— Să închid ochii înseamnă doar să nu văd.

— Dar ce să nu vedeți?

Cizmarul făcu un gest larg, de parcă ar fi vrut să încarce cu și mai multă semnificație ceea ce voia să spună:

— Astea... Viața... Oamenii...

— Șarada merge înainte. Recunosc că nu ghicesc unde vreți să ajungeți.

— Nici n-ați putea. Nu știți...

— Mă provocați. Să vedem dacă mă descurc. Ați spus că și atunci când am putea închide ochii, trebuie să-i ținem deschiși, nu? Ați mai spus că-i țineți deschiși ca să vedeți viața, oamenii...

— Exact.

— Atunci: Toată lumea are ochii deschiși și vede oamenii, viața... Iar, asta, fie că ai șase ani sau șaizeci...

— Depinde de felul în care privești.

— Aha! Ajungem la rezolvare! Dumneavoastră îi țineți deschiși ca să vedeți într-un anumit fel. Asta vreți să spuneți?

— Asta am spus.

— În ce fel?

Silvestre nu răspunse. Acum întindea firele. Mușchii brațelor i se încordau.

—Vă plictisesc, spuse Abel. Dacă stăm de vorbă, n-o să aveți mâine lucrarea terminată...

— Iar dacă nu stăm de vorbă, o să rămâneți curios toată noaptea.

— E adevărat.

— Muriți de curiozitate, nu? Ca mine deunăzi. După șaisprezece ani de răzbătut prin viață, ați dat peste o pasăre rară. Un cizmar filozof! E aproape lozul cel mare!...

Lui Abel i se păru că Silvestre îl lua în râs, dar nu-și arătă nemulțumirea și răspunse pe un ton dulce-acrișor:

— Mi-ar plăcea să aflu, fără îndoială, dar n-am forțat pe nimeni niciodată să spună ceva ce nu vrea. Nici pe oamenii în care m-am încrezut vreodată...

— Asta era pentru mine. Am simțit-o.

Tonul vorbelor era atât de jucăuș și zeflemitor, încât Abel trebui să se stăpânească să nu-i răspundă cu acreală. Dar cum singurul răspuns posibil ar fi fost unul acru, preferă să tacă din gură. În sinea lui, simțea că nu se supărase pe Silvestre, că n-ar fi putut să se supere nici dacă ar fi vrut.

— V-ați enervat? întrebă cizmarul.

— Mmm... nu...

— Nu ăsta vrea să însemne da. Am învățat de la dumneavoastră să ascult tot ce mi se spune și să fiu atent la felul în care mi se spune.

— Și nu credeți că am dreptate?

— Ba da. Aveți dreptate și sunteți nerăbdător.

— Nerăbdător? Tocmai ce-am zis că nu oblig pe nimeni să vorbească!...

— Dar dacă ați putea să obligați pe cineva?

— Dacă aș putea... Dacă aș putea, v-aș obliga pe dumneavoastră. Poftim, am spus-o. Sunteți mulțumit?

Silvestre râse tare:

— Doisprezece ani de contact cu viața nu v-au învățat încă să vă stăpâniți.

— M-au învățat alte lucruri.

— V-au învățat să puneți totul la îndoială.

— Cum puteți spune așa ceva? N-am avut încredere în dumneavoastră?

— Ba da. Dar ce mi-ați spus mie ați fi putut spune oricui altcuiva. Ar fi fost de ajuns să simțiți dorința de a vă descărca.

— E adevărat. Dar băgați de seamă că la dumneavoastră am venit să mă descarc.

— Vă mulțumesc... Și acum nu glumesc. Credeți-mă că vă mulțumesc.

— N-am nevoie să-mi mulțumiți.

Silvestre puse deoparte pantoful și sula și dădu la o parte masa de lucru. Schimbă poziția becului, astfel încât să-i poată vedea fața lui Abel:

— Aoleo! Ce de supărare e acolo!...

Chipul lui Abel se încruntă și mai tare. Se simți tentat să se ridice și să plece.

— Fiți atent, spuse Silvestre. E sau nu e adevărat că puneți la îndoială pe toată lumea? Că sunteți un... un... îmi scapă cuvântul.

— Un sceptic?

— Exact, un sceptic.

— Se poate. Am luat atâtea căzături, încât ar fi de mirare să nu fiu. Dar ce anume la mine v-a făcut să spuneţi că sunt un sceptic?

— Din tot ce mi-aţi povestit, n-am văzut altceva.

— Dar, la un moment dat, aţi fost impresionat.

— Asta nu înseamnă nimic. M-a impresionat viaţa dumneavoastră, prin ce aţi trecut. Mă impresionează şi marile nenorociri de care mai vorbesc ziarele...

— Vă abateţi de la subiect. De ce aş fi eu un sceptic?

— Toţi băieţii de vârsta dumneavoastră sunt. Cel puţin, în vremurile de acum...

— Şi ce băieţi mai ştiţi care să fi avut o viaţă ca a mea?

— Numai pe dumneavoastră. Şi tocmai de asta, nu v-a folosit prea mult prin ce aţi trecut. Vreţi să cunoaşteţi viaţa, spuneaţi. Pentru ce? Pentru folosul dumneavoastră personal, pentru plăcerea dumneavoastră, şi nimic mai mult!

— Cine v-a spus?

— Am ghicit. Am această putere magică de-a ghici...

— Iar glumiţi?

— Mi-a trecut... Mai ţineţi minte că mi-aţi vorbit de tentaculele care vă prind?

— Am vorbit de ele chiar şi mai devreme puţin...

— Tocmai, acolo vreau să ajung! Grija asta de a nu fi prins...

Abel îl întrerupse. Proasta dispoziţie îi dispăruse. Acum era interesat, aproape exaltat:

— Şi ce? Vreţi să mă vedeţi cu o slujbă fixă în care să zac toată viaţa? Vreţi să mă vedeţi cu o femeie atârnată de mine? Vreţi să mă vedeţi urmând viaţa pe care o are toată lumea?

— Nu e vorba că vreau sau nu vreau eu. Dacă voinţa mea ar avea vreo importanţă pentru dumneavoastră, aş vrea ca grija pe care o aveţi să fugiţi de închisori să nu vă facă prizonier al dumneavoastră înşivă, prizonier al propriului scepticism...

Abel zâmbi amar:

— Şi eu care credeam că duc o viaţă exemplară!...

— Duceți, dacă dați la o parte ce am dat și eu din a mea...

— Ce anume? Dacă se poate ști...

Silvestre deschise pachețelul cu tutun, scoase o foiță și, fără grabă, își făcu o țigară. Scoțând primul fum, răspunse:

— Un anumit fel de a vedea...

— Ne-am întors de unde am plecat. Dumneavoastră știți ce vreți să spuneți. Eu nu. În consecință, nu putem discuta!

— Ba da. Când o să vă spun ce știu.

— Ei, în sfârșit! Dacă spuneați așa de la început, ar fi fost mult mai bine.

— Nu cred. Mai întâi trebuia să ascult ce aveați de zis.

— Acum ascult eu. Și va fi vai de dumneavoastră dacă nu mă convingeți!

Îl amenința cu arătătorul, dar chipul îi era prietenos. Silvestre îi răspunse cu un surâs amenințător. Apoi își lăsă capul pe spate și privi în tavan. Tendoanele gâtului păreau niște corzi întinse. Gulerul deschis al cămășii lăsa să se vadă partea de sus a pieptului, înnegrită de păr, lucind, din loc în loc, de mici fire argintii spiralate. Încet, ca și când s-ar fi întors din altă lume încărcat de amintiri, Silvestre îl privi pe Abel. Apoi începu să vorbească, cu o voce profundă care tremura la anumite cuvinte și se gâtuia și înăsprea la altele:

— Fii atent, prietene. Când aveam șaisprezece ani, eram deja ce sunt și azi: cizmar. Lucram într-o baracă cu patru colegi, de dimineața până seara. Iarna, se scurgea apă pe pereți; vara, mureai de cald. Când ai spus că, la șaisprezece ani, viața nu era deloc minunată pentru mine, ai avut dreptate. Dumneata ai trecut prin frig și foame pentru că așa ai vrut, eu am trecut fără să vreau. Calculează dumneata diferența. Ai vrut să trăiești așa viața pentru că așa ai vrut, și nu te condamn. Eu nu am vrut și nici nu m-a întrebat nimeni de viața pe care am avut-o. Nu-ți mai povestesc anii copilăriei, deși sunt destul de bătrân încât

să-mi facă plăcere să mi-i amintesc. Dar au fost atât de triști, încât n-aș face altceva decât să te indispun. Hrană proastă, haine puține, bătăi multe și am zis totul. Sunt atâția copii care trăiesc așa, încât lumea nici nu se mai mira...

Cu bărbia sprijinită de pumnul strâns, Abel îi sorbea cuvintele. Ochii lui întunecați străluceau. Gura cu contururi feminine căpătase duritate. Întreg chipul îi era atent.

— Așa trăiam la șaisprezece ani, continuă Silvestre. Munceam în Barreiro. Ai fost în Barreiro? Eu nu mă mai duc de câțiva ani buni, nu știu cum mai arată acum. Dar să mergem mai departe. Cum spuneam, făceam școala primară. Seara... Aveam un profesor care nu se zgârcea la palme. Am luat și eu, ca și ceilalți. Îmi doream mult să învăț, dar somnul era mai puternic. El probabil știa ce făceam în timpul zilei, îmi aduc aminte că i-am spus într-o zi, dar era ca și când nu i-aș fi zis. Nu m-a cruțat niciodată. Acum s-a dus. Fie-i țărâna ușoară... Pe atunci monarhia își dădea ultima suflare. Și chiar a fost ultima...

— Sunteți republican, sigur, observă Abel.

— Dacă să fii republican înseamnă să nu-ți placă monarhia, atunci sunt republican. Dar mi se pare că monarhia și republica, până la urmă, sunt doar vorbe. Acum mi se pare... Atunci, eram republican convins, iar republica era mai mult decât o vorbă. A venit republica. Nu m-am implicat cu nimic, dar atâta am plâns de bucurie, de parcă eu aș fi făcut totul. Dumneata, care trăiești în vremurile dure și nesigure de acum, nici nu-ți poți imagina ce speranțe aveam pe atunci. Dacă toată lumea a simțit ce am simțit eu, a fost o perioadă în care nimeni n-a fost nefericit de la un capăt la altul al Portugaliei. Eram un copil, știu, simțeam și gândeam ca un copil. Mai târziu am început să văd că îmi furau speranțele. Republica nu mai era o noutate, iar în țara asta numai noutățile sunt luate în seamă. Am pornit ca niște lei și am ajuns ca niște mârțoage. O avem în sânge... Toată lumea era foarte entuziasmată, foarte implicată, era ca

și cum ni se născuse un copil. Dar mai erau și mulți alții gata să ne lecuiască de idealurile noastre. Și nu le păsa cum. Apoi, și mai rău, au apărut alții care voiau să salveze patria cu forța, la propriu. De parcă ar fi fost pierdută!... Nimeni nu mai știa ce voia. Prietenii de ieri deveneau dușmani peste noapte, fără să știe foarte bine de ce. Eu îi ascultam pe unii, îi ascultam pe ceilalți, chibzuiam, voiam să fac ceva, dar nu știam ce. Am avut momente în care mi-aș fi dat de bună voie viața dacă mi s-ar fi cerut. Mă băgam în discuții cu colegii de la lucru. Unul dintre ei era socialist. Era cel mai inteligent dintre noi toți. Știa o grămadă de lucruri. Credea în socialism și știa să explice de ce. Mie îmi împrumuta cărți. Parcă-l văd. Era mai mare decât mine, foarte slab și foarte palid. I se înflăcăra privirea când vorbea de anumite lucruri. De la poziția în care lucra și pentru că era slab, își încovoia spatele. Pieptul îi intra înăuntru. Spunea că-i plăcea de mine fiindcă eu eram și puternic, și isteț... – tăcu preț de câteva momente, aprinse din nou țigara care se stinsese și continuă: Îl chema ca pe dumneata, tot Abel... Au trecut mai bine de patruzeci de ani. A murit înainte de război. Într-o zi, a lipsit de la muncă fără să anunțe. M-am dus să-l văd. Locuia cu mama lui. Era în pat, cu febră mare. Vărsase sânge pe gură. Când am intrat în cameră, mi-a zâmbit. M-a impresionat zâmbetul lui, parcă și-ar fi luat rămas-bun. Două luni mai târziu a murit. Mi-a lăsat cărțile pe care le avea. Încă le păstrez...

Ochii lui Silvestre se adânceau în orbite, se afundau în trecutul îndepărtat. Vedeau patul sărăcăcios al bolnavului, la fel de sărăcăcios ca al lui, mâinile lungi cu unghii vinețiii, chipul palid cu ochi ca de jăratic.

— N-ai avut niciodată un prieten, nu? întrebă.

— Nu, n-am avut...

— Păcat. Nu știi ce înseamnă să ai un prieten. Nu știi nici ce înseamnă să pierzi unul, nici dorul pe care îl simți când îți aduci aminte. Uite ăsta e un lucru pe care nu l-ai învățat de la viață...

Abel nu răspunse, dar încuviință încet din cap. Vocea lui Silvestre, vorbele pe care le auzea, îi reordonau ideile. O lumină, nu foarte puternică, dar insistentă, i se insinua în minte, îi lumina umbrele și cotloanele ascunse.

— După aia a venit războiul, continuă Silvestre. Am plecat în Franța. N-am fost de plăcere. M-au trimis, n-am avut încotro. Am umblat pe acolo, vârât până la genunchi în noroaiele din Flandra. Am fost în La Couture... Când vorbesc despre război, nu reușesc să spun prea multe. Îmi imaginez cum trebuie să fi fost acum ultimul, pentru cine a trecut prin el, și n-am cuvinte. Dacă ăla a fost Marele Război, ce nume să-i mai dăm ăstuia? Și ce nume o să fie pentru următorul? Fără să mai aștepte răspuns, continuă: Când m-am întors, ceva era diferit. În doi ani tot se mai schimbă lucrurile. Dar cel mai schimbat eram eu. M-am întors la meseria mea, dar la alt patron. Noii mei colegi erau bărbați în toată firea, părinți cu copii, care nu se lăsau duși de nas, ziceau ei. Cum au descoperit cine eram, m-au vorbit de rău patronului. Am fost dat afară și amenințat cu poliția...

Silvestre zâmbi știrb, ca și cum ar fi rememorat un episod burlesc. Dar se liniști rapid:

— Timpurile erau altele. Înainte să plec în Franța, puteam să-mi spun ideile cu voce tare cu colegii mei de față, că nu s-ar fi dus nici unul să le denunțe la poliție sau patronului. Acum, trebuia să tac din gură. Am tăcut. Cam pe atunci am cunoscut-o pe Mariana a mea. Cine o vede acum, n-ar putea să-și imagineze cum era pe vremea aia. Frumoasă ca o dimineață de mai!...

Aproape pe negândite Abel întrebă:

— O iubiți mult pe nevasta dumneavoastră?

Luat prin surprindere, Silvestre ezită. Apoi, senin, cu o convingere profundă, răspunse:

— Da. O iubesc mult.

„Dragostea este", se gândi Abel. „Dragostea le dă liniștea și pacea asta." Și deodată îi pătrunse în inimă o dorință violentă de a iubi, de a se dărui, de a vedea în

uscăciunea vieţii lui floarea roşie a iubirii. Vocea senină a lui Silvestre continua:

— Mi-am amintit de prietenul meu Abel, celălalt...

Zâmbind, băiatul făcu un gest de mulţumire pentru intenţia curtenitoare.

— Am recitit cărţile pe care mi le lăsase şi am început să trăiesc două vieţi. În timpul zilei, eram cizmarul, un cizmar tăcut care nu vedea mai departe de tălpile pantofilor pe care îi repara. Noaptea, eram eu cel adevărat. Să nu te mire dacă felul meu de a vorbi e prea elegant pentru meseria mea. Am stat alături de mulţi oameni educaţi şi, dacă n-am învăţat tot ce trebuia, am învăţat măcar ce puteam. Mi-am riscat viaţa în câteva rânduri. N-am refuzat niciodată nici o însărcinare, oricât de periculoasă ar fi fost...

Vocea lui Silvestre încetinea, ca şi cum ar fi refuzat o amintire dureroasă sau ca şi când ar fi căutat cum s-o zică, dacă tot nu putea evita să vorbească despre ea:

— O dată, a fost o grevă a celor de la căile ferate. După douăzeci de zile au fost mobilizaţi. Drept răspuns, comitetul central a ordonat ca gările să fie abandonate. Eu eram în legătură cu feroviarii, aveam o misiune de îndeplinit împreună cu ei. Eram unul din oamenii de încredere, deşi eram destul de tânăr. M-au pus şeful unui grup care trebuia să treacă noaptea printr-un sector din Barreiro. Trebuia să lipim pamflete. Spre dimineaţă ne-am ciocnit de cei de la Tinerimea Monarhistă...

Silvestre îşi mai rulă o ţigară. Îi tremurau puţin mâinile, iar ochii refuzau să se uite la Abel:

— Unul din ei a murit. Nici nu l-am văzut prea bine la faţă, dar era tânăr. A rămas doborât pe stradă. Cădea o ploaie măruntă şi rece, iar străzile erau pline de noroi. A venit garda şi noi am fugit înainte să ne vadă. Nu s-a aflat niciodată cine l-a omorât...

Se aşternu o tăcere grea, ca şi când moartea s-ar fi aşezat între cei doi bărbaţi. Silvestre rămăsese cu capul plecat. Abel tuşi uşor şi întrebă:

— Şi după aia?

— După aia... Am ţinut-o aşa ani de-a rândul. Mai târziu m-am căsătorit. Mariana a suferit mult pentru mine, în tăcere. Credea că am dreptate şi nu mi-a zis niciodată nimic. N-a încercat niciodată să mă abată de la drumul meu. Îi sunt dator pentru asta. Anii au trecut. Acum, sunt bătrân...

Silvestre se ridică şi ieşi din marchiză. Se întoarse peste câteva minute cu sticla de vişinată şi două pahare:

— O vişinată să ne încălzim?

— Da.

Cu paharele pline, cei doi bărbaţi rămaseră tăcuţi.

— Şi? întrebă Abel câteva minute mai târziu.

— Ce şi?

— Unde e felul acela de a vedea viaţa?

— Nu l-ai descoperit?

— Poate că da, dar aş prefera să mi-l spuneţi.

Silvestre înghiţi vişinata dintr-o sorbitură, se şterse la gură cu dosul palmei şi răspunse:

— Dacă n-ai descoperit de unul singur, înseamnă că n-am ştiut să spun ce simt. Nici nu mă miră. Unele lucruri sunt aşa greu de spus... Credem că am spus totul, dar de fapt...

— Nu vă abateţi de la subiect.

— Nu, nu mă abat. Am învăţat să văd mai departe de talpa pantofilor ăstora, am învăţat că în spatele vieţii ăsteia nenorocite pe care şi-o duc oamenii, se află un mare ideal, o mare speranţă. Am învăţat că viaţa fiecăruia dintre noi trebuie să se ghideze după acea speranţă şi acel ideal. Iar dacă mai sunt oameni care nu simt la fel, înseamnă că au murit înainte de a se naşte. Zâmbi şi adăugă: Asta n-am zis-o eu. Am auzit-o acum mulţi ani...

— După părerea dumneavoastră, eu fac parte din grupul celor care au murit înainte de a se naşte?

— Aparţii altui grup, al celor care nu s-au născut încă.

— Uitaţi oare de experienţa pe care o am?

— Nu uit nimic. Merită să ai experienţă atunci când eşti de folos altora, iar dumneata, Abel, nu eşti de folos nimănui.

— Recunosc că nu sunt de folos. Dar care a fost folosul vieţii dumneavoastră?

— Am încercat. Şi chiar dacă n-am reuşit, a rămas cel puţin încercarea.

— Pe care aţi făcut-o aşa cum aţi vrut dumneavoastră. Dar cine zice că aşa era cel mai bine?

— Acum toată lumea zice că a fost cel mai rău. Te numeri şi dumneata printre cei care gândesc aşa?

— Nu ştiu, să vă zic sincer...

— Nu ştii? După toate câte ai trăit şi ai văzut, la vârsta pe care o ai, încă nu ştii?

Abel nu putu să înfrunte privirea lui Silvestre şi şi-o coborî pe a lui.

— Cum e posibil să nu ştii? insistă cizmarul. Doisprezece ani cu stilul ăsta de viaţă nu ţi-au arătat josnicia vieţii umane? Mizeria? Foamea? Ignoranţa? Frica?

— Mi le-au demonstrat pe toate. Dar acum sunt alte timpuri...

— Da. Timpurile or fi altele, dar oamenii sunt aceiaşi...

— Unii au murit... Prietenul dumneavoastră Abel, de exemplu.

— Dar alţii s-au născut. Dumneata, prietene Abel... Abel Nogueira, de exemplu.

— Vă contraziceţi. Tocmai mi-aţi spus că eu fac parte din grupul celor care încă nu s-au născut...

Silvestre îşi trase din nou masa de lucru în faţa lui. Luă pantoful şi se apucă din nou de treabă. Cu voce tăioasă, răspunse:

— Poate nu m-aţi înţeles.

— Vă înţeleg mai bine decât credeţi...

— Şi nu-mi daţi dreptate?

Abel se ridică, se uită pe geam în curte. Noaptea era întunecată. Deschise fereastra. Nimic altceva în afară de întuneric şi linişte. Dar pe cer erau stele. Calea lactee îşi desfăşura drumul luminos de la un capăt la celălalt al orizontului. Iar dinspre oraş urca spre înălţimi o rumoare surdă de năpastă.

XXII

Mulţumită vitalităţii celor şase ani ai săi, Henrique şi-a revenit repede. Cu toate astea, deşi boala era benignă, manifestările păreau să i se modificat. Poate din cauza atenţiei exagerate care-i fusese acordată, îi sporise sensibilitatea. Un singur cuvânt mai aspru şi ochii i se umpleau de lacrimi şi începea să plângă.

Din năzdrăvanul care era, ajunsese potolit. În preajma tatălui său devenea serios şi îi respecta tăcerea. Îl privea cu ochi tandri, cu afecţiune mută, cu admiraţie înflăcărată. Tatăl nu părea mai afectuos: aşadar, nu o făcea fiindcă se simţea dator să-i răspundă la fel. Pe Henrique îl atrăgea acum exact ceea ce înainte îl făcuse să se îndepărteze: tăcerea, frazele scurte, aerul absent. Fără să ştie de ce, motive pe care oricum nu le-ar fi înţeles dacă le-ar fi aflat, tatăl lui îi veghease căpătâiul. Paza lui, chipul îngrijorat şi în acelaşi timp rezervat, atmosfera ostilă care învăluia casa, toate acestea adunate receptivităţii, percepţiei mai ascuţite provocate de boală îl împingeau, pe nesimţite, către tatăl lui. În mintea lui micuţă se deschisese o uşă până atunci închisă. Fără să-şi dea seama, înainta un pas către maturitate. Observase vrajba din familie.

Sigur că şi înainte asistase la scene violente între părinţii lui. Dar asistase în calitate de spectator indiferent, ca şi cum ar fi fost prezent la un meci care nu-l afecta în nici un fel. Acum nu. Influenţat încă de boală, de starea morbidă de dinainte, capta, fără nici cea mai mică intenţie, manifestările conflictului latent. Prisma prin care îşi

vedea părinții se rotise doar puțin, dar destul cât să-i vadă altfel. Schimbarea urma să apară mai devreme sau mai târziu: boala o grăbise doar.

Cert e că mama lui nu pierduse nimic din aparența de până atunci: o vedea exact ca înainte. Dar tatăl lui părea complet diferit. Henrique avea șase ani: n-ar fi avut cum să înțeleagă că schimbarea avusese loc la el. Ca atare, tatăl era cel care se transformase. Dar cu siguranță tatăl nu îi vorbea, nici nu îl săruta mai des ca înainte. Faptul acesta evident îl trimitea pe Henrique, negăsind nici o altă explicație, la grija pe care i-o purtase tatăl lui în timpul bolii. Și astfel, totul era lămurit. Până la urmă, atitudinea lui Henrique era un fel de a mulțumi. Nu pentru purtarea de acum, ci pentru purtarea de atunci. Un fel de recunoștință. De gratitudine. Fiecare etapă a vieții găsește explicația cea mai ușoară și pe cea imediată.

Mulțumirea lui se manifesta intenționat și neintenționat. În timpul mesei, distanța de la scaunul lui Henrique la cel al tatălui era mai mică decât cea care îl despărțea de mama lui. Când Emílio își punea în ordine documentele lui, achizițiile și comenzile pe care le făcuse peste zi, băiatul stătea sprijinit de masă, ca să-l vadă la lucru. Dacă îi cădea cumva vreunul din documente – iar Henrique și-o dorea cu toată puterea lui – se repezea să i-l aducă și dacă tatăl, drept mulțumire, îi zâmbea, Henrique era cel mai fericit copil. Dar exista o bucurie și mai mare, mai mare fiindcă nu permitea comparație: atunci când tatăl lui îi punea mâna pe cap. În acele momente, Henrique mai că-și pierdea vederea.

În ce-l privea pe Emílio, interesul subit și aparent inexplicabil al fiului îi provocă două reacții diferite și opuse. Prima, înduioșarea. Viața lui era atât de lipsită de afecțiune, atât de îndepărtată de dragoste, se simțea atât de izolat, încât acele mici atenții, prezența constantă a băiatului lângă el, stăruința lui îl emoționau. Însă își dădu imediat seama de pericol: o asemenea atenție, o asemenea înduioșare ar fi făcut doar mai grea hotărârea pe care o

luase de a pleca. Se înăspri, încercă să-şi îndepărteze fiul, insistând asupra trăsăturilor sale de caracter care ar fi putut să-l descurajeze mai repede. Dar copilul nu renunţă. Dacă Emílio ar fi recurs la violenţă, poate l-ar fi îndepărtat. Nu putea. Nu-l bătuse niciodată şi nu l-ar fi bătut nici dacă loviturile ar fi fost preţul libertăţii lui. Gândul de a-şi lovi fiul cu mâna cu care îl mângâia, şi pe care acesta o iubea tocmai pentru mângâierea lui, îl făcea să se simtă îngrozitor.

Emílio gândea prea mult. Creierul lui se punea în funcţiune de la orice. Dădea târcoale problemelor, le aborda, se afunda în ele şi, până la urmă, gândurile lui deveneau o problemă. Uita ce era mai important şi se apuca să caute motive, pricini. Viaţa trecea pe lângă el, iar el nu băga de seamă. Chestiunea pe care o avea de rezolvat era lângă el şi n-o vedea. De-ar fi putut să strige: „Sunt aici! Uită-te la mine!", şi tot n-ar fi auzit-o. Acum, în loc să găsească un mod în care să îndepărteze atenţia băiatului, se apucase să caute motivele atenţiei lui. Şi fiindcă nu le-a găsit, mintea lui, avântată în meandrele inconştientului, se opri la o explicaţie superstiţioasă. Starea băiatului lui se înrăutăţise fiindcă îi spusese că voia să plece; şi din acelaşi motiv, copilul, speriat de gândul că îl va pierde, manifesta atenţia aceasta neaşteptată. Când gândurile îi ieşeau din negura aceasta paralizantă, Emílio îşi dădea seama de absurditatea concluziei: Henrique nici nu auzise vorbele lui, le dăduse atenţie cât unei muşte trecând în zbor, pe care acum o vezi, apoi ai uitat-o. În plus, ultimele cuvinte, cuvintele definitive şi iremediabile, nu le auzise fiindcă adormise. Dar aici, mintea lui Emílio pornea din nou pe sârma nesigură a subconştientului: vorbele pe care le spunem, chiar şi cele neauzite, rămân în aer, plutesc în atmosferă, e ca şi cum ar fi respirate şi produc efecte ca şi cum ar găsi în calea lor urechi care să le înţeleagă. O concluzie nechibzuită, superstiţioasă, ţesută pe de-a-ntregul din semne şi mistere.

Pentru Carmen, lucrurile astea erau clar o dovadă a perversității bărbatului ei. Nemulțumit pentru că nu-l făcuse fericit, voia acum să-i fure până și ultimul lucru de preț, dragostea fiului ei. Luptă împotriva uneltirilor lui Emílio. Deveni de două ori mai drăgăstoasă cu copilul. Dar Henrique dădea mai multă atenție unei priviri de-a tatălui său decât exuberanței afective a mamei. Carmen, disperată, ajunse să creadă că bărbatul îi făcuse farmece, că-i dăduse să bea vreo licoare ca să-i schimbe sentimentele. Odată ce i-a intrat în cap ideea asta, reacția ei a fost previzibilă. Pe ascuns, supunea copilul la rugăciuni și tămâieri. Amenințându-l cu bătaia, ca să-l sperie, dacă îi spunea ceva tatălui.

Tulburat de ceremonialul de descântec, Henrique deveni mai agitat și mai irascibil. Înfricoșat de amenințările mamei, se apropie și mai mult de tatăl lui.

Eforturile lui Carmen erau zadarnice: nici descântecele, nici mângâierile nu-i aduceau înapoi băiatul din încăpățânarea lui. Deveni agresivă. Începu să caute motive ca să-l bată. La cea mai mică năzbâtie, îi trăgea o palmă. Știa că proceda greșit, dar nu se putea abține. Când vedea copilul plângând, după ce îl altoia, plângea și ea, pe ascuns, de furie și remușcare. Îi venea să-l bată până ar fi obosit, deși știa că apoi s-ar fi căit de mii de ori. Își pierduse stăpânirea de sine. Simțea că voia să facă ceva monstruos, să spargă totul în calea ei, să răstoarne casa cu susul în jos, lovind cu picioarele în mobile și cu pumnii în pereți, să-i urle soțului în urechi, să-l îmbrâncească, să-l pălmuiască. Avea nervii întinși la maxim, își pierduse prudența și vaga teamă pe care o simțea, ca femeie căsătorită, față de soțul ei.

Într-o seară, în timpul cinei, Henrique își trăsese scaunul atât de aproape de tatăl lui, încât Carmen simți un val de furie suindu-i în gâtlej. Simți că o să-i explodeze capul. Toate se învârteau în jurul ei și, ca să nu cadă, trebui să se sprijine de masă. Gestul instinctiv făcu să se dărâme o sticlă. Incidentul, sticla făcută țăndări, a

fost fitilul care a făcut furia să explodeze. Pe nerăsuflate, începu să țipe:

— *Estoy* sătulă! *Estoy* sătulă!

Emílio, care își mânca supa și rămăsese indiferent la sticla căzută, își ridică senin capul, își privi nevasta cu ochii lui luminoși și reci și o întrebă:

— De ce?

Carmen, înainte să răspundă, îi aruncă fiului o privire atât de plină de nervi, încât copilul se trase înapoi, lipindu-se de brațul tatălui.

— *Estoy* sătulă de tine! *Estoy* sătulă de casa asta! *Estoy* sătulă de fii-tu! *Estoy* sătulă de viața asta!

— Ai soluția la îndemână.

— Ai vrea tu! Să plec *yo*! *Pero, no iré!*

— Cum vrei...

— *Y si yo quisier* să plec?

— Stai liniștită că nu vin după tine.

O spuse cu un zâmbet ironic care, pentru Carmen, a fost mai rău decât o palmă. Sigură că avea să-l rănească adânc pe bărbatul ei, îi răspunse:

— Ba poate o să vii... Pentru că *yo*, dacă plec, *no iré sola*!

— Nu înțeleg.

— Iau copilul cu mine!

Emílio simți mâna băiatului strângându-l de braț. Îl privi preț de o clipă, îi văzu buzele tremurând și ochii umezi și îl copleși o milă profundă, o duioșie nestăvilită. Vru să-l cruțe pe băiat de spectacolul acela înjositor:

— Ce discuție prostească. Nici nu bagi de seamă că e și el aici!

— *No me importa! No te hagas* că nu înțelegi!...

— Ajunge!

— *Sólo cuándo yo lo quiera*!

— Carmen!!

Femeia îi înfruntă privirea. Bărbia ei pronunțată, pe care vârsta o mai ascuțise, părea să-l provoace:

— *No me das miedo! Ni tú, ni nadie*!

Cu siguranţă lui Carmen nu-i era teamă. Dar, deodată, vocea i se sparse în gâtlej, lacrimile îi inundară chipul şi, împinsă de un impuls imposibil de controlat, se aruncă asupra băiatului. În genunchi, vorbind printre sughiţuri, şoptea, aproape gemea:

— *Hijo mio, mírame! Mira! Yo soy tu madre! Soy tu amiga! Nadie te gusta más que yo! Mira!...*

Henrique tremura de spaimă, agăţat de tatăl lui. Carmen îşi continua monologul fragmentat, văzând din ce în ce mai clar cum fiul ei fugea de ea şi, cu toate astea, nu era în stare să renunţe la el.

Emílio se ridică şi îi smulse băiatul din braţe. Apoi o luă şi o conduse la băncuţă. Ea se lăsă dusă, aproape leşinată.

— Carmen!

Aşezată pe bancă, aplecată peste genunchi, ţinându-şi mâinile cu capul, plângea. De cealaltă parte a mesei, Henrique părea să aibă o criză nervoasă. Avea gura deschisă, ca şi cum ar fi rămas fără aer, ochii bulbucaţi, ficşi ca ai unui orb. Emílio alergă spre el, îi vorbi să se liniştească şi îl duse afară din bucătărie.

Copilul îşi reveni foarte greu. Când s-au întors, Carmen se ştergea la ochi cu şorţul murdar. Cum stătea acolo, încovoiată ca o bătrână, cu chipul crispat şi înroşit, era o privelişte tulburătoare. Lui Emílio i se făcu milă de ea:

— Eşti mai bine?

— Da. Şi băiatul?

— E bine.

Se aşezară la masă, în linişte. Mâncară în linişte. După scena furtunoasă, acalmia oboselii îi obligase la linişte. Şi pe tată, şi pe mamă, şi pe fiu. Trei oameni sub acelaşi acoperiş, sub aceeaşi lumină, respirând acelaşi aer. O familie...

Când îşi termină masa, Emílio se duse în sufragerie, iar băiatul îl urmă. Se aşeză pe o sofa de răchită, ostoit de parcă venise după o muncă dură. Henrique se lipi de genunchii lui.

— Cum te mai simţi?

— Sunt bine, tati.

Emílio îşi trecu mâna prin părul moale al copilului. Capul acela mic, care-i încăpea în palmă, îl înduioşa. Îi dădu părul din ochi, îşi trecu degetele peste sprâncenele subţiri şi apoi, coborând, îi urmări conturul feţei până la bărbie. Henrique se lăsa mângâiat ca un căţeluş. Nici nu îndrăznea să respire, ca şi cum s-ar fi temut că o suflare ar fi putut pune capăt mângâierilor. Se uita fix la tatăl lui. Mâna lui Emílio urmărea în continuare trăsăturile băiatului, fără să-şi mai dea seama de ce face, cu o mişcare mecanică în care conştiinţa nu participa. Copilul simţi că tatăl lui nu mai era atent. I se urcă în braţe şi îşi puse capul pe pieptul lui.

Acum Emílio se eliberase de privirea fiului. Se uita agale la mobile, la fiecare obiect. Pe o coloană, un băiat de lut pictat punea momeală în cârlig, având la picioare un acvariu gol. Sub statuetă, căzând în falduri din vârful coloanei, un milieu stătea drept, dovadă a îndemânării casnice a lui Carmen. Pe bufet şi pe dulapul de vase, în care era numai veselă de Sacavém[1], luceau mat pahare de sticlă. Alte câteva milieuri insistau să demonstreze capacitatea decoratoare a stăpânei casei. Toate erau împâclite, ca şi cum un strat de praf imposibil de îndepărtat le-ar fi ascuns strălucirea şi culorile.

Ochii lui Emílio receptau urâţenie, monotonie, prozaism. O impresie deprimantă. Lustra din tavan împrăştia lumina de parcă ar fi împrăştiat mai degrabă umbre. Şi era o lustră modernă. Avea trei braţe cromate, fiecare cu câte un glob. Din economie, era aprins un singur bec.

Carmen se făcea auzită din bucătărie, oftând adânc în timp ce îşi măcina iar şi iar nefericirea şi spăla vasele.

---

1. Fabrică de ceramică din Sacavém, localitate la nordul Lisabonei, celebră în Portugalia, care a funcţionat vreme de mai bine de un secol, până în anii '70.

Strângând băiatul în braţe, Emílio îşi vedea mediocritatea vieţii lui din prezent, îşi amintea de mediocritatea vieţii lui din trecut. Cât despre viitor... Îl avea în braţe, dar nu-i aparţinea. Peste câţiva ani, capul care se sprijinea fericit pe pieptul lui avea să gândească de unul singur. Dar ce?

Emílio îl desprinse pe băiat cu blândeţe şi îl privi. Gândurile lui Henrique încă dormitau în spatele seninătăţii. Totul rămânea ascuns.

XXIII

Amélia îi şopti surorii ei la ureche:

— Fetele sunt supărate...

— Ce?

— Sunt supărate...

Erau în bucătărie. Terminaseră masa de seară cu puţin timp în urmă. Adriana şi Isaura făceau butoniere la cămăşi în camera de alături. Lumina se revărsa spre holul întunecat prin uşa deschisă. Cândida se uită la sora ei, neîncrezătoare:

— Nu mă crezi? insistă Amélia.

Cealaltă dădu din umeri şi îşi răsfrânse buza de jos, mărturisindu-şi necunoştinţa de cauză.

— Dacă n-ai umbla tot timpul cu ochii închişi, ai fi văzut şi tu ca mine...

— Dar ce-ar putea să aibă?

— Asta aş vrea şi eu să ştiu.

— Poate ţi s-a părut...

— Poate. Dar cred că pot să număr pe degete câte vorbe au schimbat azi una cu alta. Şi nu numai azi. N-ai observat?

— Nu.

— Eu ce-ţi spuneam. Umbli cu ochii închişi. Lasă-mă pe mine aici la bucătărie şi du-te înăuntru. Şi fii atentă la ele...

Cu paşii ei mărunţi, Cândida porni pe hol spre camera în care erau fetele. Ocupate cu lucrul, nu ridicară capul când intră mama lor. Radioul răspândea, fără prea mult zgomot, *Lucia* de Donizetti. Se auzeau nişte note teribil

de înalte ale unei soprane. Mai mult ca să testeze atmosfera, decât ca să critice, Cândida spuse:

— Ce voce!... Parcă s-ar da de-a dura!

Fetele zâmbiră, un zâmbet atât de forţat, atât de fals, precum acrobaţiile vocale ale cântăreţei. Cândida se nelinişti. Îi dădu dreptate surorii ei. Ceva se petrecea între fete. Nu le văzuse niciodată aşa de rezervate şi de distante. Ai fi spus că se temeau una de cealaltă. Vru să spună ceva împăciuitor, dar gâtlejul, deodată secătuit, nu scoase nici un cuvânt. Isaura şi Adriana îşi vedeau mai departe de lucru. Cântăreaţa îşi abandona vocea într-un *smorzando* aproape imperceptibil. Orchestra intonă trei acorduri rapide şi vocea tenorului se înălţă, puternică şi învăluitoare.

— Ce bine cântă Gigli! exclamă Cândida, ca să mai zică ceva.

Cele două surori se priviră una pe alta, şovăitoare, dorindu-şi fiecare să vorbească cealaltă. Amândouă simţeau că trebuiau să răspundă. Adriana vorbi în cele din urmă:

— Aşa e. Cântă foarte bine. Dar a cam îmbătrânit.

Fericită să poată reconstitui, chiar şi pentru câteva minute, seratele lor de altă dată, Cândida îi luă apărarea lui Gigli:

— Asta n-are nici o importanţă. Uite, ascultă... Nu mai e altul ca el. Şi ce dacă e bătrân... Şi bătrânii sunt valoroşi! Să vedeţi numai dacă e vreunul mai bun ca el! Valorează mai mult bătrânii decât mulţi tineri...

Ca şi cum cămaşa din poală i-ar fi pus o problemă grea, Isaura îşi plecă capul. Aluzia mamei la valoarea bătrânilor şi a tinerilor, deşi ar fi putut s-o atingă doar de departe, îi făcuse sângele să-i urce în obraji. Aşa cum se întâmplă cu oricine care are un secret de ascuns, vedea insinuări şi bănuieli în toate vorbele şi privirile. Adriana îi observă tulburarea, ghici motivul şi încercă să pună capăt conversaţiei:

— Cei mai în vârstă au tot timpul ceva de comentat despre cei mai tineri!

— Dar eu n-am nimic de comentat..., se scuză Cândida.

— Știu.

Spunând acestea, Adriana făcu un gest de nervozitate. În mod normal era calmă, aproape apatică, nu avea, precum sora ei, freamătul acela care se ghicea pe sub piele și lăsa să se înțeleagă o viață interioară intensă și tumultuoasă. Dar acum era agitată. Orice conversație o enerva și, mai presus de orice, aerul veșnic mirat și afectat al mamei. Tonul umil cu care vorbise o enervase.

Cândida băgă de seamă vocea seacă a Adrianei și tăcu din gură. Se făcu mai mică în scaun, își luă croșetele și încercă să rămână neobservată.

Din când în când, mai arunca pe furiș câte o privire spre fete. Isaura nici nu deschisese gura. Era atât de adâncită în lucru, încât nici nu părea că aude muzica. În zadar Gigli și Totti dal Monte cântau un duet de iubire: Isaura nu auzea; Adriana nici atât. Numai Cândida, deși îngândurată, se lăsa prinsă de melodia facilă și dulce a lui Donizetti. Peste puțină vreme, ocupată cu ochiurile croșetei și să țină ritmul, uită de fete. O trezi din reverie vocea surorii ei, care o striga din bucătărie.

— Deci? întrebă Amélia, când Cândida ajunse lângă ea.

— N-am observat nimic.

— Mă așteptam...

— Ei, draga mea... e doar închipuirea ta!... Când te apucă bănuielile...

Amélia făcu ochii mari, ca și cum vorbele surorii ei i s-ar fi părut absurde și, mai rău decât absurde, nepotrivite. Cândida nu îndrăzni să ducă fraza la capăt. Ridicând din umeri, ca și cum întreruperea ar fi descurajat-o, Amélia declară:

— O să văd eu. Ce nătângă am fost să cred că mă pot baza pe tine.

— Dar bănuiești ceva?

— Asta e treaba mea.

— Ar trebui să-mi spui. Sunt fetele mele și mi-ar plăcea să știu...

— O să ştii la timpul potrivit!

Cândida avu un acces de furie la fel de neaşteptat ca un acces de nervi al unui canar prins în colivie:

— Eu cred că toate astea sunt prostii. Manii de-ale tale!...

— Manii? Ce cuvânt puternic! Adică eu îmi fac griji pentru fetele tale şi tu spui că sunt manii?

— Dar, Amélia...

— Nici o Amélia. Lasă-mă să-mi văd de treabă şi tu vezi-ţi de-a ta. O să-mi mulţumeşti tu...

— Aş putea să-ţi mulţumesc de pe-acum, dacă mi-ai spune ce se întâmplă. Ce vină am eu dacă n-am acelaşi spirit de observaţie ca tine?!

Amélia se uită la sora ei pieziş, neîncrezătoare. Tonul ei păruse batjocoritor. Simţi că nu avea o atitudine rezonabilă şi era gata-gata să recunoască că nu ştie nimic. Ar fi liniştit-o pe sora ei şi împreună ar fi reuşit poate să descopere motivul neînţelegerii dintre Isaura şi Adriana. Dar o opri orgoliul. Să mărturisească că nu ştia nimic, după ce lăsase să se înţeleagă că ştia ceva, era o atitudine care îi întrecea puterile. Se obişnuise să aibă întotdeauna dreptate, să vorbească precum un oracol şi nici nu se gândea să renunţe la rolul ei. Murmură:

— Foarte bine. E uşor să fii ironic. O să văd eu singură.

Cândida se întoarse la fete. Era şi mai neliniştită decât prima dată. Amélia ştia ceva ce nu voia să zică – ce putea fi? Adriana şi Isaura stăteau la aceeaşi distanţă una de alta, dar mama lor avu impresia că le despărţeau leghe întregi. Se aşeză pe scaunul ei, îşi luă croşetele, făcu două ochiuri în grabă şi apoi, incapabilă să continue, îşi lăsă mâinile pe lângă corp, ezită o secundă şi întrebă:

— Ce e cu voi?

La aşa o întrebare directă, Isaura şi Adriana avură un moment de panică. Preţ de câteva clipe nu răspunseră, dar apoi vorbiră în acelaşi timp:

— Noi? Nimic...

Adriana adăugă:

— Ei, mamă, dar ce-ţi veni?...

„Clar, e o prostie", se gândi mama. Zâmbi, îşi privi fiicele pe îndelete, una câte una, şi spuse:

— Aveţi dreptate, e o prostie. Idei care mi-au intrat în cap... Nu mă luaţi în seamă.

Luă din nou croşetele şi se apucă din nou de lucru. Peste puţin timp, Isaura se ridică şi ieşi. Mama o urmări cu privirea pierdută până dispăru. Adriana se aplecă şi mai mult peste cămaşă. Acum radioul amesteca vocile cântăreţilor. Probabil era vreun final de act, cu mulţi oameni pe scenă, unii cu voci înalte, alţii cu voci grave. Ansamblul era confuz şi mai ales zgomotos. Deodată, după un zgomot asurzitor de metale care se suprapuse vocilor, Cândida spuse:

— Adriana!

— Da, mamă...

— Du-te şi vezi ce are soră-ta. Poate nu se simte bine...

Gestul de reţinere al Adrianei nu îi scăpă:

— Păi? Nu te duci?

— Ba da. De ce nu m-aş duce?

— Asta mă întrebam şi eu.

Ochii Cândidei luceau altfel decât de obicei. Ai fi putut spune că erau umezi de lacrimi.

— O, mamă, la ce te gândeşti?

— La nimic, fata mea, la nimic...

— N-ai la ce să te gândeşti, crede-mă. Suntem bine.

— Îmi dai cuvântul tău?

— Da.

— Atunci e bine. Hai, du-te să vezi ce e.

Adriana ieşi. Mama lăsă lucrul să-i cadă în poală. Lacrimile, reţinute până atunci, căzură. Doar două lacrimi, două lacrimi care trebuiau să cadă, fiindcă ajunseseră până la ochi şi nu se mai puteau întoarce. Nu se încrezu în cuvântul fiicei. Acum era sigură că între Isaura şi Adriana era un secret pe care nici una dintre ele nu voia sau nu putea să-l dezvăluie.

Intrarea Améliei îi reteză gândurile. Cândida luă croşetele şi îşi lăsă capul în jos.

— Fetele?

— Sunt înăuntru.

— Ce fac?

— Nu ştiu. Dacă încă mai vrei să afli, poţi să te duci să tragi cu urechea, dar te asigur că-ţi pierzi timpul. Adriana mi-a dat cuvântul ei de onoare. Nu se petrece nimic între ele.

Amélia mută violent poziţia unui scaun şi răspunse, cu o voce dură:

— Nu mă interesează părerea ta. N-am fost niciodată eu omul care să spioneze, dar dacă de asta e nevoie, o să încep de acum!

— Eşti obsedată!

— Dacă sunt, n-are a face. Dar, orice ar fi, află că nu permit să mi se vorbească aşa cum ai făcut-o acum!

— N-am vrut să te jignesc.

— Dar m-ai jignit.

— Îmi pare rău.

— Părerea ta de rău vine prea târziu.

Cândida se ridică. Era puţin mai scundă decât sora ei. Fără să vrea, se ridică pe vârfuri:

— Dacă nu ţi-e de ajuns, n-o să te laud pentru asta. Am cuvântul Adrianei.

— Nu cred în cuvântul ei.

— Eu da şi e de ajuns!

— Vrei să spui că eu n-am nici o legătură cu viaţa voastră, nu? Ştiu că nu sunt decât sora ta şi că asta nu e casa mea, dar nu m-aş fi gândit că o să mi-o arunci în faţă în felul ăsta!

— Tragi concluziile greşite din ce-am spus eu. N-am zis aşa ceva!

— Pentru cine ştie să audă...

— Până şi cei care ştiu să audă se mai înşală câteodată!...

— Cândida!

— Te-am luat prin surprindere? Neîncrederea ta prostească m-a făcut să-mi ies din fire. Să terminăm cu discuţia. Ar fi păcat să rămânem supărate din cauza asta.

Fără să mai aştepte răspunsul surorii ei, ieşi din cameră, ducându-şi mâinile la ochi. Amélia rămase în picioare, nemişcată, cu degetele încleştate pe spătarul scaunului şi, la rândul ei, cu ochii umezi. Încă o dată vru să-i spună surorii ei că nu ştia nimic, dar orgoliul o opri.

Da, sigur că orgoliul o oprise, dar mai mult decât acesta, o opri întoarcerea nepoatelor. Intrară surâzătoare, dar privirea ei ascuţită descoperi că zâmbetele erau prefăcute, că şi le puseseră pe buze în spatele uşii, ca pe nişte măşti. Se gândi: „S-au pus de acord ca să ne ducă de nas". Şi rămase şi mai neclintită în hotărârea ei de a descoperi ce se afla în spatele acestor zâmbete false.

XXIV

Caetano ticluia planuri de răzbunare. Suferise o umilinţă şi voia să se răzbune. Se căise de mii de ori pentru laşitatea lui. Ar fi trebuit să-şi calce nevasta în picioare, cum spusese. Ar fi trebuit s-o ia la bătaie cu pumnii lui mari şi păroşi, s-o facă să fugă prin toate colţurile casei de furia lui. Nu fusese în stare, îi lipsise curajul, iar acum voia să se răzbune. Dar voia o răzbunare perfectă, care să nu se limiteze la bătaie. Ceva mai rafinat şi mai subtil, totuşi asta nu însemna că, în completare, nu ar fi putut veni şi brutalităţile.

Când îşi amintea scena umilitoare tremura de furie. Căuta să-şi păstreze starea, dar cum deschidea uşa, se simţea neputincios. Încercă să se convingă că îl împiedica de fapt înfăţişarea plăpândă a femeii, încercă să atribuie slăbiciunii sale pretextul milei, chinuindu-se singur, conştient că nu era vorba de fapt decât de slăbiciune. Se gândi la mijloace prin care să-şi înteţească dispreţul pentru nevastă: ea îi răspunse cu un dispreţ şi mai mare. Începu să-i dea mai puţini bani pentru cheltuielile casei. Renunţă repede, fiindcă tot el ieşea în pagubă: Justina îi dădea mai puţină mâncare. Timp de două zile întregi (ajunsese s-o şi viseze) se gândi să ascundă sau să ia din casă portretul şi amintirile fiicei lor. Ştia că era lovitura cea mai adâncă pe care i-ar fi putut-o da nevestei.

Îl opri frica. Nu frica de nevastă, ci de eventualele consecinţe ale faptei lui. I se păru că o asemenea acţiune ar fi fost asemănătoare cu un sacrilegiu. Un asemenea gest cu siguranţă i-ar fi adus cele mai mari nenorociri:

tuberculoza, de exemplu. Cu cele nouăzeci de kile ale lui de carne şi oase, cu sănătatea lui insultătoare, se temea de o tuberculoză ca de cel mai mare rău şi simţea o groază morbidă şi numai dacă auzea de cineva cu boala asta. Simpla menţionare a cuvântului îi dădea fiori. Chiar şi atunci când, în faţa maşinii de scris, copia ciornele (o muncă la care creierul nu participa, cel puţin nu pentru a percepe ce citea de acolo) şi îi apărea teribilul cuvânt, nu se putea abţine să nu tresară. Se întâmpla atât de des, încât ajunse să se convingă că şeful biroului, ştiind de punctul lui slab, îi trimitea tot ce se publica în ziar despre tuberculoză. Era o nenorocire când îi erau încredinţate relatările sesiunilor medicale în care se discuta boala. Relatările erau pline de cuvinte misterioase, cuvinte complicate, cu o sonoritate grecească înfricoşătoare, care păreau inventate dinadins pentru a băga în sperieţi oamenii sensibili şi i se lipeau de creier ca ventuzele, apoi îi rămâneau acolo ore bune.

În afară de proiectul acesta care nu putea fi pus în practică, imaginaţia lui anemică îi furniza numai idei care ar fi mers dacă ar fi trăit în relaţii mai prietenoase cu soţia. O lipsise de atâtea, de dragoste, prietenie, tihnă şi orice altceva care ar fi putut să facă viaţa conjugală suportabilă şi de atâtea ori dorită, încât nu mai rămăsese nimic din ea. Aproape regreta că pierduse atât de repede obiceiul de-a o săruta când venea şi când pleca de acasă, doar ca s-o fi putut face acum.

În ciuda tuturor eşecurilor inventivităţii lui, nu renunţă. Se încăpăţâna să găsească o răzbunare prin care s-o facă pe nevastă să cadă în genunchi în faţa lui, disperată şi cerând iertare.

Într-o zi, crezu că a găsit. E adevărat că după ce s-a gândit puţin, a văzut absurdul ideii, dar poate tocmai acest absurd îl seduse. Avea să joace un rol nou în relaţiile cu nevasta: cel al soţului gelos. Sărmana Justina, urâtă, aproape scheletică, n-ar fi trezit interesul nici celui mai feroce Othello. Cu toate astea, imaginaţia lui Caetano n-a fost în stare să scoată ceva mai bun de atât.

În timp ce pregătea atacul, se arătă aproape amabil cu nevasta. Merse într-atât de departe încât mângâie şi pisica, ceea ce a fost o reală surpriză pentru animal. Cumpără o ramă nouă pentru fotografia fiicei lor, pe care anunţă că plănuia s-o mărească. Atinsă la coarda cea mai intimă a sensibilităţii ei, Justina îi mulţumi pentru ramă şi lăudă ideea. Dar îşi cunoştea îndeajuns de bine soţul ca să-l bănuiască de intenţii ascunse. Aşa că se puse în defensivă, aşteptându-se la ce putea fi mai rău.

După ce încheie toate aceste pregătiri, Caetano dădu lovitura. Într-o noapte, cum ieşi de la ziar, porni spre casă. Avea în buzunar o scrisoare pe care şi-o adresase lui însuşi, modificându-şi scrisul. Folosise o altă cerneală decât a lui, scrisese cu un stilou stricat care făcea caligrafia ascuţită şi mânjea literele închise. Era o operă de artă a plastografierii. Nici un expert nu ar fi descoperit frauda.

Când băgă cheia în uşă, inima îi bătu mai agitată. Avea să-şi satisfacă dorinţa de răzbunare, avea să-şi vadă nevasta în genunchi strigându-şi nevinovăţia. Intră încetişor. Voia ca surpriza să fie totală. Urma să-şi trezească nevasta brusc, să-i bage sub ochi dovada vinii ei. Zâmbi în întuneric, în timp ce mergea pe hol în vârful picioarelor. Înaintând, îşi lăsă mâna să alunece pe perete, până când dădu de tocul uşii. Cu cealaltă mână pipăi în gol. Uşa era deschisă. Simţi pe faţă aerul încălzit din cameră. Întinse mâna stângă după întrerupător. Totul era pregătit. Îşi compuse o expresie furioasă şi aprinse lumina.

Justina era trează. Partea asta n-o prevăzuse Caetano. Furia se risipi, chipul îi rămase inexpresiv. Femeia îl privi surprinsă, fără să scoată nici un cuvânt. Caetano simţi că întreaga construcţie a intrigii lui avea să se destrame, dacă nu spunea ceva chiar în acel moment. Îşi recuperă calmul, îşi încruntă din nou sprâncenele şi izbucni:

— Bine că eşti trează. Mă scuteşti de o muncă. Citeşte!

Îi azvârli scrisoarea. Încet, Justina luă plicul. În timp ce ducea mişcarea la capăt se gândi că acela era rezultatul

schimbării insolite a soţului ei. Scoase scrisoarea şi încercă s-o citească, dar trecerea bruscă şi recentă de la întuneric la lumină şi caligrafia dificilă nu i-au permis, la o primă încercare. Îşi schimbă poziţia, se frecă la ochi, se ridică într-un cot. Întârzierile astea îl exasperau pe Caetano: toate mergeau prost.

Justina citea scrisoarea. Bărbatul îi urmărea transformările fizionomiei cu nerăbdare. Îi veni în minte o idee stupidă: „Şi dacă până la urmă e adevărat?". Nu apucă să vadă unde-l ducea o asemenea idee. Justina se lăsă să cadă pe pernă, în hohote.

— Râzi? explodă Caetano, dezorientat.

Nevasta nu putea să răspundă. Râdea ca o nebună, un râs sarcastic, râdea de bărbatul ei şi de ea însăşi, mai mult de ea însăşi decât de bărbat. Râdea zvârcolindu-se, în spasme, cu hohote isterice şi neîntrerupte.

— Încetează! E scandalos! exclamă Caetano, îndreptându-se către ea. Nu era hotărât dacă să continue comedia, începută prost. Reacţia femeii făcea imposibilă execuţia proiectului său atât de bine trasat.

— Taci din gură! repetă, aplecându-se spre ea. Taci!

Acum doar câteva spasme de râs îi scuturau trupul Justinei. Încetul cu încetul, se liniştea. Caetano încercă să reia firul care îi scăpase:

— Aşa primeşti tu o asemenea acuzaţie? E şi mai grav decât credeam!...

Auzind cuvintele lui, Justina se ridică în capul oaselor. Mişcarea a fost atât de rapidă, încât Caetano se dădu un pas înapoi. Ochii femeii scăpărau:

— Asta e o farsă! Nu înţeleg unde vrei să ajungi!

— Dumneata numeşti asta o farsă? Asta mai lipsea. O farsă!... Îţi cer să-mi dai explicaţii despre ce scrie în scrisoarea asta!

— Întreabă pe cine a scris-o!

— E anonimă.

— Am văzut. Eu refuz să dau aşa ceva.

— Îndrăzneşti să-mi spui una ca asta?

— Ce vrei să-ţi spun?

— Dacă e adevărat!

Justina îl privi în aşa fel, încât nu rezistă. Îşi mută privirea şi dădu peste fotografia fetei. Matilde le zâmbea părinţilor. Femeia îi urmări privirea. Apoi şopti încet:

— Vrei să afli dacă e adevărat? Vrei să-ţi spun dacă e adevărat? Vrei să-ţi povestesc cum e cu adevărul?

Caetano ezită. Prin confuzia care i se instalase în minte îi apăru din nou ideea de mai devreme: „Şi dacă ar fi adevărat?".

— Vrei să afli adevărul? insistă Justina

Dintr-un salt, se dădu jos din pat. Întoarse cu spatele fotografia fiicei: Matilde zâmbea acum în oglindă, unde se reflectau figurile părinţilor ei.

— Vrei să afli?

Îşi apucă cămaşa de noapte de poale şi cu o mişcare rapidă, o scoase. Rămase goală în faţa soţului. Caetano deschise gura ca să zică ceva, nici el nu ştia ce. N-a reuşit să articuleze nici măcar un sunet. Nevasta îi spunea:

— Poftim! Uită-te la mine. Aici e adevărul pe care vrei să-l afli. Uită-te bine la mine! Nu te uita în altă parte! Uită-te bine!

Ca şi cum s-ar fi supus poruncilor unui hipnotizor, Caetano se uita cu ochii holbaţi. Vedea corpul negricios şi slab, mai întunecat de slăbiciune, umerii ascuţiţi, sânii moi atârnând, pântecul scobit, coapsele subţiri care se înfigeau rigid în trunchi, picioarele mari şi deformate.

— Uită-te bine, insistă vocea Justinei cu o tensiune care anunţa o erupţie iminentă. Uită-te bine. Dacă nici dumneata nu mă vrei, dumneata care nu te dai în lături de la nimic, cine să mă vrea? Uită-te bine! Să mai stau aşa, până-mi spui că ai văzut destul? Zi, zi repede!

Justina tremura. Se simţea înjosită, nu pentru că se arătase goală în faţa bărbatului, ci pentru că cedase indignării, pentru că nu reuşise să-i răspundă printr-un dispreţ tăcut. Acum era târziu şi nu putea să-i arate ce simţea.

Înaintă spre soţul ei:

— Ce, nu mai vorbeşti? De asta ai inventat comedia asta? Ar trebui să mă ruşinez în faţa dumitale, aşa cum stau acum. Dar nu mă ruşinez. E cea mai mare dovadă de dispreţ pe care ţi-o dau!

Caetano ieşi valvârtej din cameră. Justina îl auzi deschizând uşa şi coborând scările cu paşi repezi. Apoi se aşeză pe scaun şi începu să plângă, fără zgomot, epuizată de efortul pe care îl făcuse. Acum că era singură, ruşinată parcă de goliciunea ei, îşi trase hainele pe umeri.

Fotografia Matildei rămăsese întoarsă spre oglindă şi zâmbetul ei nu se schimbase. Un zâmbet vesel, zâmbetul copilului care se duce la fotograf. Iar fotograful spune: „Exact, aşa. Atenţie! Gata! Ai ieşit frumuşică". Şi Matilde pleacă de mână cu mama ei, foarte fericită că ieşise frumuşică.

XXV

Perspectiva de a primi din mâna fetei lui şi în următoarele trei luni cei cinci sute de scuzi pe care Paulino Morais se angajase să-i plătească – de fapt, puţin peste patru sute cincizeci după ce se scădeau impozitele – nu era pe placul lui Anselmo. Cine îi garanta că omul avea să-i mărească salariul după trei luni? Ar fi putut să se opună, s-o dojenească. Anselmo ştia bine ce însemna asta, cu experienţa lui de birou de treizeci de ani. Ştia bine că angajatul căzut în dizgraţie nu-şi mai ridică fruntea. El era exemplul care s-o demonstreze. Câţi alţii, mai tineri decât el şi care au venit mai târziu, nu i-o luaseră înainte? Nu erau mai competenţi, dar, cu toate astea, avansau.

— Ca să nu mai zic, îi spunea nevestei, că micuţa se integrase deja la biroul de dinainte şi poate acum o să-i fie mai greu până se adaptează. Acolo avea deja o vechime cât de cât şi asta contează. E adevărat că la mine n-a fost aşa, dar mai sunt şi patroni decenţi.

— Hai, bărbate, dar cine zice că domnul Morais nu e şi el aşa? Şi uiţi că avem un ajutor!... Dona Lídia o să se mai intereseze pentru Claudinha, iar Claudinha nu e nici ea deloc prostuţă!...

— Doar are cu cine să semene...

— Păi vezi...

Dar Anselmo n-avea pace. Ar fi vrut să o facă pe fiica lui să renunţe la compromisul asumat fără să-i ceară părerea, iar dacă n-a făcut-o a fost fiindcă o văzuse atât de entuziasmată de noul serviciu. Claudinha le garantase că avea să studieze pe îndelete stenografia şi că, înainte

să treacă trei luni, or să vadă că îi măresc salariul. O spusese atât de sigură pe ea, încât Anselmo nu-i dezvălui presimţirile lui rele. La îndeletnicirile de seară, în timp ce Rosália cârpea ciorapii soţului ei şi Anselmo punea de acord numere şi nume, şi unele, şi altele legate de fotbal, fata se iniţia în misterele scrisului prescurtat.

Deşi n-o mărturisea, Anselmo era plin de admiraţie pentru capacităţile fetei lui. La biroul la care lucra el, nu ştia nimeni stenografie: era un birou de modă veche, fără mobile de oţel, unde abia de puţină vreme începuseră să folosească un aparat pentru calculat. Lecţiile Claudinhei însufleţiră serile în familie şi a fost o bucurie generală când fata îl învăţă pe tatăl ei să-şi scrie numele stenografiat. Rosália vru să înveţe şi ea, dar dură mai mult timp, fiindcă era analfabetă.

După ce trecu noutatea, Anselmo se întoarse la lucrul său din care fusese întrerupt: să alcătuiască o echipă naţională de fotbal, echipa lui. Descoperise o metodă simplă şi sigură: portar îl puse pe jucătorul care lăsase să intre în poartă cele mai puţine mingi de-a lungul campionatului; atacanţi îi puse, cum era logic, pe jucătorii care marcaseră cele mai multe goluri. Celelalte poziţii le distribui în funcţie de preferinţele lui de club, renunţând la ele numai dacă era vorba de jucători care, conform ştirilor din ziare, erau de neînlocuit. Treaba lui Anselmo nu era încă încheiată, deoarece, de la o săptămână la alta, poziţiile celor care înscriau goluri se modificau. Cu toate astea, întrucât variaţiile, pe care şi le nota într-un grafic inventat de el, nu erau foarte abrupte, credea că era foarte aproape de a compune echipa perfectă. După ce o obţinea, aştepta să vadă ce urma să facă antrenorul.

După cincisprezece zile de când începuse să lucreze la biroul domnului Paulino Morais, Maria Cláudia sosi acasă foarte fericită. Patronul o chemase în biroul lui şi stătuseră mult de vorbă. Mai bine de jumătate de oră. Îi spusese că era mulţumit de munca ei şi că spera să se înţeleagă bine şi de acum încolo. O întrebase tot felul de lucruri

despre familia ei, dacă îşi iubea părinţii, dacă şi ei o iubeau, dacă aveau tot ce le trebuia, şi alte întrebări pe care Maria Cláudia le uitase.

Rosália văzu în toate acestea mâna binefăcătoare a donei Lídia şi spuse că îi va mulţumi de îndată ce o va vedea. Anselmo aprecie interesul domnului Morais şi se simţi flatat când fata îi povesti că profitase de o ocazie propice ca să laude meritele tatălui ei ca funcţionar. Anselmo începu să cocheteze cu ipoteza atrăgătoare de a se transfera la o firmă aşa importantă precum cea a domnului Morais. Le-ar fi făcut figura colegilor lui de acum. Din nefericire, adăugase Claudinha, nu mai erau posturi libere, nici vreo speranţă să apară. Anselmo nu vedea nici un obstacol în asta: viaţa are atâtea surprize, încât n-ar fi de mirare dacă i-ar rezerva un viitor confortabil. Era chiar convins că viaţa îi datora nenumărate lucruri şi că era dreptul lui să-şi aştepte plata.

În seara aceea nu se cârpi, nici nu se stenografie, nici nu se lucră la echipă. După povestirea entuziastă a Mariei Cláudia, tatăl găsi de cuviinţă să-i dea câteva recomandări:

— Trebuie să ai mare grijă, Claudinha. Peste tot lumea e invidioasă, ascultă-mă pe mine. Dacă începi să avansezi foarte repede, o să vezi că toţi colegii tăi or să te invidieze. Ai grijă!...

— Tati, dar sunt toţi atât de simpatici!...

— Sunt acuma. Mai încolo n-or să mai fie aşa. Trebuie să încerci să te ai bine şi cu patronul, şi cu ei. Dacă nu, se apucă să ţească intrigi şi îţi pot face rău. Eu cunosc mediile astea.

— Da, tati, dar nu ştii cum e la mine la birou. Sunt numai oameni a întâia. Iar domnul Morais e un om excelent!

— O fi. Dar n-ai auzit pe nimeni să-l vorbească de rău?

— Lucruri fără importanţă!

Rosália vru să participe şi ea la discuţie:

— Să ştii că tatăl tău are multă experienţă, fata mea! Doar că el n-a avansat fiindcă i-au tăiat picioarele!

Referirea la violenta operaţie nu provocă mirare, care ar fi fost perfect de înţeles, dacă se lua în considerare faptul că membrele inferioare ale lui Anselmo erau în continuare legate de posesorul lor. Un străin care n-ar cunoaşte expresiile idiomatice portugheze şi ar lua la propriu tot ce ar auzi, ar crede că se află într-o casă de nebuni, văzându-l pe Anselmo dând din cap cu gravitate şi declarând cu convingere profundă:

— E adevărat. Chiar aşa a fost.

— Ei! Nu vă mai faceţi griji! Ştiu eu ce să fac.

Cu fraza asta, Claudinha încheie conversaţia. Zâmbetul ei încrezător nu putea fi justificat decât de cunoştinţele ei complete despre „ce să facă". Despre „ce" anume era vorba nimeni nu ştia, poate nici Maria Cláudia. Bineînţeles, avea impresia că, dacă e tânără şi frumoasă, dezinvoltă în conversaţie şi în râsete, soluţia lucrurilor „de făcut" avea să vină odată cu atributele acestea. Oricum ar fi fost, familia se declară împăcată cu spusele ei.

Dar se dovedi că atributele ei nu erau de ajuns. Se convinse şi Maria Cláudia. Stenografia nu mergea. Studiul cărţii era foarte bun pentru noţiunile de bază. Dar mai încolo materia se complica, iar Maria Cláudia, de una singură, nu progresa. Cu fiecare pagină apăreau dificultăţi de netrecut. Anselmo vru s-o ajute. E adevărat că nu înţelegea nimic din toate acelea, dar avea treizeci de ani de experienţă de birou şi multă practică. Redacta scrisori în cel mai pur stil comercial şi – ce naiba! – stenografia n-o fi ceva transcendental! O fi sau n-o fi, până la urmă le încurcă pe toate. Fata făcu o criză de nervi. Rosália, supărată de înfrângerea soţului ei, ocărî stenografia.

Cea care a salvat situaţia a fost tot Maria Cláudia, un punct câştigat în ce priveşte capacitatea ei declarată de a şti ce e de făcut. Anunţă că avea nevoie de un profesor care să-i dea ore seara. Anselmo se gândi imediat la cheltuiala suplimentară, dar îşi spuse că era vorba de o investiţie de capital care în mai puţin de două luni

avea să înceapă să dea dobândă. Se ocupă el de găsirea unui profesor. Claudinha îi vorbi de nişte şcoli cu predare privată, toate cu nume importante, în care cuvântul „Institut" era normă. Tatăl ei n-a fost de acord cu sugestia. Mai întâi, pentru că erau scumpe; apoi, pentru că nu credea că înscrierile se puteau face în orice perioadă a anului; şi, în al treilea rând, fiindcă auzise el de nişte „combinaţii" şi nu voia ca fata lui să fie băgată în aşa ceva. După câteva zile, găsi ce trebuia: un profesor bătrân pensionat, un om respectabil, lângă care o fată de nouăsprezece ani nu risca nimic. Pe lângă faptul că nu cerea mulţi bani, avea şi preţiosul avantaj de a face cursurile la ore rezonabile, care n-o obligau pe Claudinha să umble noaptea pe străzi prin oraş. Dacă ieşea de la birou la ora şase, fata lua tramvaiul până la São Pedro de Alcântara unde locuia profesorul, ceea ce nu îi lua mai mult de jumătate de oră. Cursul dura până la şapte jumătate, când abia se însera. De acolo până acasă, trei sferturi de oră. Dacă puneai la socoteală încă un sfert de oră pentru eventuale întârzieri, la opt şi jumătate Claudinha ar fi trebuit să fie acasă. Şi aşa a fost preţ de câteva zile. Opt şi jumătate pe ceasul de mână al lui Anselmo, şi Claudinha intra pe uşă.

Progresele erau evidente, iar fata s-a folosit de ele pentru a justifica prima întârziere: fiindcă profesorul, entuziasmat de conştiinciozitatea ei, se hotărâse să îi mai acorde încă un sfert de oră, fără să-i mărească tariful. Anselmo o crezu şi era încântat, mai ales pentru că fata insista asupra acestui amănunt, legat de dezinteresul profesorului. Din punctul lui de vedere pragmatic, nu se putu abţine să se gândească cum el, în locul profesorului, ar fi „stors cât ar fi putut", dar îşi aminti că, până la urmă, mai sunt şi oameni buni şi serioşi, mai ales atunci când bunătatea şi seriozitatea sunt în beneficiul celor care, nefiind nici buni, nici serioşi, au îndemânarea necesară de a profita de pe urma lor. Priceperea lui Anselmo consta în faptul că găsise un astfel de profesor.

Dar mărinimia i se păru excesivă și de neînțeles atunci când fiica lui începu să ajungă acasă la ora nouă. O luă la întrebări și primi răspunsuri pentru fiecare: Claudinha stătuse la birou mai târziu de ora șase și jumătate ca să termine o lucrare urgentă pentru domnul Morais. Întrucât era în perioada de probă, nu putea să spună că nu poate, nici să se scuze din motive personale. Anselmo căzu de acord, dar n-o crezu. Îi ceru șefului lui să-l lase să iasă puțin mai devreme și se postă în apropierea serviciului fetei. De la șase la șapte fără douăzeci, recunoscu că fusese nedrept: Claudinha chiar ieșea mai târziu. Cu siguranță o prinsese altă lucrare urgentă.

Aproape că voia să renunțe la spionaj, dar se hotărî s-o urmărească, mai degrabă pentru că nu avea la momentul respectiv nimic altceva de făcut, în afară de a-și lămuri bănuielile. O urmări până la São Pedro de Alcântara și rămase la o lăptărie din fața casei profesorului. Abia apucă să termine cafeaua pe care o ceruse, când își văzu fata plecând. Plăti grăbit și se duse după ea. Rezemat de un colț, cu o țigară în gură și capul descoperit, era un băiat către care se îndreptă Claudinha. Anselmo rămase înmărmurit când o văzu cum îi oferă brațul și pornesc amândoi pe stradă, vorbind. Pentru o secundă se gândi să intervină. Îl împiedică groaza lui de scandaluri. Îi urmări de la depărtare și după ce se asigură că fata se îndrepta spre casă, se urcă repede într-un tramvai și i-o luă înainte.

Rosália, când îi deschise ușa, se îngrijoră văzând chipul răvășit al soțului:

— Ce s-a întâmplat Anselmo?

El se duse direct în bucătărie și se prăbuși pe băncuță, fără să deschidă gura. Rosália se gândi la ce era mai rău:

— Te-au dat afară? Aoleo!...

Anselmo își revenea din șoc. Dădu din cap că nu. Apoi, cu o voce gravă, spuse:

— Fiica ta ne-a înșelat! Am urmărit-o. A stat puțin peste un sfert de oră acasă la profesor, apoi s-a întâlnit afară cu un derbedeu oarecare!...

— Şi tu, ce-ai făcut?

— Eu? N-am făcut nimic. M-am dus după ei. După aia le-am luat-o înainte. Trebuie să ajungă.

Rosália se înroşi până în vârful urechilor de furie:

— Eu, dacă aş fi fost în locul tău, m-aş fi dus la ei... şi nici nu ştiu ce le-aş fi făcut!...

— Ar fi ieşit un scandal.

— De parcă mi-ar fi păsat mie de scandal! Lui i-aş fi dat vreo două scatoalce de-l lăsam lat, iar pe ea aş fi adus-o acasă de urechi!...

Anselmo, fără să răspundă, se ridică şi se duse să se schimbe. Nevasta se duse după el:

— Acum ce-o să-i zici când vine?

Tonul era puţin obraznic, cel puţin pentru cum era obişnuit Anselmo, fiind el regele şi stăpânul în casa lui. Se uită la nevastă cu ochii mijiţi şi, după ce o ţinu câteva secunde sub tensiunea privirii, răspunse:

— O să vorbesc eu cu ea. Şi, apropo, trebuie să-ţi spun că nu sunt obişnuit să mi se vorbească pe tonul ăsta, nici aici, nici în altă parte!

Rosália lăsă garda jos:

— Dar n-am zis nimic...

— Atât cât ai zis a fost de-ajuns să mă enervez!

Redusă din nou la poziţia ei de partener mai slab, Rosália se duse înapoi la bucătărie, de unde venea un uşor miros de ars. Se apucase să trebăluiască în jurul cratiţelor, încercând să salveze cina, când se auzi soneria. Anselmo se duse să deschidă.

— Bună seara, tati, spuse Claudinha zâmbind.

Anselmo nu răspunse. O lăsă pe fată să treacă, închise uşa şi abia apoi îi vorbi, arătându-i sufrageria:

— Intră aici.

Fata, surprinsă, se supuse. Tatăl o puse să se aşeze şi, stând în picioare în faţa ei, îi adresă o privire intensă şi încărcată de severitate:

— Ce-ai făcut azi?

Maria Cláudia încercă să zâmbească şi să fie naturală:

— Ca de obicei, tati. De ce mă întrebi?

— Asta e treaba mea. Răspunde-mi.

— Să vedem... Am fost la birou. Am ieşit după şase jumate şi...

— Aşa, mai departe.

— Apoi m-am dus la curs. Cum am ajuns târziu, am şi ieşit mai târziu decât de obicei...

— La ce oră ai ieşit?

Claudinha era încurcată. Întârzie răspunsul ca să potrivească orele şi spuse într-un final:

— Era puţin trecut de opt...

— Fals!

Fata se retrase. Anselmo era încântat de efectul exclamaţiei lui. Ar fi putut să spună „Minciuni", dar prefera „Fals" fiindcă era mai dramatic.

— Vai, tăticule..., îngăimă fiica.

— Sunt foarte supărat de ce se întâmplă, spuse Anselmo, cu o voce afectată. Nu te credeam în stare de aşa ceva. Am văzut tot. Te-am urmărit. Te-am văzut cu haimanaua aia.

— Nu e o haimana, răspunse Claudinha, hotărâtă.

— Atunci cu ce se ocupă?

— E student.

Anselmo pocni din degete, vrând să dea de înţeles neînsemnătatea unei asemenea ocupaţii. Ca şi cum asta n-ar fi fost de ajuns, exclamă:

— Ce să spun!

— Dar e un băiat foarte bun!

— Şi atunci de ce n-a venit încă să vorbească cu mine?

— Eu i-am zis să nu vină. Ştiu eu că eşti foarte pretenţios...

Se auziră nişte bătăi uşoare în uşă.

— Cine e? întrebă Anselmo.

Întrebarea nu-şi avea rostul, fiindcă nu mai era decât o persoană în casă. Din acelaşi motiv şi răspunsul era la fel, dar chiar şi aşa tot se auzi:

— Eu sunt. Pot să intru?

Anselmo nu răspunse afirmativ fiindcă nu voia să fie întrerupt, dar era conştient că nu se cădea să nu-şi lase nevasta să intre. Preferă să tacă din gură şi Rosália intră:

— Ei bine? I-ai făcut scandal?

Dacă Anselmo a avut chef la un moment dat să-i facă scandal fiicei lui, nu acesta era momentul. Intervenţia nevestei îl forţa, fără să-şi dea seama de ce, să treacă de partea fiicei:

— Gata. Tocmai încheiam.

Rosália îşi puse mâinile în şold şi dădu din cap vehement, în vreme ce exclama:

— Nu se mai poate, Claudinha! Numai necazuri ne faci! Acum când eram aşa mulţumiţi de serviciul tău, vii cu aşa ceva!

Maria Cláudia se ridică dintr-odată:

— Ei, mamă, dar n-o să mă căsătoresc şi eu într-o zi? Şi ca să mă căsătoresc nu trebuie să am şi eu pe cineva, să cunosc un băiat?

Şi tatăl şi mama rămaseră muţi. Întrebarea era logică, dar greu de răspuns. Anselmo găsi unul:

— Un student... La ce bun?

— Poate acum la nimic, dar studiază ca să ajungă cineva!

Claudinha îşi recăpătase stăpânirea de sine. Înţelesese că părinţii ei nu aveau dreptate, că dreptatea era cu totul de partea ei. Insistă:

— Nu vreţi să mă mărit? Ia spuneţi!

— Nu e vorba de asta, fata mea, răspunse Anselmo. Noi vrem să vedem că ţi-e ţie bine!... Calităţile tale merită un soţ bun!

— Dar nici nu-l cunoşti, tată!

— Nu-l cunosc, dar n-are a face. Şi, în afară de asta – aici vocea îşi reluă tonul sever – nu trebuie să-ţi dau ţie explicaţii. Îţi interzic să te mai întâlneşti cu... cu studentul ăla!... Şi ca să nu mă mai duci de nas, de acum o să vin cu tine la curs şi te şi aduc. Nu mi-e la îndemână, dar dacă trebuie...

— O, tată, dar promit...

— Nu te cred.

Maria Cláudia se îmbufnă de parcă ar fi bătut-o. Îşi minţise de multe ori părinţii, făcuse din ei jucăriile ei de câte ori poftise, dar acum i se părea că erau nedrepţi cu ea. Era furioasă. În timp ce îşi scotea haina, spuse:

— Cum doreşti. Dar te previn de pe acum că va trebui să mă aştepţi în fiecare zi să ies de la birou. Domnul Morais are tot timpul lucrări care mă obligă să rămân mai târziu.

— Foarte bine. N-are nici o importanţă.

Claudinha deschise gura. După expresia feţei, s-ar fi spus că voia să-şi contrazică tatăl. Dar tăcu, zâmbind vag.

XXVI

De când se hotărâse să trăiască liber, Abel se întrebase de câteva ori: „Pentru ce?". Răspunsul era mereu același, mereu cel mai comod: „Pentru nimic". Iar dacă gândul insista: „Ba nu e nimic. Așa nu merită", adăuga: „Mă las în voia sorții. Undeva tot o să ajung cu asta".

Îi era clar că „asta", viața lui, nu-l ducea nicăieri, că se purta precum zgârciții care își adună aurul doar pentru plăcerea de a se uita la el. În cazul lui nu era vorba de aur, ci de experiență, singurul câștig din viața sa. Cu toate astea, experiența, dacă nu e aplicată, e ca aurul ferecat: nu produce, nu aduce câștig, e inutil. Și unui om nu-i folosește la nimic să tot acumuleze experiență ca și cum ar colecționa timbre. Lecturile lui de filozofie, puține și asimilate după cum se nimerise, la voia compendiilor școlare și ale broșurilor dezgropate din colbul anticarilor de pe Calçada do Combro, îi permiteau să gândească și să afirme că el dorea să afle sensul ascuns al vieții. Dar în zilele nefericite din existența lui, i se mai întâmplase să admită că o asemenea dorință era o utopie și că nenumăratele experiențe nu făceau decât să îndesească vălul pe care dorea să-l dea la o parte. Lipsa unui sens concret al vieții lui îl forța, așadar, să se ia după acea dorință care își pierduse valoarea, pentru a se transforma într-o rațiune de a trăi la fel de bună sau de rea ca oricare alta. În zilele întunecate în care era împresurat de golul absurdului, se simțea obosit. Încerca să pună acea oboseală pe seama luptei lui zilnice pentru a-și asigura subzistența, a depresiei pricinuite de vremurile în care

mijloacele de subzistenţă se reduceau la minim. Fără îndoială, aveau şi acestea o importanţă: foamea şi frigul te obosesc. Dar nu era de ajuns. Se obişnuise cu orice, iar ceea ce la început îl speria, acum îi era aproape indiferent. Corpul şi spiritul îi erau bătătorite împotriva greutăţilor şi lipsurilor. Ştia că, mai greu sau mai uşor, reuşea să scape de ele. Învăţase atâtea lucruri de-a lungul vieţii, încât i-ar fi fost relativ lesne să-şi găsească un post stabil care să-i asigure necesarul vieţii. Nu încercase niciodată să facă pasul acesta. Nu voia să fie prins, zicea el, şi era adevărat. Dar nu voia să fie prins pentru că asta ar fi însemnat să mărturisească că tot ce trăise fusese în zadar. Ce câştigase făcând un ocol într-atât de mare, dacă la urmă ajungea tot pe drumul urmat de cei de care voise să se îndepărteze cu atâta hotărâre? „Aţi vrea să mă vedeţi căsătorit, inutil şi contribuabil?", întrebase Fernando Pessoa. „Asta vrea viaţa de la toată lumea?", întreba Abel.

Sensul ascuns al vieţii... „Dar sensul ascuns al vieţii este faptul că viaţa nu are nici un sens ascuns." Abel cunoştea poezia lui Pessoa. Îşi făcuse din versurile lui o nouă Biblie. Poate nu le înţelesese pe de-a-ntregul sau văzuse în ele lucruri care nu erau acolo. Oricum ar fi fost, şi chiar dacă îl bănuia pe Pessoa că-şi râdea de multe ori de cititori şi că, vrând să pară sincer, îi lua peste picior, învăţase să-l respecte, până şi în contradicţiile lui. Şi deşi nu avea nici o îndoială de măreţia lui ca poet, i se părea câteodată, mai ales în acele zile absurde de nefericire, că în poezia lui Pessoa era multă gratuitate. „Şi ce e rău în asta?", se gândea Abel. „Poezia nu poate fi şi ea gratuită? Ba poate, fără îndoială, şi nu e nimic rău în asta. Dar ce e bine? Ce bine poate face poezia gratuită? Poezia este, poate, ca un izvor care curge, e ca apa care ţâşneşte din munte, simplă şi naturală, gratuită prin natura ei. Setea e a oamenilor, nevoia e a oamenilor, şi doar pentru că acestea două există, apa nu mai e lipsită de interes. Dar să fie la fel cu poezia? Nici un poet şi nici un om, oricine ar fi, nu e simplu şi natural. Iar

Pessoa mai puţin decât oricare altul. Cei cu sete de umanitate nu şi-o vor potoli cu versurile lui Fernando Pessoa: ar fi ca şi cum ai bea apă sărată. Şi, cu toate astea, ce poezie admirabilă şi ce încântare! Gratuită, da, dar ce mai contează când cobor în străfundurile mele şi descopăr că sunt gratuit şi inutil? Iar Silvestre protestează tocmai împotriva acestei inutilităţi – inutilitatea vieţii, fiindcă nu mai aceasta contează. Viaţa trebuie să aibă un interes, tot timpul, propulsându-se încolo şi încoace. Dacă asişti şi atât nu înseamnă nimic. Dacă doar eşti prezent, e ca şi cum ai fi mort. Asta voia el să spună. Nu contează dacă rămâi aici sau în altă parte, important e ca viaţa să se propulseze, să nu fie o simplă curgere animală, lipsită de conştiinţă precum curgerea apei de izvor. Dar cum să se propulseze? Către ce să se propulseze? Cum şi către ce, iată problema de la care pornesc mii de probleme. Nu e de ajuns să spui că viaţa trebuie să se propulseze. Pentru «cum» şi pentru «către ce» există o infinitate de răspunsuri. Cel al lui Silvestre e unul dintre ele, cel al unui credincios dintr-o religie oarecare e altul. Şi câte mai sunt? Ca să nu mai punem la socoteală că acelaşi răspuns s-ar putea potrivi mai multora, precum s-ar putea potrivi şi pentru fiecare un alt răspuns, care să nu meargă la alţii. Până la urmă, m-am pierdut pe drum. Toate ar merge mai uşor dacă n-aş intui existenţa altor drumuri, în timp ce sunt ocupat să îndepărtez obstacolele din drumul meu. Viaţa pe care mi-am ales-o e dură şi anevoioasă. Am învăţat de la ea. E în puterea mea să o las şi să încep o alta. De ce n-o fac? Îmi place cea de acum? Pe de-o parte. Mi se pare interesant să duc voit o viaţă pe care alţii ar accepta-o numai constrânşi. Dar nu e de ajuns, viaţa asta nu îmi e de ajuns. Pe care s-o aleg, atunci? Să fiu «căsătorit, inutil şi contribuabil»? Dar poţi să fii toate lucrurile astea fără să fii şi altele! Şi atunci?"

Atunci... atunci... Abel era dezorientat. Silvestre îl acuzase că e nefolositor şi asta îl enervase. Nimănui nu-i place să i se descopere punctele slabe, iar conştiinţa

inutilităţii lui era călcâiul lui Ahile al lui Abel. Spiritul lui îi pusese de mii de ori întrebarea incomodă: „Pentru ce?". O amăgea şi se prefăcea că se gândeşte la altceva, privind în gol, dar nici aşa nu dispărea: rămânea neclintită, ironică, aşteptând să termine cu născocelile pentru a se arăta la fel de implacabilă ca la început. Îl exaspera mai ales când nu vedea şi în alţii dezorientarea care să-i demonstreze că sunt la fel de neliniştiţi ca el. Dezorientarea celorlalţi (aşa credea Abel) era rezultatul neplăcerilor intime, al lipsei de bani, al iubirilor neîmpărtăşite, orice, mai puţin dezorientarea provocată de viaţa însăşi, viaţa şi nimic altceva. Înainte, certitudinea asta îi dădea o senzaţie consolatoare de superioritate. Acum îl enerva. Atâta siguranţă, atâta lejeritate faţă de problemele secundare îi provocau un amestec de dispreţ şi invidie.

Silvestre înrăutăţise situaţia cu amintirile lui. Dar, deşi era tulburat, Abel era de părere că viaţa gazdei sale fusese inutilă în ce priveşte rezultatele: nu-i reuşise nimic din ce întreprinsese. Silvestre era bătrân, făcea şi azi ce făcuse şi ieri: repara pantofi. Dar acelaşi Silvestre îi spusese că, cel puţin, viaţa lui îl învăţase să vadă mai departe de talpa pantofilor pe care îi repara, în vreme ce viaţa lui Abel nu făcuse altceva decât să-l înzestreze cu puterea de a ghici existenţa unui lucru ascuns, a unui lucru care ar putea da un sens concret existenţei. I-ar fi fost mai de folos dacă n-ar fi primit puterea asta. Ar fi trăit liniştit, ar fi avut liniştea gândurilor adormite, aşa cum se întâmplă cu omul de rând. „Omul de rând", se gândea el, „ce expresie stupidă! De unde să ştiu eu care e omul de rând! Văd mii de oameni în timpul zilei, mă uit cu atenţie, la zeci dintre ei. Îi văd serioşi, zâmbitori, înceţi, grăbiţi, urâţi sau frumoşi, banali sau atrăgători, şi îi numesc oameni de rând. Ce-o crede fiecare dintre ei despre mine? Şi eu merg încet sau grăbit, serios sau zâmbitor. Pentru unii oi fi urât, pentru alţii frumos, sau banal, sau atrăgător. La urma urmei, şi eu fac parte din oamenii de rând. Pentru unii poate şi eu am gândurile adormite.

Fiecare dintre noi înghite zi de zi doza de morfină care adoarme gândurile. Obiceiurile, viciile, vorbele repetate, aceleaşi gesturi, prietenii monotoni, duşmanii lipsiţi de ură veritabilă, toate adorm. O viaţă plină!... Care dintre noi ar putea să spună că trăieşte din plin? Toţi avem de gât jugul monotoniei, toţi sperăm, naiba ştie ce! Da, toţi sperăm! Unii mai vag decât alţii, dar toţi se aşteaptă la ceva... Oamenii de rând!... Dacă o spui aşa, pe tonul ăsta dispreţuitor de superioritate, e o prostie. Morfina obiceiului, morfina monotoniei... O, Silvestre, bunul şi purul meu Silvestre, nici tu nu îţi imaginezi ce doze consistente tot înghiţi! Tu şi rotofeia ta Mariana, atât de bună, încât îţi vine să plângi!" (Măcinând gândurile astea, nici Abel nu era departe de a plânge.) „Nici măcar ce gândesc nu are meritul de a fi original. E ca un costum de mâna a doua într-o locuinţă nou construită. E ca un produs ieşit de pe piaţă, împachetat în hârtie colorată şi cu o fundă de culoare asortată. Silă şi nimic mai mult. Oboseala de a trăi, o râgâială după o digestie dificilă, greaţă."

Când ajungea în punctul ăsta, Abel ieşea din casă. Dacă ora era încă potrivită şi avea bani, intra într-un cinema. Poveştile i se păreau absurde. Bărbaţi urmărind femei, femei urmărind bărbaţi, aberaţii ale minţii, cruzimi şi prostie de la prima la ultima imagine. Poveşti repetate de mii de ori: el, ea şi amantul, ea, el şi amanta şi, mai rău decât atât, primitivismul cu care era reprezentată lupta dintre bine şi rău, între puritate şi depravare, între noroi şi stele. Morfina. Intoxicare permisă prin lege şi anunţată la ziar. Pretext pentru a-ţi irosi timpul, ca şi cum eternitatea ar fi fost viaţa unui om.

Luminile se aprindeau, spectatorii se ridicau făcând zgomot ca o toacă cu scaunele ce se trânteau în urma lor. Abel mai rămânea. Fantasmele în două dimensiuni care ocupau scaunele tăcuseră. „Iar eu sunt fantoma cu patru dimensiuni", murmura.

Crezându-l adormit, supraveghetorii veneau să-l izgonească. Afară, ultimii spectatori alergau să prindă scaunele

libere din tramvaie. Perechi de proaspăt căsătoriţi, lipiţi unul de altul... Perechi de mic-burghezi cu zeci de ani de sfântă căsătorie, ea în spate, el în faţă. Nu-i despărţea mai mult de jumătate de pas, dar jumătatea aceea însemna distanţa iremediabilă la care se aflau unul de celălalt. Maturi şi burghezi, erau imaginea anticipată a perechii a căror verighetă încă lucea a nou.

Abel înainta pe străzile liniştite, cu trecători sporadici, cu şinele tramvaiului strălucind în paralel, acele paralele care nu se întâlnesc niciodată. „Se întâlnesc în infinit! Da, învăţaţii spun că paralele se întâlnesc în infinit... Toţi ne întâlnim în infinit, în infinitul prostiei, al apatiei, al secătuirii."

— Nu vrei să vii cu mine? întrebă o voce de femeie, din întuneric.

Abel zâmbi cu tristeţe.

„Societate admirabilă care ai grijă să ne dai de toate! Cum nu uită ea de nefericiţii singuri care au nevoie să-şi regularizeze funcţiile sexuale! Şi nici de fericiţii căsătoriţi, cărora le place să mai varieze pentru bani puţini! Mamă iubitoare ce eşti tu, oh, Societate!"

Pe străzile din cartierele excentrice, la fiecare poartă erau lăzi de gunoi. Câinii căutau oase, vagabonzii, zdrenţe şi hârtii. „Totul se refoloseşte", şoptea Abel. „În Natură, nimic nu se câştigă, nimic nu se pierde. Minunat Lavoisier, pun pariu că nu te-ai gândit niciodată că proba principiului tău e în lada de gunoi!"

Intră într-o cafenea. Mese ocupate, mese libere, chelneri care cască, nori de fum, rumoarea conversaţiilor, clinchet de cești – secătuire. Ieşi, neliniştit. Afară îl primea noaptea umedă de aprilie. Clădirile înalte îi ghidau drumul. Înainte, tot înainte. Făcea stânga sau dreapta doar dacă o hotăra strada. Strada şi nevoia de a ajunge acasă, mai devreme sau mai târziu.

Începu să vorbească mai puţin. Silvestre şi Mariana se mirară. Se obişnuiseră să-l considere ca pe unul de-al casei, aproape din familie şi se simţeau trădaţi, jigniţi în

încrederea lor. Într-o seară, Silvestre intră în camera lui, pe motiv că voia să-i arate o ştire din ziar. Abel stătea întins, cu o carte în mână şi o ţigară între buze. Citi ştirea, care pentru el nu prezenta nici cel mai mic interes, bâiguind o frază oarecare. Silvestre rămase încă un moment sprijinindu-se cu braţele de bara de la pat, privindu-l. Văzut aşa, tânărul părea mai mic şi avea un aer de copil, în ciuda ţigării şi a bărbii puţin crescute.

— Te simţi prins? întrebă Silvestre.

— Prins?

— Da. Tentaculul...

— Ah!...

Exclamaţia îi ieşi pe un ton incert, ca şi cum ar fi fost absent. Abel se ridică în coate, îl privi fix pe cizmar şi adăugă încet:

— Nu. Poate că simt lipsa unui tentacul. Discuţiile pe care le-am avut m-au făcut să mă gândesc la lucruri pe care le credeam deja rezolvate.

— Nu cred că erau deja rezolvate. Sau poate erau rezolvate foarte prost. Dacă ai fi fost ce vrei să pari, nu ţi-aş fi povestit viaţa mea...

— Şi nu sunteţi mulţumit?

— Mulţumit? Dimpotrivă. Cred că te-a cuprins deprimarea. Eşti sătul de viaţă, crezi că ai învăţat totul, vezi doar lucruri care te deprimă şi mai tare. Crezi c-aş putea să fiu mulţumit? Nu toate sunt uşor de tăiat. Poţi să laşi o slujbă care te enervează sau o femeie care te enervează şi mai tare. Dar deprimarea, cum o tai?

— Mi-aţi mai spus asta cu alte cuvinte. Doar n-o să vă repetaţi acum...

— Dacă deranjez...

— Nu, nu! Nici vorbă!...

Abel se ridică dintr-un salt şi întinse braţul către Silvestre. Cizmarul, care dădea deja să plece, rămase. Abel se aşeză pe marginea patului, cu trunchiul întors pe jumătate înspre Silvestre. Cei doi se priviră fără să

zâmbească, ca şi cum ar fi aşteptat să se întâmple ceva important. Băiatul spuse, domol:

— Ştiţi că vă preţuiesc mult?

— Te cred, răspunse Silvestre. Şi eu te preţuiesc. Dar zici că suntem certaţi...

— E vina mea.

— Poate că e a mea. Dumneata ai nevoie de cineva care să te ajute, iar eu nu pot...

Abel se ridică, îşi puse papucii şi se duse la o valiză pusă într-un colţ. O deschise şi, arătând spre cărţile care o umpleau aproape în întregime, spuse:

— Nici în cele mai rele momente din viaţa mea nu mi-a trecut prin cap să le vând. Aici sunt toate cele pe care le-am luat de acasă, plus cele pe care le-am mai cumpărat în ăştia doisprezece ani. Le-am citit şi le-am recitit. Am învăţat multe lucruri din ele. Jumătate din ce-am învăţat am uitat, iar cealaltă jumătate poate e greşită. Corect sau greşit, adevărul e că n-au făcut decât să-mi scoată şi mai mult în evidenţă inutilitatea mea.

— Cred că faci bine că le citeşti... Câţi îşi duc viaţa fără să descopere că sunt inutili? După părerea mea, poate fi cu adevărat folositor numai cine a simţit că era nefolositor. Cel puţin, nu riscă la fel de mult să redevină...

— Folositor, folositor, numai asta aud la dumneavoastră. Cum aş putea eu fi folositor?

— Fiecare trebuie să descopere singur. Ca pentru toate în viaţă, până la urmă. Sfaturile nu folosesc la nimic. Altfel ţi le-aş da bucuros, dacă ar folosi la ceva...

— Şi eu aş vrea să aflu ce e în spatele jumătăţilor de cuvinte pe care le spuneţi...

Silvestre zâmbi:

— Nu-ţi fie teamă. Vreau să zic doar că ceea ce fiecare dintre noi trebuie să fie în viaţă n-o să ajungă prin cuvintele pe care le aude, nici prin sfaturile pe care le primeşte. Trebuie să ne rămână pe piele cicatricea care ne transformă în oameni adevăraţi. Apoi, trebuie să faci ceva...

Abel închise valiza. Se întoarse către cizmar şi repetă, ca în vis:

— Să faci ceva... Dacă toţi fac ceva ca noi, atunci oamenii adevăraţi nu există...

— Timpul meu a trecut, răspunse Silvestre.

— De asta vă e aşa de uşor să mă învinuiţi... Facem o partidă de dame?

XXVII

Paulino ajunse mai târziu, aproape la ora unsprezece. O sărută pe Lídia în treacăt şi se duse să se aşeze pe canapeaua pe care stătea de obicei, trăgând din trabuc.

În noaptea aceea, forţată de împrejurări, Lídia nu era în cămaşă de noapte, ceea ce poate că spori iritarea surdă a lui Paulino. Până şi felul în care ţinea trabucul între dinţi, darabana bătută cu degetele pe braţul canapelei, toate erau semne că ceva îl nemulţumea. Aşezată în faţa lui pe un taburete scund, Lídia încerca să-l distragă cu nimicurile ei de peste zi. De câteva nopţi observase o schimbare la amantul ei. N-o mai „mânca" din priviri, ceea ce, deşi poate se justifica prin relaţia deja îndelungată, ar fi putut să însemne şi că îşi pierdea interesul pentru ea din alte motive. Sentimentul permanent de nesiguranţă al Lídiei o făcea să se teamă întotdeauna de ce era mai rău. Detalii aparent lipsite de importanţă, mici neatenţii, vorbe uşor repezite, un aer distras din când în când, pentru ea erau tot atâtea motive de îngrijorare.

Paulino nu o ajuta în conversaţie. Erau pauze lungi în care nici unul, nici celălalt nu ştia ce să spună. Mai exact: numai Lídia nu ştia ce să spună; Paulino părea că preferă să tacă. Ea îşi răscolea imaginaţia, ca să nu lase dialogul să moară; el îi răspundea absent. Iar conversaţia, rămasă fără subiect, murea precum candela rămasă fără de untdelemn. În seara aceea, rochia Lídiei părea să fie un motiv în plus de distanţare. Paulino sufla în aer nori mari de fum, expirându-l nerăbdător şi prelung.

Renunţând să mai găsească un subiect care să-l intereseze, Lídia observă ca din întâmplare:

— Pari preocupat...

— Mh...

Răspunsul nu era clar: putea însemna orice. Părea că aşteaptă ca Lídia să-şi concretizeze bănuiala. Cu vaga teamă de necunoscut care se ascunde în case când e întuneric şi în cuvintele imprudente care nu ştii ce urmări vor avea, Lídia adăugă:

— Te simt altfel de câteva zile încoace. Până acum îmi vorbeai tot timpul de ce te preocupă... Nu vreau să fiu indiscretă, desigur, dar poate te-ar ajuta dacă mi-ai spune...

Paulino o privi amuzat. Ba chiar zâmbi. Lídia se înfricoşă de privirea şi zâmbetul lui. Se căia deja de ce spusese. Văzând-o că bate în retragere, Paulino adăugă, ca să nu lase să scape şansa pe care i-o oferise:

— Chestii de afaceri...

— De multe ori spuneai că atunci când eşti cu mine nu te gândeşti la afaceri!...

— Spuneam, da. Dar acum, mă gândesc...

Zâmbetul lui era răutăcios. Ochii aveau acea imobilitate implacabilă a celui care observă imperfecţiunile sau slăbiciunile celuilalt. Lídia simţi că se înroşeşte. Avea presimţirea că urma să i se întâmple ceva neplăcut. Paulino, văzând-o tăcută, insistă:

— Acum mă gândesc. Nu înseamnă că nu mă mai simt bine lângă tine, normal, dar unele subiecte mai complicate ne obligă să ne gândim la ele tot timpul, indiferent de companie.

Lídia n-ar fi dorit să afle subiectele acelea pentru nimic în lume. Simţea că i-ar fi făcut mai mult rău dacă ar vorbi despre ele şi, în acel moment, şi-ar fi dorit să-i întrerupă cineva, să sune telefonul, de exemplu, sau să se întâmple ceva care să încheie discuţia. Dar telefonul nu sună, nici Paulino nu avea chef să se lase întrerupt:

— Voi nu ştiţi cum sunt bărbaţii. Poate să ne placă foarte mult o femeie, dar asta nu înseamnă că ne gândim numai la ea.

— E normal. Şi femeile fac la fel.

Un drăcuşor răutăcios o împinsese pe Lídia să spună vorbele acelea. Acelaşi drăcuşor îi mai şoptea încă şi altele şi mai îndrăzneţe, dar Lídia trebui să se stăpânească sau să îl stăpânească pe el, ca să nu le spună. Acum privirea ei ascuţită se fixase asupra defectelor lui Paulino. Acesta din urmă, simţindu-se puţin luat peste picior de afirmaţia ei, răspunse:

— Normal! Asta mai lipsea, să te gândeşti numai la o persoană!

Vocea îi suna a dispreţ. Se priviră neîncrezători, aproape duşmănoşi. Paulino încerca să descopere cât ştia Lídia. Ea, la rândul ei, tatona ambiguitatea cuvintelor pe care le auzise, ca să le afle cauza. Deodată, intuiţia îi dădu o idee:

— A, chiar!... Asta n-are nici o legătură, dar am tot uitat să-ţi zic... Mama fetei de la etajul de deasupra m-a rugat să-ţi mulţumesc pentru interesul tău...

Transformarea de pe chipul lui Paulino îi dovedi că ghicise. Acum ştia cu cine se lupta. În acelaşi timp, simţi un fior de teamă. Drăcuşorul se ascunsese pe undeva, iar ea rămăsese fără sprijin.

Paulino scutură trabucul şi se foi pe canapea ca şi cum n-ar fi stat bine. Părea un copil prins în timp ce mânca pe ascuns din marmelada mamei:

— Da... Micuţa e frumuşică...

— Te gândeşti să-i măreşti salariul?

— Da... Poate... Îi spusesem de trei luni... dar familia e săracă, tu mi-ai zis, mai ţii minte? Şi... Claudinha se descurcă bine la treabă...

— Claudinha?

— Da, Maria Cláudia!...

Paulino rămase atent la scrumul care pălea în vârful încins al trabucului. Cu un zâmbet ironic, Lídia întrebă:

— Şi stenografia? Cum mai merge?

— A, merge foarte bine. Micuța învață repede.

— Cred, cred...

Drăcușorul se întorsese. Lídia era sigură că până la urmă avea să învingă, atâta vreme cât nu-și pierdea calmul. Trebuia să evite mai ales să-l jignească pe Paulino, fără să îl lase, totuși, să descopere temerile secrete care o stăpâneau. Ar fi fost pierdută dacă el ar fi bănuit cât de nesigură se simțea.

— Mă înțeleg foarte bine cu mama ei, știi? Din câte mi-a povestit, micuța n-a fost deloc cuminte, acum, de curând...

— N-a fost cuminte?

Curiozitatea lui Paulino era atât de flagrantă, încât asta ar fi fost de ajuns, dacă Lídia nu s-ar fi convins deja.

— Nu știu la ce te gândești tu..., insinuă ea. Apoi, prefăcându-se că abia atunci i-ar fi venit ideea, exclamă cu putere: Doamne! Cum o să fie așa ceva? Și dacă ar fi fost adevărat, crezi c-ar fi venit să-mi povestească? Ești prea bun, dragul meu Paulino!

Poate că Paulino fusese prea bun. Cert e că păru cam dezamăgit. Bâigui:

— Nu mă gândeam că...

— Povestea e mai simplă. Tatăl ei o bănuia fiindcă tot ajungea târziu acasă. Ea se scuza, că o țineai tu cu lucrări urgente...

Paulino înțelese că trebuia să completeze pauza:

— Nu e chiar așa... E adevărat că s-a întâmplat de câteva ori, dar...

— Asta e de înțeles și nu de-asta s-au supărat. Tatăl ei s-a dus după ea și a prins-o cu iubitul!

Drăcușorul exulta, făcea tumbe, murea de râs. Paulino se întunecă. Mușcă din trabuc cu putere și bombăni:

— Sunt de groază, fetele astea moderne...

— Ei, dragule, ești nedrept! Și ce să facă micuța? Uiți că are nouăsprezece ani!... Ce face orice fată la nouăsprezece ani? Făt-frumos e întotdeauna un băiat de aceeași vârstă, frumos și elegant, care spune vorbe siropoase, dar fermecătoare. Uiți că ai avut și tu nouăsprezece ani?

— Când aveam eu nouăsprezece ani...

Și nu continuă. Se puse pe mestecat țigara de foi, bolborosind cuvinte de neînțeles. Era ofensat, furios. În tot timpul ăsta el o copleșise cu complimente pe noua dactilografă, iar acum descoperea că ea, da, ea îl ducea de nas. Sigur că nu mersese prea departe, multe atenții, câteva zâmbete, conversații duse șiret în cabinetul lui între patru ochi, după ora șase... Nu-i făcuse nici o propunere, normal... Fata era foarte tânără și mai erau și părinții... Cu timpul, poate... Intențiile lui erau bune, desigur... Voia s-o ajute pe micuță și pe familia ei săracă...

— Dar o fi chiar adevărat?

— Când am zis că ești prea bun... Lucrurile astea nu se inventează. Ba când se întâmplă, oricine are grijă să le ascundă. Iar eu le-am aflat fiindcă mama ei are mare încredere în mine..., se opri și adăugă, temătoare: Sper că nu te-ai supărat prea tare. Ar fi păcat să nu-ți mai placă de fată. Îți cunosc bine scrupulele în chestiuni de genul ăsta, dar te rog să nu-i faci nimic!

— Bine! Stai liniștită.

Lídia se ridică. N-avea rost să mai insiste pe subiect. Îi tulburase lui Paulino deliciosul flirt și era convinsă că asta era de ajuns ca să pună capăt îndepărtării lui. Pregăti cafeaua, atentă la eleganța mișcărilor ei. I-o servi chiar ea lui Paulino. I se așeză în poală, îl luă pe după umeri și îi dădu să bea cafeaua, ca unui copil. Subiectul Maria Cláudia era rezolvat. Paulino bău cafeaua, zâmbind în timp ce amanta îl mângâia pe ceafă. Deodată, Lídia se arătă foarte interesată de capul lui:

— Ce folosești acum pentru păr?

— E un produs nou.

— Am observat după miros. Dar, ia stai...

Îi privi atent chelia și adăugă, râzând:

— O dragule, dar ai mai mult păr!...

— Pe cuvântul tău?

— Jur!

— Ia dă-mi o oglindă!

Lídia sări din brațele lui și se duse la măsuța de toaletă.

— Poftim. Uită-te și tu!...

Dând ochii peste cap ca să vadă imaginea pe care o reflecta oglinda, Paulino murmură:

— Da... Se pare că ai dreptate...

— Uite! Aici și aici!... Vezi firele astea mici-mici? Sunt fire noi!

Paulino îi înapoie oglinda, zâmbind:

— E un produs bun. Mi-au zis ei. E cu vitamine, știi?

— A, da?

Cu mare lux de amănunte, Paulino îi explică compoziția preparatului și cum se folosea. Astfel, seara care începuse prost, se termină cu bine. Nu dură la fel de mult ca de obicei. Din cauza stării în care era Lídia, Paulino plecă înainte de miezul nopții. Prin vorbe cu subînțeles, și unul, și celălalt își exprimară părerea de rău pentru abstinența la care îi obliga starea respectivă. Se compensară reciproc cu săruturi și cuvinte tandre.

După ce plecă, Lídia se întoarse în cameră. Se apucase să strângă, când auzi de la etaj, deasupra capului ei, un zgomot ușor de tocuri. Sunetul se auzea clar. Se ducea și venea, dispărea și se întorcea. În timp ce asculta, Lídia rămase nemișcată, cu pumnii strânși și capul ușor ridicat. Apoi, două bufnituri mai sonore (ca și cum pantofii ar fi căzut) și liniște.

XXVIII

Carmen mai adăugă o scrisoare lungului şir epistolar de plângeri şi văicăreli. Acolo departe, în Vigo, locul ei natal, părinţii aveau să se cutremure şi să lăcrimeze citind înşiruirea mereu repetată a nefericirilor fiicei, captivă în mâinile unui străin.

Condamnată să vorbească o altă limbă, numai în scrisori putea explica totul în termeni pe care să-i înţeleagă şi ea pe îndelete. Povesti ce se întâmplase, de la ultima scrisoare, insistând asupra bolii fiului şi redând scena regretabilă din bucătărie pe un ton mai potrivit pentru demnitatea ei. Odată ce îşi recuperase sângele rece, se gândi că se purtase ruşinos. Să se pună în genunchi în faţa soţului era, pentru ea, cea mai mare infamie. Cât despre băiat... Băiatul avea să uite, era încă mic. Dar bărbatul n-avea să uite, iar asta o deranja cel mai tare.

Îi scrise şi vărului Manolo. Nu o făcu fără ezitări. I se părea oarecum că săvârşea o trădare şi recunoscu că nu avea nici un motiv să-i trimită şi lui o scrisoare. În afară de câteva mesaje scurte de felicitări pentru ziua ei de naştere, sărbători fericite de Paşti şi de Crăciun, nu mai primise nimic de la el. Cu toate astea, ea ştia cum îi mergea lui. Părinţii o puneau la curent cu ce se mai întâmpla în clanul familiei, iar vărul Manolo, cu fabrica lui de perii, ocupa o bună parte din veşti. Îi mersese bine în viaţă. Păcat că rămăsese singur: aşa, după moartea lui, fabrica ar reveni pe mâinile atâtor moştenitori, că fiecare rămânea cu foarte puţin. Doar dacă nu prefera el un moştenitor anume, în defavoarea celorlalţi. Era liber

să facă ce voia cu bunurile lui şi orice se putea întâmpla. Toate aceste aspecte erau amplu expuse în scrisorile din Vigo. Manolo era încă tânăr, avea doar cu şase ani mai mult decât Carmen, dar ar fi bine să i se mai vorbească de Henriquinho. Carmen nu dăduse niciodată importanţă sugestiilor lor şi nici nu avea vreo metodă eficientă pentru a-i vorbi de băiatul ei. Manolo nu-l cunoştea. Îl văzuse când era foarte mic, când venise la Lisabona cu părinţii lui Carmen, în vizită. Carmen aflase (îi relatase mama ei) că, din câte spunea, vărului nu-i plăcuse de Emílio. Pe atunci, măritată de curând, nu dăduse importanţă, dar acum îşi dădea seama că vărul Manolo avusese dreptate. Portughezii spun că „Din Spania, nici vântul nu e bun, nici căsătoriile...". Atunci „Din Portugalia, nici soţ bun, nici...". Carmen nu avea destulă imaginaţie cât să inventeze o rimă care să se potrivească cu vreun defect lusitan, dar cunoştea foarte bine toate defectele care proliferau dincoace de frontieră.

După ce termină scrisorile, se simţi mai uşurată. Răspunsurile n-aveau să întârzie şi, odată cu ele, venea şi consolarea. Pentru că nu-şi dorea nimic mai mult decât să fie compătimită. Înţelegerea lui Manolo ar fi compensat pentru mica trădare pe care o comisese faţă de soţul ei. Şi-l imagina pe vărul ei în biroul de la fabrică, de care îşi mai amintea încă. Pe masa de lucru, un munte de scrisori, comenzi şi facturi. Scrisoarea ei era deasupra. Manolo o deschide, o citeşte cu mare atenţie, o mai citeşte o dată. Apoi o lasă jos în faţa lui, rămâne câteva clipe ca şi cum şi-ar aminti nişte momente plăcute şi, imediat după aceea, dă la o parte toate hârtiile, scoate o foaie (cu numele fabricii scris cu litere mari) şi se pune pe scris.

Odată cu gândurile acestea, dorul începu să-i împresoare inima lui Carmen. Dor de tot ce lăsase în urmă, de oraşul ei, de casa părinţilor, de poarta fabricii, de dulcele grai galician, pe care portughezii nu reuşeau să-l imite. Amintindu-şi de toate astea, se puse pe plâns. Sigur că dorul îi dădea ghes de multe ori, dar aşa cum venea,

aşa şi pleca, alungat de timpul din ce în ce mai apăsător. Totul se risipea, amintirea abia mai reuşea să redea imaginile stinse din trecutul ei. Dar acum toate îi apăreau clar. Plângea după starea de bine pe care o pierduse şi pe care n-avea s-o mai regăsească niciodată. Acolo, ar fi fost cu oamenii ei, prietenă printre prieteni. Nimeni n-ar fi râs pe la spatele ei pentru felul în care vorbeşte, nimeni nu i-ar fi spus „galiciana" pe tonul dispreţuitor pe care îl foloseau aici. Da, ar fi fost galiciană pe teritoriul ei de galicieni, unde „galician" nu era sinonim cu „băiatul bun la toate", nici cu „cărbunar".

— *Ah, disgraciada, disgraciada!...*

Fiul o privea uimit. Cu o încăpăţânare inconştientă, rezistase tentativelor mamei lui de a-l recupera, rezistase palmelor şi vrăjitoriilor. Fiecare lovitură, fiecare rugăciune îl împingeau mai mult către tatăl lui. El era calm, liniştit, mama era excesivă în toate, şi când era vorba de ură, şi când era vorba de iubire. Dar acum ea plângea, iar Henrique, ca orice copil, nu putea să vadă pe cineva plângând, cu atât mai puţin pe mama lui. Se duse la ea, o consolă cum putu, fără cuvinte. O pupă, îşi lipi faţa de faţa ei udă de lacrimi şi, după scurt timp, plângeau amândoi. Atunci, Carmen îi povestea istorioare lungi din Galicia, înlocuind fără să-şi dea seama, portugheza cu galiciana.

— Nu înţeleg, mamă!...

Ea se dezumfla, traducea în detestata limbă portugheză poveştile acelea frumoase care aveau savoare şi farmec doar în limba lor natală. Apoi îi arăta fotografii, portretul bunicului Filipe şi al bunicii Mercedes, alta în care apărea vărul Manolo cu alte rude. Henrique le mai văzuse pe toate, dar mama lui insista. Arătându-i una în care se vedea un colţ din grădina casei părinteşti, spuse:

— Aici m-am jucat *muchas veces* cu vărul Manolo...

Amintirea lui Manolo devenise o obsesie. Pe căi ascunse, gândul îi ajungea de fiecare dată la el, iar Carmen nu mai ştia ce să creadă când descoperea că rămăsese cu gândul la el o groază de vreme. Era o nerozie. Trecuse

atâta timp... Era bătrână, în ciuda celor treizeci şi trei de ani ai ei. Şi mai era şi căsătorită. Era la casa ei, avea un soţ, un copil. Nimeni nu are dreptul, în situaţia asta, să aibă asemenea gânduri.

Strânse fotografiile şi se pierdu în treburile domestice, uită. Dar gândurile se întorceau: oraşul ei natal, părinţii, Manolo, la urma tuturor, ca şi cum amintirea chipului şi a vocii lui ar fi fost îndepărtate şi de aceea ajungeau mai târziu.

Noaptea, în pat, alături de soţul ei, avea lungi insomnii. Dorul de viaţa ei de dinainte devenise imperios, ca şi cum ar fi cerut o acţiune imediată din partea ei. Cuprinsă de gândurile care o duceau departe, deveni mai calmă. Temperamentul ei pătimaş se îmblânzi, o linişte dulce îi pătrunse în inimă. Emílio se miră de schimbare, dar nu spuse nimic. Se gândi că o fi vreo schimbare de tactică pentru a recupera din nou dragostea fiului ei. Crezu că avusese dreptate, văzând că Henrique se împărţea acum între el şi mama lui. S-ar fi putut spune chiar că încerca să-i împace. Cu o pricepere nevinovată şi poate chiar inconştientă, încerca să le trezească amândurora interesul pentru ce făcea el. Rezultatele erau descurajatoare. Atât tatăl, cât şi mama, mereu prompţi să-i răspundă când li se adresa separat, se prefăceau ocupaţi când încerca să generalizeze conversaţia. Henrique nu înţelegea. Îşi iubise puţin tatăl, dar descoperise că putea să-l iubească fără rezerve; o vreme, se temuse de mama lui, dar acum mama plângea şi el îşi dădea seama că de fapt nu încetase să o iubească. Îi iubea pe amândoi şi vedea că ei se îndepărtau din ce în ce mai mult unul de altul. De ce nu vorbeau? De ce se priveau, câteodată, ca şi cum nu se cunoşteau sau ca şi cum se cunoşteau prea mult? De ce erau aşa tăcute serile, în care vocea de copil părea pierdută, ca o pădure imensă şi întunecată care înăbuşea toate ecourile şi din care fugiseră toate păsările? Foarte departe fugiseră păsările drăgăstoase, pădurea rămăsese pietrificată, fără viaţa pe care o naşte iubirea.

Zilele trecură încet. Serviciul poştal transportase prin toată ţara şi dincolo de frontieră scrisorile lui Carmen. Poate pe acelaşi drum (cine ştie dacă nu şi în aceleaşi mâini?) răspunsurile porneau înapoi. Fiecare oră, fiecare zi le aducea şi mai aproape. Carmen nici nu ştia ce aştepta. Compasiune? Vorbe bune? Da, şi avea nevoie de ele. Nu doar să le citească, va fi ca şi cum în jurul ei se va aduna cu adevărat familia. Le vedea chipurile înduioşate cum se aplecau asupra ei şi îi insuflau curaj. Dar poate aştepta mai abitir fiindcă îi scrisese lui Manolo. Zilele trecură. Nerăbdarea o făcu să uite că mama ei nu îi scria cu prea mare promptitudine, corespondenţa lor avea pauze lungi. Era deja convinsă că fusese uitată...

Afundat în rutina lui de vânzător ambulant, văzând cum data eliberării lui se îndepărtează cu fiecare zi, Emílio lăsa timpul să treacă. Anunţase că avea să plece, dar nu făcea nici un pas. Îi lipsea curajul. Ceva îl reţinea să treacă pragul uşii, pentru a nu se mai întoarce niciodată. Din casa lui dragostea dispăruse. Nu îşi ura nevasta, dar era ostenit de nefericire. Toate au o limită: nefericirea poate fi suportată până aici, dar nu şi până acolo. Şi, cu toate astea, nu pleca. Nevasta nu-i mai făcea scene din acelea exasperante, devenise mai liniştită. Nu mai ridicase vocea, nu se mai plânsese de viaţa ei amară. Gândindu-se la asta, Emílio se sperie că poate plănuieşte să refacă viaţa conjugală. Se simţea prea prizonier pentru a-şi mai dori aşa ceva. Dar Carmen îi vorbea numai dacă era absolut necesar. Aşa că n-avea nici un motiv să se gândească la o dorinţă de împăcare. Era evident că reuşise să-şi recupereze dragostea băiatului, dar de acolo până la o a recupera pe a lui, era o distanţă pe care nu părea dispus să o parcurgă. Schimbarea ei îl intriga: Henrique se întorsese la mama lui, de ce se aştepta ca ea să înceapă iar scenele furtunoase? După ce îşi punea întrebarea, şi nu găsea nici un răspuns, Emílio dădea din umeri cu indiferenţă şi se lăsa în voia timpului, ca şi cum acesta ar fi putut să-i dea curajul care îi lipsea.

Până când sosi o scrisoare. Emílio nu era acasă, Henrique era pe afară, trimis să cumpere ceva. Când o primi din mâinile poştaşului şi recunoscu caligrafia mamei ei, Carmen simţi un fior:

— Nu mai aveţi alta?

Poştaşul se uită la pachetul pe care îl avea în mână şi răspunse:

— Numai pe asta.

Numai pe asta! Lui Carmen îi veni să plângă. Îşi dădu seama în acel moment că aşteptase scrisoarea lui Manolo – nu numai pe a lui, mai ales pe a lui. Cu o lentoare care îl nedumeri pe poştaş, închise uşa. Ce nebună fusese! Nu se gândise! Nu era în toate minţile când îi scrisese vărului! Absorbită de gândurile acestea, uitase că avea în mână scrisoarea mamei. Dar simţi la un moment dat hârtia între degete. Şopti, în galiciană:

— *Miña nai*[1]...

Cu un gest rapid deschise plicul. Două foi mari, scrise de sus până jos cu caligrafia închisă şi măruntă pe care o cunoştea atât de bine. Holul era întunecat, nu vedea să citească. Alergă în cameră, aprinse lumina, se aşeză pe marginea patului, toate iute, de parcă i-ar fi fost frică să nu i se evapore scrisoarea din mâini. Ochii umezi de lacrimi nu reuşeau să distingă cuvintele. Îi şterse, nervoasă, îşi suflă nasul şi reuşi, în sfârşit, să afle ce-i spunea mama.

Da, era acolo tot ce aşteptase. Mama o deplângea din nou, din nou spunea că nu era vina ei, că ea o avertizase... Da, ştia toate astea, mai citise aceleaşi vorbe şi în alte scrisori... Dar nu mai zicea nimic? Nu mai avea nimic altceva să-i spună? Nu?... Dar... Ce vrea să spună? Ah, mamă dragă, mamă dragă!...

În sfârşit. Să plece. Să stea o vreme la părinţii ei acasă. O lună, poate două. Să-l ia şi pe Henrique. Îi plăteau ei călătoria. Ar fi... Ce-ar fi nu mai ştia prea bine

1. „Mama mea" (în galiciană, în original).

Carmen. Lacrimile îi şiroiau şi nu mai putea să citească. Ar fi o bucurie, fără îndoială. Două luni, poate trei, departe de casa asta, alături de ai ei, cu fiul ei lângă ea.

Îşi şterse ochii şi citi în continuare. Veşti despre casă, despre familie, naşterea unui nepot. La urmă, sărutări şi îmbrăţişări. Pe marginea scrisorii, scris mai strâns, un post-scriptum. Se auzi soneria. Carmen nu auzi. Sună din nou. Carmen citise acele ultime rânduri, dar nu auzea nimic. Iată şi explicaţia: Manolo îi transmitea că nu-i scria, fiindcă aştepta să ajungă ea în Vigo. Soneria zornăia nerăbdătoare şi neliniştită. Ca şi cum s-ar fi întors din străfundurile timpului, Carmen o auzi în sfârşit. Se duse să deschidă. Era băiatul. Henrique rămase nedumerit, mama lui plângea şi râdea în acelaşi timp. Se trezi strâns în braţele ei, simţi sărutările ei şi auzi:

— Hai să-i vedem pe bunicul Filipe şi pe bunica Mercedes. Hai să stăm la ei o vreme. Hai, hai, fiule!

Când ajunse Emílio seara, Carmen îi arătă scrisoarea. Nu fusese niciodată interesat de corespondenţa nevestei lui şi era destul de delicat încât să nu-i umble prin scrisori, pe ascuns. Bănuia că se plângea, intuia că probabil apărea ca un tiran în corespondenţa respectivă, dar nu voia s-o citească. Iar Carmen, deşi nu i-ar fi displăcut ca bărbatul ei să afle ce se spunea despre el, îi arătă doar fragmentul din scrisoare în care mama ei îi spunea de călătorie: avea nevoie de consimţământul lui, iar dacă ar fi citit şi restul, ar fi putut să refuze, simţindu-se jignit. Emílio observă că lipsea o margine care fusese tăiată cu foarfeca. Nu întrebă de ce. Înapoie scrisoarea, fără să spună nimic.

— Ce zici?

Nu răspunse imediat. Îşi imagina şi el două, poate trei luni de singurătate. Se vedea liber, singur în casa goală. Putea să plece când dorea, să vină când dorea, să doarmă pe jos sau în pat. Se vedea făcând toate lucrurile pe care şi le dorea – şi erau atâtea, că acum nu reuşea să-şi amintească nici unul. Un zâmbet îi destinse buzele.

Din acel moment începu să se simtă liber, căzuseră în jurul lui lanțurile care îl legau. Afară îl aștepta o viață întreagă, plină, în care încăpeau toate visele și toate speranțele. Chiar dacă nu dura mai mult de trei luni, ce importanță avea? Poate după aceea venea și vremea curajului său...

— Ce zici? insistă nevasta, presimțind un răspuns negativ în tăcerea lui.

— Ce să zic? E o idee bună.

Doar patru cuvinte. Pentru prima dată în mulți ani, în casa aceea se aflau trei oameni mulțumiți. Pentru Henrique era perspectiva vacanței, trenul „te-duc-te-aduc", toate minunățiile pe care călătoriile le aduc copiilor. Pentru Emílio și Carmen, eliberarea din coșmarul care îi lega unul de celălalt.

Avură o cină liniștită. Și-au zâmbit și și-au vorbit frumos. Henrique era fericit. Până și părinții păreau fericiți. Chiar și becul din bucătărie părea mai luminos. Totul era mai luminos și mai pur.

XXIX

Nu s-a vorbit niciodată de scena nocturnă în care Justina i s-a arătat soţului goală pentru prima dată. Caetano, din laşitate, Justina, din orgoliu. În urma ei rămase doar o răceală şi mai mare. Caetano, după ce ieşea de la ziar, îşi petrecea restul nopţii în alt pat. Venea acasă doar să mănânce de prânz. Se culca şi dormea toată după-amiaza. Îşi vorbeau, atunci când era nevoie să-şi vorbească, monosilabic şi în fraze scurte. Aversiunea reciprocă nu fusese niciodată atât de desăvârşită. Caetano îşi evita nevasta ca şi cum i-ar fi fost frică de ea, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i apară deodată goală. Justina, la rândul ei, nu ocolea să-l privească, dar o făcea cu dispreţ, aproape cu insolenţă. El simţea greutatea acelei priviri şi fierbea de o furie impotentă. Ştia că mulţi bărbaţi îşi bat nevestele şi că şi ei, şi ele găsesc că e ceva normal. Ştia că pentru mulţi era considerat un semn de virilitate, aşa cum atâţia alţii cred că un simptom al virilităţii e apariţia bolilor venerice. Dar, dacă se putea lăuda de răul lui Venus, nu se putea făli că şi-ar fi altoit vreodată nevasta. Nu dintr-o chestiune de principii, deşi aşa îi plăcea să spună, ci din pură laşitate. Îl intimida calmul Justinei, înfrânt o singură dată şi în condiţii care îl făceau să-i fie ruşine. Revedea scena, îi apărea iar şi iar în faţa ochilor silueta bolnăvicioasă şi goală, îi auzea hohotele care păreau suspine. Reacţia femeii, fiind neaşteptată, îi accentuase complexul de inferioritate de care suferea de mult timp în faţa ei. De asta o evita. De asta stătea acasă cât mai puţin posibil, de asta încerca să nu se culce lângă ea. Şi mai era

un motiv. Ştia că atunci când se va culca în patul în care era şi nevasta lui, nu se va putea abţine să nu o posede. Când îşi dădu seama de asta prima oară, se sperie. Vru să se împotrivească, îşi spuse că era un prost, enumeră toate motivele care ar fi trebuit să îl împiedice: corpul lipsit de graţie, repulsia de dinainte, dispreţul. Dar cu cât mai adăuga câte unul, cu atât dorinţa i se înteţea. Ca să o elimine, se ostoia în afara casei, dar tot nu reuşea. Golit, secătuit, cu picioarele moi şi ochii afundaţi, în clipa în care ajungea acasă şi simţea mirosul aparte al corpului Justinei, valul dorinţei i se înşuruba în străfundurile fiinţei. Era ca şi cum ar fi trecut printr-o lungă abstinenţă şi vedea pentru prima dată o femeie lângă el. Când se culca după prânz, căldura aşternuturilor era chinuitoare. Orice îmbrăcăminte de-a nevestei, lăsată pe un scaun, îi atrăgea privirea. În gând, dădea rochiei neîmbrăcate, ciorapilor împăturiţi, conturul şi mişcarea corpului viu, al piciorului încordat şi tremurător. Imaginaţia lui desena forme perfecte, care nici de departe nu se potriveau realităţii. Iar dacă Justina trecea prin cameră în acel moment, trebuia să apeleze la întreaga lui capacitate de împotrivire, ca să nu sară din pat şi s-o ia pe sus. Trăia obsedat de cea mai josnică senzualitate. Avea vise erotice ca un adolescent. Îşi extenua amantele de ocazie şi le insulta fiindcă nu îl satisfăceau. Ca o muscă încăpăţânată, dorinţa îl pişca necontenit. Ca un fluture căruia lumina îi paralizează mişcările pe o parte a corpului şi de aceea se roteşte în cercuri din ce în ce mai strânse până se arde de la flacără, se învârtea şi el în jurul nevestei, atras de mirosul ei, de formele ei neşlefuite, pe care dragostea nu le modelase.

Justina nu bănuia efectul pe care îl provoca prezenţa ei în preajma soţului. Îl vedea nervos, irascibil, dar punea starea lui pe seama dispreţului îndoit cu care îl trata. Ca şi cum s-ar fi jucat cu un animal periculos, ştiind că se supune pericolului, dar fără să fugă, din curiozitate, voia să vadă până unde putea suporta soţul ei. Voia să

măsoare până unde îi ajungea laşitatea. Îşi îmblânzi dispreţul şi începu să-i vorbească mai mult, ca să aibă mai multe şanse să şi-l arate. Prin toate vorbele ei, prin toate inflexiunile vocii, îi demonstra soţului cât de nedemn îl considera. Caetano reacţiona imprevizibil. Se transformase în tipul de amant masochist. Insultele, şfichiuirile pe care şi le lua mândria lui de bărbat şi de soţ îi duceau dorinţa la paroxism. Justina se juca cu focul fără să-şi dea seama.

Într-o noapte, incapabil de a se mai împotrivi, Caetano fugi acasă cum ieşi de la ziar. Îşi planificase o întâlnire, dar uită de ea. Femeia care îl aştepta n-ar fi putut să-l satisfacă. Ca şi cum ar fi înnebunit, dar ar mai fi ştiut încă totuşi locul unde îi puteau veni minţile la loc, fugi spre casă. Luă un taxi rătăcitor şi îi promise şoferului un bacşiş bun dacă îl ducea repede. Pe străzile pustii ale oraşului, maşina parcurse distanţa în câteva minute. Bacşişul a fost generos; ba chiar mai mult decât atât, doldora. Când intră în casă, Cateno îşi aminti deodată că ultima dată când venise la ora aceea, plecase mâncând pământul. Preţ de o secundă îşi recăpătă luciditatea. Îşi dădu seama de ce voia să facă, i se făcu frică de consecinţe. Dar auzi respiraţia regulată a Justinei, simţi căldura camerei, pipăi plapuma sub care se afla corpul întins şi, ca un val pe care marea îl ridică din străfunduri, se stârni în el furoarea sexuală.

S-a întâmplat pe întuneric. La prima atingere, Justina l-a recunoscut pe soţul ei. Pe jumătate adormită, făcu câteva mişcări împiedicate pentru a se apăra. Dar el o domină, o strivi de saltea. Ea rămase întinsă, nemişcată, străină, neputincioasă de a se împotrivi, ca şi cum ar fi fost într-unul din acele coşmaruri în care ceva monstruos, necunoscut, şi de aceea îngrozitor, cade asupra noastră. Reuşi într-un final să îşi elibereze un braţ. Pipăind în întuneric, aprinse veioza de pe noptieră. Şi îl văzu pe bărbatul ei. Chipul lui era înspăimântător. Ochii ieşiţi din orbite, buza de jos mai căzută decât de obicei, faţa

înroşită şi asudată, un rictus animalic schimonosindu-i gura. Justina nu ţipă fiindcă gâtlejul sufocat de spaimă nu putea scoate nici cel mai mic sunet. Deodată, masca lui Caetano se desfigură parcă, făcându-l de nerecunoscut. Era chipul unei alte fiinţe, al unui bărbat smuls din animalitatea preistorică, al unei bestii sălbatice încarnate într-un corp de om.

Atunci, cu o strălucire rece în privire, Justina îl scuipă în faţă. Caetano, surprins, încă fremătând, o privi. Nu înţelegea foarte bine ce se întâmplase. Îşi trecu mâna peste faţă şi se uită la ea. Saliva, caldă încă, i se lipi de degete. Şi le răsfiră: saliva le lega cu fire sclipitoare care deveneau din ce în ce mai subţiri, până ce se desprinseră. Caetano înţelese. Înţelese, în sfârşit. A fost ca lovitura imprudentă care îl face pe tigru să se ridice pe labele din spate, cu ghearele scoase, cu dinţii rânjiţi. Femeia închise ochii şi aşteptă. Bărbatul nu se mişca. Justina îşi deschise pleoapele, temătoare, şi simţi cum bărbatul o posedă din nou. Încercă să se tragă, dar corpul lui o domina. Vru să rămână rece, ca prima dată, dar prima dată rămăsese rece de la sine, nu prin uzul voinţei. Acum, numai forţându-şi voinţa reuşea. Dar voinţa începu să slăbească. Forţe puternice, până atunci amorţite, se ridicau înăuntrul ei. Valuri iuţi şi învăluitoare o străbăteau. Ceva ca o lumină puternică îi traversa mintea încă o dată şi încă o dată. Scoase o exclamaţie nearticulată. Voinţa se scufundase în adâncimile instinctului. Mai rămase la suprafaţă un moment, se zbătu şi dispăru. De parcă înnebunise, Justina răspundea îmbrăţişării bărbatului ei. Corpul ei slab aproape dispărea sub corpul lui. Vibra, se contorsiona, acum şi ea furioasă, şi ea subjugată de instinctul orb. Se auzi ceva ca un horcăit simultan şi corpurile se rostogoliră, înlănţuite şi zvâcnind.

Apoi, împinşi de aceeaşi repulsie, se îndepărtară. În linişte, fiecare pe partea lui, îşi recupera suflarea. Respiraţia gâfâită a lui Caetano o acoperea pe cea a nevestei. Din partea ei, doar câteva ultime tresăriri îi semnalau prezenţa.

Se făcuse un vid în mintea Justinei. Își simțea membrele dureroase și moi. Mirosul puternic al corpului bărbatului i se impregnase în piele. Picături de sudoare îi alunecau pe la subsuori. Și o oboseală profundă o împiedica să se miște. Mai simțea încă greutatea corpului soțului ei. Încet, întinse brațul și stinse lumina. Încetul cu încetul, respirația lui Caetano deveni regulată. Sătul, alunecase în somn. Justina rămase singură. Tresăririle încetară, oboseala se atenuă. Doar mintea continua golită de orice raționament. Fragmente de idei începură să apară domol. Veneau unele după altele, incomplete, fără continuitate, fără un fir care să le unească. Justina voia să se gândească la ce se întâmplase, voia să apuce una din acele idei fugitive care apăreau și dispăreau ca boabele de fasole pe care clocotul le ridică și apoi le face imediat să dispară. Era prea curând, totuși. Nici ea n-avea să reușească foarte repede, fiindcă dintr-odată era cuprinsă de stupoare. I se părea atât de absurd ce tocmai se întâmplase cu câteva minute în urmă, încât crezu că a fost un vis. Dar corpul zdrobit, o senzație stranie de plenitudine, de nedefinit, localizată în anumite părți ale corpului dezmințeau orice vis. Și atunci, abia atunci, stupoarea o cuprinse cu totul sau ea se cufundă în stupoare.

Nu dormi tot restul nopții. Rămase privind întunericul, buimacă, incapabilă să gândească. Avea vaga impresie că relațiile cu soțul ei suferiseră o schimbare. Se simțea ca și cum ar fi trecut de la întuneric la o lumină intensă, oarbă deocamdată față de obiectele care o înconjurau și totuși văzându-le ca pe niște pete nedefinite. Auzi ceasul bătând la fiecare oră. Privi cum noaptea se retrage și dimineața se apropie. Tonuri albăstrii începură să se împrăștie prin cameră, ici și colo. Golul ușii care dădea spre hol se desenă în penumbră într-un ton opalescent. Odată cu dimineața, se auzeau din clădire zgomote nedefinite. Caetano dormea, întins pe spate, cu un picior dezvelit până la șold, un picior alb și moale ca burta unui pește.

Împotrivindu-se toropelii care îi cuprinsese membrele, Justina se ridică. Rămase așezată, cu spatele încovoiat și capul atârnându-i. O durea tot corpul. Se ridică cu grijă ca să nu-și trezească soțul, își puse halatul și ieși din cameră. Nici acum nu putea să lege două idei, dar, în spatele acestei neputințe, gândurile involuntare, cele care se procesează și se dezvoltă independent de voință, se puneau în funcțiune.

În câteva secunde Justina ajunse în baie. Într-o clipă își ridică privirea și se văzu în oglindă. Se văzu și nu se recunoscu. Chipul pe care îl avea în fața ei nu-i aparținea sau fusese ascuns până atunci. Cercuri întunecoase îi înconjurau ochii, făcându-i mai stinși. Obrajii păreau supți. Părul ciufulit amintea de noaptea agitată. Dar înfățișarea aceasta nu era nouă pentru ea: de când i se agravase diabetul, oglinda îi arăta același chip. Expresia era diferită. Ar fi trebuit să fie indignată, dar era calmă, ar fi trebuit să se simtă jignită, dar se simțea ca și cum ar fi iertat o insultă.

Se așeză pe băncuța din marchiză. Soarele intra deja prin geamurile de sus și trasa pe perete o dungă de lumină rozalie care se mărea și devenea mai luminoasă. Prin văzduhul proaspăt al dimineții treceau strigăte de rândunele. Condusă de un impuls inconștient, se întoarse în dormitor. Bărbatul nu se mișcase. Dormea cu gura deschisă, lăsând la vedere dinții foarte albi în contrast cu chipul înnegrit de barbă. Se apropie încetișor și se aplecă deasupra lui. Fața aceea inertă abia dacă mai semăna cu chipul convulsionat pe care îl văzuse. Își aminti că îl scuipase și i se făcu teamă, o teamă care o făcu să se dea înapoi. Caetano se mișcă. Pătura care îl acoperea alunecă pe piciorul care se îndoise și îi lăsă sexul la vedere. O senzație de greață urcă în stomacul Justinei. Fugi din cameră. Abia atunci ultima strânsoare care îi cuprinsese gândurile se dezlegă. Ca și cum ar fi vrut să recupereze timpul pe care îl pierduse, mintea începu să i se învârtă cu repeziciune, până când se fixă pe un singur și obsedant gând: „Ce mă fac? Ce mă fac?".

Nici dispreţ, nici indiferenţă: acum simţea ură. Îşi ura soţul şi se ura pe ea. Îşi aminti că i se dăruise cu aceeaşi furie cu care o posedase el. Făcu câţiva paşi şovăitori prin bucătărie, ca şi cum ar fi fost într-un labirint. În toate părţile, uşi închise şi drumuri fără ieşire. Dacă ar fi putut să rămână indiferentă, ar fi fost legitim să apară acum drept victima forţei brute. Ştia bine că, fiind femeie căsătorită, nu avea dreptul să îl refuze, dar pasivitatea ar fi fost cel mai mare refuz. S-ar fi lăsat posedată, dar nu s-ar fi dăruit. Însă se dăruise. Bărbatul văzuse că i se dăruise; o să considere asta o victorie şi o să reacţioneze ca un învingător. O să impună ce legi va dori şi o să-i râdă în faţă când o să vrea să i se împotrivească. O clipă de abatere – şi munca de ani de zile se năruise. O clipă de orbire – şi puterea se preschimbase în slăbiciune.

Trebuia să se gândească la ce avea de făcut. Şi repede, până nu se trezeşte. Să se gândească, înainte să fie prea târziu. Să se gândească acum, cât ura era vie şi sângerândă. Îi cedase o dată, nu voia să-i mai cedeze şi data viitoare. Dar amintirea senzaţiilor începu să o tulbure. Până în noaptea aceea nu ajunsese niciodată pe cele mai înalte culmi ale plăcerii. Chiar şi când trăia în relaţii normale cu soţul ei, nu simţise niciodată acea senzaţie ascuţită care te face să te temi că o să înnebuneşti, dar să-ţi şi doreşti. Nu se mai simţise niciodată avântată în caruselul plăcerii, rupând toate strânsorile, depăşind toate limitele. Ceea ce pentru majoritatea femeilor ar fi fost ascensiunea, pentru ea însemna căderea.

Soneria îi întrerupse gândurile. Alergă la uşă, în vârful picioarelor. Primi lăptarul, apoi se întoarse la bucătărie. Bărbatul nu se trezise.

Acum situaţia îi era clară. Trebuia să aleagă între plăcere şi stăpânire. Dacă nu zicea nimic, accepta înfrângerea în schimbul altor momente precum cel pe care îl avuseseră, în cazul în care bărbatul ar fi fost dispus să i le ofere. Dacă vorbea, risca să-i arunce el în faţă modul în care ea îi răspunsese. Era uşor să formulezi cele două

alternative, dar greu de ales una din ele. Puţin mai devreme simţise greaţă, dar acum, se unduiau în ea, precum valurile mării într-o scoică, amintirile extazului sexual. Dacă vorbea, însemna să piardă posibilitatea de a se repeta. Dacă nu zicea nimic, însemna să se supună oricăror condiţii pe care soţul voia să le impună. Justina oscila între cei doi poli: dorinţa stârnită şi voinţa de stăpânire; una o excludea pe cealaltă. Pe care s-o aleagă? Şi de fapt: până la ce punct îi era posibil să aleagă? Dacă rămânea stăpână – cum ar fi putut rezista dorinţei, odată ce o cunoscuse? Dacă se lăsa învinsă – cum să suporte supunerea impusă de un om pe care îl dispreţuia?

Soarele acelei dimineţi intra pe fereastră ca un râu de lumină. Cum stătea aşezată, Justina vedea nori mici şi albi cu marginile zdrenţuite alunecând pe cerul curat. Timp frumos. Lumină. Primăvară.

Din dormitor se auzi un murmur înfundat. Patul trosni. Justina se cutremură, simţind că îi ia foc chipul. Firul gândirii pe care îl desţelenise până acum se rupse. Rămase paralizată, în aşteptare. Trosniturile se auzeau în continuare. Se apropie de uşa camerei şi aruncă o privire: soţul era cu ochii deschişi şi o văzu. N-avea cum să se ducă înapoi. Intră în linişte. În linişte, Caetano o privi. Justina nu ştia ce să zică. Raţiunea o părăsise cu totul. Bărbatul îi zâmbi. Ea nu avu timp să descopere ce voia să însemne zâmbetul lui. Aproape fără să-şi dea seama, spuse:

— Consideră că nu s-a întâmplat nimic noaptea trecută. Şi eu o să fac acelaşi lucru.

Zâmbetul dispăru de pe buzele lui Caetano. Un rid adânc se strânse între sprâncene.

— Nu ştiu dacă se poate, răspunse el.

— Tu cunoşti multe femei pe-afară, poţi să te distrezi cu ele...

— Şi dacă vreau să mă folosesc de drepturile mele ca soţ?

— Nu voi putea să te refuz, dar o să ai de lucru...

— Înţeleg... Cred că înţeleg... Şi de ce n-ai făcut la fel şi noaptea trecută?

— Dacă ai avea câtuşi de puţină demnitate, n-ai pune o asemenea întrebare! Uiţi că te-am scuipat în faţă?

Chipul lui Caetano se înăspri. Mâinile care se sprijineau pe pătură se strânseră cu putere. Păru că dă să se ridice, dar rămase pe loc. Cu o voce lentă şi sarcastică, răspunse:

— Uitasem, da. Mi-am amintit acum. Dar îmi amintesc şi că m-ai scuipat o singură dată...

Justina înţelese aluzia şi nu mai zise nimic.

— Ei bine? Nu răspunzi? întrebă soţul.

— Nu. Îmi e ruşine, pentru dumneata şi pentru mine.

— Şi eu? Eu care a trebuit să îndur dispreţul dumitale?

— Îl meriţi.

— Cine te crezi ca să mă dispreţuieşti?

— Nimeni, dar te dispreţuiesc.

— De ce?

— Am început să te dispreţuiesc de îndată ce te-am cunoscut, şi nu te-am cunoscut decât după ce ne-am căsătorit. Dumneata eşti un depravat.

Caetano dădu din umeri, pierzându-şi răbdarea:

— Asta e gelozie.

— Gelozie? Dă-mi voie să râd. Geloşi sunt cei care iubesc, iar eu nu te iubesc. Poate mi-a plăcut de dumneata, dar n-a durat mult. Când fata mea a fost bolnavă, ţi-a păsat? Nu-ţi mai ajungea timpul pentru atâtea amante!...

— Vorbeşti prostii.

— Crezi ce vrei. Vreau doar să fii sigur că ce s-a întâmplat noaptea trecută nu se va repeta.

— Mai vedem...

— Ce vrei să spui?

— Mi-ai zis că sunt un depravat. Se poate. Imaginează-ţi că, dintr-un motiv oarecare, acum dumneata mă interesezi...

— Mă lipsesc de interesul dumitale. Cât despre restul, de câţi ani nu mai sunt o femeie pentru dumneata?

— Parcă ţi-ar părea rău...

Justina nu răspunse. Bărbatul o privea cu o expresie răutăcioasă:

— Îţi pare rău?

— Nu! Ar însemna să mă cobor la nivelul femeilor cu care umbli dumneata!

— Să-ţi amintesc că în cazul lor e mai greu. Te-ai gândit că e de ajuns să te trag de o mână? Doar sunt soţul dumitale...

— Din nefericire pentru mine.

— Fii atentă că eşti agasantă. Dacă am rămas indiferent când m-ai scuipat, nu înseamnă că am chef să-ţi suport toate obrăzniciile, m-auzi?

— Te aud, dar nu mi-e frică de dumneata. M-ai ameninţat cândva că mă calci în picioare şi n-am tremurat.

— Nu mă provoca!

— Nu mă sperii!

— Justina!

În timpul certii, ea se apropiase. Era la marginea patului şi se uita de sus la soţul ei. Dintr-o mişcare, braţul lui drept o prinse de o încheietură. Nu o trase, dar o ţinea strâns. Justina simţi un fior de spaimă în tot corpul. Genunchii se strânseseră unul aproape de celălalt ca şi cum ar fi fost gata să se îndoaie. Caetano şopti cu voce răguşită:

— Ai dreptate... Sunt un depravat. Ştiu că nu-ţi place de mine, dar de când te-am văzut în noaptea aia m-am îmbolnăvit. M-ai auzit?... M-am îmbolnăvit. Dacă n-aş fi venit astă-noapte, aş fi murit!...

În afară de vorbe, tonul cu care le rostise o tulbură pe Justina. Încercă să-şi elibereze încheietura, disperată, simţind că soţul o trage spre el încet:

— Lasă-mă! Lasă-mă!

Puterile ei firave cedau. Era deja aplecată cu totul spre el, în urechi îi răzbăteau bătăile inimii. Dar dădu cu ochii de poza fetei, îi văzu zâmbetul dulce şi perseverent. Se opinti de marginea patului şi se împotrivi. Văzu că soţul voia s-o prindă cu cealaltă mână. Îşi feri corpul

şi îşi înfipse dinţii în degetele care o strângeau. Caetano îi dădu drumul, ţipând.

Ea alergă în bucătărie. Acum aflase totul, acum aflase motivul... Aşadar, dacă nu ar fi cedat impulsului de a se arăta goală bărbatului ei, nu s-ar fi întâmplat nimic. Justina de azi ar fi fost Justina de ieri. Îi vorbise – şi ce rezolvase cu asta? Acum avea conştiinţa clară şi sigură că totul se schimbase. Dacă nu cedase de data asta, fusese doar dintr-o întâmplare. Poza fiicei ei n-ar fi avut nici un efect, dacă dialogul nu i-ar fi dat puterea să se împotrivească, şi pentru că doar cu puţine ore în urmă... „Adică, dacă el nu insistă, dacă lasă să treacă o zi, două, dacă după astea două zile o să încerce din nou, n-o să-i rezist..."

Justina pregătea masa, fără să se gândească la ce făcea. Şi îşi spunea: „El e un depravat, de asta l-am dispreţuit. Şi va fi în continuare un depravat, de asta îl dispreţuiesc încă. Dar, dispreţuindu-l, m-am dăruit lui şi ştiu că, atunci când se va mai ivi ocazia, mă voi dărui din nou. Oare asta înseamnă căsătoria? Să înţeleg că, la urma urmei, după toţi aceşti ani, şi eu pot fi la fel de depravată ca şi el? Dacă l-aş fi iubit... dacă l-aş fi iubit, n-aş mai fi vorbit de depravare. Mi s-ar fi părut normal, m-aş fi dăruit de fiecare dată cum am făcut azi. Dar să fie posibil să simt ce am simţit, fără să-l iubesc? Nu îl iubesc, totuşi aproape am înnebunit de plăcere. Oare şi ceilalţi tot aşa trăiesc? Să fie între ei numai ura şi plăcerea? Şi dragostea? Atunci, ceea ce ar trebui să ofere numai dragostea, oferă şi dorinţa asta animalică? Sau, până la urmă, dragostea înseamnă doar dorinţă?".

— Justina! Vreau să mă scol. Unde mi-e pijamaua?

Să se scoale, deja? Voia să-şi petreacă toată dimineaţa cu ea? Poate voia să plece... Se duse în dormitor, deschise şifonierul şi îi dădu pijamaua soţului. El o luă fără să spună nimic. Justina nici măcar nu-l privi. În adâncul inimii ei îl dispreţuia în continuare şi, din ce în ce mai mult, nu mai avea curajul să-l privească în ochi. Se întoarse la bucătărie, tremurând: „Ce simt eu e frică. Îmi e frică de

el. Mie! Îmi e frică de el! Dacă mi-ar fi zis cineva ieri, aș fi râs...“

Cu mâinile în buzunare, târșâindu-și papucii, Caetano intră în baie. Nevasta răsuflă ușurată: se temea de orice familiaritate și nu era pregătită pentru așa ceva.

În baie, Caetano fluiera un fado melodios. Se puse dinaintea oglinzii, își întrerupse cântecul ca să-și pipăie fața și să-și frece barba aspră. Apoi, în timp ce pregătea mașina de bărbierit, reluă cântecul. Se săpuni și lăsă fluieratul deoparte ca să se bărbierească în siguranță. Când dădea ultima mână, auzi vocea nevestei, aproape de ușa închisă:

— Cafeaua e gata.

— Bine, dragă. Vin acum.

Pentru el, discuția cu nevasta nu avea nici o importanță. Știa că ieșise învingător. Că avea să i se împotrivească mai mult sau mai puțin, era chiar mai amuzant. O s-o vadă el pe dona Justina cum avea să-i plătească cu vârf și îndesat pentru toate umilințele la care îl supusese. O prinsese. Cum naiba nu-și dăduse seama că cea mai bună metodă s-o supună era tocmai aia? O să i se ducă pe apa sâmbetei disprețul și mândria făcută bucăți! Unde mai pui că i-a mai și plăcut, pramatiei! Îl scuipase în față, da, dar o să plătească și pentru asta. O să-i facă și el la fel, și nu doar o dată. Când o să înceapă cu „ah-ah! ah-ah“ și să se zvârcolească, ia de-aici, să te învețe minte! Să vadă ce-o să facă. Poate o să se supere, dar asta o să fie după...

Caetano era mulțumit. Nici coșurile de pe gât nu-i mai plesneau când dădea cu lama. I se liniștiseră nervii, în sfârșit. Stătuse la cheremul nevestei, recunoștea, dar acum o avea la mână. Chiar dacă vechea repulsie avea să revină, un lucru era sigur: n-avea să-i refuze „asistența tehnică pe care orice soț trebuie să i-o acorde soției“.

Folosirea cuvântului tehnică îl făcu să zâmbească: „Asistență tehnică! Hai că e bună!...“

Se spălă cu apă şi săpun din abundenţă. În timp ce se pieptăna, se gândea: „Am fost un mare tontălău, fără doar şi poate. Era clar că scrisoarea anonimă n-o să aibă nici un efect..."

Se opri. Deschise fereastra, încet, aruncând o privire afară. N-a fost surprins să o vadă pe Lídia: din cauza ei se şi oprise. Lídia se uita în jos şi zâmbea. Caetano îi urmări privirea şi văzu în grădina de la parterul din dreapta, de la casa cizmarului, cum chiriaşul alerga după o găină, în timp ce Silvestre, rezemat de perete, cu ţigara în gură, se lovea cu palmele peste picioare:

— Vai, Abel! Nu eşti în stare să prinzi animalul ăla! Aoleo, azi nu mâncăm supă la prânz!

Lídia hohoti de râs. Abel se uită în sus şi zâmbi:

— Mă scuzaţi... Vreţi să-mi daţi o mână de ajutor?

Lídia râse şi mai tare:

— N-aş face decât să vă încurc...

— Dar nu sunteţi prea milostivă, dacă râdeţi de trista figură pe care o fac!

— Nu râdeam de dumneavoastră. Râd de găină..., se opri ca să salute: Bună dimineaţa, domnule Silvestre! Bună dimineaţa, domnule...

— Abel... spuse tânărul. Nu mai spun numele de familie, fiindcă suntem prea departe pentru prezentări.

Găina, într-un colţ, se agita şi cotcodăcea.

— Râde de dumneata, îi zise cizmarul.

— Aşa? Dar eu o s-o pun s-o facă să râdă pe doamna aceea.

Caetano n-a vrut să audă mai mult. Închise fereastra. Cotcodăcelile ascuţite ale păsării urmărite începură din nou. Zâmbind, Caetano se aşeză pe marginea closetului, în timp ce-şi punea ordine în gânduri: „N-a mers cu scrisoarea... N-a mers, dar asta o să meargă"... Întinse mâna spre fereastră, înspre Lídia, şi şopti:

— Şi-o să mi-o plăteşti şi tu... Ori să nu-mi spuneţi mie Caetano.

XXX

Diligențele Améliei se izbiră de defensiva încăpățânată a nepoatelor. Încercă să le facă să mărturisească de bună voie, le aminti de armonia de dinainte, de înțelegerea perfectă care existase între ele toate. Isaura și Adriana au luat în râs spusele ei. I-au demonstrat cu toate argumentele posibile că nu erau supărate, că doar grija ei de a le vedea tot timpul fericite o făcuse să-și imagineze lucruri care nu existau.

— Fiecare dintre noi mai are supărările ei, mătușă, spunea Adriana.

— Știu și eu. Până și eu mai am. Dar să nu credeți că mă păcăliți. Tu încă mai vorbești, mai râzi, dar Isaura nici atât. Ar trebui să fiu oarbă ca să nu-mi dau seama.

Renunță să încerce să afle de la ele, direct, motivul răcelii care le despărțea. Vedea că între ele era un fel de pact ca s-o înșele și pe ea, și pe soră-sa. Dar, dacă pentru aceasta din urmă aparența era de ajuns, Amélia se declara mulțumită doar cu esența. Fără să se ascundă, începu să le supravegheze. Le aduse pe nepoate la o stare de tensiune vecină cu panica. Cea mai mică frază ambiguă îi dădea o ocazie să insinueze ceva. Adriana le lua în glumă, Isaura se retrăgea în tăcere, ca și cum s-ar fi temut ca mătușa să nu tragă concluzia care nu trebuia din cele mai inocente vorbe.

— Nu mai spui nimic, Isaura? întreba Amélia.

— N-am nimic de spus...

— Înainte, în casa asta, ne înțelegeam toți unii cu alții. Vorbeați amândouă, aveați fiecare câte ceva de spus. Am ajuns în asemenea hal că nici radio nu mai ascultăm!

— N-asculţi pentru că nu vrei, mătuşă.

— La ce bun, dacă toată lumea e cu gândul aiurea?

Dacă n-ar fi fost atitudinea nepoatei, poate şi-ar fi abandonat ideile. Dar Isaura părea să se simtă inferioară din cauza unui gând ascuns care o chinuia. Amélia se hotărî s-o lase pe Adriana şi îşi concentră toată atenţia asupra celeilalte. Când ieşea din casă, o urmărea. Se întorcea dezamăgită. Isaura nu vorbea cu nimeni pe afară, nu se abătea din drumul către magazinul unde lucra, nu scria şi nu primea scrisori. Nici măcar la biblioteca de la care împrumuta cărţi nu se mai ducea:

— N-ai mai citit nimic, Isaura.

— N-am timp.

— Ai la fel de mult ca şi înainte. S-au purtat urât cu tine la bibliotecă?

— De unde până unde?!

De îndată ce auzise întrebarea despre nepăsarea ei actuală faţă de cărţi, Isaura se înroşise. Lăsă capul în jos şi evită să întâlnească privirea mătuşii. Aceasta îi observă încurcătura şi crezu că prinsese firul poveştii. Se duse la bibliotecă sub pretextul că voia să afle orarul de lectură. Voia să vadă angajaţii. Ieşi la fel cum intrase: angajaţii erau doi bătrânei chei şi ştirbi şi o doamnă tânără. Bănuiala ei se risipi ca fumul şi tot aşa şi dispăru. Simţind că i se închid toate uşile, i se adresă surorii ei. Cândida se făcu că nu înţelege:

— Iar vii cu ideile astea ale tale!...

— Iar... şi nu mă las. Văd că tu te-ai pus scut pentru fetele tale. Pe lângă ele eşti numai miere, dar nu mă păcăleşti pe mine. Te aud eu noaptea cum oftezi...

— Mă gândesc la altele. La poveşti mai vechi...

— A trecut vremea oftaturilor pentru poveştile alea vechi. Nefericirile prin care ai trecut tu... am trecut şi eu prin ele. Dar le-am lăsat deoparte. Şi tu le-ai lăsat. Acum oftezi pentru poveşti mai recente, pentru fete...

— O, femeie, eşti bolnavă cu maniile tale! De câte ori nu ne-am certat noi? Şi după aia nu ne-am împăcat? Chiar şi zilele trecute...

— Exact. Noi ne certăm şi ne împăcăm. Ele nu sunt certate, nu, aşa că nu mai încerca să mă convingi...

— Eu nu vreau să te conving de nimic. Dacă îţi face ţie plăcere să continui cu atitudinea asta absurdă, n-ai decât. Ne distrugi vieţile. Mergea totul aşa bine...

— Nu e vina mea că lucrurile merg prost. În ce mă priveşte, fac tot ce pot ca să meargă bine. Dar, îşi suflă nasul cu putere ca să nu lase să se vadă emoţia, nu pot să stau şi să le văd pe fete aşa!...

— Adriana e binedispusă!... Chiar şi ieri, când ne-a povestit întâmplarea cu şeful ei care s-a împiedicat pe trecerea de pietoni...

— Ca să ne distragă atenţia. Şi Isaura, o fi şi ea binedispusă?

— Sunt zile şi zile...

— Sunt zile, da! Şi nu sunt deloc puţine! Voi v-aţi înţeles. Tu ştii ce se întâmplă!

— Eu?!

— Da, tu! Dacă n-ai şti, ai fi la fel de îngrijorată ca mine.

— Păi n-ai zis tu acum că oftez noaptea?

— Te-am prins!

— Ce vicleană eşti. Te înşeli dacă crezi că ştiu ceva... Cât despre restul, sunt numai tâmpenii care ţi-au intrat ţie în cap!...

Amélia era indignată. Tâmpenii?! Când o să explodeze bomba, o să vadă ea cine zice tâmpenii. Schimbă tactica. Nu le mai chinui pe fete cu întrebări şi insinuări. Se prefăcu că n-o mai interesează şi că a uitat. Observă imediat că încordarea se mai atenuă. Până şi Isaura mai zâmbea la exagerările surorii ei, care venea tot timpul cu câte ceva de povestit. Atitudinea Isaurei o convinse şi mai mult că exista un mister. Nu fusese nevoie decât să nu mai simtă atâta presiune din cauza bănuielilor şi a supravegherilor, ca să îşi arate mai bine starea. Părea că ar vrea s-o facă să uite. Dar Amélia nu uita. Se dăduse înapoi doar ca să sară mai bine şi mai departe.

Se prefăcea indiferentă, cu urechile ciulite la toate vorbele şi fără să reacţioneze la nici una, oricât de curioase ar fi fost. Se încredinţa că, cu o bucăţică de aici, una de acolo, avea să deznoade toată încurcătura. Începu să caute în urmă toate elementele care i-ar fi putut fi de ajutor. Încercă să-şi amintească când începuse „totul". Memoria ei era deja slăbită şi amorţită, dar se sforţă, cu ajutorul calendarului, până când descoperi. „Totul" începuse în noaptea în care le auzise pe nepoate vorbind în dormitor şi pe Isaura plângând. Adriana spusese că a fost un coşmar. Dacă Adriana spusese asta, înseamnă că problema era la Isaura. Ce-ar fi putut să-şi zică? Ştia că fetele îşi povestesc totul una alteia, cel puţin aşa era pe vremea ei. Una din două: ori Isaura plângea pentru ceva ce îi povestise Adriana, şi atunci problema era la aceasta din urmă, ori plânsese pentru ceva ce spusese chiar ea şi atunci se explica de ce Adriana a vrut s-o acopere. Dar, dacă problema era la Adriana, cum putea ea să-şi păstreze sângele rece?

Gândind astfel, îşi întoarse atenţia din nou spre Adriana. Mereu i se păruse că veselia ei suna fals, că nu era decât o prefăcătorie. Isaura tăcea din gură, Adriana se prefăcea. Doar dacă nu cumva prefăcătoria ei voia s-o ascundă pe Isaura. Mergând pe drumul acesta fără ieşire, Amélia ajunsese în pragul disperării.

Apoi se gândi că Adriana stătea toată ziua plecată. Nu putea să se ducă la serviciul ei, cum se dusese la bibliotecă. Poate acolo era cheia misterului. Dar, dacă acolo era explicaţia, de ce abia după doi ani... Observaţia nu stătea în picioare: lucrurile la un moment dat trebuie să se întâmple şi dacă nu s-au întâmplat ieri, nu înseamnă că nu se vor întâmpla azi sau mâine. Se hotărî, aşadar, că „problema" era la Adriana, şi avea de-a face cu serviciul. Dacă se dovedea fals, avea să încerce altă abordare. Deocamdată, o lăsă pe Isaura deoparte. Nu înţelegea însă lacrimile ei. Ceva grav trebuie să fi fost, de-a făcut-o să plângă în noaptea aceea şi să rămână tristă şi tăcută

după aceea. Ceva grav... Amélia nu-şi dădea seama prea bine sau nu voia să-şi dea seama ce-ar fi putut să fie. Adriana era o fată, o femeie, iar ceva grav în viaţa unei femei şi care s-o facă să plângă pe sora acesteia poate fi numai... Ideea i se păru absurdă şi vru să şi-o scoată din cap. Dar acum găsea peste tot piese ca să întregească ideea. În primul rând: Adriana era toată ziua plecată de acasă; în al doilea rând: mai ieşea seara din când în când; în al treilea rând: în fiecare noapte se închidea în baie... Amélia îşi dădu seama aproape fulgerător că, din acea noapte, Adriana nu se mai închisese deloc în baie. Înainte, intra de fiecare dată ultima şi stătea mult. Acum, dacă nu era prima, rar mai ajungea să se ducă la sfârşit. Şi când se mai întâmpla, îşi repeta Amélia, nu stătea mult. Toată lumea ştia că Adriana avea un „jurnal", o copilărie căreia nu-i dădea nimeni importanţă şi în care scria în baie. Să se afle acolo explicaţia pentru toată încurcătura asta? Şi cum să ia cheia ca să deschidă sertarul?

Fiecare din cele patru femei avea un sertar numai al ei. Restul erau toate deschise: trebuia doar să le tragi. Trăind dependente unele de altele, folosind aceleaşi aşternuturi şi aceleaşi prosoape, ar fi fost absurd să încuie sertarele. Dar fiecare dintre ele avea amintirile ei. Amélia şi Cândida, scrisori vechi, panglici de la buchetele de mireasă, fotografii îngălbenite, câte o floare presată, poate vreun inel de păr. Sertarele personale erau un fel de sanctuar în care fiecare dintre ele, când era singură şi năpădită de nostalgie, îşi revedea amintirile. Fiecare din cele două bătrâne putea să spună cu o mică marjă de eroare, privindu-l pe al ei, ce conţinea sertarul celeilalte. Dar nici una din ele nu ar fi fost în stare să spună ce era în sertarele celor două tinere. În sertarul Adrianei se afla, cel puţin, jurnalul, iar Amélia era sigură că acolo avea să găsească şi explicaţia. Înainte de a plănui cum să citească manuscrisul, deja o apăsa această violare pe care urma s-o comită. Se gândi cum s-ar simţi ea dacă ar afla că cineva i-ar descoperi secretele, sărmanele ei secrete

care nu erau altceva decât amintiri de pe urma unor poveşti pe care le ştia toată lumea. Se gândi că ar fi un abuz de neîngăduit. Dar se mai gândi şi că promisese că va afla secretul nepoatelor şi nu avea să dea înapoi acum, după ce făcuse promisiunea şi mai avea un pas până să descopere. Fie ce-o fi, trebuia să afle. Era destul de greu. Ca şi cum convingerea că secretele fiecăreia erau inviolabile n-ar fi fost de ajuns, că nimeni n-ar fi îndrăznit să pună mâna în sertarul care nu era al ei, Adriana îşi ţinea tot timpul cheile la ea. Cât era acasă, şi le ţinea în geantă şi ar fi fost imposibil să le ia, să deschidă sertarul şi să citească ce era de citit, fără să-şi dea cineva seama. Şi să-şi uite Adriana cheile era puţin probabil. Să i le ia, astfel încât să creadă că şi le-a pierdut? Era cel mai uşor, dar poate după aceea intra la bănuieli şi bloca închizătoarea cine ştie cum. Exista o singură soluţie: să facă o cheie la fel. Asta însemna că trebuia s-o copieze, iar ca s-o copieze trebuia s-o ducă la lăcătuş. Nu mai era şi altă cale? Să-i facă un desen, desigur. Dar cum?

Amélia îşi stoarse imaginaţia. Trebuia să găsească o ocazie, avea nevoie doar de câteva minute, ca să deseneze cheile. Avu câteva tentative, dar în ultima clipă apărea cineva. Cu fiecare nereuşită, nerăbdarea ei devenea şi mai mare. Sertarul încuiat o făcea să tremure de curiozitate. Pierduse şi scrupulele pe care le avusese până atunci. Trebuia să afle, indiferent de consecinţe. Dacă Adriana făcea ceva de care îi putea fi ruşine, era mai bine să afle înainte să fie prea târziu. „Prea târziu", iată ce o speria pe Amélia.

Se încăpăţână şi reuşi. Verişoarele din Campolide au venit în vizită, pentru a răspunde vizitei pe care le-o făcuseră Cândida şi Amélia. Era într-o duminică. Au stat toată după-amiaza, au băut ceai, au vorbit o grămadă. Şi-au repovestit şi amintirile. Erau de fiecare dată aceleaşi, toată lumea le ştia, dar toate reacţionau ca şi cum le auzeau pentru prima oară. Adriana nu mai fusese niciodată atât de exuberantă, iar sora ei nu mai făcuse niciodată

un asemenea efort ca să pară bucuroasă. Cândida, înşelată de veselia fetelor, uită totul. Numai Amélia nu uita. Când prinse ocazia, se ridică şi se duse în camera fetelor. Cu inima bătându-i puternic şi mâinile tremurând, deschise geanta Adrianei şi scoase cheile. Erau cinci. Recunoscu două, cele de la uşa dinspre stradă şi de la uşa casei. Mai erau două mijlocii şi una mică. Şovăi. Nu ştia care dintre ele era de la sertar, deşi ar fi zis că trebuia să fie una din cele două aproape identice. Sertarul se afla la câţiva paşi. Ar fi putut să încerce, dar îi era teamă de orice zgomot ar fi atras atenţia nepoatei. Se hotărî să le deseneze pe toate trei. Nu i-a fost uşor. Creionul îi aluneca dintre degete şi nu reuşea să urmărească exact conturul cheilor. Îl ascuţise ca să aibă vârful lung şi subţire, să fie cât mai fidel desenul, dar mâinile îi tremurau aşa de tare, încât era gata-gata să renunţe. Din camera alăturată se auzeau râsetele Adrianei: era povestea cu trecerea de pietoni, pe care verişoarele nu o ştiau. Râdeau toate tare, iar râsul acoperi micul pocnet al genţii când o închise.

În seara aceea, după cină, în timp ce radioul, aprins ca urmare a bunei dispoziţii rămase de după-amiază, murmura o nocturnă de Chopin, Amélia îşi exprimă mulţumirea văzându-le pe nepoate atât de prietenoase una cu alta.

— Acum recunoşti că era numai încăpăţânarea ta, vezi? zâmbi Cândida.

— Văd...

XXXI

Cu alocaţia în poşetă, după ce îndoise cu grijă banc-notele în portofelul soios, mama Lídiei bea o ceaşcă de cafea. Lăsase pe pat andrelele cu care îşi ocupa vizitele de seară. Venea întotdeauna de două ori pe lună: o dată, pentru bani; a doua, din prietenie. Cunoscându-i obiceiurile lui Paulino Morais, apărea numai din două în două zile: marţea, joia sau sâmbăta. Ştia că nu era binevenită, nici în acelea, nici în altele, dar nu putea să nu mai vină. Ca să trăiască „cu capul sus" avea nevoie de subvenţia lunară. Din moment ce avea o fiică cu o situaţie economică bună, n-ar fi dat prea bine să rămână abandonată. Şi pentru că ştia sigur că Lídia n-ar fi mişcat un deget din proprie iniţiativă s-o ajute, se băga ea în seamă. Şi ca să nu creadă nici ea că apărea numai din interes, la vreo două săptămâni după ce primea banii, se ducea să vadă ce mai făcea fiica. Din cele două vizite, cea mai suportabilă era prima, fiindcă avea un scop real. A doua, în ciuda interesului afectiv manifestat, o enerva pe fiică.

Lídia stătea pe canapea cu o carte deschisă pe genunchi. Îşi întrerupsese lectura ca să pună cafeaua şi încă nu se reapucase. Se uita la mama ei fără cea mai mică urmă de prietenie în privire. Se uita cu răceală, ca la o necunoscută. Mama nu observa privirea sau era atât de obişnuită, încât nu o impresiona. Îşi sorbea cafeaua cu înghiţituri mici, cu atitudinea educată pe care o văzuse de fiecare dată acasă la fiica ei. Râcâi cu linguriţa zahărul rămas pe fundul ceştii, singurul gest mai puţin delicat care era permis şi care se justifica prin faptul că era o pofticioasă.

Lídia își coborî privirea în carte, cu o mișcare ce părea să însemne că atinsese limita puterilor ei de a privi o persoană dezagreabilă. Nu-i plăcea de mama ei. Se știa exploatată, dar nu ăsta era motivul dușmăniei. Nu-i plăcea pentru că știa că n-o iubea ca pe o fiică. De multe ori se gândise să o alunge. N-o făcea fiindcă se temea de scene neplăcute. Plătea pentru liniștea ei un preț care, deși era mare dacă îl luai ca atare, nu era exagerat pentru ce îi asigura. De două ori pe lună trebuia s-o primească pe mama ei în vizită și se obișnuise. Și muștele ne deranjează, dar, cu toate astea, n-avem încotro decât să ne obișnuim cu ele...

Mama se ridică și se duse să pună ceașca pe masa de toaletă. Se așeză la locul ei și își reluă tricotatul. Șirul era îngălat și înainta cu ritmul unui melc. Progresul era atât de lent, încât Lídia încă nu descoperise ce voia să facă. Ba chiar o bănuia pe mama ei că lucra cu andrelele numai când venea la ea acasă.

Încercă să se cufunde în lectură, după ce aruncase o privire la ceasul de mână ca să calculeze cât timp mai urma să aibă companie. Se hotărâse să nu deschidă gura decât ca să-și ia la revedere. Era prost dispusă. Paulino revenise la starea absentă, în ciuda întregii ei bunăvoințe de a-i face pe plac. Îl săruta cu convingere, lucru pe care îl făcea numai când i se părea absolut necesar. Aceleași buze pot săruta în diferite feluri, iar Lídia le știa pe toate. Sărutul pasional, sărutul care nu implică doar buzele, ci și limba, și dinții era rezervat pentru ocaziile speciale. În ultimele zile îl folosise din plin, văzând că Paulino se îndepărta sau cel puțin așa părea.

— Ce ai, draga mea? De când te tot uiți la pagina aia și tot n-ai terminat-o?!

Vocea era mieroasă și prietenoasă, ca a angajatului care vrea să mulțumească pentru prima de Crăciun. Lídia dădu din umeri și nu răspunse:

— Pari îngrijorată!... Ceva neînțelegeri cu domnul Morais?

Lídia ridică privirea şi întrebă ironic:

— Şi ce dacă ar fi?

— Ar fi riscant, draga mea. Bărbaţii sunt tare anapoda şi se supără din te miri ce. Nu ştii cum să te mai porţi cu ei...

— Sună ca şi cum ai avea o grămadă de experienţă...

— Am trăit douăzeci şi doi de ani cu răposatul tău tată: experienţă mai mare de atât...

— Dacă ai trăit douăzeci şi doi de ani cu tata şi nu ai cunoscut şi alt bărbat, cum poţi să vorbeşti de experienţă?

— Sunt toţi la fel, dragă. L-ai văzut pe unul, i-ai văzut pe toţi.

— Cum poţi să ştii? Dacă ai cunoscut numai unul?!

— E de ajuns să deschizi ochii şi să vezi.

— Ce ochi buni ai, mamă.

— Ehe... Nu mă laud, dar mi-e de ajuns să mă uit la un bărbat ca să-mi dau seama cum e!

— Văd că ştii mai multe decât mine, din câte spui. Şi despre domnul Morais ce părere ai?

Mama lăsă andrelele la o parte şi vorbi elocvent:

— Providenţa ţi l-a scos în cale, draga mea. Un bărbat ca ăsta, nici dacă l-ai ţine numai în puf n-ai reuşi să-i plăteşti tot ce-i datorezi. E de ajuns să te uiţi la ce casă ai! Şi bijuteriile! Şi rochiile! Ai mai avut tu pe cineva care să te trateze aşa? Eu, prin ce-am trecut...

— Ştiu deja prin ce-ai trecut.

— O spui pe un ton... Parcă nu m-ai crede. Numai când eşti mamă treci prin aşa ceva. Care mamă nu vrea să-şi vadă copiii cu o situaţie bună?

— Exact! Care? repetă Lídia, batjocoritor.

Mama îşi reluă lucrul şi nu răspunse. Făcu două ochiuri, încet, ca şi cum ar fi fost cu gândul aiurea. Apoi reluă discuţia:

— Ai dat de înţeles că ar fi ceva probleme, ha? Ai grijă ce faci!...

— Ce grijulie eşti, mamă! Dacă e vreo problemă, e treaba mea!

— Nu e bine să gândeşti aşa. Măcar dacă...

— De ce nu spui până la capăt? Măcar dacă ce?

Firul se învârtise în aşa hal, încât părea plin de noduri. Sau cel puţin mama se aplecase cu totul asupra lucrului, de parcă i-ar fi apărut nodul gordian în faţa ochilor.

— Deci? Nu răspunzi?

— Voiam să zic... Voiam să zic că... Măcar dacă ai găsi o situaţie mai bună!...

Lídia închise cartea, pocnind-o. Tresărind, mama desfăcu un rând de ochiuri.

— Ar trebui să te respect foarte mult, ca să nu te dau afară din casă. Nu te respect deloc, află de pe acum, dar chiar şi aşa, nu fac ce am spus, nici eu nu ştiu de ce!

— Doamne, draga mea! Dar ce-am zis de-ai sărit aşa în sus?

— Mă mai şi întrebi? Pune-te în locul meu!

— Vai, dragă, dar ce te-ai mai aprins. Parcă ai vrea să mă şi pedepseşti. Spun asta numai pentru binele tău!

— Te rog să taci din gură.

— Dar...

— Te-am rugat o dată să taci din gură!

Mama se smiorcăi:

— Cum poţi să mă tratezi aşa. Pe mine, mama ta!... Eu, care te-am crescut şi te-am mângâiat. Asta merită o mamă!...

— Dacă eu aş fi o fiică ca toate fiicele, iar dumneata o mamă ca toate mamele, ai avea motiv să te plângi.

— Şi sacrificiile mele? Sacrificiile mele?...

— Eşti bine plătită pentru ele, dacă le-ai făcut. Te afli într-o casă plătită de domnul Morais, stai pe un scaun pe care el l-a cumpărat, bei din cafeaua pe care o bea şi el, ai în poşetă bani pe care mi i-a dat el. Ţi se pare puţin?

Mama se smiorcăi şi mai tare:

— Vai, fata mea, ce lucruri îmi spui! Mă faci să-mi fie chiar ruşine!...

— Văd, văd. Dumneata te simţi ruşinată doar când lucrurile sunt spuse cu voce tare. Dacă doar le gândeşti, nu te ruşinezi!

Mama îşi şterse ochii rapid şi răspunse:

— Nu eu te-am obligat să duci viaţa asta. Dacă aşa o ai, înseamnă că aşa vrei!

— Mulţumesc frumos. Am impresia, după mersul discuţiei, că asta e ultima oară când pui piciorul în casa asta!...

— Care nu e a ta!

— Mulţumesc frumos, încă o dată. A mea sau nu, eu poruncesc în ea. Şi dacă eu zic: „ieşi afară", dumneata chiar trebuie să ieşi.

— Poate o să ai nevoie într-o zi de mine!

— N-o să-ţi bat la uşă, stai liniştită! Nici dacă aş muri de foame, n-aş veni să-ţi cer o leţcaie din banii pe care mi i-ai luat.

— Şi care nu sunt ai tăi!

— Dar sunt câştigaţi de mine. Poftim! Eu câştig banii ăştia, eu! Îi câştig cu corpul meu. Măcar la asta îmi foloseşte să am un corp frumos. Ca să te întreţin!

— Nu ştiu ce mă ţine aici, de nu plec!...

— Vrei să-ţi spun eu? Teama. Teama că o să pierzi găina cu ouăle de aur, eu sunt găina, ouăle sunt în portofelul dumitale, cuibul e patul ăla, iar cocoşul... Ştii cine e cocoşul?

— Ce obscenităţi!

— Azi mi-a venit să spun obscenităţi. Adevărul, câteodată, pare obscen. Totul merge bine atâta vreme cât nu se spun obscenităţi, cât nu se spune adevărul!

— Plec!

— Du-te. Şi nu te întoarce, cine ştie, poate mă găseşti iar pornită să spun obscenităţi!

Mama împachetă şi despachetă lucrul, fără să se hotărască dacă să plece. Făcu un efort să se adapteze situaţiei.

— Dar, draga mea, azi nu eşti în apele tale. Ăştia sunt nervi. Eu n-am vrut să te jignesc, iar tu te-ai dus până în pânzele albe. Poate că sunteţi certaţi şi de aia eşti aşa. Dar o să treacă, o să vezi că trece...

— Mamă, dumneata parcă eşti făcută din gumă. Indiferent câte lovituri primeşti, revii la forma iniţială. Încă n-ai înţeles că vreau să pleci?

— Ba da. Te sun mâine să văd cum eşti. O să treacă.

— Îţi pierzi timpul.

— Of, draga mea, tu...

— Am zis tot ce aveam de zis. Te rog să pleci.

Mama îşi strânse lucrurile, îşi luă geanta şi se pregăti de plecare. La cum rămăseseră lucrurile, nu-i rămâneau prea multe speranţe să se poată întoarce. Încercă s-o îmbuneze pe fata ei prin înduioşare:

— Nici nu-ţi imaginezi ce nefericită mă laşi...

— Cred, cred. Fiindcă îţi dai seama că n-o să-ţi mai primeşti bănuţii, nu? Toate au un sfârşit pe lumea asta...

Se întrerupse auzind uşa casei deschizându-se. Se ridică şi se duse pe hol:

— Cine e?... A, tu eşti, Paulino?! Nu te aşteptam azi...

Paulino intră. Avea pardesiul pe el şi nu-şi scoase pălăria. Când dădu cu ochii de mama Lídiei, exclamă:

— Dumneavoastră ce căutaţi aici?

— Eu...

— Eu, eu... nimic! Plecaţi!

Aproape că ţipă la ea. Lídia interveni:

— Dar ce maniere sunt astea, Paulino? Nu-ţi stă în fire! Ce se întâmplă?

Paulino o privi furios:

— Mă mai şi întrebi? se întoarse într-o parte şi explodă: Încă mai sunteţi aici? Nu v-am zis deja să plecaţi?... Sau, ia staţi... Dacă tot sunteţi aici, rămâneţi să vedeţi ce podoabă de fată aveţi. Staţi jos!

Mama Lídiei se lăsă jos pe scaun.

— Staţi jos şi dumneavoastră, doamnă! îi ordonă Paulino amantei.

— Nu-mi place să mi se vorbească pe tonul ăsta. Nu vreau să stau.

— Cum doreşti.

Îşi scoase pălăria şi pardesiul şi le aruncă pe pat. Apoi se întoarse către mama Lídiei şi începu:

— Sunteţi martoră pentru cum m-am purtat cu fata dumneavoastră până acum...

— Da, domnule Morais.

Lídia îl întrerupse:

— Până la urmă cu cine ai treabă, cu mine sau cu mama?

Paulino se întoarse pe jumătate, de parcă l-ar fi înţepat cineva. Făcu doi paşi către Lídia, aşteptându-se ca ea să dea înapoi. Lídia nu dădu înapoi. Paulino îi întinse o scrisoare pe care o scosese din buzunar:

— Iată dovada că mă înşelaţi, doamnă!

— Dumneavoastră sunteţi nebun, domnule!

Paulino se luă cu mâinile de cap:

— Nebun? Nebun? Mă mai faci şi nebun! Citeşte, citeşte ce spune acolo!

Lídia deschise scrisoarea şi o citi în tăcere. Chipul nu îi tresări. Când o termină, întrebă:

— Crezi ce zice scrisoarea asta?

— Dacă cred... normal că cred!

— Şi atunci, ce mai aştepţi?

Paulino o privi ca şi cum n-ar fi înţeles. Răceala Lídiei îl dezorienta. Maşinal, împături scrisoarea şi o bagă la loc. Lídia îl privea direct, în ochi. Constrâns, se întoarse către cealaltă, care rămăsese cu gura deschisă de uimire:

— Imaginaţi-vă că fiica dumneavoastră mă înşela cu chiriaşul cizmarului, un bărbăţel oarecare!...

— Vai, Lídia, nu se poate! exclamă mama, îngrozită.

Lídia se aşeză pe canapea, îşi puse picior peste picior, scoase o ţigară şi o puse în gură. Din reflex, Paulino îi oferi bricheta aprinsă.

— Mulţumesc. Suflă fumul cu putere şi spuse: Nu înţeleg ce aşteptaţi. Tu ai zis că crezi ce spune scrisoarea, mama mă vede acuzată că aş avea de-a face cu un tânăr care, bănuiesc, n-are nici după ce bea apă. Ce mai aşteptaţi de nu plecaţi?

Paulino se apropie de ea, mai liniştit:

— Zi-mi dacă e adevărat sau dacă e minciună.

— N-am nimic de adăugat faţă de ce am zis deja.

— E adevărat, e clar că e adevărat! Dacă n-ar fi fost adevărat ai fi protestat şi...

— Dacă vrei să-ţi spun ce cred, îţi spun: scrisoarea asta e un pretext!

— Un pretext pentru ce?

— Ştii mai bine decât mine.

— Adică vrei să spui că am scris-o eu?

— Pentru unii oameni, scopul scuză mijloacele...

— Asta e o minciună sfruntată! ţipă Paulino. Eu n-aş fi în stare să fac aşa ceva!

— Poate...

— La naiba! Vrei cu tot dinadinsul să mă scoţi din minţi!

Lídia zdrobi ţigara în scrumieră şi se ridică, fremătând:

— Intri aici ca un sălbatic, mă acuzi de o idioţenie oarecare şi te aştepţi să rămân indiferentă?

— Atunci, e o minciună?

— Să nu crezi c-o să-ţi răspund. Trebuie să crezi sau nu în ce spune scrisoarea, nu în ce spun eu. Ai zis deja că tu crezi, nu? Atunci ce mai aştepţi? Râse pe neaşteptate şi adăugă: Bărbaţii care cred că sunt înşelaţi ori omoară, ori părăsesc casa. Ori se prefac că nu ştiu. Tu ce-o să faci?

Paulino se lăsă să cadă pe canapea, înfrânt:

— Dar zi-mi doar dacă e o minciună...

— Ce-am avut de zis, am zis. Sper că nu-ţi ia mult să te hotărăşti.

— Mă pui într-o situaţie!...

Lídia îi întoarse spatele şi se duse spre fereastră. Mama o urmă şi şuşoti:

— De ce nu-i spui că e o minciună?... S-ar linişti...

— Lasă-mă în pace!

Mama se duse înapoi să se aşeze, privindu-l cu milă pe bărbat. Paulino, epuizat pe canapea, se bătea cu pumnii strânşi în cap, fără să găsească ieşirea din labirintul în care intrase. Primise scrisoarea după prânz şi aproape a făcut congestie când a citit-o. Scrisoarea nu era semnată.

Nu menţiona unde se întâlneau, ceea ce îl împiedica s-o prindă pe Lídia în flagrant, dar era generoasă în detalii şi îl invita să acţioneze ca un bărbat. După ce o reciti (era în biroul lui de la firmă, închis pe dinăuntru ca să nu fie deranjat) se gândi că scrisoarea avea şi partea ei bună. Prospeţimea şi tinereţea Mariei Cláudia îl cam ameţiseră. În mod constant inventa pretexte s-o cheme la el în birou, încât deja stârnise comentariile angajaţilor. Ca orice patron care se respectă, avea un angajat de încredere care îi dădea de ştire despre tot ce se făcea şi se spunea în casă. Se apucă să le dea apă la moară bârfitorilor şi deveni de două ori mai atent cu Maria Cláudia. Scrisoarea venea exact la momentul potrivit. O scenă violentă, două insulte şi adio, am plecat, spre alte orizonturi! Sigur că erau şi piedici: însăşi tinereţea Mariei Cláudia, părinţii... Se gândise să ţină amândouă prăzile în aceeaşi tolbă: să o păstreze pe Lídia, care era o femeie adevărată, şi s-o vâneze pe Claudinha, care promitea să devină şi mai şi. Dar asta fusese înainte să primească scrisoarea. Denunţul era formal şi îl obliga să ia măsuri. Mai rău era că încă nu ştia foarte sigur ce ar fi spus Claudinha şi se temea să rămână fără Lídia. N-avea nici timpul, nici dispoziţia să-şi caute amante. Dar scrisoarea era acolo, în faţa lui. Lídia îl înşela cu un sărăntoc care stătea prin gazde: era cea mai josnică dintre insulte, o insultă la adresa virilităţii lui. O femeie tânără, un bărbat bătrân, un amant tânăr. O asemenea ofensă n-avea cum s-o suporte. O chemă pe Claudinha în biroul lui şi stătu cu ea de vorbă toată după-amiaza. Nu-i zise nimic despre scrisoare. Sondă terenul cu mare grijă şi nu rămase nemulţumit. După ce fata plecă, citi din nou scrisoarea şi se hotărî să ia măsurile radicale pe care le impunea cazul. De unde şi scena.

Dar Lídia reacţionase imprevizibil. Îi punea problema cu cea mai mare indiferenţă: mă ţii sau mă laşi, rezervându-şi, unde mai pui, dreptul de a face cum voia ea, în cazul în care el s-ar fi hotărât s-o „ţină". Dar de ce nu-i răspundea? De ce nu-i spunea dacă da sau nu?

— Lídia! De ce nu-mi spui dacă da sau nu?

Ea îl privi cu superioritate:

— Tot acolo ai rămas? Credeam că te-ai hotărât deja.

— Dar e o prostie... Noi eram așa buni prieteni...

Lídia zâmbi, un zâmbet ironic și trist.

— Vezi cum zâmbești? Răspunde la ce te întreb, hai!

— Dacă îți răspund că e adevărat, ce-o să faci?

— Eu... Nu știu... Asta-i bună! Te las!

— Foarte bine. Dar te-ai gândit că, dacă îți răspund că e o minciună, o să mai primești și alte scrisori? Cât timp crezi că o să rezist? Vrei să rămân aici, la ordinele tale, până când te hotărăști să nu mă mai crezi?

Mama interveni:

— O, domnule Morais, nu vedeți că e o minciună? Uitați-vă numai la ea!

— Taci din gură, mamă!

Paulino clătină din cap, năuc. Lídia avea dreptate. Cine scrisese scrisoarea, văzând că nu se întâmplă nimic, avea să scrie altele, poate și mai detaliate, și mai complete. Poate urma să fie neobrăzat, să-l clasifice cu cele mai grave epitete care se pot atribui unui bărbat. Cât timp ar fi putut s-o ducă așa? Și cine îi garanta că Claudinha ar fi acceptat să fie vioara a doua? Cu o mișcare rapidă și violentă, se ridică:

— M-am hotărât. Plec, chiar acum!

Lídia păli. În ciuda a tot ce spusese, nu se aștepta ca amantul s-o lase. Fusese sinceră și imprudentă, acum își dădea seama. Răspunse, cu un calm aparent:

— Cum dorești.

Paulino își puse pardesiul și își luă pălăria. Vru să încheie onorabil pentru demnitatea lui de bărbat. Declară:

— Află că ai făcut ce putea fi mai rău. Nu meritam asta. Îți doresc să-ți fie bine.

Se îndreptă spre ușă, dar Lídia îl opri:

— Un moment... Lucrurile care îți aparțin din casa asta îți stau la dispoziție. Poți să trimiți după ele când dorești.

— Nu vreau nimic. Poți să rămâi cu ele. Am bani suficienți să iau casă altei femei. Bună seara.

— Bună seara, domnule Morais, spuse mama Lídiei. Eu cred...

— Taci din gură, mamă!

Lídia se apropie de ușa holului și îi spuse lui Paulino, care era deja cu mâna pe clanță ca să iasă:

— Îți doresc multă fericire cu noua ta amantă. Ai grijă să nu te oblige să te însori cu ea!...

Fără să răspundă, Paulino ieși. Lídia se așeză din nou pe canapea. Își aprinse o altă țigară. Își privi mama cu dispreț și spuse:

— Ce mai aștepți? Banii s-au terminat. Pleacă! Nu-ți ziceam eu că toate au un sfârșit pe lumea asta...

Mama, cu o expresie de demnitate jignită, se apropie de ea. Deschise geanta, scoase banii din portofel și i-i puse pe pat:

— Poftim. Poate o să ai nevoie...

Lídia nici nu se clinti:

— Ia-ți banii! Acum! Așa cum i-am câștigat pe ăștia, pot să mai câștig și alții. Pleacă!

Ca și cum nici nu și-ar fi dorit altceva, mama luă banii și ieși. Nu pleca mulțumită. Ultima frază a fiicei îi aminti că ar mai fi putut să se bazeze în continuare pe ajutorul ei, dacă n-ar fi fost atât de agresivă. Dacă ar fi intervenit de partea ei, dacă ar fi fost mai drăgăstoasă... Dar dragostea copiilor poate multe... Așa că pleca cu speranța că, mai devreme sau mai târziu, se va putea întoarce...

Zgomotul ușii închizându-se o făcu pe Lídia să tresară. Era singură. Țigara ardea lent între degete. Era singură ca acum trei ani, când îl cunoscuse pe Paulino Morais. Se terminase. Trebuia s-o ia de la capăt. S-o ia de la capăt. S-o ia de la capăt...

Încet, două lacrimi îi apărură lucind în ochi. Șovăiră un moment, suspendate sub pleoape. Apoi căzură. Doar două lacrimi. Viața nu merită mai mult decât două lacrimi.

XXXII

Nefiind o persoană prea perseverentă, Anselmo obosi repede să-și tot păzească fiica. Îl plictiseau mai ales cele două așteptări: de la șase până când ieșea fata, apoi cât stătea la profesorul de stenografie. În prima zi, avusese plăcerea de a-l vedea pe student luând-o la goană, când se apropie. În a doua zi, aceeași plăcere. Dar apoi, băiatul nu mai apăru și Anselmo era sătul de funcția lui de înger păzitor. Fata, probabil de supărare, nu scotea o vorbă pe drum. Și asta îl deranja. Încerca să facă conversație, punea întrebări – dar primea răspunsuri scurte care îi tăiau cheful de a mai continua. Ca să nu mai punem la socoteală că, fiind el obișnuit să domnească în mediul domestic, i se părea prea puțin demnă misiunea pe care și-o propusese. Printr-o comparație exagerată și cu respectul cuvenit, ar fi fost ca și cum Președintele Republicii ar fi ieșit în stradă ca să supravegheze traficul. Anselmo avea nevoie de un pretext ca să pună capăt supravegherii: promisiunea fetei că avea să se poarte ca o domnișoară respectabilă. Sau ceva asemănător.

Pretextul a apărut, dar n-a fost promisiunea. Claudinha, la sfârșitul lunii, aduse acasă aproape 750 de scuzi, ceea ce însemna că patronul îi mărise salariul la 800 de scuzi. Cum venise pe neașteptate, toată familia se bucură de mărire, în special Anselmo. Dat fiind că acum meritele Claudinhei erau dovedite, simți „obligația morală" de a fi mărinimos. Și cum situația lui economică primejdioasă îi permitea să fie mărinimos doar sufletește, a fost întocmai: o anunță pe fată că nu o s-o mai însoțească. Recunoștința

Claudinhei a fost destul de moderată. Crezând că poate n-a înțeles bine, repetă declarația. Recunoștința nu spori. În ciuda ingratitudinii, Anselmo își ținu cuvântul, dar, pentru a se asigura că fiica n-o să folosească greșit libertatea pe care i-o acordase, o urmări, câteva zile, de la depărtare. Nici urmă de băiat.

Liniștit, Anselmo reveni la rutina mult dorită. Când ajungea Claudinha acasă, el era deja instalat în fața hărților lui de statistică sportivă. Începuse să lucreze și la un album de fotografii ale jucătorilor, pentru care cumpăra, în fiecare săptămână, o revistă de aventuri pentru băieți, revistă care, pentru a-și mări vânzările, includea la fiecare număr o pagină color separată, cu portretul câte unui jucător de fotbal. De fiecare dată când cumpăra revista, spunea că era pentru băiatul lui și o ducea acasă învelită într-o foaie de hârtie, ca să nu-i descopere vecinii slăbiciunea. Intră la cheltuieli cu achiziționarea unor numere trecute, ceea ce-i permise, dintr-un foc, să se vadă posesorul câtorva zeci de portrete. Mărirea salariului Claudinhei a fost providențială. Rosália îndrăzni să protesteze împotriva risipei, dar Anselmo, din nou stăpân pe autoritatea lui, o reduse la tăcere.

În fine, toți erau mulțumiți: Claudinha liberă, Anselmo ocupat și Rosália ca de obicei. Mașinăria familială își reluase funcționarea normală, tulburată doar când Rosália, într-o seară, aruncă bănuiala:

— Mi se pare că s-a întâmplat ceva pe la dona Lídia...

Și tatăl, și fiica o priviră întrebător.

— Tu nu știi nimic, Claudinha? insistă mama.

— Eu? Nu știu nimic...

— Hm!... Sau poate nu vrei să zici...

— Ți-am spus deja că nu știu nimic!

Rosália băgă ciuperca pentru cârpit în ciorapul pe care se pregătea să-l coasă. O făcu încet, ca și când ar fi vrut să stârnească curiozitatea soțului și a fiicei și adăugă:

— N-ați observat că domnul Morais n-a mai venit pe aici de mai bine de opt zile?

Anselmo nu observase şi spuse că nu. Claudinha observase şi spuse şi ea. Dar adăugă:

— Domnul Morais a fost bolnav. Mi-a zis el...

Puţin dezamăgită, Rosália nu era de părere că boala ar fi fost un motiv serios:

— Tu ai putea să afli, Claudinha...

— Ce să aflu?

— Dacă sunt certaţi. Asta bănuiesc eu...

Claudinha dădu din umeri, enervată:

— Ei! Doar n-o să întreb aşa ceva?!...

— Da' ce-are? Îi datorezi multe donei Lídia şi e normal să vrei să afli!

— Ce-i datorez eu donei Lídia? Dacă sunt datoare cuiva, îi sunt domnului Morais!

— Ei, fata mea, interveni Anselmo, dacă n-ar fi fost dona Lídia, tu n-ai fi avut slujba asta!...

Fata nu răspunse. Se întoarse către radio şi începu să caute un post care să dea muzică pe gustul ei. Rămase la un program publicitar. Un cântăreţ, cu o voce din acelea „calde", îşi depăna pe o muzică leşinată şi cu versuri leşinate, năpastele lui amoroase. Poate fiindcă se simţi îmblânzită de cantonetă, Claudinha declară, când solistul termină:

— Bine. Dacă vreţi, pot să încerc să aflu. Dacă îl întreb eu, adăugă după o pauză lungă, domnul Morais îmi spune...

Claudinha avea dreptate. Când ajunse acasă ziua următoare, ştia totul. Nu se aşteptau să vină aşa devreme: abia trecuse de şapte jumătate. După ce îi sărută pe părinţi, anunţă:

— Gata! Am aflat.

Înainte să o lase să continue, tatăl o întrebă de ce venise aşa de devreme.

— Nu m-am dus la lecţie, răspunse ea.

— Atunci, ai ajuns târziu...

— Am stat să-mi povestească domnul Morais.

— Şi? Şi? întrebă Rosália, nerăbdătoare.

Claudinha se aşeză. Părea puţin nervoasă. Buza de jos îi tremura uşor. Avea respiraţia gâfâită, dar asta se putea pune pe seama drumului.

— Ia zi, fata mea! Murim de curiozitate!...

— S-au certat. Domnul Morais a primit o scrisoare anonimă, care spunea...

— Ce? Ce? întrebară bărbatul şi nevasta, întărâtaţi de întrerupere.

— ...că dona Lídia îl înşală.

Rosália se bătu cu palmele peste picioare:

— Ştiam eu!

— Mai rău e ce urmează, continuă Claudinha.

— Ce urmează?

— Scrisoarea spunea că îl înşală cu chiriaşul domnului Silvestre.

Anselmo şi Rosália mai să leşine de uimire.

— Câtă nerușinare! exclamă Rosália. Nu-mi vine să cred, să facă dona Lídia aşa ceva!...

Anselmo o contrazise:

— Mie nu mi se pare de necrezut. La ce te poţi aştepta de la cineva cu o asemenea viaţă? Şi mai încet, ca să nu audă fata: Ăştia sunt toţi de-aceeaşi teapă...

În ciuda surdinei, Claudinha auzi. Clipi repede, dar se făcu că n-a observat nimic. Rosália încă mai murmura:

— Nu-mi vine să cred...

Se aşternu o tăcere incomodă. Claudinha adăugă apoi:

— Domnul Morais mi-a arătat scrisoarea... Zicea că habar n-are cine i-a trimis-o.

Anselmo găsi potrivit să condamne scrisorile anonime: le clasifică drept infame. Dar Rosália sări cât colo, cu sfânta indignare a celor care apără o cauză justă:

— Dacă n-ar exista, multe lucruri ar rămâne ascunse! Ar fi fost frumos ca domnul Morais să stea şi să-l înşele în continuare?!

Se îndreptau către decizia pe care întâmplarea o cerea. Anselmo căzu de acord:

— Da, dacă aş fi fost în aceeaşi situaţie, şi mie mi-ar fi plăcut să mă anunţe cineva...

Scandalizată de presupunere, nevasta îl întrerupse:

— Adică ce crezi tu despre mine? Cel puțin, arată puțin respect pentru fiica ta!

Claudinha se ridică și se duse la ea în cameră. Rosália, încă supărată, observă:

— Ce aiureli mai zici și tu, bărbate! Așa ceva nu se spune.

— Mă rog. Bine. Vezi de cină.

Decizia a fost amânată. Claudinha se întoarse din cameră și în scurtă vreme mâncară de seară. În timpul mesei, nu s-a vorbit despre altceva. De fapt, Claudinha păstră cea mai desăvârșită tăcere, ca și cum conversația ar fi fost prea murdară pentru a lua parte. Rosália și Anselmo judecară cazul pe toate părțile, mai puțin una, cea care impunea decizia. Și unul, și celălalt știau că era necesară, dar o păstrară tacit pentru mai târziu. Rosália declară că nu-i plăcuse de chiriașul cizmarului de când îl văzuse și îl puse pe bărbatul ei să-și amintească cum încă de atunci îi atrăsese atenția asupra aspectului său dezagreabil.

— Ce nu înțeleg eu, spuse Anselmo, e de ce ar sta dona Lídia de vorbă cu un vagabond care umblă prin camere de închiriat?... La ce naiba se aștepta?

— Ba nu e nimic de înțeles. Nu tocmai ai zis că nu te poți aștepta la altceva de la oameni care duc o asemenea viață!...

— Asta așa e...

Când se termină cina, Claudinha spuse că o doare capul și se duce să se culce. Lăsați acum în voia lor, soțul și soția se priviră unul pe altul, dădură din cap și deschiseră gura în același timp, să vorbească. O închiseră la loc, fiecare așteptându-l pe celălalt să înceapă:

— Ce să te faci cu curvele astea?

— Ce oameni fără rușine...

— Eu, pe el, nu-l învinuiesc. E bărbat, a profitat... Dar ea, când avea ce e mai bun în casă?

— Rochii frumoase, lucruri de piele, bijuterii...

— Dacă-ți spun: cine calcă strâmb o dată, calcă și a doua, și a treia... O au în sânge. Se gândesc numai la lucruri nerușinate!

— Măcar de-ar fi rămas doar cu gândul!...

— Şi cu chiriaşul cizmarului, sub nasul domnului Morais!

— Trebuie să fii chiar lipsit de orice ruşine!

Toate astea trebuiau spuse, fiindcă decizia putea veni numai după ce se împărţeau vinile. Anselmo luă cuţitul şi se apucă să adune firimiturile. Ca şi când de îndeletnicirea lui depindea siguranţa temeliilor clădirii, nevasta îl privea cu atenţie:

— În cazul ăsta, începu Anselmo, după ce termină cu strânsul, trebuie să luăm atitudine...

— Trebuie, normal...

— Trebuie să facem ceva.

— Şi eu cred...

— Claudinha nu poate să mai stea în preajma femeii ăsteia. Ar fi un exemplu prost pentru ea.

— Nici eu n-aş mai lăsa-o! Chiar voiam să-ţi spun acelaşi lucru.

Anselmo ridică o farfurie şi mai adună alte firimituri. Le puse lângă celelalte şi spuse:

— Cât despre noi, s-au terminat conversaţiile cu nerușinata aia. Nici bună dimineaţa, nici bună ziua. Ne prefacem că nu există.

Se puseseră de acord. Rosália se apucă să strângă farfuriile murdare de la masă şi Anselmo scoase albumul din sertarul bufetului. N-au stat prea târziu. Emoţiile obosesc. Soţul şi soţia s-au retras în dormitor unde au continuat să comenteze sever faptele Lídiei. Iar concluzia a fost următoarea: există femei care ar merita să dispară de pe faţa pământului, există femei a căror existenţă e o pată în mijlocul oamenilor cinstiţi, care mânjesc în jur...

Claudinha nu dormea. Şi nu din cauza anunţatei şi realei dureri de cap nu reuşea să adoarmă. Îşi amintea de discuţia cu şeful ei. Lucrurile nu se petrecuseră atât de simplu precum le povestise ea părinţilor. Nu-i fusese deloc greu să afle, dar ce urmase nu putea fi povestit cu uşurinţă. Nu se întâmplase nimic grav, nimic care, până la urmă, să nu se poată sau să nu se cuvină să fie povestit.

Dar era greu. Nu tot ce pare a fi este şi nu tot ce este pare a fi. Dar între a fi şi a părea există întotdeauna un punct de întâlnire, ca şi cum a fi şi a părea ar fi două planuri înclinate care converg şi se unesc. Există o pantă, posibilitatea de a aluneca pe ea, iar dacă se întâmplă, se ajunge la punctul în care atingi în acelaşi timp şi a fi, şi a părea.

Claudinha întrebase şi aflase. Nu imediat, fiindcă Paulino avea multă treabă şi nu a putut să-i dea imediat explicaţiile pe care i le ceruse. A trebuit să aştepte să se facă şase. Colegii ei au plecat, ea a rămas. Paulino a chemat-o în biroul lui şi i-a spus să se aşeze pe canapeaua rezervată clienţilor importanţi ai firmei. Canapeaua era joasă şi bine capitonată. Claudinha, care nu se resemnase în faţa modei recente a fustelor lungi, a rămas cu fusta ridicată până la genunchi. Stofa moale o ţinea ca într-un puf. Patronul se plimbă de două ori prin cabinet, apoi se opri pe un colţ al biroului. Purta un costum gri deschis şi o cravată galbenă care îl întinereau. Îşi aprinse un trabuc – iar aerul deja închis din birou deveni şi mai greu. În scurtă vreme avea să fie asfixiant. Au trecut câteva minute bune până ce Paulino vorbi. Liniştea, întreruptă doar de ticăitul unui ceas solemn şi înalt, devenea apăsătoare pentru Maria Cláudia. Patronul părea să fie în largul lui. Trabucul ajunsese la jumătate, când începu să vorbească:

— Vrei să afli deci ce se întâmplă?

— Recunosc, domnule Morais, chiar aşa răspunsese Maria Cláudia, recunosc că poate nu am dreptul... Dar din prietenie pentru dona Lídia...

Vorbise aşa, ca şi cum ar fi ştiut de dinainte că motivele absenţei lui Paulino nu puteau veni decât în urma unei neînţelegeri. Poate era influenţată de vorbele mamei ei, care nu găsise alt motiv. Altfel, dacă nu ar fi existat nici o neînţelegere, răspunsul ei ar fi fost deplasat.

— Şi din prietenie pentru mine nu? întrebă Paulino. Dacă ai venit să-mi vorbeşti doar din prietenie pentru ea, nu ştiu dacă ar trebui...

— N-ar fi trebuit să întreb. Nu am nici o legătură cu viaţa dumneavoastră. Vă rog să mă scuzaţi...

Paulino s-ar fi putut folosi de lipsa ei de interes ca de un pretext ca să nu-i spună ce se întâmplase. Dar el aştepta întrebările Mariei Cláudia. Ba chiar se pregătise cu răspunsuri.

— Vezi că încă nu mi-ai răspuns la ce te-am întrebat. Numai prietenia pentru ea te-a făcut să mă întrebi? Nu are nici o importanţă, oare, prietenia pe care o ai pentru mine? Nu eşti prietena mea?

— Aţi fost foarte bun cu mine...

— Sunt şi cu alţi angajaţi şi, cu toate astea, nu mă pun la dispoziţia lor ca să le povestesc despre viaţa mea privată, nici nu le spun să se aşeze pe canapeaua aceea...

Fata nu răspunse. Observaţia o intimidase. Lăsă capul în jos simţind că se înroşeşte. Paulino se făcu că nu observă. Îşi trase un scaun şi se aşeză în faţa Claudinhei. Apoi îi povesti ce se întâmplase. Scrisoarea, cearta cu Lídia, despărţirea. Sări pasajele care îl puneau într-o lumină nefavorabilă şi se prezentă cu o demnitate pe care referinţa la acele pasaje ar fi compromis-o total. Fiindcă avu câteva ezitări în relatare, Maria Cláudia rămase cu impresia că nu el a fost cel cu atitudinea demnă. Cât despre chestiune în sine, nu exista nici o îndoială, după ce citi scrisoarea pe care Paulino i-o arătă.

— Îmi pare rău că v-am întrebat, domnule Morais. Chiar nu aveam nici un drept...

— Ba ai mai mult decât crezi. Eu îţi sunt bun prieten, iar între prieteni nu pot exista secrete.

— Dar...

— Normal că n-o să-ţi cer să mi le povesteşti pe ale tale. Bărbaţii au întotdeauna mai multă încredere în femei decât viceversa, de asta ţi-am povestit totul. Am încredere în tine, încredere totală..., se aplecă în faţă, zâmbind: Acum avem un secret. Secretele apropie, ştiai?

În chip de unic răspuns, Maria Cláudia zâmbi. A făcut ce fac toate femeile când nu ştiu ce să răspundă. Cel

căruia îi e adresat zâmbetul poate să-l interpreteze cum vrea:

— Îmi place să te văd zâmbind. La vârsta mea e întotdeauna plăcut să-i vezi zâmbind pe cei mai tineri. Iar tu, Claudinha, ești așa de tânără...

Un nou zâmbet al Mariei Cláudia. Paulino îl interpretă:

— Și nu ești doar tânără... Ești și frumoasă...

— Mulțumesc frumos, domnule Morais.

De data asta zâmbetul n-a mai fost singur, iar cuvintele de mulțumire fremătară.

— Nu trebuie să te înroșești, Claudinha. Am zis purul adevăr. Nu mai cunosc alta așa frumoasă...

Ca să zică ceva, din moment ce zâmbetul nu era de ajuns, fata spuse ce nu trebuia:

— Dona Lídia era mult mai frumoasă decât mine!...

Chiar așa: „era". Ca și cum Lídia ar fi murit, ca și cum nu mai conta în conversație decât ca termen de comparație...

— Nu e cazul să compari. Ți-o spun eu, ca bărbat... Tu ești altfel. Ești tânără, ești frumoasă, ai ceva care mă impresionează...

Paulino era o persoană manierată. Atât de manierată, încât zise „îmi permiți" înainte de a întinde mâna pentru a da la o parte o șuviță care căzuse pe umărul Claudinhei. Dar mâna nu urmă același drum înapoi. Trecu ușor peste obrazul fetei, atât de lent, încât părea o mângâiere, atât de lent, încât părea că nu voia să se desprindă. Claudinha se ridică agitată. Vocea lui Paulino, brusc răgușită, se auzi:

— Ce ai, Claudinha?

— Nimic, domnule Morais. Trebuie să plec. E târziu.

— Încă nu e șapte.

— Dar trebuie să plec.

Dădu să înainteze, însă Paulino îi blocă trecerea. Îl privi, tremurând. El o liniști. Își trecu mâna peste chipul ei, așa cum ar fi făcut-o un bunic afectuos, și șopti:

— Prostuțo! Nu-ți fac rău. Îți vreau doar binele...

Așa îi spuneau și părinții ei: „Îți vrem doar binele"...

— M-ai auzit? Îți vreau doar binele!

— Trebuie să plec, domnule Morais.

— Dar crezi ce tocmai ți-am spus?

— Da, vă cred, domnule Morais.

— Ești prietena mea?

— Da, domnule Morais.

— O să ne înțelegem bine întotdeauna?

— Sper că da, domnule Morais.

— Perfect!

Își trecu din nou mâna peste chipul ei și o sfătui:

— Ce ți-am povestit rămâne între noi, nu? E un secret. Dacă vrei, poți să le povestești părinților tăi... Dar dacă le povestești, să nu uiți să le spui că am lăsat-o pe femeia aia doar fiindcă s-a purtat nedemn. N-aș fi în stare să las o persoană pe care o respect, fără un motiv puternic. E adevărat că de la o vreme încoace, nu mă mai simțeam bine în preajma ei. Cred că începuse să-mi placă mai puțin de ea. Mă gândeam la altcineva. La o persoană pe care o cunosc de câteva săptămâni. Nu-mi plăcea să știu că persoana asta era așa de aproape de mine, dar eu nu puteam să-i vorbesc. Înțelegi, Claudinha? La tine mă gândeam!...

Cu mâinile întinse, înaintă către fată și o luă de umeri. Claudinha simți buzele lui Paulino sărutându-i fața, căutându-i gura. Simți gustul de tutun, buzele lacome care o devorau. Nu avu putere să se împotrivească. Când îi dădu drumul, se așeză pe canapea, sfârșită. Apoi, fără să-l privească, murmură:

— Lăsați-mă să plec, domnule Morais...

Paulino inspiră adânc, ca și cum s-ar fi eliberat deodată de o strânsoare care îi cuprindea plămânii și spuse:

— O să te fac foarte fericită, Claudinha!...

Apoi deschise ușa cabinetului și îl chemă pe intendent. Îl trimise să-i aducă haina domnișoarei Claudinha. Intendentul era omul lui de încredere, de o asemenea încredere, încât nu păru să observe tulburarea Mariei Cláudia, cum

nu i se păru nici de mirare când patronul o ajută să îmbrace haina.

Nimic mai mult. Asta nu povestise Maria Cláudia acasă. O durea tare capul şi somnul nu venea. Culcată pe spate, cu braţele îndoite şi mâinile sub cap, se gândea. Era imposibil să nu înţeleagă ce voia Paulino. Era imposibil să închidă ochii în faţa evidenţei. Era încă pe panta lui „a părea", dar atât de aproape de „a fi", aşa cum o oră e aproape de următoarea. Ştia că nu reacţionase cum ar fi trebuit, nu doar în timpul acelei conversaţii, ci din prima zi, din momentul în care, rămasă singură cu Paulino, acasă la Lídia, îi observase privirile vorace care o dezbrăcau. Ştia că, în ce priveşte despărţirea, numai scrisoarea nu avusese legătură cu ea. Ştia că ajunsese în acea situaţie nu pentru ce făcuse, ci pentru ce nu făcuse. Ştia toate astea. Nu ştia, însă, dacă voia să îi ia locul Lídiei. Pentru că toată problema se reducea acum la a vrea sau nu. Dacă le-ar fi povestit totul părinţilor, nu s-ar mai fi dus la birou din ziua următoare. Dar n-a vrut să le spună. Şi de ce nu le spusese? Fiindcă voia să rezolve problema cu forţele ei? Forţele ei o aduseseră în situaţia asta. Bătea în retragere cel ce voia să fie independent? Şi cu ce preţ?

Cu câteva clipe în urmă Maria Cláudia deslușise, venind de la etajul de jos, zgomotul unor tocuri de pantofi. La început nu le dăduse atenţie, dar zgomotul nu înceta şi, până la urmă, îi întrerupse şirul gândurilor. Era intrigată. Deodată, auzi uşa deschizându-se, o cheie învârtită în broască şi, după o scurtă liniște, pe cineva care cobora. Lídia pleca de acasă. Maria Cláudia se uită la ceasul luminat de pe noptieră. Unsprezece fără un sfert. Ce căuta Lídia la ora aia pe străzi? Abia termină să-şi pună întrebarea şi găsi răspunsul. Zâmbi cu răceală, dar îşi dădu seama imediat cât de monstruos era acel zâmbet. Îi veni brusc să plângă. Îşi trase pătura peste cap ca să-şi înăbuşe suspinele. Şi acolo, aproape sufocată de lipsa de aer şi de lacrimi, luă hotărârea fermă să le povestească totul părinţilor în ziua următoare...

XXXIII

Când Emílio, după multe drumuri şi cheltuieli, ajunse acasă cu toate documentele de care nevasta şi fiul lui aveau nevoie ca să plece, Carmen aproape sări în sus de bucurie. Zilele acelea de aşteptare i se păruseră ani. Se temea de orice nepotrivire care ar fi forţat o amânare a călătoriei până peste limitele pe care nerăbdarea ei le putea suporta. Dar acum nu mai avea nimic de care să se teamă. Cu o curiozitate copilărească, răsfoi iar şi iar paşaportul. Îl citi din scoarţă în scoarţă. Totul era în ordine, mai trebuia doar să stabilească ziua plecării şi să-şi anunţe părinţii. Dacă ar fi fost după ea, ar fi plecat în ziua următoare şi le-ar fi trimis o telegramă. Dar trebuia să pregătească bagajele. Emílio a ajutat-o, iar serile în care s-au ocupat de asta au fost unele din cele mai fericite pe care familia lor le trăise vreodată. Fără intenţia rea, Henrique aruncă un nor peste mulţumirea generală, când spuse că îi părea rău că nu putea să vină şi tata cu ei. Dar Carmen şi Emílio încercară să-l convingă cu atâta implicare şi bunăvoinţă că asta n-avea nici cea mai mică importanţă, încât îl făcură să uite de mica umbră. Dacă părinţii lui erau veseli, şi el trebuia să fie. Dacă părinţii lui nu plângeau în timp ce îşi separau hainele şi obiectele personale, ar fi fost absurd să plângă el. După cele trei seri de adunat, toate au fost gata. Valizele aveau şi etichete cu numele lui Carmen şi locul în care trebuiau să ajungă. Emílio cumpără bilete şi îi spuse nevestei că urma să-şi regleze cheltuielile mai târziu, când avea ea să se întoarcă. Sigur că trebuia să-şi regleze socotelile,

din moment ce socrii spuseseră că or să plătească ei călătoria și Emílio se împrumutase ca să cumpere bilete. Carmen îi răspunse că o să-i trimită banii de cum ajunge, ca să nu aibă probleme. Soțul și soția au schimbat toate politeţurile, astfel încât Henrique și-a petrecut ultimele ore bucuros să-și vadă părinții împăcați și vorbăreți cum nu-i mai văzuse niciodată înainte.

Cu o zi înainte de plecare, Carmen află de povestea din casa donei Lídia. Pe motiv că venise să-i ureze drum bun, Rosália își petrecu o bună parte din dimineață povestindu-i necazul lui Paulino. Îi povesti motivele, o acuză pe Lídia de felul în care procedase și, pe riscul și barba ei, insinuă că poate nu fusese prima dată când ea abuza de buna-credință a domului Morais. Îl lăudă cu generozitate pe patronul fiicei ei, pentru manierele lui și pentru cum se purtase, și nu uită să adauge că, încă din prima lună, Claudinha primise o mărire de salariu.

Pe moment, Carmen se arătă uimită, cum era normal când auzi o asemenea poveste deplorabilă. Se alătură acuzațiilor Rosáliei, o secondă în lamentările vizavi de obiceiurile imorale ale anumitor femei și, la fel ca vecina, se mândri în sinea ei că ea nu e ca toate celelalte. După ce Rosália plecă, își dădu seama că încă se mai gândea la poveste, ceea ce n-ar fi fost nimic, dacă n-ar fi trebuit să plece a doua zi, iar asta n-ar fi împiedicat-o de la alte treburi. Ce-i păsa ei că dona Lídia, de care, de altfel, n-avea motive să se plângă (ba dimpotrivă, fusese mereu drăguță și îi dădea tot timpul lui Henriquinho câte zece bănuți când îi cumpăra câte ceva), ce-i păsa ei dacă ea ar fi făcut ceva așa de urât?

Acțiunea, în sine, n-avea importanță, dar consecințele, da. După tot ce se întâmplase, Paulino nu putea să se întoarcă în casa Lídiei: ar fi fost o rușine pentru el. Și, fără să înțeleagă cum, Carmen se văzu în aceeași situația ca Paulino sau aproape aceeași. Între ea și soțul ei nu avusese loc nici un scandal public, dar viața lor în comun era o viață grea și neplăcută, plină de ranchiună

şi duşmănii, de scene violente şi împăcări greoaie. Paulino plecase, cu siguranţă o dată pentru totdeauna. Şi ea urma să plece, dar avea să se întoarcă peste trei luni. Şi dacă nu se întorcea? Dacă ar rămâne în oraşul natal, cu băiatul şi cu familia ei?

Când realiză posibilitatea asta, când se gândi că ar putea să nu se mai întoarcă niciodată, simţi că o ia cu ameţeală. Era simplu. N-ar zice nimic, ar pleca cu copilul şi, când ar ajunge în Spania, i-ar scrie o scrisoare soţului, anunţându-l de hotărârea ei. Şi apoi? Apoi, şi-ar lua viaţa de la început, ca şi cum s-ar fi născut abia acum. Portugalia, Emílio, căsătoria ar fi fost doar un coşmar care durase ani de-a rândul. Şi poate ar fi posibil... Ar trebui să divorţeze, normal... Poate... Dar aici Carmen îşi aminti că nu ar putea să rămână fără consimţământul soţului. Pleca cu permisiunea lui, numai cu permisiunea lui putea rămâne acolo în continuare.

Gândurile acestea îi tulburară bucuria. Pleca oricum, cu sau fără ele, dar ispita de a nu se întoarce o făcea să simtă o bucurie aproape dureroasă. Să se întoarcă după trei luni de libertate, n-ar fi fost cea mai rea pedeapsă? Să se condamne pentru restul vieţii să suporte prezenţa şi vorbele, vocea şi umbra soţului, n-ar fi însemnat infernul, după ce cucerise paradisul? Ar fi trebuit să se lupte neîntrerupt pentru dragostea fiului. Iar când fiul (imaginaţia lui Carmen sărea peste ani), când fiul avea să se însoare, ar fi trebuit să trăiască şi mai rău, fiindcă ar fi rămas singură cu soţul. Toate s-ar fi rezolvat dacă el ar fi consimţit la divorţ. Dar dacă din capriciu sau rea-voinţă o s-o oblige să se întoarcă?

Întreaga zi o chinuiră gândurile acestea. Uitase până şi de momentele fericite pe care le avusese în căsnicia ei. Vedea numai privirea rece şi ironică a lui Emílio, tăcerea lui încărcată de reproşuri, alura lui de ratat care nu se jenează să se arate aşa cum este şi care îşi etalează ratarea ca pe un afiş pe care să-l poată citi toată lumea.

Se făcu seară fără ca ea să fi înaintat măcar un pas spre răspunsurile la întrebările care îi apăreau fără oprire în minte. Era atât de tăcută, încât bărbatul o întrebă ce o preocupa. Nimic, răspunse. Era doar puţin neliniştită din cauza plecării apropiate. Emílio înţelese şi nu insistă. Şi el era neliniştit. Peste câteva ore avea să fie liber. Trei luni de singurătate, de libertate, de viaţă plină...

Ziua următoare era plecarea. Toţi vecinii ştiau şi aproape toţi au apărut la ferestre. Carmen îşi luase rămas-bun de la vecinii cu care se înţelegea bine şi intră în maşină împreună cu bărbatul şi cu fiul ei. Au ajuns la gară puţin înainte să plece trenul. Au avut timp cât să urce bagajele, să-şi ocupe locurile şi să îşi ia rămas-bun. Henrique nici nu apucă să plângă. Trenul dispăru în gura tunelului, lăsând un nor de fum alb care se risipea în aer ca o batistă de despărţire pe care o înghiţea distanţa...

Era prima zi de libertate. Emílio hoinări prin oraş ore bune. Se duse prin locuri prin care nu mai fusese niciodată, luă prânzul într-o tavernă din Alcântara, cu un aer atât de vesel, încât tavernierul îi luă de două ori mai mult de cât făcea masa. Nu protestă şi lăsă bacşiş. Se întoarse cu maşina către Baixa, îşi cumpără tutun străin şi, trecând pe lângă un restaurant scump, i se păru o prostie că se oprise să mănânce la tavernă. Se duse la cinema, în pauze bău cafea, intră în vorbă cu un necunoscut care îi spuse, apropo de cafea, că suferea îngrozitor de stomac.

Când se termină filmul, se luă după o femeie. Pe stradă o pierdu din vedere, dar nu îi păsa. Se opri pe trotuar, zâmbind către monumentul Restauradores. Se gândi că dintr-o simplă săritură ar putea ajunge în vârful piramidei, dar nu sări. Rămase mai bine de zece minute să se uite la semafor şi să asculte fluierul. Toate i se părea că au haz, se uita la oameni şi la lucruri de parcă atunci le-ar fi văzut pentru prima dată, ca şi cum şi-ar fi recăpătat vederea după mulţi ani de orbire. Un tânăr încerca să convingă trecătorii să se lase fotografiaţi. I se adresă

şi lui, iar el nu refuză. Îşi luă o postură potrivită şi, la semnalul fotografului, făcu câţiva paşi în faţă, hotărât şi cu zâmbetul pe buze.

Se duse să îşi ia cina la restaurantul cel scump. Rămăsese cu puţini bani după toate cheltuielile acestea neobişnuite, dar nu-i părea rău. Nu-i părea rău de nimic. Nu făcuse nici un rău ca să regrete. Era liber, nu la fel de liber ca pasărea cerului, fiindcă acelea nu au nici o obligaţie de îndeplinit, dar cel puţin pe atât pe cât putea spera să fie. Când ieşi din restaurant, toate reclamele luminoase din Rossio scăpărau. Se uită la fiecare dintre ele, ca la stelele Bunei Vestiri. Vedea maşina de cusut, cele două ceasuri, paharul de vin de Porto care se golea fără să-l bea nimeni, trăsura care nu se mişca din loc, cu doi cai, unul albastru şi unul alb. Iar jos erau cele două fântâni cu femeile cu cozi de peşte şi cornuri ale abundenţei atât de zgârcite, încât varsă numai apă. Şi statuia împăratului Maximilian al Mexicului, coloanele Teatrului Naţional şi automobilele alunecând pe asfalt, strigătele vânzătorilor de ziare şi aerul pur al libertăţii.

Se întoarse acasă târziu, puţin obosit. Felinare rare luminau strada fără convingere. Toate ferestrele erau închise şi fără lumină. Şi a lui, la fel.

Când deschise uşa, simţi liniştea ciudată din jur. Umblă dintr-o cameră într-alta, lăsând în urma lui lămpile aprinse şi uşile deschise, ca un copil. Nu-i era frică, firește, dar neclintirea lucrurilor, o atmosferă imprecisă de aşteptare îi produceau o senzaţie de inconfort. Se aşeză pe patul pe care avea să-l ocupe singur pentru acele trei luni şi îşi aprinse o ţigară. Urma să fie singur în mai, iunie, iulie şi poate o parte din august. Era cea mai bună vreme pentru libertate. Soare, căldură, aer curat. O să se ducă la plajă în fiecare duminică, o să se întindă la soare ca o şopârlă care tocmai s-a trezit din somnul de iarnă. O să vadă cerul albastru, fără nori. O să facă plimbări îndelungi în afara oraşului. Pădurea din Sintra, Castelul Maurilor, plajele de pe litoralul din apropiere. Toate astea singur.

Toate astea și încă altele pe care acum nu și le putea imagina, fiindcă pierduse obiceiul de a-și imagina. Era ca pasărea care, văzând ușa coliviei deschisă, ezită să facă pasul care să o arunce după gratii.

Liniștea casei îl împresura ca o mână închisă. Indiferent ce planuri și-ar fi făcut, însemna să aibă bani. Trebuia să muncească mult și asta îi lua din timp. Dar o să muncească cu și mai mult spor, iar dacă va trebui să reducă ceva, o să fie mâncarea. Îi părea rău de cina scumpă și de tutunul străin. Fusese prima zi, era normal să facă excese. Alții, în locul lui, ar fi făcut și mai rău.

Se ridică și se duse să stingă lumina. Era năuc, precum cei care trag lozul cel mare și apoi nu știu ce să facă cu banii. Își dădu seama că, după ce își dorise atât de mult libertatea, acum nu știa ce să facă cu ea. Planurile pe care și le făcuse mai devreme i se păreau acum meschine și frivole. Voia să facă singur ce făcuse și cu familia. Avea să se plimbe prin aceleași locuri, să se așeze sub aceiași copaci, să se întindă pe același nisip. Nu se putea așa. Trebuia să facă ceva mai important, ceva de care să-și poată aminti mai târziu, după întoarcerea nevestei și a copilului. Și ce să facă? Orgii? Chefuri? Aventuri cu femei? Le făcuse pe toate astea în anii de burlăcie și nu avea nici o dorință să o ia de la capăt. Știa că excesele astea lasă întotdeauna un gust amar de regret și lehamite. Dacă le repeta, ar fi însemnat să-și întineze libertatea, dar, în afară de plimbări și de pofte trupești, nu mai vedea nimic altceva cu care să-și poată ocupa cele trei luni pe care le avea înaintea lui. Voia ceva mai elevat și mai demn, dar nu știa ce.

Își aprinse altă țigară. Se dezbrăcă și se băgă în pat. Acolo mai era doar o pernă: parcă ar fi fost văduv, sau burlac, sau divorțat. Se gândi: „Ce fac mâine? Trebuie să mă duc la magazin. Dau o raită de dimineață. Am nevoie de niște comenzi bune. Și după-amiază? Să mă duc la cinema? La cinema pierzi timpul: nu e nici un film care să merite. Dacă nu mă duc la cinema, unde mă duc? Să

mă plimb, evident. Să mă plimb pe undeva. Dar, pe unde? Lisabona e un oraş în care pot trăi numai cei cu mulţi bani. Cine nu-i are trebuie să muncească ca să-şi ocupe timpul şi să câştige ca să aibă ce mânca. Eu n-am mulţi bani... Şi seara? Ce-o să fac seara? Iar la cinema... Superb! Parcă văd c-o să-mi petrec zilele vârât într-un cinema, de parcă n-ar mai fi nimic altceva de văzut şi de făcut?! Şi bani? Dacă sunt singur nu înseamnă că nu trebuie să mai mănânc sau să plătesc chiria casei. Sunt liber, fără îndoială, dar la ce-mi foloseşte libertatea, dacă n-am mijloacele ca să mă pot bucura de ea? Dacă mai gândesc aşa, o să-mi doresc până la urmă să se întoarcă...“

Se ridică în capul oaselor în pat, enervat: „Mi-am pus atâtea speranţe în ziua asta... M-am bucurat de ea pe de-a-ntregul până am ajuns acasă, dar numai ce-am intrat şi m-au năpădit gândurile astea idioate. Poate m-am schimbat de am ajuns să semăn cu nevestele pe care le bat bărbaţii şi care, chiar şi aşa, nu pot sta fără ei? Ar fi o prostie. Ar fi absurd. Ar fi de tot râsul să-mi fi dorit libertatea timp de atâţia ani şi, imediat după prima zi, să simt nevoia de-a mă duce după cei care mi-o interziceau“. Trase un fum şi murmură:

— E obişnuinţa, normal, şi tutunul dăunează sănătăţii şi nu renunţ la el. Cu toate astea, aş putea să mă las de fumat dacă doctorul mi-ar zice: „Tutunul te omoară“. Omul e un animal cu obiceiuri, fără doar şi poate. Nehotărârea asta e o consecinţă a obişnuinţei. Încă nu m-am obişnuit cu libertatea...

Liniştit de concluzia la care ajunsese, se culcă din nou. Aruncă chiştocul ţigării în scrumieră. Nu nimeri. Mucul se rostogoli pe marmura noptierei şi căzu pe jos. Ca să-şi dovedească libertatea, nu se ridică să-l ia. Ţigara arse încet, înnegrind lemnul duşumelei. Fumul urca fără grabă, vârful aprins se ascundea sub scrum. Emílio îşi trase pătura spre bărbie. Stinse lumina. Casa deveni şi mai tăcută. „E obişnuinţa... obişnuinţa cu libertatea... Un om înfometat moare dacă îi dai multă mâncare deodată. Trebuie

să-l obișnuiești... trebuie să se obișnuiască stomacul... trebuie..." Somnul veni dintr-odată.

Era deja dimineață târziu când se trezi. Se frecă pe îndelete la ochi și simți că îi era foame. Dădu să deschidă gura să strige, dar deodată își aminti că nevasta plecase, că era singur. Sări din pat dintr-un salt. Desculț, străbătu toată casa. Nimeni. Era singur, așa cum își dorise. Nu se gândi, ca atunci când se culcase, că nu știa cum o să se bucure de libertate. Se gândi doar că era liber. Și râse. Râse tare. Se spălă, se bărbieri, se îmbrăcă, își luă geanta și ieși din casă, făcându-le pe toate ca prin vis.

Era o dimineață senină, un cer curat, un soare cald. Clădirile erau urâte și urâți erau și oamenii care treceau. Clădirile erau prinse de pământ, iar oamenii aveau un aer de osândiți. Emílio râse din nou. Era liber. Cu bani sau fără bani, era liber. Chiar dacă n-ar fi putut face nimic altceva în afară de a face aceleași drumuri pe care mai fusese și a vedea ce mai văzuse, era liber.

Își dădu pălăria pe spate, ca și cum l-ar fi deranjat umbra. Și porni pe drum, cu o strălucire nouă în ochi și o pasăre cântându-i în inimă.

XXXIV

Sosise, în sfârşit, ziua în care aveau să se dezvăluie secretele. După o serie de tratative asidue, duse cu multă diplomaţie, Amélia o convinse pe sora ei s-o însoţească pe Isaura la magazinul de cămăşi. Că era o zi frumoasă, că îi făceau bine aerul curat şi soarele, că ar fi fost o crimă să stea priponită între patru pereţi, în timp ce afară primăvara parcă înnebunise de bucurie. Elogiase primăvara până la graniţa cu lirismul. Atât de pornită era, încât sora şi nepoata au luat-o puţin peste picior. Au întrebat-o de ce nu voia să iasă şi ea, dacă tot era atât de inspirată. Se scuză pe motiv că trebuia să pregătească cina şi le mână spre uşă. Temându-se să nu se întoarcă vreuna dintre ele, le urmări cu privirea de la fereastră. Cândida era foarte uitucă, aproape de fiecare dată îşi lăsa câte ceva acasă.

Acum rămăsese singură în casă: sora şi nepoata aveau să stea vreo două ore bune, iar Adriana ajungea abia mai târziu. Se duse după cheile pe care le ascunsese şi se întoarse în camera nepoatelor. Comoda avea trei sertare mici: cel din mijloc era al Adrianei.

Când se apropie, Amélia se simţi brusc ruşinată. Se pregătea să comită o faptă condamnabilă, ştia asta. Chiar dacă fapta îi permitea să afle ce ascundeau nepoatele cu atâta grijă, cum ar fi putut, dacă ar fi fost nevoită să le vorbească, să le spună că forţase sertarul? Dacă aflau de această violare, s-ar fi temut toate apoi de alte intruziuni, iar ea, Amélia, îşi dădea seama că toate ar fi urât-o pentru asta. Dacă ar fi aflat normal, dintr-o întâmplare sau pe orice altă cale mai demnă, nu i-ar fi afectat autoritatea

morală, dar să folosească o cheie falsă, să acţioneze cu gânduri ascunse îndepărtându-le pe cele care ar fi putut s-o împiedice, era culmea josniciei.

Ţinând în mână cheile, Amélia se zbătea între dorinţa de a afla şi conştiinţa josniciei gestului. Şi cum putea să ştie că n-o să descopere ceva care mai bine ar fi rămas neştiut? Isaura acum era binedispusă, Adriana era veselă în continuare, Cândida avea, ca de obicei, o încredere totală în fete, oricare le-ar fi fost gândurile. Viaţa celor patru părea să se îndrepte din nou spre vechiul mers, calm, liniştit, senin. Violarea secretelor Adrianei n-avea să distrugă liniştea? Odată dezvăluite secretele, n-avea să se ajungă la ceva iremediabil? N-aveau să se întoarcă toate împotriva ei? Şi, chiar dacă vina nepoatei ar fi fost mare, intenţiile ei bune ar fi fost suficiente ca să justifice atentatul împotriva dreptului pe care îl are fiecare de a vrea să-şi păstreze secretele numai pentru sine?

Toate aceste scrupule o mai năpădiseră o dată pe Amélia, dar fuseseră izgonite. Însă acum că mai lipsea o singură mişcare ca să deschidă sertarul, reveneau şi mai puternice decât înainte, cu energia disperată şi de pe urmă a celui ce urma să moară. Privi cheile pe care le ţinea în palma deschisă. În vreme ce se gândea, observă instinctiv că cheia cea mică nu putea fi. Gaura de la broască era prea largă pentru ea.

Scrupulele se îngrămădeau în continuare, fiecare dorind să ajungă mai repede şi să fie mai convingător decât celelalte şi, cu toate astea, pierduseră din forţă şi speranţă. Amélia luă una din cheile mai mari şi le băgă în broască. Clinchetul de metal, cheia întoarsă în mecanism îi alungară scrupulele. Cheia nu era bună. Uitând că mai avea de încercat una, se încăpăţână cu prima. Se sperie când simţi că se înţepeneşte. Pe frunte începură să i se formeze picături de sudoare. Trase cheia cu putere, zgâlţâind-o, cuprinsă de o panică iraţională. Cu o smucitură mai puternică reuşi s-o scoată. Era, fără îndoială, cealaltă. Dar Amélia, după acel efort, era atât de slăbită, atât de

obosită, încât se văzu nevoită să se aşeze pe marginea patului nepoatelor. Îi tremurau picioarele. După câteva minute, se ridică, mai liniştită. Băgă şi cealaltă cheie. O învârti încetişor. Inima începu să-i bată cu mai multă putere, cu zvâcniri atât de tari, încât o ameţeau. Cheia era bună. Acum era imposibil să dea înapoi.

Primul lucru pe care l-a simţit deschizând sertarul a fost un parfum intens de săpun de levănţică. Înainte de a scoate obiectele de dinăuntru, încercă să le reţină poziţiile. În faţă erau două batiste cu monogramă brodată, pe care le recunoscu imediat: fuseseră ale cumnatului ei, tatăl Adrianei. În stânga, un vraf de fotografii vechi, prinse cu un elastic. În partea dreaptă, o cutie neagră fără închizătoare, cu ornamente argintii. Înăuntru, câteva zale de la un lanţ, un ac de guler căruia îi lipseau două pietre, un boboc de floare de portocal (amintire de la nunta vreunei cunoştinţe) şi alte câteva nimicuri. În spate, o cutie mai mare, închisă. Nu se uită la fotografii: erau prea vechi ca s-o intereseze. Cu grijă, ca să nu strice poziţia celorlalte obiecte, scoase cutia mai mare. O deschise cu cheia cea mică şi văzu ce căuta: „jurnalul". Şi încă un pachet de scrisori legate cu o panglică verde, care deja îşi pierduse culoarea. Nu desfăcu nodul: ştia scrisorile acelea, toate din 1941 şi 1942. Rămăşiţele unei poveşti de dragoste eşuate de-a Adrianei, prima şi singura ei poveste de dragoste. I se păru deplasat să mai păstreze încă scrisorile acelea, după ce trecuseră zece ani de la despărţire.

Amélia se gândi la toate astea în timp ce scotea jurnalul din cutie. Pe dinafară, avea aspectul cel mai banal şi prozaic cu putinţă. Era un caiet obişnuit de notiţe, precum cele folosite de studenţi. Sârguincioasă, Adriana scrisese pe copertă, cât de frumos putuse ea caligrafia, în afară de numele complet pe linia destinată numelui, cuvântul „JURNAL" cu litere de tipar desenate uşor în stil gotic, în acelaşi timp pueril şi conştiincios. Probabil le desenase scoţând limba, ca şi cum şi-ar fi adunat toate cunoştinţele ei caligrafice. Prima pagina avea data de 10 ianuarie 1950, cu mai bine de doi ani în urmă.

Amélia se apucă să citească, dar băgă rapid de seamă că nu găsea nimic interesant. Sări peste zeci de pagini, umplute de scrisul vertical și ascuțit, și se duse la ultima zi în care scrisese nepoata ei. După primele rânduri, i se păru că descoperise. Adriana vorbea de un bărbat. Nu-i spunea numele, folosea termenul „el" ca să-l desemneze. Era un coleg, asta se înțelegea, dar nu apărea nimic suspicios menit să-i indice fapta cea gravă la care se aștepta Amélia. Citi și paginile de dinainte. Se plângea de indiferență, se revolta împotriva slăbiciunii de a iubi pe cineva care se dovedea a nu fi demn, toate astea împletite cu mici întâmplări din viața de acasă, aprecieri despre muzica pe care o ascultase, în fine, nimic clar, nimic care să justifice bănuielile. Ajunse la partea în care Adriana vorbea de vizita pe care mama și mătușa ei o făcuseră verișoarelor din Campolide, pe 23 martie. Amélia citi cu atenție: o zi plictisitoare... broderia... confesiunea urâțeniei... comparația cu Beethoven, care era și el urât și nu-l iubise nimeni... „Dacă aș fi trăit pe vremea lui, aș fi fost în stare să-i sărut picioarele, și pun pariu că nici o femeie frumoasă n-ar fi făcut așa ceva." (Sărmana Adriana! Ea l-ar fi iubit pe Beethoven, i-ar fi sărutat picioarele, ca și cum ar fi fost un zeu!...) Cartea Isaurei... chipul Isaurei, fericit și îndurerat... durerea care provoca plăcere sau plăcerea care provoca durere...

Amélia citi și reciti. Avea o vagă presimțire că acolo se afla explicația misterului. Nu se mai gândea că ar exista o faptă gravă. Adrianei îi plăcea de un bărbat, fără îndoială, dar bărbatul acela n-o iubea... „Cum să vrea să mă facă geloasă, dacă nu știe că îmi place de el?" Chiar dacă Adriana i-ar fi vorbit surorii ei de pasiunea pe care o avea, n-ar fi putut să-i spună mai mult decât era scris acolo. Și chiar dacă, de teama altor ochi, n-ar fi scris în jurnal tot ce se întâmplase, n-ar fi spus atunci că „el" n-o iubea! Oricât de puțin sinceră ar fi fost în scris, n-ar fi ascuns întreg adevărul. Ascunzându-l, la ce i-ar mai fi folosit jurnalul. Fiindcă jurnalul e o descărcare. Or, singura

descărcare de acolo era suferința unui amor neîmpărtășit și, în plus, necunoscut. Atunci unde era motivul răcelii, îndepărtării dintre cele două surori?

Amélia citi în continuare, din urmă. Mereu aceleași nemulțumiri, supărări de la muncă, povestea unei sume greșite, muzică, nume de muzicieni, îmbufnările bătrânelor, îmbufnările *ei* după povestea cu salariul... Se înroși când citi ce scrisese nepoata despre ea: „Mătușa Amélia e și mai prost dispusă azi". Dar imediat apoi se înduioșă. „O iubesc pe mătușă. O iubesc pe mama. O iubesc pe Isaura." Și, din nou Beethoven, masca lui Beethoven, zeul Adrianei... Și mereu prezent și inutil, inutil și prezent, „el"... Alte pagini din urmă: zile, săptămâni, luni. Nemulțumirile dispăreau. Acum se înfiripa dragostea și se îndoia de ea, fiind prea devreme ca să se îndoiască de „el". Înaintea paginii în care „el" apărea pentru prima dată, numai lucruri banale.

Cu caietul deschis pe genunchi, Amélia se simțea trasă pe sfoară, dar în același timp mulțumită. Nu era nimic rău acolo. O dragoste ascunsă, răsfrântă asupra ei, ratată precum iubirea pe care o păstra pachetul de scrisori legate cu panglică verde. Dacă așa stăteau lucrurile, unde era secretul? Unde era motivul lacrimilor Isaurei și a disimulării Adrianei?

Răsfoi caietul până dădu din nou peste pagina din 23 martie: Isaura avea ochii roșii... părea că plânsese... nervoasă... cartea... plăcerea-durere sau durerea-plăcere...

Oare aici era explicația? Puse caietul înapoi în cutie. O închise. Încuie sertarul. Nu mai putea afla nimic de acolo. Adriana, până la urmă, nu avea secrete. Dar un secret exista. Unde?

Toate drumurile se înfundaseră. Cartea... Ce carte citise ultima dată Isaura? Memoria Améliei refuză, închise și ea toate ușile. Apoi se deschise, dintr-odată, apărură nume de autori și titluri de romane. Nu era nici unul cel pe care-l căuta – memoria lăsase o ușă închisă, o ușă de la care nu găsea cheia. Amélia își amintea de toate. Cartea

mică împachetată, pe masa cu radioul. Isaura spusese cine era autorul. Apoi (își aducea bine aminte) ascultaseră *Dansul morții*, de Honegger. Își amintea de muzica drăcească din casa vecinilor și de cearta cu sora ei.

Dar... poate scrisese Adriana în jurnal! Deschise din nou sertarul, căută și găsi ziua. Scrisese despre Honegger și despre „el". Nimic mai mult.

După ce închise din nou sertarul, se uită la cheile din palmă. Se simțea rușinată. Ea, da, ea înfăptuise ceva grav. Aflase ce nu era de aflat: iubirea frustrată a Adrianei.

Ieși din cameră, străbătu bucătăria, deschise fereastra din marchiză. Soarele era sus și strălucitor. Cerul era strălucitor, râul era strălucitor. În depărtare, dealurile de pe celălalt mal, albăstrui din cauza distanței. Un nod de tristețe i se puse în gâtlej. Așa era viața, viața ei, tristă și stinsă. Acum și ea avea un secret de păstrat și trecut sub tăcere. Strânse cheile cu putere. În față erau niște clădiri mai joase. Pe acoperișul uneia dintre ele leneveau la soare două pisici. Cu mână sigură și hotărâtă, aruncă cheile, una după alta.

Sub acea rafală neașteptată, pisicile fugiră speriate. Cheile alunecară pe acoperiș și căzură pe streașină. Se terminase. Și doar în acel moment Amélia se gândi că îi mai rămânea o posibilitate: să deschidă sertarul Isaurei. Dar nu: ar fi fost zadarnic. Isaura nu avea „jurnale", și chiar dacă ar fi avut... se simți dintr-odată obosită. Se întoarse la bucătărie, se așeză pe o bancă și plânse. Fusese învinsă. Jucase și pierduse. Și mai bine că pierduse. Nu știa, nu voia să știe. Chiar dacă și-ar fi amintit titlul romanului, nu s-ar fi dus să-l caute la bibliotecă. Voia să facă totul ca să nu-și amintească, iar dacă ușa închisă a memoriei s-ar fi deschis, ar fi închis-o la loc cu toate cheile pe care le-ar fi găsit, mai puțin cu cele false pe care le aruncase pe geam... Chei false... Secrete violate... Nu! Era prea rușinată ca să repete ce făcuse.

Își șterse ochii și se ridică. Trebuia să pregătească masa. Isaura și mama ei urmau să apară și s-ar fi mirat

de întârziere. Se duse în sufragerie să caute un obiect de care avea nevoie. Pe radio era un exemplar din programul săptămânal *Rádio-Nacional*. Își aminti că de mult nu mai ascultaseră muzică cu atenție. Luă revista, o deschise și căută programul zilei. Știri, prezentări, muzică... deodată, privirea i se opri pe un rând, fascinată. Citi și reciti trei cuvinte. Doar trei cuvinte: o lume întreagă. Încet, puse revista la loc. Privirea fixa în continuare un punct pierdut în spațiu. Părea că așteaptă o revelație. Și revelația sosi.

Își scoase repede șorțul, își puse pantofii și haina de plecare. Deschise sertarul ei personal, scoase o bijuterie mică, un ac de aur, vechi, reprezentând o floare de crin. Scrise pe o bucată de hârtie: „A trebuit să plec. Faceți voi cina. Nu vă speriați, nu s-a întâmplat nimic. Amélia".

Când s-a întors, aproape seara, atât de obosită, încât abia mai putea să-și târască picioarele, a adus un pachet pe care l-a pus în camera ei. N-a vrut să dea nici o explicație pentru plecarea de acasă.

— Dar ce obosită ai venit!... observă Cândida.

— Da.

— S-a întâmplat ceva?

— Deocamdată e secret.

Stând pe un scaun, se uită zâmbind la sora ei. Zâmbind, se uită la Isaura și la Adriana. Și era o privire atât de duioasă, un zâmbet atât de afectuos, încât nepoatele se emoționară. O întrebară din nou, dar ea, tăcută, clătina din cap, cu aceeași privire și același zâmbet.

Mâncară de seară. Apoi urmară treburile de seară. Treburi mici, minute lungi. O insectă de lemn rozând pe undeva. Radioul stins.

Pe la ora zece, Amélia se ridică.

— Te duci să te culci? o întrebă sora ei.

Fără să răspundă, dădu drumul la radio. Casa se umplu de sunete, sunetele unei orgi care apăreau și curgeau ca un șuvoi nesecătuit. Cândida și fetele ridicară privirile, surprinse. Ceva din expresia Améliei le intrigă. Același

zâmbet, aceeaşi privire. Apoi, ca o catedrală care se prăbuşeşte, orga tăcu, după un final de o expresivitate barocă. O tăcere de câteva secunde. Crainicul anunţa următorul număr.

— *A noua!* O, ce bine, mătuşă! exclamă Adriana, bătând din palme ca un copil.

Se aşezară toate mai bine pe scaune. Amélia ieşi din încăpere şi se întoarse peste câteva clipe, când începuse deja prima parte. Adusese pachetul, pe care îl puse pe masă. Sora ei o privi întrebător. Luă de pe perete unul din tablourile care îl decorau. Încet, ca şi cum ar fi îndeplinit un rit, despachetă ce adusese. Muzica, mai puţin băgată în seamă, îşi urma mersul. Foşnetul hârtiei era deranjant. Încă o mişcare, hârtia alunecă pe jos şi – apăru masca lui Beethoven.

Un final de act, s-ar fi putut spune. Dar cortina nu căzu. Amélia o privi pe Adriana şi îi spuse, în timp ce agăţa masca pe perete:

— Te-am auzit spunând mai demult că ţi-ar plăcea să ai masca lui... Am zis să-ţi fac o surpriză!...

— O, mătuşa mea dragă!

— Dar... şi banii? întrebă Cândida.

— Asta nu contează, răspunse sora ei. E secret.

Auzind cuvântul acela, Adriana şi Isaura se uitară pe furiş la mătuşa lor. Dar în ochii ei nu se mai aflau bănuieli. Era doar o duioşie nesfârşită, o duioşie care răzbătea prin ceea ce ar fi putut părea lacrimi, dacă mătuşa Amélia ar fi fost omul care să plângă...

XXXV

— Abel întârzie. Vrei să mănânci?

— Nu. Mai stăm puțin.

Mariana oftă:

— Poate nu vine. Stăm doi oameni să-l așteptăm...

— Dacă nu venea la cină, ar fi anunțat. Dacă nu vrei să mai aștepți, mănâncă. Nu mi-e așa foame.

— Nici mie...

Auzind ușa, amândoi tresăriră. Apăru Abel:

— Ei bine? întrebă Silvestre.

— Nimic.

— N-ai făcut nimic?

Tânărul își trase băncuța mai aproape și se așeză:

— M-am dus la firmă. I-am spus intendentului că sunt un client și voiam să vorbesc cu directorul Morais. M-au pus să aștept într-o sală și după aia a venit el. Când i-am zis de ce am venit, a sunat din clopoțel și, când a apărut intendentul, i-a zis să mă conducă afară. Am vrut să-i mai zic ceva, să-i explic, dar el mi-a întors spatele și-a plecat. Pe coridor, am trecut pe lângă fata de la etajul al doilea: s-a uitat la mine cu dispreț. În fine, m-au dat afară.

Silvestre lovi cu pumnul în masă:

— Tipul ăsta e o canalie!

— Așa mi-a zis și el mie acum, când l-am sunat acasă. M-a făcut canalie și a închis.

— Și acum? întrebă Mariana.

— Acum? Dacă n-ar fi fost bătrân, i-aș fi dat două palme. Dar așa, nici măcar asta nu pot să fac...

Silvestre se ridică și străbătu bucătăria cu pași agitați:

— Viața asta... Viața asta e un gunoi! Mizerie, mizerie și nimic mai mult! Nu există chiar nici un leac?

— Mă tem că nu. Îmi voi face doar datoria...

Silvestre se opri:

— Datoria? Nu înțeleg...

— E simplu. Nu mai pot rămâne aici. Toți vecinii știu ce s-a întâmplat. Ar părea culmea neobrăzării să rămân. În afară de asta, normal că nici ea n-o să se simtă bine cu mine aproape, știind ce spun vecinii.

— Cum? Vrei să pleci?

Abel zâmbi, un zâmbet puțin obosit:

— Dacă vreau să plec? Nu, nu vreau, dar trebuie. Am găsit deja altă cameră. Mâine mă mut... Nu vă uitați așa la mine, vă rog!...

Mariana plângea. Silvestre se duse la el, îi puse mâinile pe umeri, vru să vorbească, dar nu reuși.

— Ei... haideți..., zise tânărul.

Silvestre zâmbi forțat:

— Dacă eram femeie, și eu aș fi plâns. Dar cum nu sunt... cum nu sunt...

Se întoarse dintr-odată spre perete, ca și cum n-ar fi vrut să-i vadă Abel chipul. Tânărul se ridică și-i făcu semn să se întoarcă:

— Ce facem? O să plângem toți? Ar fi o rușine...

— Îmi pare atât de rău că plecați! suspină Mariana. Ne obișnuiserăm. Era ca și cum ați fi fost din familie!...

Abel o asculta înduioșat. Se uită și la unul, și la altul și întrebă, încet:

— Sincer, chiar credeți că ar trebui să rămân?

Silvestre ezită o secundă și răspunse:

— Nu.

— O, Silvestre, exclamă nevasta, de ce nu-i spui că da? Poate ar rămâne!...

— Ești bleagă. Abel are dreptate. O să ne doară, dar ce să facem?

Mariana își șterse lacrimile și își suflă nasul cu putere. Încercă să zâmbească:

— Dar mai treceți pe la noi din când în când să ne mai faceți o vizită, da, domnule Abel?

— Numai dacă-mi promiteți un lucru...

— Ce? Vă promit orice!...

— Că-l lăsați deoparte, o dată pentru totdeauna, pe domnul Abel și îmi spuneți Abel, fără atâta domnie. De acord?

— De acord.

Se simțeau, în același timp, fericiți și triști. Fericiți pentru că se iubeau, triști pentru că se despărțeau. A fost ultima cină împreună. Aveau să le urmeze și altele, cu siguranță, mai târziu, când lucrurile se calmau și Abel se putea întoarce, dar nu vor mai fi la fel. Nu se vor mai aduna ca trei oameni care trăiesc sub același acoperiș, care împart bucuriile și tristețile între ei, ca pâinea și vinul. Singura compensare era în dragostea lor, nu dragostea părintească obligatorie, o povară de multe ori impusă de convenții, ci dragostea spontană care se hrănește din ea însăși.

După ce terminară cina, în timp ce Mariana spăla vasele, Abel se duse să-și facă bagajele împreună cu Silvestre. Terminară repede treaba. Tânărul se întinse pe pat, oftând.

— Supărat? întrebă cizmarul.

— Așa ar trebui. E de ajuns să ne chinuiască răul pe care îl facem în mod conștient... După cum vedeți, simplul fapt că existăm poate constitui un rău.

— Sau un bine.

— În cazul ăsta, n-a fost. Dacă n-aș fi venit să locuiesc în casa voastră, poate nu s-ar fi întâmplat așa ceva.

— Poate... Dar, dacă persoana care a scris scrisoarea era hotărâtă să o scrie, ar fi găsit o cale să ducă denunțul la capăt. Dumneata ai fost folosit pentru asta, cum putea fi oricare altul.

— Aveți dreptate. Dar iată că mi s-a întâmplat mie!...

— Taman dumitale, care ai tot timpul atâta grijă să tai toate tentaculele!...

— Nu glumiți.

— Nu glumesc. Să tai tentaculele nu e de ajuns. Dumneata o să pleci mâine. Dispari, tai tentaculul. Dar tentaculul va rămâne aici, în prietenia mea pentru dumneata, în schimbarea din viața donei Lídia.

— Asta ziceam și eu adineauri. Simplul fapt de a exista poate constitui un rău.

— Pentru mine a fost un bine. Te-am cunoscut și am devenit prietenul dumitale.

— Și ce-ați câștigat cu asta?

— Prietenia. Ți se pare lucru puțin?

— Nu, nici vorbă...

Silvestre nu răspunse. Își trase scaunul lângă pat și se așeză. Scoase din buzunarul vestei pachețelul și foițele și își făcu o țigară. Îl privi pe Abel prin norul de fum care se ridică și murmură, ca în glumă:

— Problema dumitale, Abel, e că nu iubești.

— Vă sunt prieten, iar prietenia e o formă de iubire.

— De acord...

Urmă o nouă tăcere, timp în care Silvestre nu-l slăbi din ochi pe tânăr.

— La ce vă gândiți? întrebă el.

— La discuțiile noastre mai vechi.

— Nu văd legătura...

— Toate au legătură... Când ți-am zis că răul dumitale e că nu iubești, ai crezut că mă refeream la iubirea pentru o femeie?

— La asta m-am gândit. Într-adevăr, mi-au plăcut multe, dar nu am iubit-o pe nici una. Sunt gol pe dinăuntru.

Silvestre zâmbi:

— La douăzeci și opt de ani? Dă-mi voie să râd! Așteaptă să ai vârsta mea!

— Fie. Până la urmă, vă refereați la iubirea pentru o femeie?

— Nu.

— Dar?

— La alt fel de iubire. Nu ţi s-a întâmplat niciodată, când mergi pe stradă, să simţi o dorinţă subită să-i îmbrăţişezi pe oamenii care te înconjoară?

— Dacă aş vrea să fac o glumă, aş zice că aş îmbrăţişa numai femeile, şi nu tot timpul, nici pe toate... Dar, staţi aşa... Nu vă supăraţi. Nu mi s-a întâmplat asta niciodată, pe cuvânt de onoare.

— Despre iubirea asta vorbeam eu.

Abel se ridică în coate şi îl privi curios pe cizmar:

— Aţi fi un apostol pe cinste, ştiaţi?

— Nu cred în Dumnezeu, dacă aici voiai să ajungi. Poate crezi că sunt răsuflat...

Tânărul protestă:

— În nici un caz!

— Poate crezi că astea sunt efectele bătrâneţii. Dacă o fi aşa, atunci am fost întotdeauna bătrân. Dintotdeauna am gândit şi am simţit aşa. Şi dacă azi cred în ceva, cred în iubire, în iubirea de genul ăsta.

— E... e frumos să spuneţi asta. Dar e o utopie. Şi e şi o contradicţie. Nu spuneaţi că viaţa asta e un gunoi şi o mizerie?

— Nu neg. Viaţa e un gunoi şi o mizerie fiindcă unii oameni aşa şi-o doresc. Iar ei au avut şi au încă succesori.

Abel se ridică în capul oaselor în pat. Discuţia începea să fie interesantă:

— Şi aţi vrea să-i îmbrăţişaţi şi pe ei?

— Nu sunt chiar atât de siropos. Cum aş putea să-i iubesc pe cei care sunt răspunzători pentru dezbinarea dintre oameni?

Fraza, atât de încărcată de înţeles, îi trezi lui Abel o amintire:

— *Pas de liberté pour les ennemis de la liberté...*

— Nu înţeleg. Pare franceză, dar nu înţeleg...

— E o frază de Saint-Just, unul din făptuitorii Revoluţiei Franceze. Vrea să spună, aproximativ, că nu trebuie să existe libertate pentru duşmanii libertăţii. În contextul discuţiei noastre, am putea zice că trebuie să-i urâm pe duşmanii iubirii.

— Avea dreptate ăsta...

— Saint-Just.

— Așa. Nu ești de acord cu mine?

— În ce privește fraza sau restul?

— Amândouă.

Abel rămase parcă pe gânduri. Apoi răspunse:

— În ce privește fraza, sunt. Cât despre restul... N-am întâlnit niciodată pe nimeni pe care să-l pot iubi cu genul ăsta de iubire. Și doar știți că am cunoscut multă lume. Au fost unii mai răi ca alții. Poate am dat peste o excepție în cazul dumneavoastră. Nu pentru ce mi-ați povestit, ci pentru ce am ajuns să aflu despre dumneavoastră și viața dumneavoastră. Înțeleg că puteți iubi astfel, eu nu pot. Am luat multe șuturi, am suferit prea mult. Nu voi face precum cel care întoarce și obrazul stâng, către cel care i-l pălmuise pe dreptul...

Silvestre îl întrerupse, vehement:

— Nici eu n-aș face așa. Ba aș tăia mâna care m-ar lovi.

— Dacă ar face toată lumea așa, n-ar mai avea nimeni pe lume două mâini. Cine e lovit, dacă n-a lovit la rândul lui, va lovi într-o zi. E o chestiune de ocazie.

— Felul ăsta de a gândi se numește pesimism, iar cine gândește așa, îi ajută pe cei care vor dezbinare între oameni.

— Iertați-mă dacă vă rănesc, dar toate astea sunt o utopie. Viața e o luptă între fiare, la orice oră și în orice loc. E vorba de „se salvează cine poate" și atât. Iubirea e propovăduirea celor slabi, ura e arma celor puternici. Ură rivalilor, concurenților, celor care vor să pună mâna pe aceeași bucată de pâine sau de pământ sau pe același puț de petrol. Iubirea e bună doar pentru glume sau pentru a le da ocazia celor puternici de a se delecta cu slăbiciunile celor slabi. Existența celor slabi are avantajele ei ca mijloc de recreere, e o formă de evadare.

Silvestre nu păru să aprecieze comparația. Îl privi foarte serios pe Abel. Apoi zâmbi deodată și întrebă:

— Dumneata eşti în tabăra celor puternici sau a celor slabi?

Tânărul se simţi prins în flagrant:

— Eu?... Nu e corect să mă întrebaţi asta!...

— Te ajut eu. Dacă aparţii grupului celor puternici, de ce nu faci ca ei? Dacă eşti cu cei slabi, de ce nu faci ca mine?

— Nu zâmbiţi aşa triumfător. Nu e corect, repet.

— Dar răspunde.

— Nu ştiu să răspund. Poate că există o specie de mijloc. De o parte, cei puternici; de cealaltă, cei slabi; şi la mijloc, eu şi... restul.

Silvestre încetă să zâmbească. Îl privi fix pe celălalt şi, încet, numărând pe degete afirmaţiile pe care le făcea, urmă:

— Atunci, o să răspund eu pentru dumneata. Dumneata nu ştii ce vrei, nu ştii încotro te duci, nu ştii ce ai.

— Pe scurt: nu ştiu nimic!

— Nu e de glumă. E foarte important ce-ţi spun. Când ţi-am zis mai demult că trebuie să descoperi singur...

— Să fiu folositor, ştiu, îl întrerupse Abel nerăbdător.

— Când ţi-am spus asta, nici nu-mi trecea prin cap că o să pleci aşa curând. Ţi-am zis şi că nu puteam să-ţi dau sfaturi. Şi-ţi repet toate astea. Dar dumneata pleci mâine, poate nu ne vom mai vedea niciodată... M-am gândit că, dacă nu te pot sfătui, pot să-ţi spun cel puţin că viaţa fără dragoste, viaţa aşa cum ai descris-o mai înainte, nu e viaţă, e un gunoi, un canal!

Abel se ridică, impulsiv:

— Aşa e, da! Şi ce să-i facem?

— S-o schimbăm! răspunse Silvestre, ridicându-se şi el.

— Cum? Iubindu-ne unii pe alţii?

Zâmbetul lui Abel se risipi în faţa expresiei grave a lui Silvestre:

— Da, dar cu o iubire lucidă şi activă, o iubire care să învingă ura!

— Dar omul...

— Ascultă, Abel! Când o să mai auzi vorbindu-se de om, gândeşte-te la oameni. Omul, cu O mare, cum mai citesc prin ziare, e o minciună, o minciună care e folosită drept acoperire pentru toate ticăloşiile. Toată lumea vrea să salveze Omul, nimeni nu vrea să ştie de oameni.

Abel ridică din umeri, dezamăgit. Recunoştea că ce spusese acum Silvestre era adevărat, şi el se gândise de multe ori, dar nu avea aceeaşi credinţă. Întrebă:

— Şi ce am putea noi să facem? Eu? Dumneata?

— Trăim între oameni, atunci să-i ajutăm pe oameni.

— Şi ce faceţi pentru asta?

— Le repar pantofii, dacă altceva nu mai pot face acum. Dumneata eşti tânăr, eşti inteligent, ai capul pe umeri... Deschide ochii şi uită-te în jur; dacă nici aşa n-ai înţeles, închide-te în casă şi nu mai ieşi, până când o să ţi se năruiască lumea în cap!

Silvestre ridicase vocea. Îi tremurau buzele din cauza emoţiei abia controlate. Cei doi bărbaţi rămaseră unul în faţa celuilalt, ochi în ochi. Între ei exista un flux de înţelegere, o permutare tăcută de gânduri mai grăitoare decât toate cuvintele. Abel murmură cu un zâmbet artificial:

— Trebuie să recunoaşteţi că ce spuneţi e cam subversiv...

— Crezi? Nu mi se pare. Dacă asta e subversiv, atunci totul e subversiv, chiar şi respiraţia. Simt şi gândesc la fel cum respir, cu aceeaşi naturaleţe, cu aceeaşi nevoie. Dacă oamenii se urăsc, nu e nimic de făcut. Vom fi cu toţii victimele urii. Ne vom ucide unii pe alţii în războaiele pe care nu ni le dorim şi de care nu suntem responsabili. Ni se va pune în faţa ochilor un steag, ni se vor umple urechile cu vorbe. Şi pentru ce, la urma urmei? Ca să crească sămânţa unui nou război, ca să crească o ură nouă, ca să crească stindarde noi şi vorbe noi. Pentru asta trăim? Ca să facem copii şi să-i aruncăm în flăcări? Ca să construim oraşe şi să le distrugem? Ca să ne dorim pacea şi să avem război?

— Şi iubirea va rezolva toate astea? întrebă Abel, zâmbind trist şi cu o urmă de ironie.

— Nu ştiu. E singurul lucru care încă n-a fost încercat...

— Şi oare nu e prea târziu?

— Poate că nu. Dacă cei care suferă s-ar convinge că ăsta e adevărul, poate nu e prea târziu... Se întrerupse, ca şi cum un gând i-ar fi asediat mintea: Dar nu uita, Abel!... Să iubeşti lucid şi activ! Activ ca să nu uiţi luciditatea, activ ca să nu înfăptuieşti ticăloşii precum cei care vor dezbinarea dintre oameni! Activ, da, dar cu luciditate! Şi lucid mai presus de toate!

Ca un arc care se rupe după o tensiune excesivă, entuziasmul se domoli. Silvestre zâmbi:

— Vorbi cizmarul. Dacă m-ar auzi altcineva, ar zice: „Vorbeşte prea bine pentru un cizmar. O fi vreun învăţat deghizat?".

La rândul lui, Abel râse şi întrebă:

— Sunteţi un învăţat deghizat?

— Nu. Sunt doar un om care gândeşte.

Abel făcu câţiva paşi prin cameră, în tăcere. Se aşeză pe valiza în care ţinea cărţile şi se uită la cizmar. Silvestre părea stingherit, în vreme ce frământa pachetelul cu tutun.

— Un om care gândeşte..., murmură tânărul.

Cizmarul ridică privirea, întrebător.

— Toţi gândim, continuă Abel. Dar se întâmplă să gândim prost de cele mai multe ori. Sau de fapt există o prăpastie între ce gândim şi ce facem... sau am făcut...

— Nu înţeleg unde vrei să ajungi, observă Silvestre.

— E simplu. Când mi-aţi povestit viaţa dumneavoastră, mă percepeaţi clar ca pe un om nefolositor şi asta m-a rănit. Acum mă simt oarecum despăgubit. De fapt, dumneavoastră aţi căzut într-o atitudine la fel de negativă ca a mea sau poate mai rău decât atât. În momentul de faţă nu sunteţi mai folositor decât mine...

— Cred că nu m-ai înţeles bine, Abel.

— Ba da, v-am înţeles. Ceea ce credeţi acum vă foloseşte doar ca să vă convingeţi pe dumneavoastră că sunteţi mai bun decât alţii...

— Nu mă consider superior nimănui!

— Ba da. Sunt sigur că da.

— Îţi dau cuvântul meu!

— Fie. Cred. De fapt, asta nici nu are importanţă. Important e că la vremea la care puteaţi să faceţi ceva, nu gândeaţi aşa, aveaţi alte credinţe. Acum, că vârsta şi împrejurările vă obligă la tăcere, încercaţi să vă amăgiţi cu iubirea aceasta aproape evanghelică. Dar vai de cel care trebuie să pună vorbe în loc de fapte! Va sfârşi prin a auzi numai vocea dumneavoastră!... Cuvântul „a acţiona" în gura dumneavoastră e doar o amintire, o vorbă goală!...

— Încă puţin şi o să spui că nu sunt sincer!

— În nici un caz. Dar aţi pierdut contactul cu viaţa, v-aţi dezrădăcinat, credeţi că sunteţi în luptă, dar de fapt ţineţi în mână doar umbra unei spade, iar în jurul dumneavoastră n-au rămas decât umbre...

— De când crezi asta despre mine?

— De acum cinci minute. După ce aţi trăit cum aţi trăit, acum v-aţi refugiat în iubire!

Silvestre nu răspunse. Cu mâinile tremurând îşi rulă o ţigară şi o aprinse. Strânse ochii de la fum şi aşteptă.

— M-aţi făcut pesimist, continuă Abel, şi m-aţi acuzat că îi ajut prin pesimismul meu pe cei care vor dezbinarea dintre oameni. Nu vă contrazic. Dar vedeţi că şi atitudinea dumneavoastră, pasivă cum e şi nimic mai mult, îi ajută în egală măsură, ba chiar şi pentru că, aproape întotdeauna, cei despre care vorbiţi folosesc limbajul iubirii. Aceleaşi vorbe, ale dumneavoastră şi ale lor, anunţă sau ascund scopuri diferite. Aş spune chiar că ale dumneavoastră servesc exclusiv scopurilor lor, fiindcă nu cred că azi mai aveţi vreun scop realizabil. Vă complăceţi în a spune: iubesc oamenii – şi asta vă e de ajuns, uitând că trecutul dumneavoastră impune ceva mai mult decât o simplă afirmaţie. Spuneţi-mi, vă rog, ce folos are fraza asta pentru lume, chiar dacă ar spune-o milioane de oameni, dacă acestor milioane de oameni le lipsesc toate mijloacele

necesare ca să o transforme în ceva mai mult decât rezultatul unui impuls emoţional?

— Vorbeşti în aşa fel de aproape nu te mai înţeleg... Uiţi că am zis: iubire lucidă şi activă?

— Da, şi fraza asta. Unde e activitatea dumneavoastră? Unde e activitatea celor care gândesc ca dumneavoastră şi care nu au bătrâneţea drept scuză a inactivităţii? Cine sunt ei?

— E rândul tău acum să-mi dai sfaturi...

— Nu pretind aşa ceva. Sfaturile nu folosesc la nimic, n-aţi zis aşa? Un singur lucru mi se pare adevărat: marele ideal, marea speranţă despre care mi-aţi vorbit, n-ar fi decât vorbe goale, dacă am vrea să le concretizăm recurgând la iubire!

Silvestre se îndepărtă într-un colţ al camerei. De acolo, întrebă brusc:

— Ce-o să faci?

Tânărul nu răspunse imediat. În tăcerea care urmă vorbelor lui Silvestre, se auzi, venind nu se ştie de unde, un cântec intonat de multe voci.

— Nu ştiu, răspunse. Deocamdată sunt un inutil, accept acuzaţia dumneavoastră, dar prefer inutilitatea asta temporară, faţă de presupusa utilitate a atitudinii dumneavoastră.

— S-au inversat rolurile. Acum dumneata mă condamni...

— Nu vă condamn. Ce mi-aţi zis despre iubire e frumos, dar nu-mi poate fi de folos.

— Am uitat că între noi e o diferenţă de patruzeci de ani... N-ai putea să mă înţelegi...

— Nici Silvestre de acum patruzeci de ani nu v-ar înţelege, prietene.

— Vrei să spui că vârsta m-a făcut să gândesc aşa?

— Poate, zâmbi Abel. Vârsta poate multe lucruri. Aduce experienţă, dar aduce şi oboseală...

— Cine te-ar auzi vorbind, n-ar crede că până în ziua de azi n-ai făcut nimic altceva decât să trăieşti pentru tine...

— E adevărat. Dar de ce să mă ascund? Poate procesul meu de învăţare trebuie să fie mai lent, poate trebuie să mai capăt multe alte cicatrici până să devin un om adevărat... Deocamdată sunt cel numit inutil, cel care a tăcut fiindcă ştia că era adevărat. Dar nu voi fi mereu...

— Ce vrei să faci, Abel?

Tânărul se ridică încet şi se duse către Silvestre. Când ajunse la doi paşi de el, răspunse:

— Un lucru foarte simplu: să trăiesc. Plec din casa dumneavoastră mai sigur pe mine decât atunci când am venit. Nu pentru că îmi foloseşte calea pe care mi-aţi arătat-o, ci pentru că m-aţi făcut să mă gândesc că trebuie să mi-o găsesc şi eu pe a mea. E o chestiune de timp...

— Calea ta va fi întotdeauna pesimismul.

— Nu mă îndoiesc. Îmi doresc doar ca pesimismul meu să mă abată de la iluziile facile şi înşelătoare, ca iubirea...

Silvestre îl luă de umeri şi îl scutură:

— Abel! Tot ce nu va fi construit pe iubire, va da naştere la ură!

— Aveţi dreptate, prietene. Dar poate că aşa trebuie să mai fie pentru multă vreme de acum încolo... Încă n-a venit ziua în care să putem construi pe iubire...

SERIA DE AUTOR

JOSÉ SARAMAGO

„*Lucarna* povesteşte despre locuitorii unui apartament din Lisabona: Silvestre cizmarul, Justina, bărbatul ei mitocan şi Carmen, o nostalgică venită de pe meleagurile Spaniei. E un roman tare dificil pentru o perioadă precum a fost cea a anilor '50. O carte în care familia, stâlpul societăţii, e un fel de cuib de vipere din care nu lipsesc violul, dragostea între lesbiene, abuzul."

The Guardian

„*Lucarna* este darul pe care îl meritau cititorii lui Saramago. Nu înseamnă a închide o poartă, ci, dimpotrivă, a o deschide larg, pentru a putea reciti opera în lumina şi din perspectiva lucrurilor pe care scriitorul ni le spusese deja încă din tinereţe. *Lucarna* este poarta de intrare în lumea lui Saramago şi va fi o descoperire pentru fiecare cititor. Ca şi cum un cerc perfect s-ar închide. Ca şi cum moartea nu ar exista."

Pilar del Río

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-3085-1

www.polirom.ro